

DIXI DE PERSONA I MARCS PARTICIPATIUS
EN CATALÀ

Neus Nogué Serrano

2005

Departament de Filologia Catalana
Universitat de Barcelona

Programa de doctorat: Descripció lingüística i variació
 Bienni 1998-2000
 Tesi doctoral

Director: Lluís Payrató Giménez

Als meus pares

A l'Anna i el Pau

Al Jordi

Nosaltres vam ser uns dels primers inquilins de l'edifici.
A Amargós no li quadren les dates. ¿Quina edat deuen tenir,
doncs, ara? ¿O aquella primera persona del plural
no es refereix a ells en concret, sinó als pares o als avis?

[...]

Per no entrar en més detalls se li acut dir-los que escriu
un dietari: Amargós, els diu, escriu ara un dietari.

Els Gómez troben molt original que Amargós parli d'ell mateix
en tercera persona. Amargós no hi veu l'originalitat. Sovint ho fa, fins i tot
quan pensa, perquè així marca una distància retòrica que no em podria
permetre si parlés de mi en primera persona. També, de vegades, per
comptes de referir-s'hi pel cognom fa servir, simplement, *el poeta*. El poeta,
doncs, els continua parlant del dietari...

Quim Monzó, "Davant del rei de Suècia",
El millor dels mons (2001).

Agraïments

Durant el procés d'elaboració i redacció d'aquesta tesi doctoral, hi ha hagut moltes persones que, d'una manera o altra, m'han ajudat a tirar-la endavant.

Vull manifestar el meu agraïment, en primer lloc, als companys de la Secció de Lingüística Catalana del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, i especialment a Montserrat Adam, Núria Alturo, Francesc Bernat, Josep Besa, Òscar Bladas, Emili Boix, Sebastià Bonet, Josefina Carrera, Maria Rosa Lloret, Josep Moran, Marta Payà i Joan Solà, pels seus comentaris i consells, per les recomanacions bibliogràfiques que m'han fet i per les freqüents mostres de suport i d'ànim. Josep Besa i Joan Solà, a més, m'han fet comentaris molt valuosos sobre diversos aspectes del treball.

En segon lloc, a tots els familiars, amics i companys que s'han interessat per mi i pel treball, i m'han animat i ajudat en diferents moments del procés: Josep M. Castellà —que em va cedir els textos que havien estat la base de la seva pròpia tesi doctoral, cosa que evidentment també li agraeixo moltíssim—, Lurdes Comas, Joan Costa, Raquel Dalmases, Xavier Fargas, Xosé Gago, Montse Gómez, Margarida Hervàs, Anna Martínez, Salvador Matas, Anna Montserrat, Pilar Murtra, Anna Navarro, Montserrat Obradors, Fanny Planells, Albert Pla, Joan Pujolar, Montse Romà, Anna Rovira, Mercè Solé i Marta Xirinachs.

En tercer lloc, als familiars i amics que, des de l'anonimat, m'han deixat accedir a textos que formaven part del seu món més íntim i personal perquè formessin part del material amb què he treballat.

En quart lloc, a Elisabet Solé i Montserrat Veiga, que l'han llegit sencer, pel temps que hi han dedicat i pels comentaris que m'hi han fet, que m'han resultat molt útils a l'hora d'enllestir-ne la versió final.

D'una manera molt especial, a Lluís Payrató, que ja abans d'acceptar la direcció de la tesi va contribuir decisivament a fer que els meus interessos acadèmics i professionals s'encaminessin cap als enfocaments pragmàtics d'estudi del llenguatge i de les llengües —que ell tant ha contribuït a desenvolupar en el nostre àmbit—, i que durant la preparació i la redacció de la tesi ha sabut orientar-me en els moments de dubte, i asserenar-me, animar-me i estimular-me a continuar en els freqüents moments de desànim i dificultats.

Finalment, vull mostrar públicament la profunda gratitud que sento amb la meva família: amb els meus pares, pel seu estímulo de sempre i per l'ajuda i comprensió dels darrers anys, sense els quals aquest projecte senzillament no hauria pogut arribar a terme; amb els meus fills, l'Anna i el Pau, per haver acceptat cedir una part del temps que hauríem hagut de compartir a aquesta feina que, de fet, no acabaven de comprendre; i finalment, amb el Jordi, el meu company de tants anys, que és qui més ha hagut de suportar el trasbals personal i familiar que ha suposat aquesta tesi, pel seu estímulo constant, pels bons consells i, sobretot, per l'amor i el projecte vital que compartim.

Barcelona, 6 d'abril del 2005

Índex de continguts

1. Introducció	17
1.1. Hipòtesis i objectius	18
1.2. Marc teòric i metodologia.....	23
1.2.1. Característiques del corpus bàsic	25
1.2.2. Característiques del corpus complementari.....	33
2. L'estudi de la dixi: aproximació històrica	37
2.1. Un precedent remot: la <i>Sintaxi</i> grega d'Apol·loni Díscol.....	37
2.2. La influència de la semiòtica i la semàntica filosòfica	41
2.2.1. Charles A. Peirce.....	41
2.2.2. Altres autors.....	44
2.3. Primeres aportacions de la lingüística contemporània.....	47
2.3.1. Otto Jespersen.....	47
2.3.2. Karl Bühler	50
2.3.3. Émile Benveniste.....	53
2.3.4. Roman Jakobson.....	56
2.3.5. La semàntica generativa.....	57
2.3.6. Uriel Weinreich	58
2.4. La dixi, objecte d'estudi de la pragmàtica	61
2.4.1. Charles J. Fillmore	62
2.4.2. John Lyons.....	64
2.4.3. Catherine Kerbrat-Orecchioni	67
2.4.4. Stephen C. Levinson	68
2.4.5. Gisa Rauh.....	70
2.4.6. Altres aportacions.....	74
2.5. La (re)incorporació de la dixi a la gramàtica.....	74

3. La dixi com a fenomen: entre la gramàtica i la pragmàtica.....	79
3.1. Definicions.....	80
3.2. La referència dística	82
3.3. El context	85
3.4. L'origen de coordenades o centre dístic per defecte.....	89
3.5. La semàntica de les expressions dístiques i les categories dístiques	99
3.5.1. La dixi d'espai	102
3.5.2. La dixi de temps	109
3.5.3. La dixi de persona	115
a) L'anomenada <i>dixi social</i>	116
3.5.4. La dixi de manera	119
3.6. Els usos de la dixi.....	122
3.6.1. La dixi gestual i la dixi simbòlica	123
3.6.2. La dixi discursiva o textual.....	126
3.6.3. La dixi analògica	134
3.6.4. El desplaçament del centre dístic	135
a) L'anomenat <i>present històric</i> i altres fenòmens relacionats	137
b) El discurs reportat	141
3.7. Els límits de la dixi.....	145
3.7.1. Dixi i subjectivitat	145
3.7.2. Dixi i informativitat	147
3.7.3. Dixi i anàfora	150
3.8. La codificació de la dixi.....	153
3.8.1. Els morfemes verbals	154
a) Morfemes verbals de temps.....	154
b) Morfemes verbals de persona.....	156
3.8.2. Els pronoms personals	157

a) Pronoms personals àtons.....	158
b) Pronoms personals tòpics	159
3.8.3. L'article definit.....	161
3.8.4. Els demostratius	163
3.8.5. Els adverbis de temps, lloc i manera.....	169
3.8.6. El vocatiu	171
3.8.7. Els dítics lèxics	172
3.8.8. Altres estructures dítiques.....	174
3.8.9. Ús dític de formes prototípicament no dítiques.....	175
3.8.10. Els dítics elidits.....	176
3.8.11. Dixi i acceptabilitat	180
3.8.12. Usos no dítics de formes dítiques	181
4. Dixi de persona i participació.....	189
4.1. Definicions.....	189
4.2. L'estudi dels participants	193
4.3. El <i>footing</i> o posició	197
4.4. El marc participatiu	198
4.5. El format de producció: del parlant monolític a un enunciadore que es descompon.....	200
4.6. El format de recepció: de l'oient monolític a un enunciatari que es descompon.....	216
4.6.1. L'audiència	228
4.7. Els col·lectius en què s'inclouen els participants	239
5. Dixi de persona i gramaticalització de la referència als participants.....	243
5.1. L'enunciadore.....	245
5.1.1. La primera persona del singular	245
5.1.2. La primera persona del plural.....	252

a) L'ús inclusiu de la primera persona del plural	256
b) L'ús exclusiu de la primera persona del plural.....	262
5.1.3. Diversos enunciadors	273
5.2. L'enunciatari.....	275
5.2.1. La segona persona del singular.....	276
5.2.2. La segona persona del plural	278
5.2.3. El vocatiu	289
a) El vocatiu de crida.....	291
b) El vocatiu d'acostament.....	298
c) Vocatiu i rol	300
5.2.4. L'ús inclusiu de la primera persona del plural	302
5.3. Les imatges de l'enunciador i el destinatari directe	302
5.4. Aspectes estructurals.....	305
5.4.1. <i>Segons jo</i>	305
5.4.2. La concordança entre subjecte i verb	307
5.4.3. Restriccions formals.....	311
6. Dixi de persona i formes no gramaticalitzades per a la referència als participants	315
6.1. L'enunciador.....	316
6.1.1. La primera persona del plural.....	317
a) El plural majestàtic.....	317
b) El plural de modèstia.....	322
c) L'imperatiu plural.....	324
d) El plural d'implicació del destinatari directe.....	324
e) El plural d'implicació de l'enunciador.....	326
f) El plural genèric	329
6.1.2. La segona persona del singular.....	331
6.1.3. La tercera persona	336

a) <i>Un -a</i>	337
b) <i>Menda i servidor -a</i>	339
c) L'ús d'un sintagma nominal ple	343
6.1.4. La primera persona del singular	354
a) L'ús metonímic	354
b) L'ús genèric	355
6.2. L'enunciatari.....	356
6.2.1. El destinatari directe.....	357
a) La primera persona del plural.....	357
b) La segona persona del plural	360
i) El tractament de <i>vós</i>	361
ii) El plural genèric	365
c) La tercera persona	367
i) El tractament de <i>vostè(s)</i>	367
ii) L'ús d'un sintagma nominal ple	371
d) El singular en lloc del plural.....	377
6.2.2. El destinatari no interpel·lat.....	379
a) La tercera persona	379
i) Els morfemes verbals i els pronoms personals àtons...379	
ii) Els pronoms personals tòpics.....	380
iii) Els demostratius	382
iv) L'ús d'un sintagma nominal ple.....	383
b) La primera persona del plural.....	388
6.2.3. L'oient potencial.....	389
6.3. Les imatges del destinatari no interpel·lat, de l'oient potencial i de persones no participants.....	392
6.4. Aspectes estructurals.....	393
6.4.1. Formes que eviten la referència als participants	393
a) L'elisió d'un complement.....	394

<i>b)</i> Les construccions passives	395
<i>c)</i> La nominalització	398
6.4.2. El datiu “ètic” o d’interès.....	400
7. Expressions dítiques de persona i perspectives interpretatives	403
7.1. El caràcter pragmàtic de la identificació dels referents de les expressions dítiques de persona	403
7.1.1. El context	404
7.1.2. La indeterminació referencial	414
7.2. El caràcter no convencional de les formes alternatives per a la referència als participants	416
7.3. Dixi de persona i cortesia.....	425
7.3.1. El model de Brown i Levinson i la referència cortesa als participants	426
<i>a)</i> Actes d’amenaça oberts i directes	427
<i>b)</i> Actes d’amenaça amb cortesia positiva	428
<i>c)</i> Actes d’amenaça amb cortesia negativa	430
<i>d)</i> La combinació d’estratègies	435
<i>e)</i> La compensació d’estratègies	435
7.3.2. La descortesia i la referència als participants	436
8. Conclusions	439
Bibliografia citada	453
Annex 1. Corpus bàsic	477
Annex 2. Referències del corpus complementari.....	753

Índex de taules

Capítol 1. Introducció

Taula 1.1. Característiques del corpus bàsic	31
Taula 1.2. Característiques del corpus complementari.....	34

Capítol 3. La dixi com a fenomen: entre la gramàtica i la pragmàtica

Taula 3.1. Formes àtones dels pronoms personals del català (Todolí 2002).....	157
Taula 3.2. Formes tòniques dels pronoms personals del català (Todolí 2002).....	158

Capítol 4. Dixi de persona i participació

Taula 4.1. Format de producció segons Goffman (1981).....	202
Taula 4.2. Format de producció dels participants segons Levinson (1988).....	204
Taula 4.3. Format de producció dels no participants segons Levinson (1988).....	204
Taula 4.4. Categories superiors de Levinson (1988)	205
Taula 4.5. Format de recepció segons Goffman (1981)	218
Taula 4.6. Format de recepció dels participants segons Levinson (1988).....	222
Taula 4.7. Format de recepció dels no participants segons Levinson (1988).....	222
Taula 4.8. Categories superiors de Levinson (1988)	223
Taula 4.9. Principals col·lectius en què s'inclouen els participants	239

Capítol 5. Dixi de persona i gramaticalització de la referència als participants

Taula 5.1. Trets semàntics participatius de les diferents persones gramaticals	244
Taula 5.2. Trets semàntics bàsics de la primera persona del singular	246
Taula 5.3. Trets semàntics bàsics reformulats de la primera persona del singular	251
Taula 5.4. Trets semàntics bàsics de la primera persona del plural	254
Taula 5.5. Trets semàntics de l'ús inclusiu de la primera persona del plural.....	257
Taula 5.6. Trets semàntics de l'ús exclusiu de la primera persona del plural.....	263
Taula 5.7. Trets semàntics de la primera persona del plural referida a diversos enunciadors	274
Taula 5.8. Trets semàntics bàsics de la segona persona del singular	276
Taula 5.9. Trets semàntics bàsics de la segona persona del plural.....	279

Capítol 7. Expressions díctiques de persona i perspectives interpretatives

Taula 7.1. L'expressió del distanciament.....	417
Taula 7.2. L'expressió de l'acostament.....	419

1. Introducció

Per a l'autora d'aquesta tesi doctoral, l'elaboració del treball de recerca de doctorat, "La dixi pronominal de persona en la conversa col·loquial real i de ficció" (Nogué 2000), va significar una primera aproximació a l'estudi de la dixi en general, i de la de persona en particular. I també va suposar la constatació que una caracterització detallada dels procediments de referència dítica personal, almenys tal com es manifesten en la llengua catalana, encara estava per fer: la bibliografia consultada en feia sovint una caracterització sumària, se centrava en les formes i els usos més prototípics, i tractava d'una manera menys sistemàtica les altres formes que també permeten dur a terme aquest tipus de referència. D'aquesta constatació en va sorgir el projecte de fer una aportació personal a la caracterització de la dixi de persona tal com es manifesta en la llengua catalana.¹

En el moment de plantejar l'enfocament que calia donar a una recerca d'aquesta mena, va resultar decisiva la relectura del subapartat que Stephen C. Levinson va dedicar a la dixi de persona en el seu manual de pragmàtica (1983), i més concretament del fragment següent:

Although person deixis is reflected directly in the grammatical categories of person, it may be argued that we need to develop an independent pragmatic framework of possible participant-roles, so that we can then see how, and to

¹ Utilitzem els termes *dixi* i *dític -a*, tal com apareixen en el *DIEC*. Són formes adaptades del grec a partir de la forma llatina (*eī* → *ī* → *i*) i no directament de la forma grega, que és el criteri utilitzat en altres llengües, com ara l'anglès, l'alemany, el francès, el castellà i l'italià, i que també s'ha aplicat a vegades en català (*deixi*, *deictic -a*). Atesa la difusió que té aquesta segona opció, que d'altra banda el mateix *DIEC* ha aplicat a casos com el de *poiquiloterm/peciloterm*, i tenint en compte que sempre és recomanable que hi hagi similitud entre els equivalents de les diferents llengües en àrees d'especialitat com la lingüística, creiem que la Secció Filològica s'hauria de plantejar d'adoptar-la també com a forma normativa. Agraïm a l'Oficina de Consultes de l'Institut d'Estudis Catalans la informació que ens ha proporcionat sobre el tractament normatiu d'aquesta qüestió.

what extent, these roles are grammaticalized in different languages. Such a framework would note that the speaker or **spokesman** can be distinct from the **source** of an utterance, the **recipient** distinct from the target, and hearers or **bystanders** distinct from addressees or targets, and some times such distinctions are grammaticalized in non-obvious ways [...]

(Levinson 1983: § 2.2.1)

Aquesta invitació de Levinson a trobar els vincles entre una noció revisada del concepte de *participant en la comunicació* i el concepte de *dixi de persona*, es pot considerar el punt d'arrencada del treball que presentem.

1.1. Hipòtesis i objectius

L'objectiu general d'aquesta tesi doctoral és posar en relació els marcs participatius en què té lloc la interacció comunicativa —entesos com la relació que s'estableix entre el conjunt de participants en un esdeveniment comunicatiu i un enunciat emès dins d'aquest esdeveniment— i les estructures lingüístiques del català que constitueixen expressions dítiques de persona. Es pretén així efectuar una primera caracterització de la manera en què la llengua catalana, com a sistema lingüístic, ha codificat la referència a les diferents categories de participants en la interacció.

Aquest objectiu general està plantejat per validar o refutar les hipòtesis següents:

Hipòtesi 1

La posada en relació de les estructures lingüístiques i les categories participatives té una capacitat explicativa que permet caracteritzar d'una mane-

ra precisa la *dixi de persona* com a fenomen que se situa a la interfície entre el sistema lingüístic i l'ús, entre la gramàtica i la pragmàtica.

Hipòtesi 2

La referència als participants no queda limitada a la primera i la segona persona gramatical, que són les formes lingüístiques que es consideren universals per a aquest tipus de referència; i paral·lelament, aquestes categories gramaticals no solament admeten la referència a l'enunciador i a l'enunciatari, respectivament, sinó que també s'utilitzen per a altres menes de referència.²

Hipòtesi 3

Es pot establir una distinció entre les formes prototípiques, o no marcades, per a la referència als participants i les formes alternatives, o marcades, que té com a motivació funcional la transmissió de significats addicionals, a més del literal, quan s'utilitzen les segones.

Hipòtesi 4

El concepte de *dixi de persona* s'aplica en realitat a la referència dítica als participants en la comunicació; el fenomen referencial que tractem és, doncs, la *dixi participativa*.

Tenint en compte el seu objectiu general, i per validar o refutar les hipòtesis precedents, en aquesta recerca ha calgut, en primer lloc, plantejar un marc conceptual previ que hi sigui adient, concretat en uns objectius també previs i, en segon lloc, determinar-ne els objectius específics.

² En aquest treball utilitzem els termes *enunciador* i *enunciatari*, i els justifiquem i els caracteritzem amb més detall en el capítol 4.

Objectiu previ 1

Situar el treball dins del corrent principal dels estudis sobre la dixi que s'han dut a terme fins ara. Per assolir aquest objectiu, es fa una aproximació als estudis que s'han dedicat a la dixi al llarg de la història de la lingüística, i especialment al llarg del segle XX i a l'inici del segle XXI. Aquest primer objectiu previ s'aborda en el capítol 2, "L'estudi de la dixi: aproximació històrica", que segueix immediatament aquesta introducció.

Objectiu previ 2

Caracteritzar la dixi posant una atenció especial en aquells aspectes que no reben un tractament unitari en la bibliografia i argumentant l'opció per un dels plantejaments que s'hi fan quan n'hi ha diversos. Per assolir aquest segon objectiu, s'ha considerat necessari definir el concepte de *dixi*, caracteritzar-la com a procediment de referència que recolza en el context, concretar els camps semàntics que l'admeten, distingir aquests camps dels usos que se'n pot fer, diferenciar la dixi d'altres nocions que hi són frontereres (la de subjectivitat, la d'informativitat i la d'anàfora) i inventariar les principals formes que la codifiquen en català. Aquest segon objectiu previ s'aborda en el capítol 3, "La dixi com a fenomen: entre la gramàtica i la pragmàtica".

Objectiu previ 3

Com a tercer i darrer pas que permeti emmarcar conceptualment la recerca, caracteritzar les principals categories participatives, a partir bàsicament de les propostes de Goffman (1981) i Levinson (1988). Per aconseguir-ho, cal definir els conceptes relacionats amb els *marcs participatius* que resultaran pertinents per a l'anàlisi posterior; més concretament, les categories que componen el *format de producció* (habitualment incloses d'una manera més o

menys vaga en el concepte d'*enunciador*, *parlant* o *emissor*) i el *format de recepció* (categories incloses en la figura de l'*enunciatari*, l'*oient* o el *receptor*) dels enunciats. Aquest tercer objectiu previ s'aborda en el capítol 4, "Dixi de persona i participació".

Objectiu específic 1

Caracteritzar des del punt de vista pragmàtic, i tenint en compte els aspectes gramaticals i semàntics pertinents, el conjunt de formes que ha gramaticalitzat el català per a la referència prototípica, o no marcada, als participants en la interacció comunicativa. Per aconseguir aquest objectiu, es parteix de dues bases complementàries: d'una banda, els diferents tipus de marcs participatius que es desprenen de la combinació de categories establertes en el capítol 4; de l'altra, els principals estudis que s'han fet sobre la dixi de persona, que es posen a prova i es matisen en els casos en què s'ha considerat necessari a partir de l'anàlisi sistemàtica d'un corpus de textos reals (vegeu § 1.2). L'opció de fonamentar l'anàlisi en les categories participatives (l'enunciador, l'enunciatari...), i no en les formes que les codifiquen (usos de la primera persona del singular, usos de la segona...), respon a la concepció que l'estructura lingüística codifica un seguit de categories i relacions socials que hi són prèvies. Aquest primer objectiu específic s'aborda en el capítol 5, "Dixi de persona i gramaticalització de la referència als participants".

Objectiu específic 2

Caracteritzar des del punt de vista pragmàtic, però incorporant-hi també aspectes gramaticals i semàntics, les formes alternatives a les gramaticalitzades específicament en la llengua per a la referència als participants. Per assolir aquest objectiu també se segueix la caracterització efectuada en el capítol 4, i

es sistematitza la informació obtinguda a partir de tres fonts: les aportacions recollides a la bibliografia, els usos trobats a partir de l'anàlisi exhaustiva del nostre corpus de textos i els que han estat recollits per l'autora a partir de l'observació de l'ús. Aquest segon objectiu específic s'aborda en el capítol 6, "Dixi de persona i formes no gramaticalitzades per a la referència als participants".

Objectiu específic 3

Interpretar les expressions díctiques de persona, i en general les estratègies de referència als participants, en relació amb altres àrees d'estudi de la pragmàtica que poden contribuir a explicar tant el seu funcionament referencial i comunicatiu com les formes lingüístiques específiques en què es concreten. Per aconseguir aquest objectiu, es relacionen els diferents graus de dependència contextual de les expressions díctiques de persona amb els processos d'interpretació dels enunciats que es duen a terme en cada cas; es busca la motivació que hi ha al darrere de la selecció d'un procediment gramatical o lèxic concret per transmetre cada tipus de significat addicional que s'assigna a les formes alternatives per a la referència; i finalment, es relacionen els procediments de referència als participants amb els mecanismes d'expressió de la cortesia. Aquest tercer objectiu específic s'aborda en el capítol 7, "Expressions díctiques de persona i perspectives interpretatives".

En definitiva, aquesta tesi pretén fer una anàlisi qualitativa de la dixi de persona en català posant-la en relació amb els marcs participatius en què té lloc la interacció comunicativa. Un estudi d'aquesta mena ha de fer possible emprendre en el futur altres tipus d'anàlisi que posin en relació la dixi amb la gran diversitat de situacions d'ús en què es concreten tant el llenguatge verbal humà en general com la llengua catalana en particular.

1.2. Marc teòric i metodologia

Els estudis específics sobre la dixi s'han inscrit majoritàriament, a partir de la segona meitat del segle XX, dins de la pragmàtica, la branca de la lingüística que posa en relació les formes lingüístiques amb el context situacional en què s'utilitzen, i aquest és el marc en què se situa també la present tesi doctoral. Per la mateixa naturalesa del camp d'estudi i de la perspectiva que adopta, la pragmàtica ha treballat sovint amb conceptes i termes procedents tant dels diversos enfocaments gramaticals com d'altres disciplines afins, com ara la sociolingüística, l'etnografia de la comunicació i l'antropologia lingüística. En els darrers anys, a més, amb el desenvolupament de la lingüística cognitiva, han aparegut punts d'intersecció en la recerca que s'ha emprès des d'enfocaments pragmàtics i des d'enfocaments cognitius, a causa de l'afinitat que es pot trobar en els plantejaments i els objectius finals respectius. També en aquesta tesi hi tenen cabuda observacions procedents d'aquestes altres mirades sobre els fets lingüístics, sempre que hem considerat que podien resultar il·luminadores d'algun dels aspectes que preteníem caracteritzar.

Precisament pel fet que la pragmàtica se centra en la relació entre estructura i ús, des del punt de vista metodològic s'ha considerat imprescindible treballar amb textos reals, de manera que es poguessin analitzar les dades proporcionades per les ocurrències dels fenòmens estudiats en enunciats inserits en un context comunicatiu determinat. Aquesta primera decisió comportava plantejar-se quines característiques havien de tenir els textos seleccionats per ser adequats per dur a terme la nostra recerca.

Catherine Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 1) considera que l'estudi de les interaccions verbals —en el qual s'inclou l'estudi de la dixi de persona i els

marcs participatius— s’ha de dur a terme a partir de l’anàlisi de mostres de discurs real, adequadament enregistrades i posteriorment transcrites, i estableix l’*escala d’autenticitat* següent:

1. Converses —s’entén que col·loquials reals.
2. Altres formes d’interacció més institucionalitzades, sotmeses a una regulació més gran.
3. Intercanvis semiartificials produïts en situació experimental.
4. Diàlegs de ficció: teatre, novel·la, cinema, textos filosòfics...

La proposta d’aquesta autora és de treballar amb dades “mixtes”, amb la condició de donar sempre prioritat a les més “autèntiques” i d’especificar l’estatus de cada enunciat sotmès a anàlisi. L’autor de la recerca, diu Kerbrat-Orecchioni, només excepcionalment ha de recórrer a exemples fabricats per ell mateix, i fins i tot en aquests casos ho ha de fer a partir de la seva pròpia experiència de situacions viscudes.

Assumint el plantejament metodològic precedent, per assolir els objectius plantejats hem treballat amb tres tipus de dades: les procedents d’un corpus de textos que hem anomenat *corpus bàsic*, les procedents d’un *corpus complementari* de l’anterior i, de forma excepcional, amb dades procedents de situacions de comunicació habituals que qualsevol catalanoparlant reconeix com a pròpies de la llengua i, més encara, de la comunicació més quotidiana. Aquests darrers exemples es presenten entre parèntesis dins del text i no segueixen la numeració corresponent als procedents dels dos corpus, per no donar-los el mateix rang que als altres.

En els subapartats que segueixen, exposem els criteris de selecció utilitzats i les característiques principals dels dos corpus amb què hem treballat.

1.2.1. Característiques del corpus bàsic

Pel que fa a les característiques dels textos que havien de compondre el corpus bàsic i al procediment seguit per seleccionar-los, des de l'inici es va descartar la possibilitat d'anar triant els textos a mesura que s'anés desenvolupant la recerca, en funció dels objectius plantejats; es va optar, en canvi, per constituir un corpus elaborat amb uns criteris explícits i objectius, que permetés tant abordar els objectius del treball d'una manera sistemàtica com el tractament informatitzat de les dades, concretament per mitjà del programa informàtic TACT (Textual Analysis Computing Tools), desenvolupat per la Universitat de Toronto i que ens va proporcionar la Unitat Tècnica de Lexicometria de la Universitat de Barcelona.

Així, partint de la caracterització de la noció de *registre* tal com va ser concebuda per Michael Gregory i Susan Carroll (1978) i desenvolupada posteriorment per Douglas Biber (1994), es van seleccionar sis gèneres discursius que permeten cobrir d'una manera equilibrada els diversos paràmetres contextuals que s'associen amb els registres: general-especialitzat, oral-escrit, dialogat-monologat, improvisat-elaborat, interactiu-informatiu i privat-públic.³ Aquests sis gèneres són la conversa col·loquial, l'entrevista professional televisiva, la classe magistral, la carta personal, l'entrevista professional de premsa i el manual acadèmic, i es poden considerar representatius d'un ventall de situacions que té com a extrems la conversa col·loquial (oral, privada, de camp general, interactiva, dialògica i no planificada) i el manual acadèmic (escrit, públic, de camp especialitzat, informatiu, monològic i planificat), entremig dels quals es poden situar els altres quatre gèneres.

³ Entenem per *gènere* qualsevol tipus de missatge que apareix regularment en una comunitat i que ha desenvolupat una estructura interna que permet identificar-lo i diferenciar-lo d'altres tipus de missatge en el repertori d'aquella comunitat (Ferguson 1994: § 4).

Cada gènere constitueix un subcorpus format per fragments de text o textos sencers, segons l'extensió de les mostres, que en total sumen unes 10.000 paraules per gènere, tret del subcorpus de conversa, en què la mostra s'ha ampliat a unes 22.000 a causa de la indefinició que caracteritza aquest gènere des del punt de vista temàtic i d'estructura discursiva. El corpus té un total, doncs, d'un es 72.000 paraules, i les mostres que el componen procedeixen de les fonts següents: les de conversa col·loquial formen part del Corpus Oral de Conversa de la Universitat de Barcelona (Payrató i Alturo (ed.) 2002); una de les quatre classes magistrals, del Corpus Oral de Registres de la Universitat de Barcelona (Alturo, Bladas, Payà i Payrató (ed.) 2004); dues entrevistes televisives i una altra classe magistral, dels textos complementaris, no publicats, del Corpus Oral de Registres de la Universitat de Barcelona; dues classes magistrals, del corpus utilitzat per Josep M. Castellà per a la seva tesi doctoral (2001); i finalment, la resta d'entrevistes televisives i tots els textos escrits (les cartes personals, les entrevistes de premsa i els manuals acadèmics) han estat seleccionats i transcrits per l'autora específicament per dur a terme aquesta recerca.

El corpus bàsic és homogeni pel que fa al moment d'emissió dels textos i a la procedència geogràfica i social dels parlants. Així, l'origen dels textos s'ha limitat temporalment a la dècada 1992-2001 i geolingüísticament al català central. Tot i que creiem que els fenòmens estudiats no presenten una variació geogràfica substancial, homogeneïtzant els parlants des del punt de vista geogràfic s'ha pretès partir d'una varietat, la de l'autora, a l'hora de caracteritzar la llengua i evitar que en algun aspecte —com és el cas dels sistemes de demostratius— les dades extretes del corpus bàsic corresponguesin a subsistemes diferents. D'acord amb aquest plantejament, la caracterització dels diferents fenòmens correspon al sistema del català globalment, i

quan es fa referència a algun aspecte que afecta només una varietat es diu explícitament. Pel que fa a la variació social, es pot considerar que tots els parlants pertanyen a una àmplia franja que correspon a les classes mitjanes de la societat catalana, d'acord amb els criteris de Payrató i Alturo (ed.) (2002) i de Biber (1988: § 4.3).

El corpus és, en canvi, divers pel que fa al nombre de mostres: cada subcorpus conté entre 4 (classe magistral) i 28 (carta personal) textos o fragments. Pel que fa al nombre d'enunciadors, oscil·la entre els 4 de la classe magistral i els 36 de la carta personal, i tots eren adults (d'entre 22 i 81 anys) quan es van produir els textos —tret d'una de les participants en una conversa, que aleshores tenia 14 anys— i tant de sexe femení (33 enunciadores) com masculí (58 enunciadors).⁴

Pel que fa a la prototipicitat, els textos han estat seleccionats mirant que complissin al màxim les principals característiques de cada gènere:

1. Les *converses col·loquials* són reals, han estat enregistrades subreptíciament per a la majoria dels participants i, si seguim Briz (coord.) (1995), compleixen tant els trets col·loquials considerats primaris, sense els quals no podem parlar de col·loquialitat (absència de planificació, propòsit interactiu i to informal) com, en bona mesura, els trets col·loquialitzadors, que fan que una conversa sigui prototípicament col·loquial (relació d'igualtat entre els interlocutors, relacions vivencials de proximitat, escenari familiar i temàtica no especialitzada). De fet, només la relació desigual entre pares i fills, que trobem

⁴ La diferent proporció d'homes i dones en el corpus afecta sobretot els gèneres d'àmbit públic, i reflecteix, probablement, la projecció social inferior de les dones. De tota manera, la proporció real de discurs entre un i altre sexe està menys descompensada del que sembla indicar el nombre d'enunciadors, perquè, dels 58 homes, n'hi ha 13 que són entrevistadors (televisius o de premsa) i fan intervencions molt breus.

en dues de les tres converses seleccionades, s'aparta lleugerament de la prototipicitat.

2. Les *entrevistes professionals televisives* s'han extret de diversos canals de televisió (Televisió de Catalunya, Televisió Espanyola a Catalunya, Barcelona Televisió i Televisió Igualada), i o bé constitueixen en si mateixes un programa d'entrevistes o bé formen part d'un programa que en conté de manera habitual. Algunes han estat enregistrades en un plató de televisió i d'altres, al lloc de treball de la persona entrevistada. En la majoria dels casos hi ha un sol participant que fa d'entrevistador i un altre que és entrevistat, però també hi ha un cas en què quatre periodistes de diferents mitjans entrevisten una sola persona i un altre en què són entrevistades dues persones. Entrevistadors i entrevistats comparteixen en la majoria dels casos l'espai en què es duu a terme la interacció. La temàtica professional està justificada per la intenció de donar a aquest gènere un cert caràcter especialitzat, que, juntament amb l'entrevista professional de premsa, permetés situar-lo, pel que fa a aquest paràmetre funcional, entre les converses col·loquials i les cartes personals, d'una banda, i les classes magistrals i els manuals acadèmics, de l'altra. Han estat descartades, pel seu caràcter no prototípic, les entrevistes televisives amb la pregunta sobreimpresa, o amb la pregunta elidida, que es poden trobar a vegades en alguns programes (per exemple, la secció d'entrevistes de l'informatiu *Món 33*, del Canal 33 de Televisió de Catalunya, emès durant la temporada 2001-02).

3. Les *classes magistrals* són totes dels primers cursos de diversos estudis universitaris de l'àrea de ciències socials de tres universitats públiques de Catalunya, i per tant són homogènies pel que fa a l'àrea temàtica i al nivell d'especialització. D'altra banda, compleixen prototípicament les principals

característiques del gènere: el professor, expert en el tema, transmet oralment els seus coneixements i punts de vista a una audiència present i menys experta, i l'àmbit és públic però restringit a les persones presents a l'aula (vegeu Goffman 1981: cap. 4 i Cros 2003: cap. 2). En cap de les quatre mostres hi ha intervencions dels estudiants, i per tant l'estructuració del discurs és monològica, tot i que l'enunciador pot intuir determinades reaccions dels estudiants a partir dels seus gestos. L'àrea temàtica de ciències socials està justificada per la preeminència del discurs oral en aquest àmbit, en comparació amb disciplines com les matemàtiques i les ciències naturals, que requereixen en major mesura el suport de la pissarra i d'altres procediments visuals per complementar la parla. Només en una de les classes la professora comenta un mapa que forma part del dossier de materials de què disposen els estudiants.

4. Les *cartes personals* constitueixen el segon gènere d'àmbit privat del corpus, juntament amb la conversa col·loquial. Hi predomina el propòsit interactiu i l'estructuració és intrínsecament monològica, fins i tot en els casos en què hi ha dos enunciadors. Els participants no comparteixen el context espaciotemporal però sí, en graus diversos, un conjunt de coneixements personals i culturals. Les mostres s'han extret de l'entorn proper de l'autora (família i amics) i, per tant, també ella participa tant d'alguns dels coneixements personals comuns com del seu entorn sociocultural.

5. Les *entrevistes professionals de premsa* tenen unes característiques molt similars a les televisives, però se'n diferencien en diversos aspectes que es poden relacionar amb el canal escrit: no hi ha un àmbit espacial que es faci explícit, on es pugui considerar que es fa l'entrevista, i el context temporal el proporciona la data d'edició. En totes les que s'han seleccionat hi ha un sol participant que fa d'entrevistador i un altre que és entrevistat. Totes les

entrevistes s'han incorporat senceres al corpus, tret de la primera, a causa de la seva llargada; també totes, tret d'aquesta, contenen en alguna part del text una caracterització més o menys detallada de la persona entrevistada.

6. Finalment, els *manuals acadèmics* també corresponen a disciplines de l'àrea de ciències socials. Els enunciadors són persones expertes en l'àmbit de l'especialitat del manual, i els enunciataris estan delimitats per l'àmbit especialitzat propi de cada disciplina: els lectors seran, preferentment, experts en el tema o estudiants de l'àrea corresponent. El context espaciotemporal és força ampli, i els textos s'insereixen en un àmbit sociocultural compartit entre autor i públic lector.

Els criteris de transcripció dels textos orals no són totalment homogenis, però segueixen en general les convencions de Payrató (1996). Més concretament, els textos procedents de corpus preexistents són objecte d'una transcripció més precisa, mentre que els seleccionats específicament per a aquest treball s'han transcrit tenint en compte els seus objectius específics.

Els textos escrits han estat transcrits d'acord amb el text original; només en les cartes personals s'han corregit les faltes estrictament ortogràfiques, amb dos objectius: facilitar el tractament de la transcripció amb el programa d'anàlisi informatitzada de textos durant l'elaboració del treball i no dificultar la lectura dels exemples en el text.

Les característiques situacionals de cadascun dels gèneres que constitueixen el corpus bàsic amb què s'ha treballat en aquesta recerca es resumeixen a la taula 1.1, a la pàgina següent.

gènere	canal	àmbit	camp	propòsit	diàleg/ monòleg	planifi- cació/ revisió	nombre textos	nombre enuncia- dors	nombre paraules
Conversa col·loquial	oral	privat (família i amics)	general	interactiu	diàleg	no	3	12	21.823
Entrevista professional televisiva	oral	públic (periodístic)	poc especialitzat	informatiu interactiu	diàleg	escassa	8	20	10.236
Classe magistral	oral	públic (acadèmic)	força especialitzat	informatiu	monòleg	escassa	4	4	10.002
Carta personal	escrit	privat (família i amics)	general	interactiu	monòleg	escassa	28	26	10.295
Entrevista professional de premsa	escrit	públic (periodístic)	poc especialitzat	informatiu interactiu	diàleg	sí	12	24	10.109
Manual acadèmic	escrit	públic (acadèmic)	força especialitzat	informatiu	monòleg	sí	9	7	10.024
TOTAL	3 oral 3 escrit	2 privat 4 públic	2 general 2 poc especialitzat 2 força especialitzat	2 interactiu 2 informatiu interactiu 2 informatiu	3 diàleg 3 monòleg	1 no 3 escassa 2 sí	64	93	72.223

Taula 1.1. Característiques del corpus bàsic

Considerem que les característiques anteriors fan d'aquest corpus una mostra representativa de l'univers de què forma part, en relació amb els objectius de la nostra recerca.⁵

Per fer l'anàlisi sistemàtica del corpus, s'ha fet un marcatge exhaustiu de les expressions díctiques de persona gramaticalitzades (formes de primera i segona persona i vocatius), amb les distincions que resultaven pertinents per a la recerca (per exemple, entre usos inclusius i exclusius de les formes de plural, i entre els diferents tipus de vocatius). Aquest marcatge, a banda de posar al descobert alguns problemes de classificació que han passat a formar part de la mateixa recerca, ha permès processar i agrupar les ocurrències dels diferents fenòmens per mitjà del programa TACT i fer-ne així una anàlisi sistemàtica.

El corpus bàsic es pot trobar transcrit a l'annex 1 d'aquest treball, on s'han numerat les línies i abans de cada text s'ha inclòs una fitxa amb les característiques situacionals que s'han considerat necessàries per identificar-lo i contextualitzar-lo. Dins del treball, els textos del corpus bàsic són identificats de la manera següent: amb el nom del gènere abreujat (*conversa, carta, classe, entrevista televisiva, entrevista premsa i manual*), seguit del número de text i d'un altre número que correspon a la primera línia del fragment de l'exemple a l'annex 1. Quan es considera pertinent, l'exemple va precedit d'una breu informació contextual que en facilita la interpretació.

⁵ Cal dir també que el procediment utilitzat per seleccionar els textos, que no ha estat aleatori, juntament amb altres factors, com ara el nombre de mots de cada subgènere, no permetria dur-hi a terme anàlisis quantitatives amb procediments estadístics relacionades amb el tema de la nostra recerca, la qual cosa, d'altra banda, no forma part dels nostres objectius.

1.2.2. Característiques del corpus complementari

En el moment d'iniciar aquesta recerca ja vam preveure que alguns dels fenòmens relacionats amb la dixi de persona difícilment podrien ser estudiats i exemplificats a partir d'un corpus com el que acabem de descriure. Els fenòmens on aquesta circumstància resulta més clara són probablement el plural majestàtic i les expressions que es troben en la parla a infants⁶: per aconseguir que hi apareguessin, hauríem hagut de treballar amb un corpus d'unes dimensions molt extenses, de manera que contingués una variació funcional molt més gran, l'elaboració del qual era difícilment assumible per una persona sola en un termini raonable. Per aquest motiu, també s'ha treballat amb un corpus complementari de l'anterior, constituït a mesura que es desenvolupava la recerca. Aquest segon corpus ha permès analitzar i exemplificar amb enunciats reals pràcticament la totalitat dels fenòmens que no eren recollits pel corpus bàsic, d'acord amb els objectius i la metodologia de treball inicials.

Els textos que formen aquest corpus complementari són més heterogenis que els del corpus bàsic: tot i que s'ha intentat que hi coincidissin pel que fa a l'època de producció, en algun cas han estat produïts abans de la dècada 1992-2001, i n'hi ha diversos que són més recents; des del punt de vista de l'origen geogràfic, no tots són produïts per parlants del català central, però si no es diu el contrari els hem utilitzat per il·lustrar fenòmens que caracteritzen el conjunt de la llengua catalana. També són més heterogenis des del punt de vista tipològic: com es pot veure a la taula 1.2, on els textos s'han agrupat per gèneres o àmbits, i s'han ordenat segons el nombre d'exemples que aporten al treball, de

⁶ En anglès —llengua en què ha estat força estudiat (vegeu Snow i Ferguson (ed.) 1977 i, especialment, Ferguson 1977)—, aquest registre rep denominacions com *motherese*, *baby-talk*, *caretaker talk*, *caregiver talk* i *child directed speech*. Aquesta darrera, la més semblant a la que utilitzem nosaltres, s'ha anat introduït en els darrers anys en les publicacions acadèmiques (vegeu Aitchison 1997); en català, Rivero (2001: § 2.4.1, n. 5) combina els termes *parla adreçada a l'infant* i *parla d'estil matern*.

manera decreixent, n'hi ha que són dels mateixos gèneres que els del corpus bàsic —i de fet, en algun cas, fins i tot de la mateixa font— però aquí el nombre de gèneres i àmbits comunicatius és més ampli i la distribució funcional, menys sistemàtica.

gènere o àmbit	nombre de textos	nombre d'exemples
Textos literaris	7	32
Llibres o articles de temàtica lingüística	12	17
Articles periodístics de temàtica cultural, literària o lingüística	11	15
Corpus Serra-Solé (CHILDES)	2	13
Àmbit administratiu i jurídic	7	12
Publicitat i propaganda electoral escrites	6	9
Notícies i reportatges de premsa	7	8
Entrevistes de premsa	5	8
Programes de ràdio	2	6
Converses col·loquials	3	6
Textos d'àmbit religiós	5	5
Articles d'opinió	5	5
Llistes de distribució i fòrums d'internet	3	4
Discursos polítics institucionals	2	4
Reportatges televisius	2	4
Manuais acadèmics	1	3
Pel·lícules	1	4
Altres	10	10
TOTAL	91	165

Taula 1.2. Característiques del corpus complementari

Entre els textos que constitueixen el corpus complementari, n'hi ha dos que requereixen, creiem, algunes consideracions addicionals.

En primer lloc, entre els textos literaris predominen els que procedeixen de la novel·la *Estremida memòria*, de Jesús Moncada. El complex entramat de

veus en què s'estructura la trama d'aquesta obra proporciona un ampli ventall de situacions i de tipus de produccions lingüístiques, la qual cosa en fa un text especialment adequat per il·lustrar molts dels fenòmens tractats en aquest treball i fins i tot, més enllà de l'ús que n'hem fet, per estudiar l'ús de la dixi de persona i en general la referència als participants en una narració literària.

En segon lloc, hem utilitzat el subcorpus Serra-Solé del corpus CHILDES amb l'objectiu d'il·lustrar els fenòmens relacionats amb la parla a infants, i també algun altre fenomen més general. Aquest corpus, descrit a MacWhinney (2000), conté enregistraments mensuals d'uns trenta a quaranta-cinc minuts de la interacció quotidiana dels infants i el seu entorn familiar immediat, des dels dotze mesos fins als quatre anys, i ha estat constituït per facilitar l'estudi de l'adquisició del llenguatge en un bon nombre de llengües; més específicament, el subcorpus Serra-Solé constitueix un material molt valuós per a l'estudi de l'adquisició en infants catalanoparlants i també, indirectament, per a l'estudi de la parla a infants, que ha estat l'ús que n'hem fet nosaltres. El corpus CHILDES segueix uns criteris de transcripció diferents dels utilitzats en els textos orals del nostre corpus bàsic, que es poden consultar a Carrasco i Celis (2004), però creiem que aquest fet no dificulta la interpretació dels exemples. D'altra banda, també s'ha de tenir en compte que no s'hi utilitza l'accent gràfic i que en alguns casos la transcripció conté errors ortogràfics que no hem esmenat.

Dintre del treball, els textos del corpus complementari són identificats de la manera següent: per mitjà de la sigla CC (corpus complementari) seguida d'un número (que segueix l'ordre d'aparició de cada text en el treball) i d'una referència breu a la font d'on s'han extret. A l'annex 2 s'hi pot trobar la referència exacta de cada text i de la part o les parts del nostre treball on apareix.

2. L'estudi de la dixi: aproximació històrica

En aquest capítol ens proposem oferir una visió panoràmica dels estudis sobre la dixi que hem considerat més rellevants a l'hora d'encarar aquesta recerca. Atès que el fenomen ha rebut l'atenció d'una gran quantitat d'autors des de perspectives molt diverses fora de la lingüística estricta, i més concretament des de la de la semàntica filosòfica, aquesta mirada se centrarà en les obres que més han influït en els autors que han estudiat la dixi en els últims anys, a partir de les citacions que en fan en les seves pròpies investigacions.

L'objectiu no és fer una exposició detallada de tot el que es diu sobre la dixi a cadascuna de les obres ressenyades, sinó més aviat destacar-ne els aspectes que han tingut una incidència més gran en els estudis posteriors, i especialment els que ens han estat més útils a l'hora d'acotar l'objecte d'estudi i d'emprendre la nostra recerca. Altres detalls apareixen en els capítols següents, quan s'hi aborda l'aspecte corresponent.

2.1. Un precedent remot: la *Sintaxi* grega d'Apol·loni Díscol

Les primeres referències al fenomen de la dixi les trobem, en la tradició occidental, a la *Sintaxi* d'Apol·loni Díscol (segle II dC). Aquest gramàtic, fill de la cultura alexandrina i considerat el pare indiscutible de la sintaxi i un dels pilars de la teorització gramatical a Occident (vegeu Robins 1967: 47-50, Bécares 1987: 66 i Ildefonse 1997: 256, entre molts altres), dedica als pronoms bona part del llibre II, i més endavant tracta altres

formes lingüístiques que també tenen relació amb la dixi: els demostratius, el vocatiu i l'imperatiu.¹

Apol·loni va escriure la seva *Sintaxi* al principi de la nostra era. Durant els segles anteriors, la filologia alexandrina havia tingut com a objectiu l'edició dels textos clàssics de la literatura grega a partir de fonts diverses procedents de la tradició oral, i aquesta tasca d'interpretació havia afavorit un desenvolupament dels estudis gramaticals que va permetre arribar a un coneixement prou sòlid de la morfologia grega. Apol·loni i els seus contemporanis, que escrivien gramàtiques per a l'ensenyament del grec a partir de textos literaris, es van adonar que hi havia problemes que transcendien la morfologia i requerien el coneixement de la *construcció* de les oracions (la *syntaxis*, en grec), és a dir, les lleis que regeixen les relacions entre els seus elements.

Fent-ne una lectura contemporània, sens dubte influïda per la tradició gramatical que se'ns interposa, no deixa de resultar sorprenent trobar en aquesta obra, al costat de les categories i les relacions sintàctiques, referències força freqüents a les funcions comunicatives que compleixen. És precisament la interpretació funcional de les formes i construccions que estudia Apol·loni el que li permet introduir el concepte d'*indicació* (la *de Δixis*, en grec) per explicar la funció tant de la primera i la segona persona gramaticals com dels demostratius.

Apol·loni distingeix entre l'ús dític dels pronoms personals, propi de la primera i la segona persona —i també de la tercera quan és present, diu—, i l'ús anafòric, propi de la tercera, tot i que els atribueix una funció

¹ Apol·loni també tracta els pronoms en una altra obra, més breu, recollida per Richard Schneider a *Apollonii Dyscoli scripta minora* (1890), a la qual hem tingut accés només indirectament, a través dels comentaris de Bécares (1987) i Ildefonse (1997).

comuna de crida: en el primer cas, de crida d'allò que no es pot representar amb un nom, i en el segon, de crida del nom que no es vol repetir.

Entre els usos dítctics dels pronoms, Apol·loni distingeix encara entre la dixi que anomena *absoluta* (“em va pegar”), sense valor intensiu ni opositiu, i la dixi que anomena *contrastiva* (“em va pegar a mi”), on hi ha intensificació i oposició a una altra persona. En grec, aquesta distinció es manifesta, en el nominatiu, en l'absència o presència de pronom, i en els casos oblics, en el caràcter àton de les formes absolutes i el tònic de les contrastives. En el nominatiu, l'autor explica que —com ara se sap que també passa en altres llengües— és el fet que el verb porti un morfema de persona el que explica l'elisió. Podem dir, doncs, que Apol·loni Díscol va veure més clarament que molts lingüistes posteriors, i així ho va explicitar, que en la seva llengua l'elisió del pronom personal no només era *possible*, sinó *obligatòria* sempre que no es volia transmetre aquest significat contrastiu afegit al bàsic a què es referia.

Pel que fa als demostratius, es pot destacar que Apol·loni, més enllà de la seva funció dítctica, observa l'ús anafòric que se'n fa per “mostrar” el que és a la ment, un concepte similar al que posteriorment Karl Bühler va anomenar *dixi am Phantasma* (vegeu § 2.3.2).

L'ús del vocatiu és descrit, dins el llibre III, en relació amb el context en què apareix: s'adreça a persones presents i que estan a l'abast de la veu de qui parla. L'absència d'aquest context explica, per Apol·loni, el fet que ni el vocatiu ni l'imperatiu s'utilitzin en la comunicació epistolar.² Entre altres observacions, també destaca un comentari sobre l'ús del pronom *tu* com a vocatiu, que l'autor considera “de mal gust”.

² L'evidència que posteriorment moltes llengües han admès amb naturalitat aquest ús fa pensar en una adaptació progressiva de les formes lingüístiques que les llengües van codificar per a un ús oral contextualitzat a les noves condicions que va comportar, en el seu moment, l'aparició de l'escriptura.

Finalment, Apol·loni Díscol caracteritza l'imperatiu com a forma verbal de segona persona. En general, diu, les formes de primera i tercera persona no hi són possibles, pel fet que no podem donar-nos ordres a nosaltres mateixos, ni tampoc donar-ne a persones absents. Des del punt de vista temporal, considera que l'imperatiu està vinculat al futur, atès que només es poden donar ordres sobre alguna cosa que encara no ha passat.

La *Sintaxi* d'Apol·loni ha tingut una influència importantíssima en la tradició gramatical posterior: va ser traduïda al llatí per Priscià, i aquesta versió va constituir el model de totes les gramàtiques llatines i, de retruc, durant segles, de bona part de les gramàtiques de les llengües europees.³ Però, malgrat la importància que va tenir l'obra per al desenvolupament dels estudis gramaticals, aquestes primeres aportacions que va fer a l'estudi funcional dels elements més lligats al context enunciatiu no li van ser prou reconegudes, ni menys encara van ser incorporades als tractats de gramàtica i de lingüística, fins ben entrat el segle XX. Una de les poques excepcions és l'obra de l'anglès James Harris *Hermes or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar* (1751), que recull algunes de les aportacions gramaticals d'Apol·loni Díscol, entre les quals hi ha la funció dítica dels pronoms de primera i segona persona. També cal esmentar alguns lingüistes alemanys de finals del segle XIX que van estudiar la història de les llengües indoeuropees, com ara Karl Brugmann, Heymann Steinthal, Jacob Wackernagel i Philipp Wegener, que posteriorment van ser tinguts en compte per altres autors, i en especial per Karl Bühler.

La raó principal de l'“oblit” de les aportacions que va fer Apol·loni Díscol a l'estudi de les expressions dítiques és, probablement, el fet que durant segles l'estudi de les llengües es va centrar, d'una banda, en l'anàlisi

³ Modernament, l'original grec s'ha traduït a l'alemany (1817, 1877 i 1910), a l'anglès (1981), al castellà (1987) i al francès (1997). Nosaltres n'hem consultat la versió castellana.

de la llengua escrita i, de l'altra, a establir una gramàtica normativa poc interessada per allò que va ser objecte d'atenció d'Apol·loni: la sintaxi i, secundàriament però significativament, com hem vist, les funcions que tenen les formes i estructures lingüístiques en la interacció comunicativa.⁴

2.2. La influència de la semiòtica i la semàntica filosòfica

L'interès per la funció mostrativa del llenguatge no s'ha recuperat fins al sorgiment dels corrents filosòfics i lingüístics que han estudiat la comunicació i el significat en relació amb l'ús. Tot i que les fronteres no sempre es poden fixar d'una manera nítida, podem dir, a grans trets, que des de la darrereria del segle XIX trobem estudis que tracten de la dixi, o de fenòmens que hi estan relacionats, des de dues perspectives diferents: d'una banda, la dels estudis que ho fan des de la filosofia —principalment, des de la semiòtica i la semàntica lògica—, i de l'altra, la dels estudis que s'hi acosten des de la lingüística. És indubtable, però, que l'estudi lingüístic de la dixi ha pogut aprofitar bona part de les aportacions que hi han fet els corrents filosòfics tot just esmentats, i així ho posen de manifest els mateixos autors. De fet, el repàs que emprenem tot seguit d'aquestes aportacions filosòfiques adopta precisament aquest punt de vista, el dels lingüistes que s'hi han basat a l'hora de conformar la seva pròpia concepció i caracterització del fenomen.

2.2.1. Charles A. Peirce

Les expressions díctiques han estat concebudes modernament com un tipus d'expressió lingüística amb característiques pròpies a partir de la

⁴ De fet, Bécares (1987: 64) considera que el conjunt de l'obra d'Apol·loni que ha perviscut fins avui encara no ha rebut l'atenció i l'estudi que mereix.

classificació més general dels signes que va fer el filòsof Charles S. Peirce (1839-1914) dins la seva teoria general dels signes o semiòtica, durant les darreres dècades del segle XIX: el concepte d'*index* enllaça d'una manera directa amb els fenòmens relacionats, d'una manera o altra, amb la dixi.⁵

Com és sabut, Peirce va definir el signe com allò que representa alguna cosa per a algú en algun aspecte i va considerar que n'hi havia de tres tipus (*símbols*, *icones* i *índexs*), segons la relació que s'estableix entre cadascun d'aquests tipus i l'objecte representat.⁶ Així, un *símbol* representa el seu objecte en virtut d'una associació convencional; una *icona* n'és un substitut similar en algun aspecte; i un *índex* hi està en relació existencial (Peirce 1959-68: 2.247-2.249). Més precisament, un *índex* també es pot definir com aquell signe que es refereix al seu objecte per la seva connexió dinàmica (incloent-hi l'espacial) tant amb l'objecte individual com amb els sentits o la memòria de la persona per a la qual serveix com a signe (Peirce 1959-68: 2.305). Un dit que assenyala un objecte i un cop donat en una porta són *índexs*, i també ho són els demostratius *this* i *that*, tal com ho justifica el mateix Peirce:

⁵ En la tradició filosòfica, a partir de l'ús que en va fer el mateix Peirce, s'utilitzen preferentment els termes *index*, *indexical*, *indexicalitat* i *expressió indexical* —en anglès, *index*, *indexical*, *indexicality* i *indexical expression*, respectivament. Lyons (1995: § 10.2) identifica l'origen etimològicament afí dels conceptes de *dixi* i d'*indexicalitat*: tots dos es poden explicar sobre la base del concepte de *referència gestual* (l'un a partir de la forma grega de $\Delta\xi\varsigma$, 'indicació', com hem vist a § 2.1, i l'altre, a partir de la llatina *index -icis*, 'indicador'). Tot i que aquest autor considera, com Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1) i Levinson (1983: 55), que aquests dos termes són bàsicament sinònims, també constata que el que els diferencia és el camí pel qual s'han introduït en la lingüística i en altres disciplines que hi són afins, i també el fet que es pot considerar la *indexicalitat* com un tipus determinat de *dixi*, el que resulta pertinent per a la determinació del significat proposicional dels enuncis. En el nostre treball, tot i que utilitzem preferentment els termes *dixi*, *díctic -a* i *expressió dítica*, que són els més freqüents en lingüística, i més concretament en pragmàtica, esporàdicament s'hi poden trobar les denominacions alternatives —*index*, *indexical*, *indexicalitat* i *expressió indexical*—, en especial quan es fa referència a enfocaments o obres que les fan servir habitualment. D'altra banda, també cal tenir en compte que tant *dixi* com *index*, i els seus derivats, s'utilitzen a vegades en la bibliografia amb un significat similar al del terme *marcador* tal com l'entenen Brown i Fraser (1979). Vegeu, per exemple, Anderson i Keenan (1985: § 1.0), que consideren dítica la selecció d'un determinat registre lingüístic.

⁶ Peirce defineix els signes en el capítol 2, "Division of signs", i especialment, en el capítol 3, "The icon, index, and symbol", del llibre *Elements of logic*. Tota la seva producció escrita, extensíssima i molt complexa, va ser editada pòstumament en diverses edicions. Aquí la citem seguint les referències numèriques de Peirce (1959-68).

For they call upon the hearer to use his powers of observation, and so establish a real connection between his mind and the object [...]

(Peirce 1959-68: 2.287)

Entre els índexs lingüístics Peirce inclou, a més dels demostratius, els temps verbals, els adverbis de temps i de lloc, i locucions prepositives com *on the right* (o *left*) *of*, entre altres. Pel que fa a les preposicions en general, observa la diferència entre l'ús indexical i el no indexical, que de fet seria extensible a totes les altres categories gramaticals:

Other prepositions signify relations which may, perhaps, be described; but when they refer, as they do oftener than would be supposed, to a situation relative to the observed, or assumed to be experientially known, place and attitude of the speaker relatively to that of the hearer, then the indexical element is the dominant element.

(Peirce 1959-68: 2.290)

Entenent els índexs en un sentit força ampli, Peirce també considera que ho són tant les relacions de concordança com tots els pronoms, inclosos els que demanen atenció sobre paraules anteriors (el que se sol entendre per anàfora), com ara els pronoms relatius. També és interessant observar que Peirce va recollir la tradició gramatical que definia el pronom com la paraula que substitueix un nom i es va convertir en un dels primers autors contemporanis que van posar en dubte aquesta definició:

There is no reason for saying that *I, thou, that, this*, stand in place of nouns; they indicate things in the directest possible way. It is impossible to express what an assertion refers to except by means of an index. A pronoun is an index. A noun, on the other hand, does not *indicate* the object it denotes; and when a noun is used to show what one is talking about, the experience of the hearer is relied upon to make up for the incapacity of the noun for doing what the pronoun does at once. Thus, a noun is an imperfect substitute for a pronoun. [...] A pronoun ought to be defined as *a word which may indicate anything to which the first and second persons have suitable real connections, by calling the attention of the second person to it.*

(Peirce 1959-68: 2.287, n. 1)

Tot i que la classificació dels signes establerta per Charles S. Peirce s'ha mantingut al llarg del temps, un dels aspectes que probablement se li han discutit més són els tipus d'elements que es poden incloure en cada ca-

tegoria, la qual cosa no resulta estranya si es té en compte l'amplitud a què ens referíem més amunt. De fet, pel que fa concretament als índexs, bona part de les categories lingüístiques que hem esmentat no són considerades d'íctiques actualment. Arthur W. Burks (1915-), un dels autors que han matissat la classificació de Peirce, en el seu treball sobre els tipus de signes amplia el concepte d'*index* per incloure-hi els que representen altres signes (1948-49), cosa que d'una manera més o menys implícita ja havia fet Peirce, i qüestiona, entre altres qüestions, el fet que una relació de causa-efecte sigui una relació semiòtica. En aquesta línia restrictiva, fa una observació fonamental: aprofitant una distinció que havia fet el mateix Peirce (4.537), entre tipus (*type*) i ocurrència (*token*), fa veure que les paraules que funcionen com a índexs no són índexs purs, sinó també símbols: com a tipus, cada índex té una part del significat que és comuna a totes les ocurrències (el *significat simbòlic*), i cadascuna d'aquestes ocurrències, d'acord amb la situació en què apareix, té un *significat indexical* concret que en depèn.

2.2.2. Altres autors

Hi ha d'altres filòsofs que també han estudiat els índexs, però sovint ho han fet amb un objectiu final diferent del que hem vist fins ara: davant les dificultats que plantegen aquestes expressions en el context d'una anàlisi lògica del llenguatge, han mirat de reduir-les a una forma bàsica i s'han plantejat la possibilitat de crear un llenguatge lògic "ideal", desproveït de paraules i oracions dependents del context. Les aportacions que han estat més destacades pels lingüistes han estat la de Bertrand Russell (1872-1970), que va anomenar els índexs *particulars egocèntrics* (o *egocentric particulars*, en anglès) i la de Hans Reichenbach (1891-1953), que en va dir *mots reflexius de mostra* (o *token-reflexive words*).⁷

⁷ Adoptem la traducció al català que fa Jordi Civís i Pol del terme de Russell (1948) i adaptem la que fa Ramon Cerdà al castellà, traduint Lyons (1977), del terme de Reichenbach. Per a una revisió dels plantejaments corresponents, vegeu Gale (1967).

Russell (1940 i 1948) va agrupar els pronoms, els temps verbals i els demostratius sota la denominació *particulars egocèntrics* pel fet que comparteixen la característica de denotar alguna cosa en relació amb el parlant. Va intentar reduir totes aquestes expressions a la que va considerar bàsica, el demostratiu *this*, de tal manera que “It was raining”, per exemple, seria traduïble a “An occurrence of rain is earlier than *this*”, on el demostratiu significaria ‘el moment en què el parlant emet aquest enunciat’ i el verb seria atemporal. Per intentar eliminar aquest últim element indexical, el demostratiu, el defineix en termes de “cadena mínima” entre un estímul no verbal i una resposta verbal. Però diversos autors (vegeu, per exemple, Gale 1967 i Leezenberg 1998) han observat que aquesta definició porta a un atzucac: en la mesura que manté la connexió amb el que percebem sensorialment, el demostratiu continua sent indexical; i en la mesura que pretén “aïllar” la referència del demostratiu respecte d’aquestes percepcions sensorials, la definició fa impossible explicar la comunicació.

Reichenbach (1947), al seu torn, va definir les paraules que són *reflexius de mostra* com aquella mena de paraules que es refereixen a la mostra corresponent usada en un acte individual de parla o escriptura. El pronom *I*, per exemple, es refereix a “the person who utters *this token*”; recuperant l'exemple de Russell, “it was raining” es referiria a “An occurrence of rain is earlier than *this token*”. Com en aquell autor, les expressions indexicals queden així reduïdes a una (*this token*), que Reichenbach defineix, no com a terme amb un significat fixat, sinó com un operador. I com a tal pseudomot, considera que pot ser eliminat. El principal tret que se li ha fet, però, és que, en realitat, en la parla quotidiana, ni les paraules ni les oracions es refereixen a elles mateixes, sinó a alguna altra cosa que els és externa (Gale 1967); només excepcionalment, i encara d’una manera parcial, les oracions es refereixen a elles mateixes (“*This sentence contains five words*”).

Tant els particulars egocèntrics com els mots reflexius de mostra han tingut un paper prominent en els intents que ha fet la filosofia per crear un llenguatge ideal desproveït de paraules i oracions dependents del context que permeti assignar valors de veritat a les oracions o, més aviat, a les proposicions, en abstracte (Gale 1967 i Davis 1998). De fet, aquest ha estat el plantejament predominant en altres autors que també s'han interessat per les expressions indexicals, sovint en el marc d'estudis més amplis sobre la referència. Entre aquests autors podem esmentar Ludwig Wittgenstein, Richard Montague, Willard Quine i David Kaplan.⁸

Com a contrapunt a aquestes visions, trobem la de Yehoshua Bar-Hillel (1915-75), filòsof del llenguatge que ha estat considerat un dels fundadors de la pragmàtica (Kasher 1998). El seu treball sobre les expressions indexicals (Bar-Hillel 1954) ha tingut una gran influència en molts estudis posteriors, la qual cosa no és estranya si es té en compte l'anàlisi que fa d'aquestes expressions. En primer lloc, Bar-Hillel mostra com l'abstracció del context pragmàtic només és possible, fins a un cert punt, quan és poc rellevant per a l'anàlisi de les oracions: per exemple, si comparem una oració com *Ice floats on water* amb una altra com *It's raining*, veiem com el grau de dependència contextual de la primera és molt inferior al de la segona. En segon lloc, aquest autor constata l'alta freqüència de les expressions indexicals en la parla de cada dia, com ja havien fet Peirce i Burks (Bar-Hillel relaciona aquesta circumstància amb la brevetat i la immediatesa que les caracteritza):

I guess that more than 90 per cent of the declarative sentence-tokens we produce during our life-time are indexical sentences and not statements ; it is plain that most sentences with tensed verbs are indexical, not to mention all those sentences which contain expressions like 'I', 'you', 'here', 'there', 'now', 'yesterday' and 'this'.

(Bar-Hillel 1954: 366)

⁸ Per a una visió panoràmica de les aportacions d'aquests autors es pot consultar Levinson (2004: § 3).

Però l'aspecte més interessant d'aquest treball és, al nostre entendre, l'argumentació, basada en un exemple (*I am hungry*), que porta Bar-Hillel a concloure que la comunicació sense expressions indexicals és, senzillament, impossible: portant-ho a l'extrem, sempre que o bé el parlant o bé el seu interlocutor no poden recórrer a una expressió que descrigui o denomini un element contextual (perquè no saben, per exemple, quina hora és, el lloc on són o el nom del seu interlocutor), és necessària una expressió indexical.⁹

2.3. Primeres aportacions de la lingüística contemporània

Un cop vistos sumàriament els filòsofs que més han influït en l'estudi lingüístic de la dixi, podem veure ara quins han estat els primers lingüistes contemporanis que han tractat aquest fenomen, sovint partint de la gramàtica tradicional i qüestionant-la en determinats aspectes.

2.3.1. Otto Jespersen

Les primeres referències remarcables al fenomen de la dixi les trobem, en la lingüística del segle XX, en l'obra d'Otto Jespersen (1860-1943). Aquest autor és esmentat en els estudis posteriors sobretot pel fet que, en el seu estudi sobre l'adquisició del llenguatge (Jespersen 1922), va anomenar *shifters* (o *commutadors*)¹⁰ les paraules que considerava que canvien de significat segons la situació comunicativa en què apareixen, entre les quals va destacar els pronoms personals. Precisament el fet que, a parer seu, siguin paraules buides i que el seu significat canviï en cada context d'ús explica, per aquest autor, les dificultats que s'observen en els infants a l'hora d'utilitzar-los. Tot i que el terme que va utilitzar Jespersen no s'ha

⁹ Aquest tipus de situació és descrita també per Bühler (1934).

¹⁰ Adaptem la traducció que va fer Jem Cabanes d'aquest terme en la versió castellana de Jakobson (1957). Maingueneau i Salvador (1996: § 1.2), per la seva banda, el tradueixen com a *embragadors*, partint probablement de la denominació francesa, *embrayeurs*.

utilitzat gaire posteriorment, sí que ha tingut un cert ressò perquè és el que, com veurem, va utilitzar Roman Jakobson, citant el mateix Jespersen, en el seu estudi sobre aquesta mena de paraules.

En una altra obra, *The Philosophy of Grammar* (1924), que conté una revisió crítica d'un bon nombre de conceptes gramaticals, aquest autor fa veure com les definicions de la gramàtica tradicional porten sovint a descriure d'una manera incompleta, i a vegades fins i tot errònia, alguns fenòmens. Estan en aquest cas tres conceptes estretament relacionats amb la dixi de persona, que Jespersen tracta dins dels capítols VI, "Parts of speech", i XVI, "Person": el de *pronom* —en la línia del que ja havia observat Peirce—, el de *persona gramatical* i, especialment, la denominació *persona* aplicada al tercer grau d'aquesta categoria, la "tercera persona". Si bé és cert, diu, que la primera persona és la que parla i la segona, aquella a qui es parla, ja no ho és que la tercera persona sigui aquella de la qual es parla: en primer lloc, en oracions com ara "I am ill" i "you must go" la primera i la segona persona són aquelles de qui es parla; en segon lloc, la tercera no sempre es refereix a un ésser humà, a una persona, com passa a "the horse runs" i "the sun shines"; i finalment, es dóna el cas que els verbs dits *impersonals* ("pluit", "it rains") estan en "tercera persona".

Tot i el plantejament gramatical de l'obra, al llarg d'aquest capítol Jespersen s'allunya progressivament de la noció de persona gramatical per entrar en la noció del que podem anomenar "referència als participants". Així, relaciona diverses formes lingüístiques amb la categoria de persona (l'imperatiu i el vocatiu, amb la segona; l'adverbi *aquí*, amb la primera) i observa un seguit de casos en què no hi ha una coincidència total entre persona gramatical i persona nocional: diverses formes de cortesia en què el parlant evita mencionar-se a si mateix d'una manera directa i ho fa per mitjà de la tercera "persona" (*your humble servant*, *este su servidor...*), la parla a infants, les fórmules de tractament, etc.

Quan tracta de la categoria del nombre, estudia el pronom de primera persona del plural com l'exemple paradigmàtic del que anomena *plural d'aproximació*, aquell en què diversos objectes o individus són inclosos en la mateixa forma malgrat no pertànyer exactament al mateix tipus. De la definició de la primera persona, diu, se'n desprèn que només és concebible en singular, ja que significa el parlant en cada oració concreta. El pronom de primera persona del plural és, a més, un pronom essencialment vague, que no dóna indicacions sobre qui vol incloure-hi el parlant a més d'ell mateix i que, per tant, s'ha de completar sovint amb construccions com *we doctors*, *we Yorkshire-men*, *we of this city*, i en la parla "popular" d'algunes llengües, amb estructures del tipus de *Wir sind heute mit ihm spazieren gegangen* ("Hem anat a passejar amb ell"), en què la forma de primera persona del plural significa 'jo amb ell'.

Finalment, Jespersen també fa referència a la distinció entre un plural inclusiu i un d'exclusiu que es troba en moltes llengües d'Àfrica i d'altres indrets, i dedica un apartat a l'estil directe i a l'indirecte, on fa veure com el pas de l'un a l'altre implica canvis que afecten les persones gramaticals utilitzades.

Creiem que aquest breu resum és suficient per valorar la importància de la contribució d'Otto Jespersen, ja durant les primeres dècades del segle passat, a fer veure els problemes que plantejava la manera com la gramàtica tradicional havia explicat fins aleshores determinats fenòmens lingüístics, entre els quals es trobaven les formes que gramaticalitzen la dixi de persona. D'aquesta manera es començava a obrir el camí tant a altres formulacions estrictament gramaticals com a altres mirades sobre els fets lingüístics que tinguessin en compte el context en què tenen lloc, al qual el mateix Jespersen feia referència prou sovint.

2.3.2. Karl Bühler

L'obra de Karl Bühler (1879-1963) es relaciona, d'una manera o altra, amb el desenvolupament de la lingüística estructural, i més concretament amb l'Escola de Praga: el seu "principi de rellevància abstractiva", per exemple, és una de les formulacions més primerenques de la diferència entre trets fonèmics i trets merament fonètics en els sons de la parla (Jarvella i Klein 1982); així mateix, Bühler parteix de la distinció entre *langue* i *parole* de Ferdinand de Saussure, entre altres fonts, i es proposa bastir una teoria del llenguatge que arrenqui de la segona noció per arribar a la primera; però, sobretot, la seva teoria de les funcions del llenguatge va tenir una forta influència en la concepció que va desenvolupar posteriorment Roman Jakobson i, de retruc, tant en la lingüística funcional com en la pragmàtica.

En la seva obra més coneguda, *Sprachtheorie* (1934), Bühler recupera per a la lingüística contemporània els termes d'origen grec *dixi* i *díctic -a* per designar les formes lingüístiques relacionades d'una manera més directa amb el context extralingüístic (Lyons 1995: § 10.2). Partint dels lingüistes alemanys del segle XIX que van estudiar els demostratius dins el marc general de l'estudi de les llengües indoeuropees i el seu tronc comú, va fer veure la importància de la dixi en el llenguatge i l'estreta relació que es pot establir entre l'ús d'aquesta mena de recursos lingüístics i les situacions de parla més corrents. De fet, va ser el primer autor que va intentar bastir una teoria sobre la dixi, i ho va fer esbossant un marc teòric que li va permetre començar a caracteritzar el fenomen. Aquest marc constava d'un seguit de definicions que estan relacionades amb la distinció entre les expressions lingüístiques que depenen més del context i les que en depenen menys.¹¹

En primer lloc, Bühler distingeix entre el *camp indicatiu* del llenguatge i el *camp simbòlic*. El primer està format pel conjunt d'expressions

¹¹ En el que segueix, adaptem la traducció al castellà que va fer Julián Marías dels termes originals en alemany de Karl Bühler.

lingüístiques que reben el significat en la situació verbal concreta. Aquestes expressions, que anomena genèricament *demonstratius* o *paraules indicadores*, funcionen com a senyals¹² —o *índexs*, en la terminologia de Peirce—, i alhora com a símbols, en la mesura que comparteixen un significat comú, de manera que Bühler observa que els dítics són alhora símbols i índexs anys abans de la revisió que va fer Burks de la classificació de Peirce, a què ens hem referit més amunt (§ 2.2.1). El camp simbòlic, en canvi, inclou el conjunt ordenat d'expressions lingüístiques que representen els objectes d'una manera arbitrària, sense assenyalar-los (com és el cas dels demostratius) ni imitar-los (com és el cas de les onomatopeies). Aquestes expressions funcionen com a símbols i són *paraules anomenadores*.

La segona aportació de Bühler és la introducció del concepte d'*origen de coordenades dítiques*, format pels demostratius *aquí, ara i jo*, que funcionen com a “senyals lingüístics del moment” i expressen l'orientació subjectiva en què estan implicats els interlocutors en cada cas particular. A partir d'aquesta orientació bàsica, els parlants poden traslladar-se, per procediments diversos, a d'altres orientacions, que corresponen a uns punts d'origen diferents de les coordenades dítiques. Bühler posa com a exemple el dels entrenadors i els professors de gimnàstica quan utilitzen formes com ara *endavant, enrere, dreta, esquerra*, seguint les coordenades del grup que tenen al davant, i no les seves.

Karl Bühler distingeix tres usos de les formes indicadores: la dixi *ad oculos* (i *ad aures*) —l'ús més purament dític, del qual deriven els altres dos—, la dixi *am Phantasma* i l'ús anafòric. En el primer d'aquests tres usos cal el suport de la vista o l'oïda per interpretar la forma lingüística; en el segon, el parlant se situa fora de l'espai físic on és, en un espai recordat o

¹² La forma utilitzada per Bühler en alemany és *Signal*; Jarvella i Klein (1982), en la seva traducció parcial de *Sprachtheorie*, en donen com a equivalent anglès *signal*; i Julián Marías la tradueix per *señal*.

imaginat; en el tercer, finalment, la forma dítica remet al mateix text, que es va convertint en camp mostratiu a mesura que es desenvolupa.

La distinció entre usos díctics i anafòrics, que com ja hem vist prové d'Apol·loni (vegeu § 2.1), permet a Bühler fer una reflexió crítica sobre el tractament que han rebut les formes indicadores, tant en els tractats gramaticals com en la lògica. Els tractats gramaticals, diu, han prescindit de la distinció entre usos díctics i usos anafòrics, i han agrupat les formes referides a persones sota la denominació genèrica de *pronoms*.¹³ La lògica, al seu torn, ha rebutjat les formes indicadores per la falta de coincidència total entre l'element lingüístic i l'objecte a què es refereixen. Ni els uns ni els altres, diu Bühler, tenen en compte del tot la multitud de necessitats pràctiques que ha de satisfer i satisfà la llengua col·loquial, en un plantejament que coincideix amb el que ja hem vist que faria Bar-Hillel uns anys més tard (vegeu § 2.2.2).

Una altra distinció que convé destacar és la que fa aquest autor entre les formes de primera persona del plural inclusives i exclusives, a partir dels estudis lingüístics, amb components etnogràfics, que s'havien fet anys abans d'unes tribus australianes. Tot i que l'alemany, diu Bühler, no té formes diferents per a la primera persona del plural que inclou el receptor i per a la que l'exclou, també hi trobem aquests dos usos.

Finalment, la vinculació de les expressions díctiques amb l'execució d'un acte de parla converteix Karl Bühler, com s'ha dit reiteradament, en un dels precursors més directes de la pragmàtica: amb aquest plantejament, l'anàlisi de les expressions lingüístiques ja no es pot restringir a les propietats dels signes com a tals, sinó que caldrà tenir en compte també l'activitat de què formen part.

¹³ De fet, tot i que Bühler no en parla, es podria dir el mateix dels altres díctics: els morfemes verbals de persona són agrupats en la conjugació com a primera, segona i tercera persona, i els de temps, com a formes dels diferents temps verbals de present, passat i futur; altres díctics de temps, i també de lloc, al seu torn, són agrupats dins de la categoria de l'adverbi.

2.3.3. Émile Benveniste

En la tradició francòfona, l'interès per la dixi, i més concretament per la de persona, s'inicia amb quatre articles d'Émile Benveniste (1902-76) sobre la categoria de persona, els pronoms personals, la subjectivitat i l'enunciació (1946, 1956, 1958 i 1970, respectivament). Fent una lectura cronològica d'aquests textos, s'hi pot veure una evolució des de plantejaments més aviat gramaticals d'orientació estructuralista cap a d'altres que inclouen en l'estudi lingüístic el context en què es produeixen els enunciats i que s'acosten d'aquesta manera al que avui entenem per pragmàtica.

Benveniste (1946) parteix d'uns arguments molt similars als de Jespersen (1924) per posar de manifest la falta de simetria que es troba entre les dues primeres persones gramaticals i la tercera. La primera i la segona es caracteritzen per la unicitat i pel fet de ser reversibles l'una amb l'altra, dins la "réalité humaine du dialogue" (Benveniste 1946: 232), i és aquesta unicitat el que fa que el seu no sigui un plural convencional.

Deu anys més tard (Benveniste 1956), fa un pas més i considera els pronoms de tercera persona com a propis del sistema de la llengua i els de primera i segona (i altres "indicadors", com ara els demostratius, els temps verbals, els adverbis *aquí* i *ara* i altres expressions similars) com a "instàncies de discurs", que segons aquest autor queden fora del sistema. Benveniste equipara així, en certa manera, la *parole* de Saussure i la pragmàtica tal com la va definir Charles Morris:

[...] les pronoms ne constituent pas une classe unitaire, mais des espèces différentes selon le mode de langage dont ils sont les signes. Les uns appartiennent à la syntaxe de la langue, les autres sont caractéristiques de ce que nous appellerons les « instances de discours », c'est-à-dire les actes discrets et chaque fois uniques par lesquels la langue est actualisée en parole par un locuteur. [...] L'énoncé contenant *je* appartient à ce niveau ou type de langage que Charles Morris appelle pragmatique, qui inclut, avec les signes, ceux qui en font usage.

(Benveniste 1956: 251-252)

Per Benveniste, el caràcter dític d'aquestes expressions no és suficient per caracteritzar-les, sinó que cal afegir-hi "l'instance de discours qui porte l'indicateur de personne" (1956: 253), de manera que podem dir que aquest autor supedita tota la dixi a la referència a l'enunciador i, per tant, a la dixi de persona.

Recuperant Peirce, Benveniste també fa referència a la naturalesa dels signes lingüístics dítics, i se situa de fet en la mateixa posició que aquell autor; per Benveniste, els dítics són signes buits que només s'omplen quan s'insereixen en cada instància de discurs:

L'importance de leur fonction se mesurera à la nature du problème qu'elles [ces expressions] servent à résoudre, et qui n'est autre que celui de la communication intersubjective. Le langage a résolu ce problème en créant un ensemble de signes « vides », non référentiels par rapport à la « réalité », toujours disponibles, et qui deviennent « pleins » dès qu'un locuteur les assume dans chaque instance de son discours. Dépourvus de référence matérielle, ils ne peuvent pas être mal employés; n'assertant rien, ils ne sont pas soumis à la condition de vérité et échappent à toute dénégation. Leur rôle est de fournir l'instrument d'une conversion, qu'on peut appeler la conversion du langage en discours.

(Benveniste 1956: 254)

Dos anys més tard, Benveniste (1958) se centra en la noció de subjectivitat, que ja havia apuntat en els estudis anteriors, i la defineix com la capacitat del locutor de posar-se com a subjecte. El que permet fer-ho és la categoria de persona, i més concretament la primera persona quan s'utilitza en present d'indicatiu amb alguns verbs que prenen així la funció de ser l'indicador de la subjectivitat: *je sens que le temps va changer* descriu una impressió que afecta el locutor, i *je crois que le temps va changer* és una assertió atenuada, una enunciació subjectiva del fet asseverat impersonalment, *le temps va changer*, que és la veritable proposició. Més encara, en

alguns verbs *de parole*, l'enunciació s'identifica amb l'acte mateix expressat per aquests verbs: *je jure que...* és l'acte mateix de jurar.¹⁴

Benveniste culmina la seva reflexió sobre l'ús del llenguatge amb la noció, tantes vegades citada, d'*enunciació* (Benveniste 1970):

L'énonciation est cette mise en fonctionnement de la langue par un acte individuel d'utilisation. [...] c'est l'acte même et non le texte de l'énoncé [...]
(Benveniste 1970: 80)

L'autor caracteritza els protagonistes de l'acte de l'enunciació (les figures de l'*enunciador*, que és la font de l'acte, i de l'*oient*, que n'és l'objectiu) i els instruments per mitjà dels quals es realitza l'acte mateix (les formes lingüístiques que materialitzen les entitats que el constitueixen en relació amb l'ara i aquí del locutor). Finalment, relaciona l'enunciació amb les formes i les funcions sintàctiques que considera que hi estan relacionades: la interrogació, l'imperatiu i el vocatiu, els modes verbals, etc.

Aquests treballs d'Émile Benveniste es poden considerar programàtics per a tot el corrent de la lingüística francòfona que posteriorment s'ha centrat en l'estudi de l'enunciació i la subjectivitat en el llenguatge. Tot i que a vegades se li han discutit alguns punts de vista (vegeu Kerbrat-Orecchioni 1980, i més endavant, § 2.4.3), Benveniste ha estat el punt d'arrencada de molta de la recerca que s'ha fet en aquest camp, dins i fora de França, que inclou entre els seus punts d'interès l'estudi de la dixi, i sobretot de la dixi de persona, per la relació més estreta que manté amb l'enunciació i, sobretot, amb tot el que té a veure amb la subjectivitat. Fins i tot un lingüista de l'àmbit anglosaxó com John Lyons s'ha adherit, com veurem (§ 2.4.2), als punts de vista d'aquest corrent, distanciant-se en certa

¹⁴ En un article posterior (Benveniste 1963), l'autor recull la caracterització dels verbs i enunciatius performatius tal com la van formular els filòsofs de l'escola d'Oxford, i més concretament John L. Austin (1962), i la contrasta amb la seva pròpia visió.

manera dels enfocaments predominants en la lingüística anglosaxona, més “objectivistes” (Lyons 1982).

2.3.4. Roman Jakobson

Roman Jakobson (1896-1982) va recuperar el terme de Jespersen (*shifters*, ‘commutadors’) per referir-se a les unitats gramaticals que no es poden definir sense fer referència al missatge o remetre-hi (1957). Tot i que aquesta formulació, vista aïlladament, pot fer pensar més aviat en els elements que remetent al codi (els anomenats habitualment *usos metalingüístics*), en el context on apareix, i així és com ha estat interpretat posteriorment, queda clar que es refereix als elements díctics: els exemples de Jakobson són tots de pronoms de primera i segona persona del singular.

Partint de la revisió que va fer Burks (1948-49) de la classificació de Peirce, Jakobson també fa veure que els commutadors no són simples índexs, perquè no és cert que no tinguin un significat general constant: el signe *jo*, per exemple, no pot representar el seu objecte sense ser-hi associat “per mitjà d’una regla convencional”, i per tant, és un símbol; però d’altra banda, atès que designa el locutor, tampoc pot representar-lo sense estar “en relació existencial” tant amb el mateix locutor com amb l’elocució de la paraula, i per tant funciona com a índex.

En la classificació que fa dels verbs russos, Jakobson separa la categoria de persona de les de gènere i nombre, pel fet que caracteritza els participants en el fet relatat amb referència als participants en el fet discursiu: la primera persona identifica un participant en el fet relatat amb l’executor del fet discursiu, i la segona persona, amb el protagonista passiu actual o potencial del fet discursiu. Dintre de la categoria de persona, a més, es poden establir noves oposicions: entre formes personals i impersonals; dins de les personals, entre la primera i la segona persona; i dins de la segona, entre la inclusiva i l’exclusiva. En rus, aquesta darrera distinció es troba en l’impe-

ratiu i l'hortatiu. Veiem aquí com Jakobson fa dependre les oposicions semàntiques del fet que es reflecteixin en la morfologia d'una llengua concreta, ja que limita l'oposició inclusiu-exclusiu a l'única persona en què es manifesta en rus, la segona, i no parla de la primera.

2.3.5. La semàntica generativa

Dins del marc teòric de la lingüística generativa, la introducció de la semàntica per valorar la gramaticalitat de les oracions generades per l'estructura sintàctica, a partir de l'article programàtic de Katz i Fodor (1963), va anar aparellada amb el rebuig explícit de l'escenari (*setting*) com a font per a la interpretació dels enunciats: aquests autors creien que tenir-lo en compte en una teoria semàntica forçaria la teoria a considerar "ALL the knowledge speakers have about the world" (1963: 178), i això faria la teoria massa complexa. En conseqüència, l'objectiu que es van proposar va ser explicar només les relacions semàntiques intralingüístiques.

Malgrat això, un dels intents més explícits, dins de la teoria, per incorporar els díctics a la representació semàntica de les oracions és el que van fer mesos més tard Katz i Postal (1964), que explicaven l'alternança entre els pronoms de primera i segona persona en les preguntes i respostes per mitjà d'una condició semàntica determinada contextualment per les oracions en què s'utilitzen aquestes formes: si una pregunta conté una forma de primera persona, la resposta ha de contenir una forma de segona persona, i viceversa (1964: 114-115).

Amb l'objectiu, més ambiciós, de posar les bases per a una gramàtica generativa del discurs, Rigau (1981) va reconèixer més endavant la funció de la dixi en la coherència textual i va fer un repàs sumari dels autors que l'havien estudiada fins a aquell moment, tot i que l'obra se centrava més aviat en les relacions intratextuals, és a dir anafòriques, entre elements lingüístics. Aquesta autora recollia, cosa que també havien fet altres autors,

com ara Cinque (1976: § 7), l'anàlisi performativa —la dels enunciats que constitueixen accions, com ara *Jo us declaro marit i muller*, en les circumstàncies adequades— com la millor via per definir els dítctics, a partir de propostes d'autors com McCawley (1968: 155-161) i Ross, entre altres.

Partint de les frases performatives podem definir els elements deíctics com *jo, tu, aquest, aquí...* *Jo* i *tu* poden ser definits en relació al subjecte i l'objecte de les frases performatives en català, respectivament. [...]

Quant a la deïxi de lloc, podem definir *aquí* com “aquest lloc”, és a dir, el lloc del subjecte de la frase performativa. *Allà* serà, en canvi, el lloc no immediat al subjecte de la frase performativa.

El temps present és el temps de l'enunciació de les frases performatives; és a dir, el present té com a referència temporal la coincidència de l'esdeveniment descrit amb l'enunciació del discurs. En relació al temps present es poden definir els altres temps.

(Rigau 1981: 388-389, n. 16)

En altres plantejaments, dins mateix de la gramàtica generativa, el terme *expressió dítctica* s'ha utilitzat per referir-se al pronom buit *pro* que caracteritza les llengües que segueixen l'opció paramètrica “del subjecte nul” (vegeu, per exemple, Picallo 1993: 217 i 224).

2.3.6. Uriel Weinreich

En la mateixa època que Katz i Fodor van publicar l'article tot just comentat, Uriel Weinreich (1926-67) va tractar el fenomen de la dixi dins d'un plantejament molt més ampli, que consistia a establir un marc general que permetés aprofundir l'estudi de la semàntica lingüística des d'una perspectiva semiòtica, entenent el llenguatge com un repertori de signes (1963). Aquest treball formava part d'un recull d'estudis que tenia com a objectiu establir un estat de la qüestió sobre l'estudi dels universals lingüístics (Greenberg (ed.) 1963).

Partint de la distinció general entre *designadors* (o *designators*, en anglès), constituïts pel vehicle del signe i el *designatum*, i *formadors* (o *formators*), constituïts pel vehicle del signe i una instrucció implícita per fer una operació, Weinreich inclou els recursos dítctics dintre d'aquests darrers

(on també hi ha les modalitats oracionals i els formadors actitudinals, entre altres). Aquest autor constata que totes les llengües tenen recursos dítics, que són signes —o, a vegades, components de signes— usats per referir, sense designar, en relació amb l'acte de parla on apareixen.¹⁵ Els factors implicats són, per Weinreich, els següents: l'emissor i el receptor (dixi de persona), el temps del discurs (dixi de temps), el lloc del discurs (dixi d'espai) i un quart factor, més vague, “the identity or nonidentity of the act of discourse” (1963: § 2.2.2), que inclou les relacions d'identitat referencial dintre del discurs (com l'anàfora, la reflexivitat i la dixi discursiva).

Weinreich observa que aquest paradigma constitueix un “impressionant” universal del llenguatge, tal com es pot comprovar, diu, no tan sols per la seva àmplia distribució sinó també tenint en compte altres factors de la situació de parla que podrien ser —però no sembla que siguin— incorporats en qualsevol llengua, com ara la intensitat de la veu o la velocitat de la parla: sembla que no hi ha cap llengua que tingui adverbis que signifiquin ‘més alt que com parlo jo ara’ o ‘tan lentament com parlo jo ara’.

La dixi de persona la trobem en unes estructures que són altament asimètriques, i que per aquesta raó Weinreich considera que mereixerien un estudi comparat molt més ampli. Així, hi ha moltes llengües que tenen formes que inclouen el parlant i l'oient (*primera persona del plural inclusiva*) però potser no totes en tenen que incloguin la primera i la tercera (*no tu*) o la segona i la tercera (*no jo*). D'altra banda, la dixi de persona s'entrecrua sovint amb distincions de gènere i nombre que no són de persona (per exemple, el *you* de l'anglès, indiferenciat pel que fa al nombre). Quant a les parts de l'oració, també aquí la dixi de persona està distribuïda d'una manera irregular: sembla que pertany característicament a la categoria del nom,

¹⁵ Weinreich utilitza el terme *acte de parla* en un sentit diferent del que li va donar la teoria que porta aquest nom; el seu s'acosta més aviat al que ara se sol entendre, en enfocaments etnolingüístics, per *esdeveniment comunicatiu*.

però no és segur que no hi hagi cap llengua amb un verb com ara **to we* ('ser nosaltres').¹⁶

Dins dels noms, els formadors de la dixi de persona sembla que es poden combinar amb designadors, i constituir etiquetes d'estatus, però només fins a un cert punt: podem tenir una forma per designar un "tu superior" o un "jo inferior", però no pas per a un "tu professor" o un "nosaltres els americans". La distinció entre els signes que expressen la cortesia i els que no l'expressen és limitada en algunes llengües, però en altres afecta bona part del vocabulari. Amb aquesta formulació, Weinreich supedita el que anomenem *dixi social* a la dixi de persona, qüestió que tractarem més endavant (§ 3.5.3a).

Pel que fa a la dixi de temps, les observacions són força generals i abracen sobretot la comparació entre els valors del temps present i els altres temps verbals, i entre els valors del mode indicatiu i els altres modes, especialment l'imperatiu, que associa directament amb la dixi de persona.

Els paràmetres que permeten l'organització dels recursos dítics d'espai són, per Weinreich, la distància en relació a la primera o la segona persona, la visibilitat, l'accessibilitat i potser també la direcció, normalment, en relació amb la primera persona. La dixi d'espai sembla molt compatible amb els designadors, i especialment amb els verbs de moviment (*come, bring, take*). Aquest autor també observa que els noms i els adverbis de temps i d'espai distingeixen la dixi de proximitat i la de llunyania en un sistema binari (*this/ that, now/then, here/there*),¹⁷ i que aquesta distinció és potser menys freqüent en els adverbis de manera (que Weinreich esmenta

¹⁶ En català tenim formes pronominals i proverbials com *daixò(s)*, *dallò(s)*, *daixonsis*, *dallonsis* i —en mallorquí— el verb *daixonar*, que s'han format a partir d'expressions dítiques però que han adoptat un significat més aviat indeterminat (vegeu § 3.8.12).

¹⁷ No deixa de sorprendre que Weinreich, en un estudi plantejat des de la perspectiva dels universals lingüístics, formulí l'oposició de proximitat binària com l'única possible, tenint en compte que no és gens estrany trobar a les llengües del món oposicions de tipus ternari, especialment en els demostratius (Frei 1944).

però que no ha inclòs entre els factors recollits dintre de la dixi) i els adjectius (en anglès, per exemple, *thus* i *such* són indiferenciats pel que fa a la proximitat). La distribució d'aquestes asimetries, per Weinreich, requereix més investigació comparada.

Les principals aportacions de Weinreich van ser la consideració de les expressions díctiques com un conjunt de formes lingüístiques amb característiques semàntiques pròpies i la distinció entre característiques universals i particulars de les formes lingüístiques que codifiquen la dixi. De fet, es pot considerar que les seves observacions constitueixen l'inici d'una mirada nova sobre aquest fenomen. I això és cert en relació amb els aspectes concrets sobre els quals crida l'atenció; però ho és, sobretot, per les implicacions teòriques i metodològiques que comporten les seves observacions. Aquesta nova mirada és la que amb el temps va quallar en els plantejaments d'autors tan decisius com Charles J. Fillmore (§ 2.4.1) i Stephen C. Levinson (§ 2.4.4).

2.4. La dixi, objecte d'estudi de la pragmàtica

A mesura que la pragmàtica s'ha anat configurant com una mirada diferent sobre el llenguatge, que incorpora a l'anàlisi tant els aspectes cognitius com els situacionals per donar compte de l'ús lingüístic i fins i tot, globalment, de la comunicació, l'estudi de la dixi s'ha revelat com un dels camps en què la interacció entre els aspectes estructurals de les llengües i els aspectes situacionals es fa més evident.

Tot seguit resumim les principals aportacions que s'han fet des de la pragmàtica a l'estudi de la dixi, i ho fem centrant l'atenció en els autors que, vist amb la perspectiva dels anys transcorreguts, es pot considerar que

han contribuït més a perfilar el marc conceptual necessari per abordar la descripció de les expressions dítiques, i especialment de les de persona.

2.4.1. Charles J. Fillmore

L'aportació de Charles J. Fillmore a l'estudi de la dixi va començar amb l'estudi de la distribució dels verbs *go* i *come* en anglès en el marc teòric de la semàntica generativa (Fillmore 1966), estudi en què apostava d'una manera explícita per incorporar la descripció d'aquestes formes a l'estructura de l'anglès i per rebutjar la referència a l'adopció per part de l'emissor de punts de vista diferents del seu.

A les sis conferències que va donar el 1971 al campus de Santa Cruz de la Universitat de Califòrnia (Fillmore 1975), que es poden considerar una contribució ja clàssica a l'estudi de la dixi, Fillmore se situava encara en aquest marc, però ampliava la mirada cap a l'estudi del fenomen de la dixi en general, i de les categories dítiques que considerava principals: d'espai, de temps, de persona, discursiva i social. Així, partint de l'anàlisi d'una sola oració ("May we come in?"), va anar introduint un seguit de conceptes i distincions (la dixi gestual, la dixi simbòlica i l'anàfora; el concepte d'*audiència*; el *nosaltres* inclusiu i exclusiu, etc.) que van permetre als autors posteriors articular-los d'una manera més sistemàtica. L'autor també fa una anàlisi detallada de la semàntica de l'espai i del temps, dítica i no dítica, sovint en relació amb les diferències culturals a l'hora de conceptualitzar aquests paràmetres, i acaba amb el tractament de la dixi social, i de la dixi discursiva en relació amb la temporal.

Pel que fa concretament a la dixi de persona, en les primeres conferències Fillmore ja va donar molta importància als participants a l'hora de descriure tant la de lloc com la de temps, i ja va mostrar interès pels aspectes relacionats amb l'adopció del punt de vista del destinatari (per exemple, en situacions tan diferents com la parla a infants i la comunicació epistolar),

i a l'última la va incloure dintre de la dixi social i en va fer un tractament més detallat.

Les conferències de Santa Cruz han estat reimpresses en diverses ocasions per l'Indiana University Linguistics Club, i el 1997 van ser editades per CSLI Publications, a Standford. Aquesta edició conté una introducció de l'autor, alguns comentaris i notes que emmarca per mitjà del sintagma introductori “Twenty-five years later” —que tenen l'interès de deixar veure l'evolució teòrica i metodològica de l'autor, com es pot veure a la número 14— i una bibliografia actualitzada (Fillmore 1997).

De fet, el mateix any que va donar aquestes conferències, Fillmore va publicar un altre article sobre els verbs *go* i *come* (Fillmore 1971), en què va suprimir la formalització que havíem trobat cinc anys abans i, en canvi, va afinar molt més la descripció dels usos d'aquests dos verbs. Fillmore introduïa ara explícitament el concepte de *perspectiva* per aplicar-lo, entre altres, als participants en els actes de comunicació en què apareixen aquests dos verbs i als participants en els esdeveniments reportats que els contenen. El treball acabava amb la constatació que aquesta mena d'explicació plantejava reptes difícils a la teoria semàntica vigent, la generativa, que com hem vist havia rebutjat explícitament la referència a l'escenari a l'hora d'explicar el significat.

It has seemed to me that theses observations might be of interest to language theorists if only because they provide serious challenges to all the versions and varieties of semantic theory that one hears about these days. A discussion of the nature of this challenge I must leave to another occasion.

(Fillmore 1975: 227)

De començaments dels vuitanta són els dos últims treballs en què Charles J. Fillmore se centra en l'estudi de la dixi. En el primer (Fillmore 1981) ho fa d'una manera més aviat lateral, dins un article en el qual defensa el marc teòric de la pragmàtica per a l'anàlisi del discurs, i l'aplica sobretot a la distinció entre l'estil directe i l'indirecte en els textos narratius.

En el segon, en canvi, aquest autor fa un gir teòric remarcable: dins un text que té com a objectiu proposar un conjunt de distincions per descriure i contrastar els sistemes gramaticals i lèxics de la dixi d'espai en les llengües naturals (Fillmore 1982), adopta el marc teòric de la semàntica de prototips, que li permet caracteritzar semànticament i pragmàticament els díctics d'espai. L'article classifica i descriu els tipus d'expressions lingüístiques que tenen prototípicament una funció díctica d'espai o poden ser utilitzades amb aquest valor, i justifica la distinció entre formes i usos pel fet que hi ha elements prototípicament díctics que poden tenir una funció no díctica i viceversa. La transferència d'un ús a un altre pot tenir diverses funcions: quan un díctic s'utilitza no dícticament es vol presentar un punt de vista independent del del parlant; en el cas contrari, només l'escena de l'acte de comunicació pot proporcionar la base o els punts de referència per interpretar-lo. Aquesta distinció permet abordar d'una manera sistemàtica la referència díctica, prototípica en unes formes i secundària en altres.

En definitiva, l'aportació de Charles J. Fillmore il·lustra perfectament bona part del recorregut que va fer l'estudi de la dixi en la lingüística de la segona meitat del segle XX: aquest autor va partir d'uns plantejaments de tipus formalista, va veure més tard la necessitat de tenir en compte el context extralingüístic a l'hora d'estudiar aquesta mena de fenòmens, i finalment va adoptar un punt de vista que amb el temps desembocaria en el paradigma, aleshores encara emergent, de la lingüística cognitiva.

2.4.2. John Lyons

John Lyons entén la semàntica des d'una perspectiva molt àmplia, dintre de l'estudi de la comunicació i de les llengües considerades com a sistemes semiòtics, per la qual cosa el seu interès pel significat va des del morfològic fins al textual i pragmàtic. Els seus estudis (especialment, Lyons

1977 i Lyons 1981) desemboquen sempre, més enllà de morfemes, paraules, expressions i oracions, en l'anàlisi dels enunciats i els textos contextualitzats, i per tant es pot dir que les seves contribucions entren de ple dins de l'àmbit de la pragmàtica.¹⁸ En aquesta perspectiva, no és estrany que l'estudi de la dixi tingui un lloc no pas menyspreable dintre de les seves obres sobre semàntica i significat.

Tot i que en alguna obra anterior ja havia tractat la dixi (vegeu, per exemple, Lyons 1968: § 7.2), va ser en el seu llibre sobre semàntica (Lyons 1977), i més concretament en el capítol 15, on aquest autor va estudiar més a fons els diferents aspectes d'aquest fenomen.

A partir de la definició de la dixi com a funció que duen a terme els pronoms personals i demostratius, el temps gramatical i tot un seguit d'altres trets gramaticals i lèxics que relacionen els enunciats amb les coordenades espaciotemporals de l'enunciació, i d'una explicació sumària dels orígens històrics del concepte i de la relació que manté amb el d'*indicació* de Peirce i amb altres enfocaments de la semàntica filosòfica, Lyons relaciona la seva funció en la comunicació i el seu origen en la formació de les llengües amb la situació canònica de l'enunciació:

Gran parte de la estructura de las lenguas sólo puede explicarse con el supuesto de que se ha desarrollado para la comunicación en la interacción cara a cara. Esto está bien claro por lo que atañe a la deixis.

Lyons (1977: § 15.1)

I d'aquesta situació canònica de l'enunciació, en destaca el caràcter egocèntric, pel fet que el parlant, com a tal, ho transmet tot des del seu punt de vista, de manera que és al centre del punt zero del context díctic. Això mateix és el que dóna a entendre quan caracteritza la dixi en general en

¹⁸ Ell mateix ho fa explícit en el prefaci de l'edició castellana de la segona d'aquestes dues obres: "Para mí, la semántica es, por definición, el estudio del significado, y la semántica lingüística es el estudio de todos los distintos tipos de significado codificados sistemáticamente en las lenguas naturales. Por consiguiente, muchos de mis colegas clasificarían como pragmática gran parte de lo que yo incluyo en la semántica lingüística" (Lyons 1981: 16).

tractar la dixi de persona, categoria en què, seguint els lingüistes que l'han precedit, remarca tant la diferència fonamental entre les dues primeres persones gramaticals i la tercera com la inadequació de la definició del pronom com a substitut del nom.

Lyons planteja la hipòtesi que la dixi és una funció lingüística més bàsica que l'anàfora, basant-se en dos arguments: d'una banda, l'origen comú, mostratiu o díctic, de l'article, els demostratius i els pronoms de tercera persona en les llengües indoeuropees, i més concretament germàniques i romàniques, amb una distribució funcional posterior; i de l'altra, el supòsit que en l'adquisició de les llengües per part dels infants les formes díctiques també precedeixen les anafòriques.

Lyons centra l'apartat dedicat a la dixi de temps en el temps gramatical i la seva relació amb l'enunciació, i no entra a considerar amb detall altres expressions díctiques temporals. Pel que fa a la dixi d'espai, caracteritza la semàntica de les expressions locatives a partir de la percepció egocèntrica que té el parlant del món que l'envolta. Finalment, l'autor tanca el capítol plantejant una altra hipòtesi, la del que anomena *localisme*: per Lyons, l'expressió de l'espai és més bàsica, gramaticalment i semànticament, que els diversos tipus d'expressió díctica no espacial, i addueix raons cognitives, ja que segons els psicòlegs, l'organització de l'espai té una importància màxima en el coneixement humà.

A Lyons (1981), un llibre que es pot llegir com una introducció a l'anterior, l'autor no desenvolupa més a fons els conceptes que hem vist, però sí que sistematitza dues distincions: la primera, entre dixi pura (tota la forma lingüística és díctica) i dixi impura (en què la dixi es combina amb altres propietats semàntiques, com ara les marques de gènere dels pronoms de tercera persona i les distincions del tipus *tu-vós-vostè*); la segona, entre dixi primària (la que és equivalent a una referència gestual) i dixi secundària (que consisteix en un desplaçament o reinterpretació metafòrica de les

dimensions espaciotemporals dels contextos dítics primaris). En aquesta darrera hi inclou usos que havia caracteritzat com a dixi empàtica en l'obra anterior, que considera molt pròxims a la modalitat subjectiva.

D'aquesta manera, John Lyons va anar concretant un interès cada vegada més clar pels aspectes de les llengües que tenen més relació amb la subjectivitat. I ho va posar de manifest, encara d'una manera més explícita, en un article (Lyons 1982) en què s'adheria clarament als plantejaments de les escoles alemanya (referint-se especialment a Bühler) i francesa (la lingüística de l'enunciació iniciada per Émile Benveniste) que se centren en el caràcter inherentment subjectiu de la comunicació lingüística.

2.4.3. Catherine Kerbrat-Orecchioni

La principal aportació de Catherine Kerbrat-Orecchioni a l'estudi de la dixi la trobem en un llibre, *L'énonciation*, que s'emmarca dins la lingüística del discurs i que més concretament tracta la problemàtica de l'enunciació, de la qual estudia el domini d'aplicació i examina diversos instruments d'anàlisi (1980). L'obra segueix el mestratge dels treballs d'Benveniste —com es desprèn del subtítol, *De la subjectivité dans le langage*—, però també de Charles Bally, que es pot considerar un altre dels precursors de l'enfocament enunciatiu.

Kerbrat-Orecchioni situa la dixi com un dels tres tipus de referència bàsics, al costat de la referència absoluta i de la relativa (vegeu més endavant, § 3.2), i fa veure com el que varia en una unitat dítica no és el significat, sinó el referent. Considera, d'acord amb això, que no és cert que es tracti de paraules buides des del punt de vista semàntic, com havien considerat els pronoms personals tant Otto Jespersen com Émile Benveniste. L'autora també matisa l'aportació d'aquest últim autor en un altre aspecte: més que subratllar l'especificitat i l'heterogeneïtat de la tercera persona en relació amb les altres dues, com va fer Benveniste, ella conside-

ra que el que cal és remarcar l'especificitat de les dues primeres persones en relació amb la tercera, i especialment la de la primera, és a dir, la transcendència del jo i el seu estatus privilegiat en el funcionament de l'enunciat.

La preeminència del jo es posa de manifest, de fet, en tot el tractament que dona Kerbrat-Orecchioni al fenomen de la dixi: l'anàlisi que fa tant dels demostratius com de la dixi d'espai (especialment dels verbs *aller* i *venir*, en la línia dels treballs anteriors de Fillmore) i de la de temps, s'orienta sempre des de la perspectiva egocèntrica de l'enunciador. Però, malgrat aquesta preeminència, per l'autora el fenomen de la dixi es limita a les tres categories clàssiques (persona, temps i lloc), de manera que en queden excloses la dixi social, d'una manera explícita, i la discursiva o textual, de la qual ni tan sols parla. Finalment, en relació també amb la preeminència del jo en tot el que afecta la referència díctica, Kerbrat-Orecchioni també es distancia de la posició, suggerida pel mateix Benveniste i explicitada per Tzvetan Todorov (1970), que considera díctics tots els fets de llenguatge relatius al procés d'enunciació i amplia la llista dels díctics, de tal manera que hi integra tots els marcadors de la subjectivitat.

2.4.4. Stephen C. Levinson

Amb dues dècades de perspectiva, podem afirmar que Stephen C. Levinson, en el seu llibre *Pragmatics* (1983), va fer dues grans aportacions a l'estudi de la dixi. D'una banda, la va integrar en el marc teòric de la pragmàtica, que amb l'aparició d'aquesta obra va esdevenir en conjunt una disciplina més ben perfilada: Levinson mostra com la dixi exemplifica d'una manera paradigmàtica bona part dels problemes que planteja la definició de la disciplina, i especialment els que afecten la difusa frontera que la separa de la semàntica. D'altra banda, el capítol que tracta específicament sobre la dixi és el primer intent de sistematitzar un conjunt d'idees que havien anat apareixent en estudis anteriors —tant en els estudis que

eren estrictament lingüístics com en els que procedien de la filosofia del llenguatge—, de tal manera que formessin un primer marc conceptual coherent dintre del qual fos possible caracteritzar el funcionament de la dixi en les llengües del món. Així, hi trobem un conjunt de distincions que posteriorment s'han mostrat del tot rellevants per a aquest propòsit.

Després de fer una mirada panoràmica al tractament filosòfic de la dixi, Levinson n'aborda el tractament lingüístic definint les tres categories bàsiques, les de persona, espai i temps, i —seguint Lyons, i sobretot Fillmore— dues categories més, la discursiva i la social.

L'autor observa, seguint també Lyons, com l'organització de les expressions díctiques en els sistemes lingüístics no és arbitrària, sinó que està en relació directa amb el context conversacional cara a cara que comparteixen, com a situació comunicativa bàsica, totes les llengües i tots els éssers humans. I aquesta organització és, en general, egocèntrica: el punt zero, no marcat, de les expressions díctiques el constitueixen el parlant, el moment en què emet l'enunciat i el lloc en què ho fa. A partir d'aquest centre no marcat poden explicar-se els usos que se n'aparten com a desplaçaments del centre díctic.

Levinson defineix i sistematitza una distinció que havia anat apareixent d'una manera més o menys esparsa en els estudis anteriors: l'ús gestual de les expressions díctiques, que requereix el control directe, físicament, del centre díctic, i l'ús simbòlic, que només demana tenir-lo present d'una manera general. Aquest autor considera que la distinció es manifesta en totes les categories díctiques i que pren un relleu especial a l'hora de caracteritzar els diferents usos d'algunes expressions, com ara els vocatius de crida, que són gestuals, i els d'adreçament, que són simbòlics. Les expressions díctiques també poden tenir usos no díctics, entre els quals Levinson distingeix, sobretot en tractar de la dixi textual, els anafòrics i els no anafòrics.

Pel que fa específicament a la dixi de persona, Levinson recupera algunes de les observacions que hem vist que són recurrents —la separació de la tercera persona de les altres dues i la distinció entre la primera persona del plural inclusiva i l'exclusiva— i esbossa una primera caracterització de les formes que la gramaticalitzen. Així, defineix les categories de primera, segona i tercera persona en relació amb els trets semàntics que codifiquen; classifica els vocatius en diferents tipus i posa diversos exemples d'usos desplaçats de les formes díctiques de persona. Però, al nostre entendre, l'aspecte més innovador de la seva aportació és la connexió que estableix entre la dixi de persona i les diferents categories en què poden descompondre's els participants en la interacció comunicativa, fins al punt que, com ja hem explicat, l'hem adoptat com a punt d'arrencada de la nostra pròpia recerca.

En els darrers anys, Stephen C. Levinson ha publicat sumàriament la seva visió actual sobre la dixi en dues obres enciclopèdiques, Mey (ed.) (1998) i Brown i Miller (ed.) (1999) —de les quals en aquest treball citem la primera (Levinson 1998)—, i d'una manera molt més detallada i comprensiva a Levinson (2004), dins Horn i Ward (ed.) (2004). D'altra banda, també va tenir en compte aquest fenomen en el seu estudi sobre els processos inferencials —és a dir, allò que l'enunciador comunica sense dir-ho— (Levinson 2000).

2.4.5. Gisa Rauh

L'aportació de Gisa Rauh a l'estudi de la dixi abasta diversos treballs, entre els quals destaca, pel seu caràcter general i sistemàtic, el que encapçala el volum que aquesta autora va editar, amb la col·laboració de diversos autors, sobre aquesta qüestió (Rauh (ed.) 1983). Efectivament, es pot afirmar que aquest treball (Rauh 1983) constitueix un dels intents més sistemàtics i rigorosos de bastir un marc conceptual suficient per construir una teoria de la dixi i per abordar-ne l'estudi més enllà de la descripció dels

usos que trobem en llengües particulars. Per fer-ho, aquesta autora estructura el marc a què ens referim a partir de tres conceptes bàsics: el de *determinació dística*, el de *dimensió dística*¹⁹ i el d'*ús de les formes dístiques*.

La determinació dística és el significat simbòlic (*symbolic meaning*, denominació que probablement pren d'Arthur W. Burks, autor que cita en el seu treball), orientat d'una manera egocèntrica i localista, que tenen en comú totes les formes dístiques. La base d'aquesta determinació està constituïda, segons Rauh, per tres criteris que s'organitzen a partir de la dimensió d'espai: l'espai on es duu a terme la codificació, tot allò que està en connexió amb l'espai de codificació i tot allò que no té connexió amb el lloc de codificació.

Pel que fa a les dimensions dístiques, l'autora recull les tres, ja clàssiques, en què tots els autors que han estudiat la dixi estan d'acord: la d'espai, la de temps i la de persona. Tot seguit també aborda altres dimensions, tractades només per alguns autors: la dimensió modal, referida als modes verbals; la dimensió temàtica (*topical dimension*), referida bàsicament als casos morfològics de l'indoeuropeu i a la relació entre l'ordre en què apareixen les formes lingüístiques i la dixi; i finalment, la dimensió social.

Per acabar, Rauh s'atura en dues possibles dimensions que considera especialment problemàtiques: la dixi emocional o empàtica i la dixi discursiva o textual. Tant en un cas com en l'altre, considera que no constitueixen dimensions dístiques independents: la primera la relaciona amb fenòmens entonatius i socials, i la segona la considera un dels usos possibles de les expressions dístiques que expressen les dimensions de temps i d'espai —apreciació que considerem fonamental—, la qual cosa que li permet donar pas al tercer dels conceptes que desenvolupa.

¹⁹ El concepte de *dimensió dística* de Rauh es correspon amb el que habitualment s'anomenen *paràmetres* o, sobretot, *categories* dístiques.

Rauh identifica els diferents usos de les expressions dítiques amb el seu significat indexical (*indexical meaning*), que és complementari del seu significat simbòlic i que es correspon amb les diferents maneres d'assignar un referent a una expressió dítica. Cadascuna d'aquestes maneres es defineix en relació amb la situació canònica d'enunciació.

Així, per Gisa Rauh el primer ús de les expressions dítiques és el que trobem en aquesta situació canònica: es correspon amb la *demonstratio ad oculos* i *ad aures* de Bühler, es caracteritza per la seva dependència directa de la situació i va acompanyat *sovint* de gestos visuals o acústics. De tota manera, per Rauh el paper dels gestos extralingüístics a l'hora d'identificar el significat indexical només és complementari: els referents potencials de les expressions dítiques ja són seleccionats prèviament per mitjà del significat simbòlic d'una expressió dítica i el gest identificador esdevé necessari només si hi ha diversos referents que corresponen a les condicions així establertes.²⁰

En el segon ús de les expressions dítiques, la situació canònica d'enunciació és el centre d'orientació, però els referents, en canvi, no en formen part, i per aquest motiu no poden ser identificats per mitjà de gestos. Aquest segon ús és especialment freqüent en la dimensió temporal de la dixi, pel fet que els intervals de temps rarament es poden indicar gestualment.

En el tercer ús de les expressions dítiques, estan exclosos de la situació canònica d'enunciació tant el centre d'orientació com els referents. El codificador abandona el seu centre real d'orientació, se situa en un lloc imaginari i estableix un nou centre d'orientació en relació amb el qual localitza els objectes de l'espai imaginat. Aquest ús es correspon amb la dixi *am Phantasma* de Bühler (vegeu § 2.3.2) i en són exemples l'anomenat *pre-*

²⁰ Nosaltres considerem que la importància dels gestos ve precisament, entre altres raons, del fet que la diversitat de referents possibles és més freqüent del que suggereix Rauh, i també del caràcter multimodal de la comunicació humana.

sent històric, les citacions en estil directe, la diversitat de centres d'orientació que trobem en les narracions de ficció i la comunicació epistolar.

En el quart ús de les expressions díctiques, que correspon a la dixi textual o discursiva, no hi ha correspondència amb la situació externa, real o reconstruïda, sinó que el centre d'orientació correspon a la situació momentània del codificador dins el text, considerada bé temporalment bé localment, i respecte a la qual són determinats els dominis temporals o locals del context textual. Com que en un discurs continu s'hi pot veure una extensió temporal —o, en l'escriptura, local—, és possible fixar-hi punts d'orientació temporals o locals. Conseqüentment, en la dixi discursiva hi trobem utilitzades les expressions díctiques que són pròpies de les dimensions de temps i d'espai.

El cinquè ús de les expressions díctiques tractat per Rauh, l'anomenada *dixi analògica*, va ser identificat per Wolfgang Klein, que considera que en aquests casos el centre d'orientació s'estableix, no pas en un espai reconstruït cognitivament com en el tercer tipus, sinó en un de representat per un objecte concret que funciona com a anàleg (vegeu § 3.6.3).

El sisè ús que Rauh atorga a les expressions díctiques és el que anomena *dixi no egocèntrica*. Partint del fet que el significat simbòlic de les expressions díctiques és relacional i egocèntric, perquè designen relacions entre diversos aspectes de la situació del codificador i objectes de diverses menes, si s'expressa explícitament la relació entre referents no egocèntrics és possible anul·lar el caràcter egocèntric d'aquest significat. En són exemples els adverbis díctics de lloc com ara *above, below, in front, behind, right, left*, etc. Altres autors, com Fillmore i Kerbrat-Orecchioni, consideren que en aquests casos el que tenim són expressions lingüístiques no prototípicament díctiques utilitzades dícticament.

Finalment, Rauh tracta un setè ús de les expressions díctiques, l'anafòric, que considera similar a la dixi discursiva pel fet que en tots dos casos

els referents de les expressions díctiques són unitats lingüístiques i no entitats extralingüístiques, però que se'n diferencia pel fet que l'anàfora determina un tipus de relació que no és egocèntrica entre els diferents segments del discurs i un punt d'orientació díctic discursiu, sinó que es limita a una "indicació sintàctica".

2.4.6. Altres aportacions

A partir dels autors que van emprendre l'estudi de la dixi des d'una perspectiva bàsicament pragmàtica (Fillmore, Lyons, Kerbrat-Orecchioni, Rauh i Levinson), els treballs sobre aquest fenomen s'han diversificat i, partint sovint de visions panoràmiques, han centrat l'atenció, des d'una perspectiva sobretot descriptiva, en la comparació de la manera com es manifesta la dixi en diferents llengües (propòsit en què destaca el treball d'Anderson i Keenan 1985) i en aspectes concrets que solen coincidir amb alguna de les categories díctiques bàsiques, de persona, d'espai o de temps. Esmentem aquestes aportacions en els capítols següents quan resulten pertinents per a la nostra recerca. Tots aquests estudis, d'altra banda, s'han reflectit en la manera com les grans obres de referència sobre lingüística, i especialment sobre pragmàtica, han recollit el fenomen de la dixi (vegeu, per exemple, Leezenberg 1998 i Levinson 1998 i 2004. Finalment, també s'han d'esmentar les aportacions procedents de la lingüística cognitiva, i molt especialment els treballs programàtics de Ronald Langacker (1985, 1987 i 1991) i els estudis més específics de William Hanks (1992), George Lakoff (1996) i Jo Rubba (1996).

2.5. La (re)incorporació de la dixi a la gramàtica

Aquest últim subapartat està dedicat a donar un cop d'ull a l'atenció que ha rebut l'estudi de la dixi en quatre gramàtiques descriptives que s'han

publicat en els darrers anys: la *Grande grammatica italiana di consultazione* (Renzi (ed.) 1988, Renzi i Salvi (ed.) 1991 i Renzi, Salvi i Cardinalletti (ed.) 1995); la *Gramática descriptiva de la lengua española* (Bosque i Demonte 1999); la *Gramàtica del català contemporani* (Solà, Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya (dir.) 2002); i *The Cambridge Grammar of the English Language* (Huddleston i Pullum 2002). En aquest cas, més que valorar les aportacions que fan a l'estudi de la dixi —tot i que també hi podem trobar aspectes que certament ho són, als quals es farà referència a l'apartat corresponent—, del que es tracta és de veure com recullen aquest fenomen unes obres que tenen un objectiu descriptiu i un enfocament bàsicament gramatical. Aquestes gramàtiques es poden veure, doncs, com una mena de termòmetre que permet mesurar la incidència que ha tingut l'estudi de la dixi en el darrer segle en la descripció de les llengües des d'un punt de vista estructural.

La primera d'aquestes gramàtiques, la *Grande grammatica italiana di consultazione*, és la que dedica més atenció a la dixi: aquesta qüestió ocupa la tercera part del darrer dels tres volums de què consta, formada per quatre capítols: el primer tracta àmpliament la dixi com a fenomen (Vanelli i Renzi 1995) i constitueix un dels treballs on aquest fenomen s'ha caracteritzat, al nostre entendre, d'una manera més sistemàtica i coherent, fins ara; el segon estudia específicament el vocatiu (Mazzoleni 1995); i els dos restants tracten sengles aspectes discursius en què intervenen d'una manera directa elements díctics: la interjecció —pel fet que la paràfrasi d'una interjecció, que permet analitzar-ne l'estructura semàntica, inclou sempre elements díctics— (Poggi 1995) i el discurs reportat —que posa en joc dos actes d'enunciació diferents, amb totes les conseqüències que això té per a la codificació de les referències que hi entren en joc— (Mortara Garavelli 1995). Però a banda d'aquests capítols monogràfics, en altres parts de l'obra també s'hi troben referències a la funció díctica de les classes de mots cor-

responents. Concretament, el primer volum dedica tota la quarta part als pronoms, entre els quals hi ha els personals (Cordin i Calabrese 1988: cap. XI, i especialment § XI.1.3) i els demostratius (Calabrese 1988: cap. XIV), i també es refereix als adjectius que tenen un ús díctic (Nespor 1988: cap. VIII, i especialment § VIII.2.4).

La *Gramática descriptiva de la lengua española*, per la seva banda, presenta el concepte de dixi en el capítol dedicat als pronoms i els adverbis demostratius i a les relacions díctiques (Eguren 1999), on trobem les distincions conceptuals bàsiques, la caracterització semàntica dels demostratius i dels adverbis díctics i una contraposició entre els usos díctics i no díctics d'aquestes formes. Però també en aquest cas la funció díctica apareix en diversos capítols més, dedicats a l'estudi d'altres formes i fenòmens en què la dixi és una propietat que permet fer distincions explicatives pertinents, com és el cas del discurs directe i indirecte (Maldonado 1999), l'adverbi (Kovacci 1999), l'article (Leonetti 1999), els pronoms personals (Fernández Soriano 1999 i Luján 1999), els complements temporals (García Fernández 1999) i les oracions imperatives (Garrido Medina 1999).

La *Gramàtica del català contemporani*, al seu torn, dedica específicament a la dixi el segon dels quatre apartats que formen el capítol sobre l'enunciació i la modalitat oracional (Payrató 2002), escrit per l'autor que més ha estudiat la dixi en la llengua catalana i que més n'ha difós la incorporació a la pragmàtica, ja des del seu tractat sobre el català col·loquial (1988). Aquest apartat de la *Gramàtica...* aborda el fenomen des del punt de vista gramatical i pragmàtic i, un cop l'ha caracteritzat d'una manera general, dedica un epígraf a cadascuna de les categories díctiques que la tradició d'estudis anteriors havia considerat bàsiques, i també un subapartat independent al vocatiu. Però al llarg dels dos volums de l'obra dedicats a l'estudi de la sintaxi, trobem que la descripció dels fenòmens tractats recorre sovint a factors de tipus semàntic i pragmàtic, entre els quals hi ha la

funció dística. Així, per exemple, el tractament que s'hi fa dels pronoms permet incloure-hi les diverses formes que no tenen autonomia referencial, i per tant un bon nombre de formes dístiques (Todolí 2002); el capítol sobre l'adverbi tracta dels “adverbis situacionals” —tot i que, al nostre entendre incomprendible, omet la forma modal *així*— (López i Morant 2002); el capítol dedicat als demostratius inclou l'ús dístic d'alguns membres d'aquesta categoria i, sobretot, la distinció entre usos dístics i anafòrics (Brucart 2002); i finalment el capítol dedicat a les relacions temporals i aspectuals parteix del caràcter dístic de la categoria del temps (Pérez Saldanya 2002).²¹

Per acabar, *The Cambridge Grammar of the English Language* dedica un capítol conjunt a la dixi i l'anàfora (Stirling i Huddleston 2002), on se'n destaquen tant les similituds com les diferències i sovint es tracta l'ús dístic i l'ús anafòric d'una mateixa forma, com és el cas dels demostratius, les expressions espacials i les expressions temporals, entre altres. Altres capítols on la dixi permet explicar fenòmens gramaticals són el que es dedica al discurs reportat (Huddleston 2002), el que tracta l'ús de *we* i *you* com a determinants (Payne i Huddleston 2002: § 5.7.2), el que estudia les expressions temporals (Mittwoch, Huddleston i Collins 2002), i el que tracta la manera com s'ordenen els diferents elements en els diferents tipus d'estructures coordinades (Huddleston, Payne i Peterson 2002).

²¹ Des del punt de vista de la gramàtica prescriptiva, i centrant-nos ara en la llengua catalana, la primera gramàtica que tracta de la dixi és, fins on hem pogut consultar-ho, la darrera d'Antoni M. Badia i Margarit, que dedica un epígraf als “elements d'assenyalar i de referir”, la dixi i l'anàfora (1994: § 0.22.4), i un altre als “adverbis de correlació i de referència” (1994: § 251.2.1). I pel que fa a la gramàtica estrictament normativa, la que està preparant la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans conté un breu capítol dedicat a les formes dístiques gramaticals i lèxiques, tal com es pot veure a la versió electrònica provisional que aquesta institució difon per mitjà del seu web (Secció Filològica 2002: cap. 5).

En definitiva, el segle XX va ser el segle de l'arrencada de l'estudi sistemàtic de la dixi i, malgrat que encara no s'ha arribat, ni des del punt de vista teòric ni des del descriptiu, a tenir-ne una visió completa, la comprensió que se'n té actualment ha permès incorporar-la plenament a la descripció i l'explicació dels fenòmens lingüístics i comunicatius. Com hem pogut veure sumàriament en aquest capítol, i com el text que segueix esperem que també mostri, la dependència contextual és un factor indispensable a l'hora d'explicar l'estreta relació que s'estableix entre el que volem comunicar els éssers humans per mitjà del llenguatge verbal i la forma que adopta l'estructura lingüística per fer-ho possible.

3. La dixi com a fenomen: entre la gramàtica i la pragmàtica

La dixi és un dels fenòmens lingüístics que se situen d'una manera més evident en la interfície que hi ha entre els aspectes estrictament gramaticals i lèxics de les llengües i els aspectes pragmàtics. Els autors que hem vist en el capítol anterior han posat en relleu tant l'extraordinària penetració del fenomen dins el llenguatge verbal humà com la importància que té incorporar la dixi a la teoria lingüística per comprendre'l millor. Tot plegat queda ben reflectit en el passatge següent:

[...] the importance of the phenomenon [of deixis] to linguistic theory is fundamental and multi-stranded: (a) it introduces an irreducible context-dependence into the nature of meaning; (b) in so doing, it also introduces an irreducible element of subjectivity (Lyons 1982); (c) it may be seen ontogenetically to be the source of reference in general (Lyons 1975); and (d) it has a pervasive influence on many aspects of language structure and meaning (Fillmore 1975).

(Levinson 1988: 163)

El present capítol té com a objectiu caracteritzar la dixi d'una manera sistemàtica, de manera que posteriorment puguem afrontar el nostre objectiu principal —l'estudi de la dixi de persona en català posant-lo en relació amb els marcs participatius— amb una concepció clara del fenomen i amb una terminologia ben definida. Per fer-ho, partim les aportacions dels autors que l'han estudiada i les integrem en un marc conceptual que inclogui els diversos aspectes que la constitueixen. En alguns aspectes en què no hi ha una sola manera de concebre's i caracteritzar-los, argumentem la presa de partit per la posició que considerem que és més coherent amb el marc conceptual global.

En primer lloc, ens basem en les definicions de la dixi que han fet els principals autors per proposar-ne una de pròpia (§ 3.1) que ens portarà a fer tot seguit algunes precisions sobre dos conceptes que se'n desprenen d'una manera directa: la concepció de la dixi com un tipus de *referència*

(§ 3.2) i la noció de *context* (§ 3.3). Més endavant, caracteritzem la dixi des de diversos vessants: introduïm un dels principals conceptes que hi estan aparellats, l'*origen de coordenades* o *centre díctic* (§ 3.4); caracteritzem d'una manera general la semàntica de les expressions díctiques, que es concreta en les diferents categories díctiques que es consideren bàsiques (espai, temps i persona), i ens plantegem fins a quin punt altres possibles categories són independents d'aquestes tres o se'n poden considerar subsidiàries (§ 3.5); mostrem els diferents usos que admeten les categories díctiques bàsiques (§ 3.6); mirem d'establir els límits entre la dixi i altres fenòmens que hi són propers: l'anàfora, la informativitat i l'expressió de la subjectivitat (§ 3.7); i finalment, exposem i exemplifiquem les formes que codifiquen la dixi en català (§ 3.8).

3.1. Definicions

La doble condició, gramatical i pragmàtica, de la dixi es posa de manifest d'una manera o altra en les definicions que en donen els autors que l'han estudiada. Algunes d'aquestes definicions posen l'èmfasi sobretot en els aspectes pragmàtics, com és el cas de la de Charles J. Fillmore, que se centra en les propietats dels enunciats que contenen expressions díctiques:¹

Deixis is the name given to those formal properties of utterances which are determined by, and which are interpreted by knowing, certain aspects of the communication act in which the utterances in question can play a role.

(Fillmore 1975: 39)

Altres definicions se centren en les característiques semàntiques de les expressions lingüístiques díctiques, com la de Catherine Kerbrat-Orecchioni:²

¹ Vegeu també, entre altres, Vanelli i Renzi (1995: § VI.1) i Levinson (1998: 200).

² Vegeu també, entre altres, Fillmore (1982: 35) i Levinson (1988: 163).

Nous proposons donc des déictiques la définition suivante : ce sont *les unités linguistiques dont le fonctionnement sémantico-référentiel (sélection à l'encodage, interprétation au décodage) implique une prise en considération de certains des éléments constitutifs de la situation de communication, à savoir :*

- *le rôle que tiennent dans le procès d'énonciation les actants de l'énoncé,*
- *la situation spatio-temporelle du locuteur, et éventuellement de l'allocutaire.*

(Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.1.2)

I altres definicions, finalment, combinen les dues perspectives:

Essentially deixis concerns the ways in which languages encode or grammaticalize features of the **context of utterance** or **speech event**, and thus also concerns ways in which the interpretation of utterances depends on the analysis of that context of utterance.

(Levinson 1983: § 2.0)

Un altre aspecte que resulta rellevant observar és el fet que les definicions també solen incorporar l'activitat interpretativa dels parlants com a element que caracteritza la dixi com a fenomen comunicatiu.

En aquest treball anomenem *dixi* el fenomen pel qual s'utilitzen unes formes lingüístiques, ja siguin gramaticals ja siguin lèxiques, que tenen dins el seu significat un o diversos trets que, tant en la fase de producció de l'enunciat com en la de recepció, permeten identificar-ne el referent en relació amb algun element del context *espaciotemporal* d'enunciació.³ Des del punt de vista gramatical, podem parlar de formes lingüístiques que han gramaticalitzat la referència díctica; des del punt de vista semàntic, podem parlar de significat que remet al context; i des del punt de vista pragmàtic, podem parlar de la dependència contextual dels enunciats que contenen expressions díctiques (perquè han gramaticalitzat la dixi o perquè tenen algun tret semàntic que pot ser díctic en determinades circumstàncies comunicatives).

³ Com ja hem comentat més amunt (§ 2.2.1, n. 5), en la bibliografia el terme *díctic -a* en algunes ocasions s'utilitza com a sinònim de *marcador*, *indicador*, *indici* o *simptoma*, significat que s'allunya del que considera la dixi un tipus de procediment per a la referència, que és el que adoptem aquí.

3.2. La referència díctica

Basant-nos en Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.1), podem definir la referència com el procés pel qual es posen en relació un enunciat, o una part d'un enunciat, i un referent; és a dir, com el conjunt de mecanismes que fan correspondre a certes unitats lingüístiques certs elements de la realitat extralingüística. Des del punt de vista de la producció dels enunciats, la percepció del referent permet associar-hi un concepte que esdevé significat, entès com a conjunt de trets abstractes, quan es relaciona amb un significant lingüístic; des del punt de vista de la recepció, la percepció acústica o visual del significant porta a un determinat significat a partir del qual s'identifica el referent adequat. El significat, doncs, funciona com a mitjancer indispensable entre la producció i el referent extralingüístic, i entre aquest referent i la recepció.

Seguint la mateixa autora, podem distingir tres tipus bàsics de mecanismes referencials, que anomenarem *referència absoluta*, *referència relativa* (al context lingüístic) i *referència díctica* (en relació amb la situació de comunicació).⁴

En la referència absoluta, per denominar un objecte només cal prendre en consideració aquest objecte. En són exemples els elements en negreta dels fragments de (1-2).⁵

- (1) Després vam decidir llogar **un cotxe** i vam anar a **Ottawa**.
(carta 18 - 11218)
- (2) Jo ja fa temps que procuro parlar —i escriure— correctament **el català**
(carta 28 - 11511)

⁴ Els termes *absolut* i *relatiu* reben significats diferents en altres autors, en què el primer seria equivalent de díctic i el segon, d'anafòric (vegeu Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.1.4, que cita l'ús que en fa Charles Bally, i Pérez Saldanya 2002: 22.2.1).

⁵ Dins de la referència absoluta es poden fer múltiples distincions que han estat objecte d'estudi tant de la lingüística dels últims cent anys com de la filosofia. Sobre aquesta qüestió es pot consultar Lyons (1977: § 7) i els autors que s'hi citen.

En la referència relativa, no es pot atribuir un referent a la forma lingüística en qüestió sense relacionar-la amb una altra forma lingüística. Permeten expressar aquest tipus de referència tant les expressions que contenen termes relacionals (termes de parentiu i altres noms —com *amic -a*, *costat*, etc.—, adjectius i adverbis comparatius, preposicions, certs verbs de moviment...), que tenen un significat autònom, com els elements anafòrics, que reben el significat d'altres mots, expressions o enunciats continguts en el mateix text, anomenats habitualment *antecedents*. Són exemples del primer tipus els de (3) i del segon, els de (4): l'element relacional, en negreta, permet identificar el referent en relació amb un altre element, que subratllem.

- (3) a. El **pare** de l'Andreu també treballa a la Generalitat
(manual 9 - 13097)
- b. MJJ li va explicar a l'**amiga** de l'Emma
[...]
que era un putero_
que passava de les ties_
(conversa 3 - 5233)
- (4) a. MAR la Lídia Heredia
i el **seu** equip_
hi han anat a fer_
una visita\
(entrevista televisiva 6 - 7502)
- b. La presència d'un gran nombre de municipis de menys de 1.000 habitants dificulta la prestació de serveis a un cost eficient o fins i tot en alguns casos **la** impossibilita.
(manual 7 - 12970)
- c. M.C. *Havia fet televisió?*
E.F. Molt poca cosa. La veritat és que tampoc m'**ho** havia plantejat.
(entrevista premsa 7 - 12051)

En la referència díctica, finalment, es fa necessari tenir en compte aspectes particulars del context espaciotemporal on es duu a terme la comunicació, tant a l'hora de seleccionar la forma lingüística díctica (fase de producció) com a l'hora d'interpretar-la (fase de recepció), com es pot veure en els exemples de (5).

- (5) a. PPP ai que **estic cansat**\ (conversa 1 - 13)
- b. REP **ara fa** dies que no **m'**expliquen cap xiste a **mi** allà on **treballo**\ (conversa 2 - 3544)
- c. JGU quan **vaig deixar** Barcelona\
ja ho **sabia**_
què **em**_
què **em trobaria** quan **venia aquí**_
(entrevista televisiva 8 - 8019)

Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.1.2) insisteix que en la referència díctica el que canvia en cada situació és el referent de la forma lingüística díctica, no pas el seu significat, que es manté constant d'un ús a un altre, com ja hem vist (§ 2.4.3). En el fragment de (6), podem veure com l'enunciador juga amb aquesta característica fonamental de les expressions díctiques, el manteniment d'un significat constant i alhora el caràcter canviant del referent.

- (6) — La reconversió s'acabarà alguna vegada a Espanya?
— Per a les bones o les dolentes, suposo que sí. Portem molts anys. Això pot passar com amb la Renfe. Des que era petit tinc sentit que hi ha un pla de modernització que diu: “**d'aquí a cinc anys** la Renfe ja funcionarà bé”; i jo continuo esperant.
(entrevista premsa 1 - 11562)

La mateixa autora també observa que les unitats lingüístiques no díctiques tenen un significat relativament estable, una classe d'objectes a què es poden referir, cosa que no passa amb les unitats díctiques, de tal manera que dues expressions díctiques poden tenir un mateix referent sense ser sinònimes, com passa, per exemple, amb les formes de primera i segona persona al llarg d'un diàleg en què els participants parlen d'ells mateixos, i també amb el referent dels adverbis *ahir*, *avui* i *demà* utilitzats en dies successius.

Observem, finalment, que en algunes construccions poden aparèixer combinades diverses menes diferents de referència, com és el cas de la

combinació d'un possessiu de primera o segona persona amb un nom relacional. A (7), per exemple, el sintagma nominal *mon pare* és díctic i relacional alhora perquè identifica el referent per mitjà d'un nom relacional, *pare*, que es relaciona amb l'enunciador per mitjà d'un possessiu díctic de primera persona singular.

- (7) EUU **mon pare** estava mirant el partit i deia que es faria de l'Es-panyol\
- (conversa 3 - 3903)

3.3. El context

El context, definit d'una manera general, és tot allò que envolta qual-sevol mena d'element i contribueix a perfilar-lo. Tot i que al llarg de la història de la lingüística ha estat freqüent l'estudi del llenguatge sense tenir-lo en compte, a partir del segle XX la tendència a concebre la comunicació verbal com a procés i producte social, contextualitzat, interactiu i dialògic, no ha deixat de créixer. El desenvolupament de l'enfocament pragmàtic es caracteritza precisament pel fet de considerar el context com un element indispensable de l'estudi del llenguatge, les llengües i la comunicació.

Brown i Yule (1983: cap. 2) tracten amb un cert detall la influència del context en la interpretació del discurs. A partir de les aportacions de diversos autors (entre altres, H. Paul Grice, James D. McCawley i Frederick C. Bartlett), consideren que, en la interpretació dels enunciats en relació amb el context en què es produeixen, tant l'enunciador com l'enunciatari —i en darrer terme, també l'analista extern— activen un principi cognitiu que podem relacionar directament amb la referència díctica: el *principi d'interpretació local*, que insta l'enunciatari —Brown i Yule parlen de *oient* o bé de *receptor*— a no construir un context més ampli del que li cal per arribar a una interpretació. Aquest principi està lligat a una altra estratègia, que es pot anomenar *principi d'economia* o *de màxima eficiència*, que

el porta a efectuar el menor processament possible per construir una interpretació que s'adeqüi al propòsit que ell mateix atribueix a l'enunciat.

William Hanks (1992: § 3.3) parla d'un altre principi, el *principi de simetria relativa*, en relació, més específicament, a la relació entre context i referència díctica:

The more symmetric the indexical origo (the more fully constituted the ground), the greater the range of deictic oppositions available for making reference (the more differentiated the possibilities for denoting figures).

(Hanks 1992: 69)

És a dir, com més simètric o compartit sigui el context espaciotemporal, més ampli serà el ventall disponible d'oposicions díctiques per a la referència; i a la inversa, en circumstàncies asimètriques, en què els interlocutors no comparteixin aquest context, es podrà recórrer menys a la referència díctica. En la primera situació, els participants poden distanciar-se de determinats aspectes del context, i tractar el context simètric com si no ho fos. És el que passa, per exemple, quan es recorre a la tercera persona per a la referència a l'enunciador o a l'enunciatari, com veurem més endavant (§ 6.1.3, § 6.2.1c i § 6.2.2a). En el segon, en canvi, no es pot dur a terme el procés invers d'una manera reeixida: els participants no poden, en general, tractar un context espaciotemporal no compartit com si ho fos, ja que la falta de coincidència impedeix l'assignació del referent adequat a les formes díctiques utilitzades, com passaria en una carta en què apareguessin expressions d'espai i de temps (*aquí, avui...*) sense que s'haguessin explicitat les coordenades espaciotemporals.⁶

⁶ Una de les poques excepcions deu ser l'inici dels relats de ficció, en què, sovint, en lloc de partir de descripcions indefinides per constituir el context en què transcorre l'acció ("una vegada hi havia un..."), s'instaura per mitjà d'expressions definides que en pressuposen l'existència, com passa amb la manera d'introduir els personatges —i de fet tota l'escena— en el fragment següent, que correspon a l'inici absolut de la novel·la d'on l'hem extret:

(i) La súplica estremida, "No hi vagis, **Agustí**, queda't a casa", el segueix passadís avall. **La Teresa** no esgrimeix cap argument ni li cal fer-ho, les paraules traspuen una tendresa més persuasiva que qualsevol discurs.

(CC 1: *Estremida*, 13)

Goodwin i Duranti (1992), en un treball que emmarca un conjunt d'estudis que constitueixen una de les aportacions a l'anàlisi del context més importants dels darrers anys (Duranti i Goodwin (ed.) 1992) —entre altres, el treball de William Hanks a què acabem de fer referència—, parteixen, per afrontar el seu propòsit, d'una relació de complementarietat entre allò que constitueix el context i allò que és contextualitzat: parlen d'*esdeveniment focal* (*focal event*) per identificar el fenomen que es contextualitza, i conceben el context com allò que envolta l'esdeveniment focal i proporciona els recursos necessaris per interpretar-lo adequadament. Però observen de seguida la dificultat que hi ha per establir la frontera entre l'un i l'altre, aprofitant una metàfora de Gregory Bateson: en el cas d'un cec que utilitza un bastó, ¿on s'acaba el seu jo quan camina, i on quan menja? L'exemple posa en evidència la importància crucial de prendre com a punt de partida per a l'anàlisi del context la perspectiva dels participants, i més concretament de l'enunciador: el que és rellevant és com té en compte i com organitza ell mateix la seva percepció dels esdeveniments i situacions en què participa. I alhora també il·lustra el fet que el que un participant tracta com a context rellevant és modelat per les activitats específiques que duu a terme en cada moment. En canvi, la metàfora no és útil per recollir el caràcter canviant de l'entorn en què s'inscriuen els esdeveniments, començant pels mateixos participants, que actuen com a entorn els uns dels altres i remodelen constantment el context d'una manera dinàmica i interactiva.

Basant-nos en Goodwin i Duranti (1992), considerem que els fenòmens que cobreix la noció de context, des d'un punt de vista teòric i metodològic, poden agrupar-se en els quatre aspectes següents:

1) L'*escenari* (*setting*), constituït pel marc espacial i temporal en què se situa l'esdeveniment comunicatiu, del qual els mateixos participants formen part. Aquest escenari no és fix ni immutable, sinó que els fenòmens que el constitueixen proporcionen restriccions però alhora són dinàmics i

poden modificar-se amb el desenvolupament de les activitats que hi duen a terme els participants, entre les quals hi ha la parla, de tal manera que s'estableix una relació reflexiva entre aquestes activitats i el context així constituït. Les expressions díctiques, precisament, proporcionen als participants recursos sistemàtics de base interactiva per organitzar l'accés a l'entorn que comparteixen i que tenen en compte per a la parla.

2) *L'entorn de comportament (behavioral environment)*, que és la manera com els participants utilitzen socialment el cos (la seva orientació en l'espai, els gestos, la mirada...) com a recurs per emmarcar i organitzar la parla. D'aquesta manera, llenguatge verbal i no verbal actuen d'una manera intricada dins de patrons més amplis de l'activitat social. La dixi també està en una relació molt estreta amb aquest component del context: en determinats casos, es fa necessari complementar les expressions díctiques amb gestos per identificar-ne el referent, en el que se sol anomenar *ús gestual* de les expressions díctiques, com veurem més endavant en aquest mateix capítol (§ 3.6.1).

3) *L'entorn extrasituacional*, que va més enllà de l'escenari en què se situen els esdeveniments i que també és necessari per comprendre d'una manera adequada un intercanvi comunicatiu. Els coneixements compartits pels participants en un entorn cultural comú actuen com a rerefons de la parla i contribueixen, sovint d'una manera decisiva, a l'èxit comunicatiu, que es produeix quan hi ha prou coincidència entre els pressupòsits activats quan s'expressa el que es vol comunicar en la fase de producció, i el coneixement que s'activa efectivament durant la interpretació en la fase de recepció. Per contra, quan la presumpció d'aquest espai comú de coneixement falla, la comunicació —momentàniament o definitivament— no pot arribar-se a consumir amb èxit. L'*ús simbòlic* de la dixi fa necessari recórrer sovint a coneixements d'aquesta mena, com veurem (§ 3.6.1).

4) El mateix *llenguatge verbal*, que invoca el context extralingüístic però alhora també en proporciona. L'elecció de determinades formes lèxiques, per exemple, pot ser utilitzada per modelar el context i les diferents posicions dels participants en l'esdeveniment; l'ús d'un determinat gènere discursiu, que implica una determinada institucionalització, basada en la tradició, també proporciona unes pautes que condicionen l'ús d'unes formes lingüístiques concretes; igualment, la producció seqüencial de nova parla intervé decisivament en la reformulació constant del context. D'acord amb tot això, doncs, no es pot dir que el context simplement envolti l'ús lingüístic, sinó que cal entendre que la mateixa parla constitueix una font bàsica per a la configuració del context. Les expressions díctiques poden complir aquestes dues funcions: sovint prenen com a referent un element del context, però a vegades també l'instauren. A § 3.7.2 posarem en relació aquestes funcions amb l'estatus informatiu dels referents, i en donarem exemples, i quan tractem els vocatius (§ 3.8.6 i § 5.2.3) veurem que també poden interpretar-se tenint-les en compte.

La consideració d'aquests quatre aspectes, més enllà de la manera com actuen en l'activitat comunicativa, és rellevant des del punt de vista metodològic, i també teòric, per a la investigació dels fenòmens lingüístics i comunicatius: l'estudi de qualsevol aspecte que estigui relacionat amb la dixi ha de ser abordat a partir de l'anàlisi de mostres de parla real que permetin incorporar a l'anàlisi els quatre components del context tal com els acabem de caracteritzar.

3.4. L'origen de coordenades o centre díctic per defecte

Els sistemes d'expressions díctiques s'organitzen al voltant d'un punt zero que Karl Bühler (1934: 120) va anomenar *origen de coordenades*,

John Lyons (1977: § 15.1) *punt zero de les coordenades espaciotemporals del context dític*, Gisa Rauh (1983: 13) *centre d'orientació* i Stephen C. Levinson (1983: 64) *centre dític*. Aquest punt zero, que es pot considerar, adoptant una expressió molt utilitzada actualment en el camp de la informàtica, el centre dític *per defecte*, el constitueixen tres elements o paràmetres: l'enunciador, el moment en què emet un enunciat determinat i el lloc on és quan ho fa. Aquests tres punts de referència bàsics —representats sovint com el *jo*, l'*ara* i l'*aquí*— són el punt d'arrencada a partir del qual els participants identifiquen els referents de les expressions dítiques en la situació canònica d'enunciació, la interacció cara a cara, que és la situació per a la qual les llengües les han codificades (Lyons 1977: § 15.1) i que es caracteritza per un marc espaciotemporal compartit pels participants i per un conjunt de coneixements també compartits, és a dir, per un alt grau de contextualització de l'activitat lingüística i comunicativa. És a partir d'aquest punt de partida no marcat que s'estableixen altres punts de referència, com veurem en parlar dels usos de la dixi (§ 3.6).

En alguna ocasió, com ha fet recentment Stephen C. Levinson (1998: § 2), s'ha considerat que, pel que fa als participants, el centre dític és doble, perquè està format tant per l'enunciador com per l'enunciatari. Aquesta doble centralitat es justificaria pel fet que, en l'organització de la dixi al voltant d'un origen o punt zero, normalment també són tingudes en compte tant la identitat com la ubicació de l'enunciatari:

Linguists normally think of deixis as organized around a 'deictic center,' constituted by the speaker and his or her location in space and time at the time of speaking. This is an oversimplification because the identity and location of the addressee are also normally presumed, forming a two-centered system.

(Levinson 1998: § 2)

Tot i que la necessitat i la importància de l'enunciatari en qualsevol situació de comunicació efectiva són indiscutibles, en aquest treball assumim la concepció majoritària del centre dític. Entenem que l'enunciador

conceptualitza el context d'acord amb la seva perspectiva i que la inclusió de la de l'enunciatari en aquesta conceptualització depèn, en darrer terme, exclusivament d'ell. Com diu Rauh (1983: 9), en la interacció comunicativa la iniciativa és del codificador i el paper del descodificador és reactiu, ja que ha d'identificar la forma sintàctica i el contingut semàntic del missatge, però també ha de reconstruir la perspectiva adoptada per l'enunciador. De fet, el mateix Levinson, en altres parts del treball tot just esmentat, parla dels sistemes d'íctics de temps i d'espai com a organitzats primàriament a l'entorn de la situació del parlant en el moment que parla.

L'enunciat de (8), cèlebre pel seu significat històric, permet exemplificar-ho.

(8) Ciutadans de Catalunya, ja **sóc aquí**.

(CC 2: Josep Tarradellas, 23/10/1977)

El centre d'íctic el constitueixen l'enunciador (Josep Tarradellas, com a president de la Generalitat de Catalunya, fins aleshores a l'exili), el lloc on és (el Palau de la Generalitat, però en darrer terme Catalunya) i el moment en què emet l'enunciat (el 23 d'octubre del 1977). Lingüísticament, els tres paràmetres apareixen per mitjà de la primera persona del singular del verb *ser*, de l'adverbi *aquí* i del temps present del verb, respectivament. El vocatiu *ciutadans de Catalunya* designa, al seu torn, els destinataris de l'enunciat tal com els conceptualitza l'enunciador, que evita el gentilici *catalans* per tal d'incloure entre els destinataris del seu missatge la immigració de la resta de l'Estat que viu a Catalunya.⁷

Aquesta concepció no es contradiu amb el fet que, en la comunicació dialògica, la intervenció verbal de més d'un enunciador impliqui que el centre d'íctic —o almenys, algun dels seus paràmetres— canviï constant-

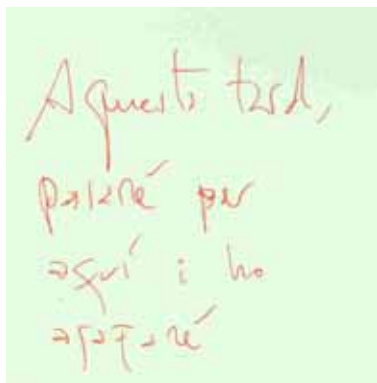
⁷ Així pot interpretar-se a partir de les paraules del mateix president Tarradellas a l'acte d'investidura, en què declarava que se sentia president de tots els ciutadans de Catalunya, tant dels que hi havien nascut com dels que, procedents d'altres pobles, també l'estimaven (vegeu l'edició de *La Vanguardia Española* corresponent al dia 25 d'octubre del 1977).

ment amb l'alternança del paper d'enunciador i d'enunciatari entre els diversos participants. En el fragment de (9), posem per cas, cadascun dels tres participants es refereix a si mateix per mitjà de l'ús de formes de primera persona —destacades en negreta— i en cada torn, doncs, el referent d'aquestes formes és diferent.

- (9) EUU mira\
 fotre'**m** a la platja_
 i que vingui un tio_
 i se'**m** foti al costat a mirar-te els pits_
 perquè és lo que foteu_
 els tios_
 MJJ **jo em porto** els binocles\
 @@@
 EUU **vull dir passo**\
 PUY **jo**_
 jo per què et penses que **estic** prenent el sol amb les ulleres de
 sol\
(conversa 3 - 4902)

Com ja hem dit, en la interacció cara a cara el centre díctic per defecte està constituït contextualment. Aquesta circumstància és compartida per altres esdeveniments comunicatius que també permeten un alt grau de contextualització, com és el cas de la nota domèstica o laboral. L'exemple de (10), que conté diverses expressions díctiques, mostra que, tot i tractar-se d'un text escrit —canal que associem normalment amb la comunicació descontextualitzada—, per la seva immediatesa espacial, temporal i personal s'acosta molt a la interacció cara a cara des del punt de vista de l'*ancoratge díctic* —terme que Fillmore (1975: 3) atribueix a Ragnar Rommetveit (1968)—, és a dir, de la dependència contextual. Això fa que l'enunciatari pugui identificar-ne d'una manera unívoca l'enunciador (perquè és l'únic possible, o perquè li coneix la lletra) i els referents de l'adverbi *aquí* (el lloc —casa, oficina...— on s'ha deixat la nota), del pronom *ho* (un objecte situat a prop o a sota de la nota, que els dos participants saben que l'enunciador ha d'agafar) i del sintagma temporal *aquesta tarda* (la tarda del dia en què s'ha escrit la nota i en què es preveu que sigui llegida).

(10)

(CC 3: nota domèstica)

En la comunicació diferida, aquella en què el context espacio-temporal no és compartit pels interlocutors, el més habitual és que els paràmetres que constitueixen el centre díctic no es puguin donar per descomptats. Aquesta circumstància es dóna sobretot —però no sempre, com acabem de veure— en la comunicació escrita. L'establiment del centre díctic quan no és deduïble contextualment se sol fer per mitjà de recursos lingüístics no díctics que l'expliciten, de manera que l'enunciatari pot reconstruir a posteriori el context extralingüístic necessari per interpretar l'enunciat (Vanelli i Renzi 1995: § VI.1).

El canal escrit té unes propietats “físiques” que afavoreixen extraordinàriament que sigui utilitzat en la comunicació diferida: bàsicament, el caràcter durador de l'escriptura i la possibilitat, en bona part dels casos, de traslladar l'objecte que conté l'escrit —sovint, el paper— d'un indret a un altre, i de tenir-ne múltiples còpies repartides per indrets diversos que poden ser llegides en moments també diversos. Aquestes característiques fan que sovint el discurs escrit hagi de fer explícits lingüísticament els referents que constitueixen el centre díctic per defecte, a partir del qual s'hauran d'interpretar les expressions díctiques que hi surtin. Molts gèneres escrits inclouen en la seva estructura prototípica —o superestructura, en la terminologia de Teun A. van Dijk (1980)— una o diverses parts que tenen aquesta funció d'introduir en el text els paràmetres que en constitueixen el

centre d'íctic a partir del qual caldrà interpretar, en primera instància, les referències d'íctiques que hi trobem. Aquest és el cas dels tres gèneres escrits del nostre corpus bàsic, que ens permetran exemplificar-ho: la carta personal, l'entrevista de premsa i el manual acadèmic.

La carta personal conté dins la seva estructura prototípica diverses parts que permeten establir el centre d'íctic a partir del qual s'interpretaran les referències d'íctiques del text: el lloc i el dia en què s'escriu la carta apareixen a l'encapçalament —o, a vegades, al final—, i la identificació de l'enunciador es fa en el sobre —que actua com a element paratextual—, on sol aparèixer com a remitent, i dins del text, a la signatura i, optativament —en els usos que actualment podem considerar més formals—, a sota d'aquesta o a la part superior. A més, l'enunciatari sol quedar establert pel vocatiu utilitzat en la fórmula de salutació. Aquests punts d'ancoratge es poden veure a (11), on es reproduïx sencer el text d'una de les cartes personals del nostre corpus bàsic.

(11) **Joan Vidal-Boigues i Vistabona**
advocat

Barcelona, 20-11-2000

Alba Reniu Josa
Barcelona

Benvolguda Alba,

a tu i els teus germans us felicito per l'encert que heu tingut fent aquest recull de textos, que són un record i un homenatge a la vostra mare.

Us agraeixo molt que m'hàgiu comptat entre els seus amics, ja que realment l'apreciava molt i ella també ho demostrava, i m'hàgiu fet obsequi del recull.

No sé si el 24 podré assistir a la missa a Sant Mercader, però no per això deixaré de mantenir-la en el meu record

Gràcies. Ben afectuosament

Joan

(carta personal 24 - 11369)

L'entrevista de premsa, com tots els gèneres periodístics escrits, permet identificar el centre d'íctic espacial en relació amb la població on

s'edita el diari o la revista. Pel que fa al centre d'íctic temporal, correspon al dia —en el cas dels diaris— o la setmana, el mes, etc. —en el cas de les revistes— de l'edició en què es publica l'entrevista. Com veurem més endavant (§ 3.5.2), en la comunicació periodística escrita l'enunciador ha de desplaçar sovint aquest centre d'íctic temporal des del moment de la producció real del text fins al moment de l'edició, i per tant de la recepció prototípica. I finalment, el centre d'íctic personal, que es va alternant a cada torn de parla entre l'entrevistador i l'entrevistat, s'especifica en alguna de les parts que encapçalen el text. Aquests punts d'ancoratge es poden veure a (12), que correspon a la part superior d'una entrevista tal com va ser publicada, on es pot veure la data de publicació, el nom de l'entrevistada i el de l'entrevistador.

(12)

AVUI
dimecres
19 d'abril del 2000

• ÚLTIMA •

A L A C O N T R A

Anna Sastre Empresària, directora general de Mujerweb.com SL

APUNT

Anna Sastre és una pionera. Té 48 anys. Llicenciada en psicopedagogia i en ciències polítiques per l'Autònoma, fa tres anys va posar en marxa una web dedicada a la dona, mujerweb.com. No hi havia res de semblant, en castellà i 'on line', encara que els continguts bàsics no es diferenciaven gaire dels de les moltes revistes que es poden trobar al quiosc. Anna Sastre va començar en català, primer. Després, davant de l'evidència que la publicitat volia altres llengües, va fer-ho en castellà. Tres anys després, ha venut el 50% de l'empresa a un grup de comunicació argentí per tres milions de dòlars. El negoci està en expansió i amb els seus socis ha creat demujer.com, per conquerir Sud-amèrica i penetrar als Estats Units.

feminista, des d'una perspectiva de gènere, en connexió amb pàgines d'Espanya i d'Estats Units, i també d'Europa. Fins i tot tenim adreces on poden acudir dones maltractades a Veneçuela.

Q. Quines són les seccions més visitades de la web?

A. Treball, salut, esbarjo, astrologia...

Q. Això és...

A. Això és pedagogia!

Q. Com una revista femenina a l'ús, però.

A. Potser, potser. Hi ha molt poques coses que s'hagin d'inventar. Però nosaltres practiquem una discriminació positiva.

Q. S'?

A. És clar. Durant molt de temps les dones hem patit una discriminació negativa. Nosaltres, si busquem un professional, busquem una dona primer. Perquè hem estat discriminades i ho continuem estant en la feina, quant als sous, i en la vida política, encara que hi hagi ara dues dones presidint les Corts.

Q. Quantes visites diàries tenen a la seva web?

A. 14.000, de les quals, el 10 per cent són homes.

Q. Què creu que hi busquen, els homes?

A. Potser les mateixes co-

“Explicuem el que pot interessar a les dones, i també a alguns homes”

Quim Aranda

(entrevista de premsa 10)

El manual acadèmic es distingeix dels dos gèneres anteriors pel fet que en aquest cas el grau d'ancoratge d'íctic és molt menor: es tracta d'un llibre publicat per una o diverses persones que són expertes en el tema tractat i que escriuen el text en un marc geopolític i sociocultural determinat (en el nostre cas, la societat occidental, i més específicament la catalana), que es concreta en un temps i un lloc específics. La distància entre la producció i la recepció del text és, en aquest cas, molt més àmplia que en els anteriors, i la comunicació és, doncs, més diferida. En aquest gènere discursiu, el centre d'íctic el constitueixen el lloc i el moment d'edició, que apareixen a la pàgina de crèdits, o el lloc i el moment d'escriptura, i la persona o les persones que han escrit el llibre en conjunt o cadascun dels capítols que el componen, que apareixen a la portada, a la mateixa pàgina de crèdits o, quan els diferents capítols són signats per autors diferents, normalment a l'inici de cada capítol, com s'il·lustra a (13).

(13) Primera edició: **gener del 1999**

© 1999 Universitat Oberta de Catalunya, **Salvador Cardús i Ros, Antoni Estradé i Saltó, Joan Estruch i Gibert, Esther Fernández Mostaza, Roger Martínez Sanmartí i Francesc Núñez Mosteo**

© 1999, edició catalana:

Eduoc

Avinguda del Tibidabo, 39-43 - 08035 **Barcelona**

<http://www.ediuoc.es>

En coedició amb:

ECSA

Diputació, 250 - 08007 **Barcelona**

<http://www.encyclopedia-catalana.com>

(CC 4: Cardús (coord.) 1999, crèdits)

En els manuals, i en altres llibres, com els d'assaig, també hi pot haver un cert desplaçament entre el temps i el lloc en què s'escriu —o s'acaba d'escriure— el text, i el lloc i el moment en què és editat. En aquest cas, es pot fer explícit dins el text mateix un centre d'íctic espaciotemporal relativament autònom, com passa al pròleg del llibre *Encara no som humans*, d'Eudald Carbonell i Robert Sala, del qual reproduïm el fragment

final a (14), on s'estableix un centre díctic propi, que posem en negreta, que permetrà interpretar adequadament expressions díctiques temporals com la que conté el fragment que subratllem.

- (14) Mentre redactem aquest pròleg, la discussió encara no ha començat, però l'embrió del discurs ha estat possible gràcies a les intervencions de centenars de ciutadans que, des de l'anonimat, ens han expressat les seves inquietuds.

Tenim la impressió que, malgrat el que es diu habitualment, la nostra societat ha madurat, i que fa falta que els grans debats sobre la humanització deixin de ser preocupació d'una minoria científica i que siguin les majories socials les que portin la veu cantant en el procés. El que està passant és massa important per deixar-ho a les mans d'una minoria social i política de primats poc evolucionats.

*Cal Txatxo, Planoles, Ripollès
2 d'agost de 2001*

(CC 5: *Encara no som humans*, 15)

En el discurs oral, quan algun component del context espaciotemporal no és compartit, i a vegades ni tan sols conegut, també es pot fer necessari explicitar lingüísticament algun aspecte del centre díctic. És el cas, per exemple, de la conversa telefònica, sobretot quan algun dels participants utilitza un telèfon mòbil, i també el de les transmissions d'esdeveniments a la ràdio i la televisió. En aquestes circumstàncies, en què el context espacial no és compartit pels participants, sol ser necessari identificar aquest paràmetre del centre díctic lingüísticament, almenys al començament de la interacció comunicativa: en la conversa telefònica, quan la persona destinatària de la trucada utilitza un telèfon mòbil és freqüent iniciar-hi la conversa preguntant sobre la seva ubicació (“¿on ets?”), de tal manera que quan adopti el rol d'enunciador les referències díctiques d'espai podran ser interpretades adequadament pel seu interlocutor. Les transmissions periodístiques d'esdeveniments també solen començar identificant l'indret des d'on s'emeten (“Som a l'Estadi Lluís Companys de Barcelona, on d'aquí a uns instants començarà...”). En tots aquests casos no hi ha cap mena de desplaçament, atès que l'enunciador conserva la seva perspectiva

durant la comunicació, sinó simplement explicitació per mitjans lingüístics no dítctics del centre dítctic per defecte.

Els diferents nivells de dificultat per accedir al centre dítctic per defecte permeten establir una gradació: com més accessible és tant per a l'enunciador com per a l'enunciatari, és a dir, com més simultània és la comunicació, més facilitat hi ha per a l'ús de recursos de referència dítctica; i a la inversa, com més diferida és la comunicació, més difícil es fa la interpretació dels recursos dítctics i menys probable és que l'enunciador hi recorri perquè l'enunciatari identifiqui els referents, d'acord amb el *principi de simetria relativa*, que hem vist més amunt en tractar el context (§ 3.3).

Quan el centre dítctic s'estableix per mitjà de recursos lingüístics, la referència dítctica adopta una forma peculiar, ja que les expressions dítctiques són utilitzades de la mateixa manera que es faria sense la presència d'aquests recursos lingüístics, com si es tractés d'un centre dítctic establert contextualment. Així, en aquests casos s'ha de parlar, *strictu sensu*, de referència relativa, i més concretament d'un tipus particular de referència anafòrica. La carta que hem vist a l'exemple (11), reproduïda ara a (15), ens permetrà exemplificar aquest ús i la diferència amb altres procediments de referència: les referències als participants són establertes amb recursos dítctics i les referències a la mare de la destinatària anafòricament, un cop se n'ha parlat per primer cop per mitjà d'un sintagma nominal ple (*la vostra mare*) (posem en negreta les formes lingüístiques que tenen com a referents els participants i subratllem les referides a la mare de l'enunciatària).

(15) **Joan Vidal-Boigues i Vistabona** Barcelona, 20-11-2000
advocat

Alba Reniu Josa
Barcelona

Benvolguda Alba,

a **tu** i els **teus** germans **us felicito** per l'encert que **heu tingut** fent aquest recull de textos, que són un record i un homenatge a la vostra mare.

Us agraeixo molt que **m'hàgiu comptat** entre els seus amics, ja

que realment l'**apreciava** molt i ella també ho demonstrava, i **m'hàgiu fet** obsequi del recull.

No sé si el 24 **podré assistir** a la missa a Sant Mercader, però no per això **deixaré** de mantenir-la en **el meu record**

Gràcies. Ben afectuosament

Joan

(carta personal 24 - 11369)

3.5. La semàntica de les expressions dítiques i les categories dítiques

Els tres elements que formen l'origen de coordenades o centre dític són la base dels trets semàntics a partir dels quals es basteixen les categories que els autors que han estudiat la dixi, des de Karl Bühler, han considerat bàsiques: la de persona, la d'espai i la de temps. El fet que siguin aquests els camps semàntics bàsics que s'han codificat en les llengües del món no és pas arbitrari, sinó que està motivat per les característiques intrínseques de la referència dítica: es tracta dels àmbits més prominents en la conceptualització del context en la interacció cara a cara. I per aquest motiu, també són les tres categories que els estudis fets sobre multitud de llengües inclouen com a bàsiques, fins al punt que es pot considerar que es tracta d'un universal lingüístic des del punt de vista conceptual, independentment de la variació que es pot trobar en la manera com es manifesta des del punt de vista estructural en cada llengua (Weinreich 1963: § 2.2.2 i Levinson 2004: § 5). Alguns autors, però, també consideren dítiques tres categories més: la dixi social —que creiem que s'ha d'incloure dins la dixi de persona, com veurem (§ 3.5.3a)—, la dixi textual o discursiva —que considerem un *ús* de la dixi, i no una *categoria* dítica (§ 3.6.2)— i la dixi de manera (§ 3.5.4).

A causa de la naturalesa mateixa de la referència dítica, que remet directament al context, els trets semàntics codificats són molt generals. Per definició, l'abast referencial d'aquestes expressions sovint no queda codificat amb precisió i fa necessari recórrer als diferents components del context

l'expressió díctica. A (17) això es fa per mitjà d'una subordinada relativa especificativa, que permet precisar l'abast del mateix adverbi: a (17a) l'abast és força estret, el moment de recordar una cosa, mentre que a (17b) es tracta d'un abast relativament ampli, d'uns quants dies (i, de fet, podria ser-ho encara més).

- (17) a. Ostres Daniela! **ara** que me'n recordo, no saps el que t'agraeixo que em fessis posar totes les botes a la maleta!
(carta 8 - 10816)
- b. — ¿Se'n recorda del que va passar amb Sotil **ara** que es parla del possible fitxatge de Bergkamp?
(entrevista premsa 3 - 11703)

Seguint Brucart (2002: § 7.2), podem dir encara que totes les expressions díctiques nominals comparteixen la característica, en el seu ús prototípic, de ser determinades (o definides), és a dir, la propietat de tenir un referent identificable per l'oient en relació amb el context, i alhora de ser específiques, és a dir, la propietat de designar un referent concret, condicions que compleixen inherentment a causa de la naturalesa mateixa de la referència díctica. De fet, la dixi és un dels tres procediments bàsics per identificar contextualment la referència d'un sintagma nominal definit, al costat de l'anàfora discursiva i l'anàfora associativa. El mateix Brucart es refereix, més concretament, al fet que els pronoms personals formen sintagmes nominals definits a causa de la seva "capacitat de denotar directament individus".

Pel que fa a expressions díctiques d'altres categories gramaticals, com els adverbis *ara*, *aquí*, *allà*, *avui*, *ahir*, *demà*, etc., també tenen referents concrets i identificables per a l'enunciatari, i podria dir-se que des d'aquest punt de vista també són definits i específics. López i Morant, en el seu estudi sobre l'adverbi (2002: § 12.11), es refereixen d'una manera indirecta a aquesta característica, i de fet Cuenca (1996: 178-182) argumenta la inclusió dels adverbis díctics dins de la categoria del nom com a elements pe-

rifèrics, en una classificació de les categories gramaticals basada en la teoria del prototip, dins el marc teòric de la lingüística cognitiva; Todolí (2002: § 6.1.2.3), al seu torn, considera que, per les seves propietats sintàctiques i referencials, haurien de formar part de la categoria del pronom.

En els subapartats següents caracteritzem breument les diferents categories dítiques, incorporant sumàriament les aportacions que han fet els diferents autors que han estudiat aquesta qüestió i adaptant-les a la manera com aquestes categories es manifesten en la llengua catalana.

3.5.1. La dixi d'espai

La *dixi d'espai* codifica les referències locatives dels enunciats en relació amb la situació i l'orientació física dels participants en la comunicació. Es pot parlar d'una primera oposició entre allò que l'enunciador percep com a pròxim al centre dític i allò que percep com a llunyà en relació amb aquest mateix centre dític, i d'una segona que distingeix, més concretament, entre allò que l'enunciador percep com a pròxim a ell mateix i allò que percep com a pròxim a l'enunciatari o com a intermedi entre el que és llunyà i el que és pròxim. D'aquesta manera, la dixi d'espai s'organitza en sistemes de demostratius de dos graus o bé de tres (vegeu § 3.8.4).⁸ En català conviuen tots dos sistemes, segons la varietat geogràfica, concretats en dos sistemes de demostratius i d'adverbis de lloc diferents, amb diverses variants morfològiques. Segons Joan Veny, el sistema de tres graus —de proximitat a l'enunciador, de proximitat a l'enunciatari i de llunyania en relació amb tots dos— és propi del valencià i, dins del català nord-occidental, del ribagorçà (1982: 112 i 102, respectivament), i segons Lluís Payrató, de la Franja d'Aragó (2002: § 3.2.2.2); a la resta del domini lin-

⁸ En algunes llengües s'han trobat distincions de fins a sis graus (Frei 1944), però per alguns autors aquests graus, de fet, són reduïbles als tres que comentem, perquè en les distincions addicionals que s'hi poden fer, a la distància s'hi afegeix algun altre element de contrast (Fillmore 1982: 48-49). Per a una descripció detallada de diversos sistemes en llengües tipològicament diferents, vegeu Anderson i Keenan (1985: § 2.0).

güístic, el sistema és de dos graus —de proximitat o llunyania en relació amb el centre dític. Els exemples de (18), extrets de la novel·la *Societat limitada*, de Ferran Torrent, il·lustren el sistema de tres graus i el de (19), que forma part d’una de les converses col·loquials del nostre corpus bàsic, el sistema de dos.⁹

(18) a. —Amb un parell d’estos en tindríem prou —digué Marimon admirant una tela de Tàpies de tres metres de llarg per dos d’ample que hi havia just darrere de la taula del director general.
(CC 6: Torrent, *Societat*, 26)

b. —[...] Ei, senyor Cordill, demane per **eixa** boca.
(CC 6: Torrent, *Societat*, 180)

c. —[...] També parlaràs de l’arribada del TGV com un greuge comparatiu amb Barcelona.
—¿Què passa a Barcelona?
—Doncs que el faran arribar fins a l’aeroport.
—Demanat, els catalans sempre per davant de tots els espanyols.
—**Allí**, la Cambra de Comerç, les associacions d’empresaris i el poder polític s’ha unit perquè hi arribe. Han fet de la interconnexió del TGV amb l’aeroport un tema irrenunciable. Han aconseguit que el poder central rectifiqui. Hauries de dir —afegí Oriol evitant el to imperatiu— que la Cambra d’**ací** no n’ha dit res.
(CC 6: Torrent, *Societat*, 65)

(19) LAU un tallet de pilota Judith\
[...]
DIT val\
aquest petit eh\
REP el del mig_
o **aquell de la punta**\

(conversa 2 - 2758)

⁹ En les llengües del món, s’observa una tendència general a la simplificació dels sistemes més complexos cap a sistemes més simples. Frei explica així aquesta evolució: “Nous avons en effet constaté que le système de déictiques à trois degrés ou plus est toujours plus ancien que celui à deux degrés, et que plus un idiome correspond à un état de civilisation rudimentaire plus son système de déictiques est complexe.” (1944: 125). Aquesta hipòtesi, plantejada en termes de “civilització”, és certament discutible i, a més, difícil de demostrar. Al nostre entendre, es pot interpretar, en canvi, que la simplificació dels sistemes de dítics sigui el reflex d’una possible reducció de la necessitat de fer distincions de distància en la referència a la localització dels objectes en l’espai físic. Això és el que es desprèn també de l’estudi contrastiu de Perkins (1992), que, comparant els sistemes dítics gramaticalitzats de diferents llengües no relacionades tipològicament amb el grau de complexitat de les cultures on es parlen, estableix una relació de proporcionalitat inversa: com més complexa és una cultura, més simple és el sistema de dítics. L’autor ho atribueix a l’augment del nombre de situacions comunicatives en què el context és menys compartit que en la interacció cara a cara, cosa que fa necessari recórrer a expressions d’altra mena, menys dependents del context, per garantir l’accés als referents.

La comunicació epistolar admet les referències, díctiques o no, tant a l'espai físic de l'enunciador com al de l'enunciatari. En totes les varietats del català que tenen un sistema de dos graus, en la referència díctica l'enunciador conceptualitza l'espai de l'enunciatari com a pròxim, independentment de la distància física que pugui separar els participants, tal com es pot veure a l'exemple següent, en què l'enunciadora escriu des de Barcelona a uns enunciataris que són a Mont-real, al Quebec (21).

(21) Aproveu el temps per veure coses que **aquest país** és molt bonic però també molt lluny.

(carta 17 - 11194)

Algunes gramàtiques recomanen l'ús del sistema de demostratius i adverbis que conserva la distinció de tres graus en aquest registre (vegeu, per exemple, Ruaix (1998: 63), que remet a una recomanació que havia fet Pompeu Fabra per distingir entre el lloc de l'enunciador i el de l'enunciatari¹¹). Tal com reconeixen altres autors, però, aquest ús actualment és més aviat excepcional, i així es reflecteix també en el nostre corpus bàsic, en què no n'hem trobat cap ocurrència.¹² Probablement, aquesta recomanació és un intent de fer una distinció funcional que els parlants no perceben com a necessària, perquè el context discursiu o situacional permet interpretar adequadament aquestes formes. L'exemple de (22a) correspon a una carta escrita a Barcelona i es refereix a la ciutat de Londres, on és l'enunciatari, i el de (22b) és de la mateixa carta que el de (21) —hi indiquem els referents entre claudàtors darrere del demostratiu corresponent.

¹¹ Fabra constata a la gramàtica normativa (1918: § 99) que la distinció de tres graus en l'estil epistolar era pròpia de la llengua antiga, i recomana repetidament a les *Converses filològiques* aquesta distinció (Fabra 1983: § 99 i 1984: § 288), tot i que la considera innecessària en el llenguatge parlat (Fabra 1984: § 288).

¹² Vegeu Badia (1962: § 119.3a i 1994: § 222.2.I.1) i Coromines (*DECat*, vol. III, s.v. *est*). De fet, a començaments del segle XX, el mateix Fabra escrivia cartes a Joaquim Casas Carbó des de Bilbao en què no feia aquesta distinció: “Que forasters teniu per **aquí!** L'Alomar, en Brossa... També a mi m'agradaria donar un volt per **aquí**, ja que pensar a tornar a Catalunya es cosa deixada córrer fa llarg temps. Què-i farem... M'entristeix sobretot pensar en la tasca *pro lingua* que podria fer estant a Barcelona i que va quedant sense fer. La que podré fer desde **aquí** rai: ja l'aniré fent...” (Marquet 2002: 100).

- c. MAR se'n recorden_
d'aquell sofà_
que va fer tan popular_
l'Andreu Buenafuente
de vaca_
al programa *La cosa nostra*_
d'**aquí**_
a TV3/
(entrevista televisiva 6 - 7484)
- d. JPJ la competitivitat de les empreses franceses_
es defensa en bona part_
a base de disminuir_
les seves plantilles_
[...]
això_
poc o molt_
passa **aquí** [a Catalunya]
també\
(entrevista televisiva 1 - 6065)

A les entrevistes de premsa no hi trobem aquesta multiplicitat d'espais de proximitat, la qual cosa fa pensar que és més fàcil conceptualitzar com a espai pròxim el d'una institució que fa accessible el seu espai físic que no pas el d'una altra que no ho fa. En altres gèneres discursius, com és el cas dels manuals, el caràcter indeterminat dels enunciataris comporta que els participants no comparteixin en absolut cap mena d'espai, no només, com és evident, el físic immediat, sinó tampoc necessàriament d'altres de més generals, de tipus simbòlic, com el que acabem de veure a (24d), i això explica que els díctics referits a l'espai siguin molt poc freqüents en aquesta mena de textos i que s'hagin d'interpretar, necessàriament, en relació amb el centre díctic que s'hi ha establert, que pren el punt de vista de l'enunciador.¹³

Al costat de la referència díctica a l'espai de l'enunciació i als objectes que conté, la localització també es pot conceptualitzar per mitjà de

¹³ Albaladejo (1998) ha estudiat la distribució de les expressions díctiques d'espai en diferents registres orals del català, amb uns resultats que permeten relacionar d'una manera directa la freqüència d'aparició d'aquestes formes amb el grau d'implicació del discurs amb el context.

formes de referència relativa (25) i formes de referència absoluta (26), que no s'interpreten en relació amb el centre dític.

- (25) PR1 Espanya queda molt lluny/
queda molt lluny d'aquest centre--
d'aquest centre d'Europa\
(classe 1 - 8783)

- (26) El Full Parroquial de la diòcesi de **Girona** del 9 de setembre del 2001 (pocs dies abans dels violentíssims atacs terroristes a **Nova York** i a **Washington**) conté, a la seva primera pàgina, un article del bisbe de **Girona** que es titula *Una commemoració, un repte*
(carta 28 - 11481)

De tota manera, d'acord amb el principi d'interpretació local, les formes de referència relativa reben una interpretació dítica quan un dels termes de la relació no apareix explícitament a l'enunciat, cas en què s'activa una interpretació *per defecte* que el fa coincidir amb el centre dític, tal com veurem més endavant (§ 3.8.10) i com podem anticipar amb l'exemple de (27), que contrasta amb el de (25).

- (27) Aproveiteu el temps per veure coses que aquest país és molt bonic però també molt **lluny**.
(carta 17 - 11194)

Per acabar, hi ha formes lingüístiques lèxiques, com ara el verb *venir* i altres verbs de moviment, que també s'interpreten, segons les llengües, d'acord amb la localització passada, present o futura de l'enunciador (com passa en castellà) o de l'enunciador o l'enunciatari (com passa en català, francès, anglès i altres llengües, amb diferències de matís d'una llengua a una altra).¹⁴ A (28a), per exemple, l'entrevistadora, LHE, pregunta sobre els tipus de clients de la botiga on es fa l'entrevista; a (28b), MJJ parla dels participants en un partit de futbol entre amics, jugat uns dies abans, on a

¹⁴ Badia (1952) relaciona el fet de tenir un sistema de demostratius de tres graus amb l'ús del verb *anar* per referir-se al desplaçament al lloc on és l'interlocutor, i el fet de tenir-ne un de dos graus amb l'ús del verb *venir* per a aquesta mateixa funció pragmàtica. El valencià, efectivament, s'oposa a la resta de grans dialectes en aquesta qüestió i utilitza el verb *anar* per expressar desplaçament al lloc on és l'enunciatari (Payrató 2002: § 3.2.2.2).

temps el moment de l'enunciació, el centre dític temporal per defecte, es reflecteix estructuralment en la coincidència entre les formes verbals de present dític (29a) i les de present atemporal (29b), i fins i tot en la simplicitat que caracteritza aquestes formes des del punt de vista morfològic.

(29) a. Avui **és** el dia del pas de l'equador, és a dir, la meitat, justa, del teu llarg estiuieg

(carta - 10695)

b. Aprendre sociologia **és** aprendre a interrogar, a fer preguntes i a fer-se preguntes.

(manual 8 - 12999)

Més enllà d'aquesta primera distinció, la majoria de les llengües basen la seva conceptualització del temps en els cicles naturals del dia i la nit, les fases de la Lluna, les estacions i els anys, i utilitzen les unitats corresponents com a mesures de referència dítica (*d'aquí a un mes, dilluns vinent*), relativa (*al cap d'un mes, el dilluns següent*) o de referència absoluta, a partir d'un punt determinat que en el nostre cas coincideix amb l'inici de l'era cristiana (*el mes de juny del 2006, el dilluns 17 de març del 2003*).

Aquesta conceptualització, que permet establir uns límits variables segons les llengües i les cultures, com ara el dia que comença la setmana (Fillmore 1975), inclou la percepció del pas del temps com un moviment similar al que es duu a terme en l'espai, la qual cosa porta a un ús temporal, per la via de la metàfora, de formes lingüístiques que en el seu sentit primitiu expressen espai, com es pot veure a (30).

(30) a. PR2 però aquest és el sistema en què els xinesos
 monten la seva concepció_
 del que són les relacions exteriors\
 i això durarà fins que no **arribem** al segle XIX_

(classe 2 - 8994)

b. La feina ara va regular, el sector de la construcció ha baixat bastant i costa una mica tenir encàrrecs, però crec que ho podré anar trampejant fins que **vinguin** temps millors.

(carta 4 - 10661)

Com veurem més endavant (§ 3.8), el català ha codificat la dixi de temps bàsicament en els temps verbals díctics (o absoluts, en una denominació més tradicional—vegeu la nota 4—) i en un bon nombre de formes lèxiques que expressen el temps i que, soles o en concurrència amb altres formes, com ara els demostratius, formen estructures diverses que reben una interpretació díctica (*aquesta tarda, aquesta setmana, el segle vinent, en aquests moments, avui en dia, ara mateix...*).

La dixi de temps també interactua amb altres funcions lingüístiques, com la que codifiquen les interjeccions que funcionen com a salutacions i que intervenen sobretot en la gestió de les fases inicial i final del discurs (Levinson 1983: § 2.2.2 i Cuenca 2002: § 31.3.4.3), com s'il·lustra a (31).¹⁶

(31)	JPB	president_
e_
bona nit
i benvingut\	(entrevista televisiva 1 - 5570)
	JPJ	bona nit \	

Com en la dixi d'espai, en la situació canònica d'enunciació, la interacció cara a cara, el temps de producció i el de recepció pràcticament coincideixen, i per tant la comunicació en aquest context és immediata i els participants poden compartir una mateixa base per a la interpretació dels díctics de temps. Quan la comunicació és diferida, en canvi, l'ús de referències temporals díctiques comporta adoptar una de les dues perspectives, ja sigui la de l'enunciador ja sigui la de l'enunciatari. La tria no és sempre la mateixa, i depèn de factors com ara les altres condicions de producció i recepció, el gènere discursiu i aspectes convencionals que poden variar d'una llengua a una altra.

¹⁶ Aquesta circumstància, juntament amb altres factors, com ara el fet que moltes interjeccions contenen o tenen com a font una forma lingüística díctica, i també el fet que sovint van acompanyades d'un gest indicador, ha portat David P. Wilkins (1992) a considerar díctiques les interjeccions.

L'ús que trobem en la comunicació epistolar del català actual permet exemplificar l'adopció del punt de vista de l'enunciador, com passa a (32a), tot i que ell mateix pot deixar reflectida en el text la consciència que la comunicació que estableix és diferida, com veiem a (32b), i fins i tot adoptar per uns moments el punt de vista de l'enunciatari, com veiem a (32c).¹⁷

- (32) a. Aprofitant que **estic** a la feina (**avui** és dissabte), que queda poca estona per plegar i que no **tinc** res a fer més que estudiar, m'**he dit**: d'**avui** no **passa** que no escrius a en Joan.

(carta 2 - 10596)

- b. Hola família in crescendo!

Quan us arribi aquesta carta segurament **sereu** un de més.

(carta 11 - 10950)

- c. MOLTES FELICITATS!!!

PER MOLTS ANYS!!!

Ja sé que ja t'hem felicitat, però donat que finalment us **escrivim** el dia 10 de Març, bé, no hi fa res tornar-hi! A hores d'ara ja et podem preguntar com va passar el dia, què va fer... És curiós oi? **T'escriuim avui mateix però ja hem de pensar en passat!**

(carta 8 - 10802)

En altres gèneres discursius, el caràcter indeterminat dels enunciataris i del temps de recepció pot explicar tant l'adopció del punt de vista temporal de l'enunciador com una freqüència d'ús dels dítics de temps molt inferior a la que trobem en situacions de comunicació immediata, igual que passa amb la dixi d'espai. Aquest és el cas dels llibres de temàtica científica, com es pot veure als exemples de (33), que corresponen a llibres publicats el 1998 (33a-b) i el 1999 (33c).

¹⁷ El llatí, en canvi, adoptava, en aquest mateix registre, el punt de vista del destinatari pel que fa a l'ús dels temps verbals i d'altres elements dítics, com ha estat observat sovint (vegeu, per exemple, Cinque 1976: § 8, Lyons 1977: 520 i Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.3.2d). Com ja hem comentat (§ 2.1, n. 2), és probable que després de la invenció de l'escriptura les llengües hagin anat adaptant progressivament a les noves condicions contextuales unes formes lingüístiques que havien codificat per a un ús oral contextualitzat. D'acord amb aquesta visió, el procés d'adaptació hauria comportat l'adopció del punt de vista de l'enunciador en la gran majoria de gèneres discursius, amb excepcions com la de la comunicació periodística escrita.

- (33) a. i finalment els fons europeus (sobretot el FEDER), el volum dels quals ha crescut molt **durant els últims anys**, també es reparteix tenint en compte criteris de solidaritat.
(manual 7, text editat el 1998 - 12920)
- b. L'autonomia de què disposa avui Catalunya és el resultat d'un llarg procés que té els seus orígens en el catalanisme **del darrer terç del segle passat**.
(manual 5, text editat el 1998 - 12743)
- a. A casa nostra, **fa quaranta anys** eren molt menys abundants els acudits sobre psicòlegs que no pas **avui**.
(manual 8, text editat el 1999 - 13048)

Observem també que exemples com el de (33b) mostren la complicació que suposa l'ús de formes dítiques temporals durant la transició d'un segle a un altre, a causa de la gran amplitud del període temporal implicat. Llegit pocs anys després del d'edició, aquest fragment obliga a fer un càlcul que ens porta, no pas al darrer terç del segle XX (que és la interpretació que correspondria al temps de lectura a partir del 2000 o del 2001) sinó al segle XIX (el que hi correspon d'acord amb l'any d'edició). L'adaptació al pas d'un segle a un altre fins i tot pot provocar usos com el de (34), extret d'una notícia publicada al diari *Avui* el 14 de desembre del 2001.

- (34) Maragall va encetar la seva intervenció amb una cita de Francesc Layret, en un gest cap als republicans **de principis de segle**.
(CC 7: notícia *Avui*)

La dependència contextual dels dítics temporals, i de les expressions dítiques en general, també s'exemplifica amb l'aclariment entre claudàtors que trobem en el fragment de (35), extret d'un diccionari de literatura on se cita un altre text anterior.

- (35) Amb el problema de la llengua sempre existent, la situació es presentava, aquí, d'antuvi, com la definia sentenciosament i esquemàtica un Antoni de Capmany jove: «**El segle passat [el XVII]** fou l'edat de la imaginació...».
(CC 8: diccionari literatura catalana, s.v. *Il·lustració*)

Una comparació d'aquests usos dels dítctics de temps amb la presència més reduïda dels dítctics d'espai en els textos acadèmics (§ 3.5.1) fa pensar que l'autor s'imagina que el temps durant el qual seran llegits els seus textos serà curt, o simplement que no té una consciència sobre la dependència contextual de les expressions dítctiques temporals que utilitza que li permeti adequar les formes lingüístiques que selecciona a aquesta circumstància.

Finalment, l'adopció del punt de vista de l'enunciatari es pot il·lustrar en català amb l'ús de les expressions temporals referides als dies més immediats que trobem en el periodisme escrit. En els diaris, per exemple, el redactor situa el centre dítctic en el dia de l'edició, i no pas en el de la redacció, que sol ser el dia anterior. Això l'obliga també a reajustar els dítctics de temps quan reproduceix en estil directe les declaracions d'algú altre que en continguin. Tant un fenomen com l'altre apareixen exemplificats al fragment de notícia esportiva de (36): les dues ocurrencies de l'adverbi *avui* van ser escrites un dia abans del d'edició, i la segona, dins l'aclariment entre claudàtors que fa el redactor —que hem posat en negreta—, permet mantenir la citació literal i alhora l'exactitud referencial.¹⁸

- (36) Propulsat per la convincent victòria contra el Saragossa, el Barça buscarà **avui** (17 hores, PPV) davant el Sevilla, novè classificat, confirmar la millora, iniciar amb bon peu la segona volta de la Lliga i començar a creure en una ratxa que els ha d'enlairar definitivament.

[...]

Però més enllà de la importància del sistema tàctic, Rexach va subratllar especialment la mentalitat. “Diumenge passat tothom ens pressionava i ara la gent està més distesa, però ens hi juguem moltíssim i en som plenament conscients. No podem caure en el ritme de l'any passat i crec que **demà [per avui]** veurem un Barcelona al 200 % des del primer minut”, va afirmar el tècnic barcelonista

(CC 9: notícia *Avui*)

¹⁸ La dificultat per controlar el lapse que hi ha entre la redacció i l'edició en les publicacions periòdiques no diàries podria explicar alguns dels casos d'ús vacil·lant dels dies de la setmana amb valor dítctic i no dítctic (vegeu Solà 1994: § 6.3).

3.5.3. La dixi de persona

La *dixi de persona* —que és objecte dels capítols 5 i 6 d'aquest treball, i que aquí es presenta d'una manera molt sumària— codifica les referències de tipus personal que apareixen en els enunciats en relació amb els participants en la comunicació. Dins d'aquest fenomen, doncs, en principi s'hi inclouen tots els recursos que posen en joc les llengües per referir-se tant als participants en la comunicació com —i això no sempre es fa explícit en les definicions d'aquest concepte que trobem a la bibliografia— a les altres persones que també són identificables contextualment. Així, en els exemples de (37) i (38) hi trobem formes dítiques de persona que fan referència a l'enunciador i a l'enunciatari, respectivament, i a (39), en canvi, a diverses persones que formen part del context, però que no són participants en l'esdeveniment comunicatiu; més concretament, es tracta d'un grup de persones que surten per la televisió.

- (37) a. PR1 el medi físic/
 [...] ha determinat/
 les possibilitats/
recalco aquesta paraula\
 ha ha determinat les les possibilitats econòmiques/
 ee dels diferents països i de les: diferents regions\
 (classe 1 - 8493)
- b. JGU i com els clubs han sigut discrets_
jo també ho **seré**\
 (entrevista televisiva 8 - 8215)
- c. MRO gràcies en nom de tot l'equip que ha fet
 possible aquest Catalunya Vespre_
 Martí Rigol_
 Ester Santper_
 Àngela Zorrilla_
 Carles Prunera_
i qui us ha parlat_
 Marta Romagosa\
 (CC 10: Catalunya Ràdio)
- (38) a. EUU com és que **tens** cervesa sense alcohol\
 (conversa 3 - 3872)

b. REP **tu no vols** una patateta/
(conversa 2 - 2935)

c. I.C. **Vostè** és el 'número dos' d'ERC?
(entrevista premsa 7 - 12002)

(39) EUU mira **aquests**\ ((referint-se a un transvestit que apareix a la
 televisió))
 MJJ és igual\
 són tios\
 EUU **aquests** també són tios\
(conversa 3 - 4327)

Aquest tercer tipus, l'exemplificat a (39), es manté dintre de la semàntica de persona, i també dintre de la referència dítica, però s'allunya del concepte de *participació en l'esdeveniment comunicatiu*, com veurem en els capítols 5 i 6, i especialment a § 6.3.

Alguns dels recursos dels exemples anteriors, d'altra banda, concretament les formes relacionades amb els conceptes de *primera i segona persona gramatical*, estan tan gramaticalitzats que és fàcil identificar-hi la dixi de persona d'una manera unívoca. Malgrat que la importància i la freqüència d'aquests recursos és inqüestionable, altres exemples mostren que no són pas els únics mecanismes de què disposa el català, com moltes altres llengües, per complir la funció dítica personal, com veurem amb més detall al capítol 6. D'altra banda, l'ús que fan els parlants d'aquests mateixos recursos es relaciona, com també veurem, amb propòsits comunicatius ben diversos.

a) L'anomenada *dixi social*

Alguns dels autors que han estat capdavanters en l'estudi de la dixi en els darrers anys parlen de la dixi social com una categoria dítica més. Aquest és el cas de Charles J. Fillmore (especialment, Fillmore 1975) i Stephen C. Levinson (1983, 1998 i 2004), dos dels autors més representatius en la tradició d'estudis sobre la dixi, i també d'altres autors, com ara Gisa Rauh (1983). Fillmore (1975: 76) considera, entenent-la en un sentit

molt ampli, que la dixi social codifica certes realitats de la situació en què té lloc l'acte de parla, i hi inclou tant els pronoms personals com altres recursos que permeten destriar nivells de formalitat diferents segons l'estatus social, l'edat i el sexe. Levinson (1983: § 2.2.5) segueix aquest autor, tot i que restringeix l'abast del fenomen: per ell la dixi social codifica informació sobre els rols dels participants, o les relacions socials entre ells. Uns anys més tard, tot i que és conscient de les discrepàncies que ha provocat aquesta qüestió, Levinson (1998) considera que la dixi social codifica la relació social del parlant amb algú altre, destinatari o no, en una dimensió de rang. Rauh (1983: § 3.2.5), al seu torn, accepta aquesta categoria per a les llengües en què les formes marcades expressen graus de distància social en relació amb l'enunciatari.

Altres autors, en canvi, consideren, d'una manera més o menys explícita, que no es pot parlar de dixi social com una categoria dítica més, i que cal considerar aquesta mena de distincions com a trets que les llengües codifiquen d'una manera lèxica o gramatical però no pas per mitjà d'un recurs de referència dítica.

En alguns casos, aquesta posició no és manifestada explícitament, sinó que es dedueix de la consideració dels trets de tipus social com a trets semàntics afegits al dític: així, Uriel Weinreich (1963: § 2.2.2.1) parla de la combinació de la dixi amb designadors que funcionen com a etiquetes d'estatus; Guiglielmo Cinque (1976: § 5) parla d'un àmbit semàntic diferent per a cadascuna de les variants que codifiquen un mateix tipus de referència dítica; John Lyons (1981: 233-234 i 1995: § 10.2) posa la distinció entre els pronoms del tipus *tu-vós/vostè*, o T-V, com a exemples de dixi impura, en què els trets dítics es combinen amb trets semàntics d'altres menes; Stephen R. Anderson i Edward L. Keenan (1985: § 1.3) recullen el fet que la dixi de persona codifica informació relativa a l'estatus social del parlant, el destinatari o un tercer, i Dominique Maingueneau (Charaudeau i Maingue-

neau 2002, s.v. *déixis*) parla dels tres dominis que constitueixen la situació d'enunciació com els factors que permeten classificar els diferents tipus de dixi, entesa com un tipus de referència.

Altres autors manifesten d'una manera explícita la seva posició contrària a considerar la dixi social com una categoria dítica més: com ja hem vist, Catherine Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.3.4), tot i que se situa en la tradició teòrica que arrenca dels primers estudis d'Émile Benveniste sobre la subjectivitat i l'enunciació, se separa d'aquest autor, i d'altres que l'han seguit en aquest aspecte, com Tzvetan Todorov (1970), quan consideren dítics tots els fets de llenguatge relatius al procés d'enunciació i n'amplien la llista integrant-hi tots els índexs de la subjectivitat. Kerbrat-Orecchioni considera que els dítics són un subconjunt de les unitats lingüístiques subjectives i que, com a fenomen, la dixi es manifesta només en les tres categories bàsiques. Altres autors que se situen en una línia similar són, en la recent tradició d'estudis sobre la dixi en castellà, José Luis Cifuentes Honrubia (1989: 207-209), que considera que en aquesta qüestió hi ha una confusió metodològica provocada pel fet que es barregen dos tipus d'elements que expressen la subjectivitat: el component dític i el social; i Juan Antonio Vicente Mateu (1994), que en estudiar la relació entre dixi i subjectivitat exclou la informació social de la referència dítica. Igualment, per a l'italià, Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1) parlen d'ús social de la dixi de persona i, per al català, Payrató (2002: § 3.2.1.2b) considera que la dixi social està estretament lligada a la de persona.

En definitiva, tots aquests autors, d'una manera més o menys explícita, posen en dubte que el contrast entre *tu* i *vostè*, posem per cas, s'expliqui en termes de diferents tipus de referència dítica; creuen, en canvi, que el que els diferencia és un tret semàntic que permet relacionar-los, d'una manera no dítica, amb el rol social que estableix l'enunciador

amb l'enunciatari i amb altres persones, d'acord amb uns patrons més o menys convencionalitzats en les diferents llengües i cultures.

Nosaltres assumim aquesta segona interpretació del fenomen, i especialment la formulació de Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1): creiem que es pot parlar d'ús social de la dixi de persona entenent que algunes llengües han codificat de diverses maneres la referència a l'enunciador, a l'enunciatari i a altres persones que formen part del context comunicatiu, i que els parlants en seleccionen una o una altra segons el tipus de relació social (de més o menys distància social, o de més o menys formalitat) que volen reflectir, o establir, per mitjà de l'ús lingüístic.

En qualsevol cas, el fet de considerar que no es pot parlar d'una categoria dística social, no impedeix veure una motivació en les formes que han codificat, en català i en altres llengües, aquestes relacions socials entre participants, i en general entre persones. Com veurem al capítol 7, el fet que les alternances d'informalitat-formalitat i d'igualtat-jerarquia impliquin, en l'ús corresponent al segon terme de l'oposició, la selecció de formes que prototípicament codifiquen la referència a persones més allunyades del centre dístic que les utilitzades en l'ús corresponent al primer terme, o l'ús de formes plurals per a un sol referent, permet interpretar aquestes formes com el reflex d'una correlació icònica més àmplia que s'estableix entre la distància física en relació amb el centre dístic i la distància social.

3.5.4. La dixi de manera

La dixi de manera codifica les referències modals que trobem en els enunciats en relació amb el centre dístic. A diferència de les d'espai, temps i persona, la categoria dística de manera no ha rebut un tractament homogeni en la bibliografia, a causa, com a mínim, de les dues raons que detallarem tot seguit.

En primer lloc, el fet que l'anglès, que és la llengua en què es basen bona part dels principals estudis sobre la dixi, l'ha gramaticalitzada menys que altres llengües: en aquesta llengua no hi ha cap forma sintètica equivalent a l'adverbi català *així* i els equivalents corresponents són, bé el demostratiu sol (*this*),¹⁹ bé expressions analítiques, formades per un demostratiu i un nom que expressa manera (*this/that way*) o bé pel nexa *like* seguit també d'un demostratiu (*like this/that*). Aquest menor grau de gramaticalització pot haver-la fet menys evident, tenint en compte que el punt de partida per a l'estudi de la dixi són sovint les formes lingüístiques que la codifiquen.

I en segon lloc, el fet que molt probablement no es tracti d'una categoria díctica bàsica, com les tres considerades principals, sinó més aviat secundària, en el sentit que la referència que codifica sempre està en relació, alhora, amb el conjunt del centre díctic: l'adverbi *així* —i el mateix es pot dir de les expressions díctiques formades per un demostratiu i els noms *manera* i *forma*—, quan és usat dícticament, significa 'de la manera que ho mostro jo, ara i aquí', com s'il·lustra a (40).

- (40) CME (tapant-se el nas) amb el nas **així** una mica_
 així\
- (conversa 1 - 817)

Aquesta forta dependència en relació amb el conjunt del centre díctic es manifesta en un tret que només trobem en aquesta categoria díctica, que és el seu caràcter doblement defectiu. D'una banda, en moltes llengües, com és el cas del català, però també del castellà i el francès, la dixi de manera només ha gramaticalitzat la referència modal de proximitat: l'adverbi *així* no es contraposa al seu correlat de llunyania *aixà*, que no admet una interpretació díctica sinó només una d'indefinida, normalment en correlació a més amb un ús de l'adverbi *així* també indefinit (41).

¹⁹ Només en algunes varietats de l'anglès existeix la forma *yea*, recollida per Fillmore (1975: 41) amb un valor similar al del català *així*: "She's about *yea* tall", que es pot traduir per "És *així* d'alta". Levinson (2004: § 5) considera que és una forma pròpia de l'anglès americà.

- (41) Però la nostra raça, la raça humana, és alhora essencialment rutinària, gregària, i essencialment individualista: tots voldríem que tal o tal cosa fos *així* o ***aixà***, i fora problemes

(CC 11: Solà *Avui*)

I de l'altra, les formes d'íctiques de manera admeten només una interpretació gestual, vinculada a una indicació manual o a una mirada, com hem vist a l'exemple de (40), i no admeten en cap cas una interpretació simbòlica, dependent del context d'una manera més general i no vinculada necessàriament a un gest (tractarem la distinció entre dixi gestual i simbòlica més endavant, a § 3.6.1).

La forta dependència contextual de la dixi de manera també explica la seva productivitat en l'ús discursiu (vegeu § 3.6.2), tant en la forma més gramaticalitzada, *així*, com es pot veure a (42), que és probablement la més freqüent, com a les expressions formades per la preposició *de*, un demostratiu i els noms *manera* i *forma*, com veiem a (43).

- (42) a. PPP dic sembla com si fos una mestra o algo ***així***\
(conversa 1 - 788)

- b. Q.A. ¿Internet farà més lliures les dones?
A.S. Penso que sí. Ho hauria de procurar.
Q.A. Com?
A.S. Donant més poder d'informació i de comunicació. ***Així*** aconseguirem més llibertat.

(entrevista premsa 10 - 12210)

- c. Tanmateix, l'article 148.1 de la CE enumera una altra llista de matèries que poden ser assumides per les comunitats autònomes, amb la qual cosa podria semblar que estem davant d'un sistema de doble llista, però no és ***així***.

(manual 6 - 12860)

- (43) a. Finalment s'ha de remarcar el gran perill que representa la traducció literal. La premsa i la inexperiència donen textos d'una pobresa expressiva que es concreta en calcs respecte a la llengua d'origen, o bé en la repetició i fins i tot l'abús d'unes determinades construccions. ***D'aquesta manera*** s'introdueixen frases que no diu habitualment ningú havent-hi construccions equivalents perfectament vives i genuïnes.

(CC 12: TV3 *Críteris*, 3)

- b. Sempre que ha estat possible hem basat les transcripcions en la pronúncia d'un sol parlant. L'opció de servir-se només d'un informador és especialment útil en estudis d'entonació, atès que **d'aquesta forma** es garanteix una tessitura tonal estable (amb els mateixos valors mínims i màxims de F_0) que serveix com a punt de referència i facilita la interpretació de les diferències entre contorns.

(CC 13: Prieto 2002, 401)

Finalment, el tractament de la dixi de manera en la bibliografia no deixa de tenir el seu interès, en la mesura que també reflecteix la peculiaritat a què ens referíem en relació amb les altres categories díctiques. Molts dels autors que han estudiat la dixi n'inclouen algun exemple, però sense parlar-ne com una categoria díctica més. És el cas de Fillmore (1975: 41, "She's about *yea* tall"), Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.3, "le poison que j'ai pêché était de *cette* taille-ci") i Levinson (1983: 95, "Harry can only speak *this* loud", i 2004: § 5, "*yea* big"). Molt pocs autors parlen de la dixi de manera considerant-la, o reivindicant-la, com una categoria díctica més: així ho fan Frei (1944: 11) i, sobretot, des del punt de vista de la pragmàtica, Payrató (2002: § 3.2.1.1, esp. n. 4, i 2003: § V.2). Finalment, hi ha algun autor que considera d'una manera explícita que no es tracta d'un categoria díctica: Vicente Mateu (1994: VIII.4), per exemple, ho justifica pel fet que els díctics de manera no mostren entitats individualitzades, sinó predicacions o estats de coses.

3.6. Els usos de la dixi

Quan parlem d'usos de la dixi ens referim a diversos aspectes relatius a la manera com s'estableix la connexió entre una expressió díctica i un referent (Rauh 1983: § 4). Els factors que determinen usos diferents de la dixi són: el grau de precisió amb què cal controlar el centre díctic per accedir a la referència (§ 3.6.1); la incorporació del mateix discurs al centre díctic, que porta a fer un ús particular de la dixi d'espai i de la de temps (§ 3.6.2); el fet que el centre díctic per defecte pugui ser utilitzat analògica-

ment per referir-se a altres situacions (§ 3.6.3); i finalment, el fet que el centre dític pugui desplaçar-se per diferents procediments i amb objectius comunicatius també diversos (§ 3.6.4).

Els usos de la dixi poden variar d'una llengua a una altra, com observa Rauh. Ella es basa en l'anglès i l'alemany, però la seva caracterització també resulta útil per tractar aquesta qüestió en relació amb el català.

3.6.1. La dixi gestual i la dixi simbòlica

Entre els usos bàsics de la dixi, que són els vinculats directament amb el centre dític per defecte, es pot establir una distinció entre dixi gestual i dixi simbòlica, segons la precisió amb què cal conèixer el context situacional per trobar el referent. Es parla de *dixi gestual* quan una expressió dítica només pot ser interpretada si es té un accés immediat i detallat als aspectes físics (auditiu, visual o tàctil) de la situació de comunicació, com es pot veure en els exemples de (44), si s'activen, doncs, uns elements contextuals que en bona part es corresponen amb l'entorn de comportament de Goodwin i Duranti (vegeu § 3.3). A (44c), a més, la vinculació entre l'establiment de la referència dítica i l'accés visual al referent es fa explícita per mitjà de l'ús del verb *veure*.

- (44) a. MMM jo t'he donat un cop **aixís**\
 ((MMM fa un senyal de cop amb el colze))
 (conversa 1 - 544)
- b. LAU aviam si endreceu tots els trastets que hi han que demà ve
 la Fina eh\
 ((es refereix als que hi ha a sobre el bufet))
 MMA jo l'acabo de deixar buit\
 DIT jo no hi tinc re\
 sí\
això\ ((DIT assenyala un llibre))
 (conversa 2 - 3462)
- c. JCA sí\
 ((JCA agafa un rotllo de paper higiènic))
aquí veiem_
 el rull_
 en la_

forma que nosaltres_
coneixem habitualment_
(entrevista televisiva 4 - 7210)

En l'ús *simbòlic*, en canvi, només és necessari tenir un coneixement general dels paràmetres bàsics de l'esdeveniment comunicatiu (espai, temps i participants). El centre díctic no s'ha desplaçat, sinó que, en comparació amb l'ús gestual, s'ha fet més ampli o general, de manera que per identificar el referent no és necessari un control tan precís de les coordenades díctiques exactes, i n'hi ha prou amb un coneixement general, que s'obté per mitjà del context lingüístic, del situacional o del conjunt de coneixements compartits pels participants, és a dir, de la resta d'elements constitutius del context, segons Goodwin i Duranti (vegeu també § 3.3): a (45a) l'adverbi *ara* no expressa el moment exacte en què s'emet l'enunciat, sinó un de molt més ampli, que es pot correspondre amb una parafrasi, també díctica, del tipus *en l'època actual*; a (45b), *aquí* no expressa l'espai físic que ocupa l'enunciador, sinó un espai també més ampli que coincideix amb el territori com a marc geopolític, *Catalunya*; a (45c), finalment, aquest mateix adverbi té un referent més ambigu, ja que tant pot ser també *Catalunya* com un àmbit geopolític més ampli, *Espanya*. El contrast entre aquests dos darrers exemples mostra que el grau de precisió dels usos simbòlics de la dixi és variable, justament pel dinamisme que caracteritza inherentment el context.

(45) a. Per què no fan olor les flors d'**ara**?

(entrevista premsa 11 - 12280)

b. AFR vostè creu_
 que les polítiques econòmiques_
 que ha portat a_
 el_
 el Govern de l'Estat_
 i també la política econòmica que ha intentat fer_
 des d'**aquí**_
 la_
 amb_
 amb_
 amb el seu nivell_
 la_

el Govern de la Generalitat_
han sigut correctes/

(entrevista televisiva 1 - 6163)

c. LHE i tot això_
costa molt de trobar/
al mercat/

MEG d'on ho traieu\
a veiam\
ara és més fàcil_
de trobar_
aquí\
però quan vam començar_
amb els peluches_
i tot això_
els hem_
portat de cases que els importen de fora\
d'Alemania_
d'Holanda_
de França_

(entrevista televisiva 6 - 7582)

Exemples com els anteriors permeten veure que els paràmetres fixats per l'origen de coordenades díctiques per defecte parteixen de l'enunciador i del lloc i el moment en què emet l'enunciat, però són ampliables en una mena de cercles concèntrics que inclouen l'enunciador, i poden incloure o no l'enunciatari, i que són delimitats a partir del context lingüístic més o menys immediat i del coneixement del món dels participants. Wolfgang Klein (1982: § 1.4) observa, a més, que la delimitació pragmàtica no és en absolut arbitrària, sinó que es basa en entitats que formen una unitat cognitiva en un sentit o altre: *aquí* pot tenir com a referent una habitació o un pis, però en cap cas una habitació i mitja, si no és que forma una unitat d'alguna mena.

Hi ha molt poques expressions díctiques que només puguin ser utilitzades gestualment. Un dels casos esmentats més sovint és el dels presentatius (*voici* i *voilà* en francès; *vet(-el) aquí*, *mi(ra)-te'l* —i variants morfològiques i lèxiques, com ara *guaita*, *goita*, etc.— en català), però també s'hi han d'incloure, com acabem de veure (§ 3.5.4), les expressions díctiques de manera.

elements lingüístics que formen part del mateix discurs, que com hem vist també constitueixen una part important del context (§ 3.3).

Molts dels autors que recullen aquest ús de la dixi el tracten com una categoria dística més, al costat de les tres bàsiques (basant-se, probablement, en les aportacions en aquesta línia d'autors com Fillmore 1975: 39-40 i Levinson 1983: § 2.2.4).²² Però la referència dística discursiva no estableix un tipus de relació dística que sigui diferent de la canònica, sinó que el que fa és reflectir la incorporació del discurs en desenvolupament al centre dístic, sempre canviant des del punt de vista temporal (en el discurs oral) o des del punt de vista espacial (en el discurs escrit). En la dixi discursiva, doncs, el centre dístic per defecte també el constitueixen tant l'enunciador com el temps i el lloc d'enunciació; el que és específic en aquest cas és el fet que aquest temps i aquest lloc són el moment precís d'emissió de l'enunciat i el lloc que ocupen en el discurs les formes lingüístiques que el constitueixen. Així, determinades expressions dístiques poden tenir com a referents les formes lingüístiques que constitueixen el discurs en desenvolupament, ja siguin anteriors, simultànies o posteriors al mateix enunciat.²³

Aquesta interpretació de la dixi discursiva o textual, formulada d'una manera més o menys explícita, segons els casos, ha portat alguns estudiosos a qüestionar que sigui considerada com a categoria dística (Cinque 1976: § 2) i a entendre-la, en canvi, com un ús específic de les categories dístiques bàsiques: així ho va fer Rauh (1983: § 3.3), i posteriorment també altres autors, com ara Vanelli i Renzi (1995: § VI.5.2). Les aportacions a

²² Levinson (1983) concep, a més, la dixi discursiva d'una manera molt àmplia, que el porta a incloure-hi l'ús de formes com *but*, *therefore* i *in conclusion* quan apareixen a l'inici d'un enunciat, pel fet que indiquen la relació que s'estableix amb el discurs precedent (1983: § 2.2.4). Més recentment, però, aquest autor ha restringit el concepte als termes més habituals, i més ajustats al concepte de *referència dística* (Levinson 1998).

²³ Per a les relacions de tipus icònic que es poden establir entre dixi d'espai, de temps i discursiva, vegeu Greenberg (1985).

l'estudi de la dixi fetes en els darrers anys en el marc de la lingüística cognitiva, i més concretament en el de la teoria dels espais mentals, també avalen aquesta interpretació: els díctics discursius prenen el text com a espai o camp i n'assenyalen parts que són accessibles a tots els participants (Rubba 1996: 248). L'ús de formes que codifiquen prototípicament la dixi de temps i d'espai —com ara mateix veurem—, també avala la consideració de la dixi discursiva com un ús particular d'aquestes categories i de les formes lingüístiques que les codifiquen.

De fet, tant el discurs oral com l'escrit admeten l'ús d'expressions díctiques de temps i d'espai per referir-se al mateix discurs: el discurs oral, perquè el temps al llarg del qual es desenvolupa pot ser conceptualitzat com a moviment en l'espai —com ja hem vist en tractar la dixi de temps (§ 3.5.2)—; i l'escrit, perquè es desenvolupa temporalment tant en el procés de redacció com en el de lectura, i alhora està disposat en un espai físic de dues dimensions —ja sigui paper ja sigui una altra mena de suport. En l'exposició que segueix assumirem que en el discurs oral la conceptualització bàsica és la temporal, i només secundàriament, o metafòricament, l'espacial; en l'escrit, en canvi, la combinació freqüent de les dues percepcions fins i tot en un mateix enunciat, com veurem, ens porta a pensar que no es pot considerar que una de les dues sigui més bàsica que l'altra: quan s'hi utilitzen díctics de temps es parteix del moment en què té lloc l'escriptura o la lectura del text, i quan s'hi utilitzen díctics d'espai, es parteix del punt zero espacial constituït pel lloc que ocupa un fragment de discurs concret. També cal tenir en compte que algunes formes prototípicament díctiques, com ara els demostratius, permeten codificar tant la dixi d'espai com la de temps (§ 3.5.1 i § 3.5.2).

En el discurs oral, les referències díctiques discursives permeten referir-se a formes lingüístiques que són pròximes temporalment al mateix enunciat —i a vegades, també si són a una certa distància—: a les que el

precedeixen (47); a les que el segueixen (48); i a l'enunciat que conté l'expressió dística o el discurs en què s'inclou (49).²⁴ L'exemple de (47c) permet comprovar, a més, com en alguns casos l'ús discursiu de la dixi de temps es neutralitza en relació amb l'ús que podem anomenar bàsic o no marcat, la qual cosa avala la interpretació d'aquest tipus de dixi com un ús particular de les categories dístiques de temps i d'espai. En els exemples subratllem el referent de les expressions corresponents.

- (47) a. MMM dormies com una lirona\
 [...]

 PPP està bé **aquesta paraula**\
 CME eh/
 PPP si està ben dita_
 això de lirona\
(conversa 1 - 521)
- b. REP ara fa dies que no m'expliquen cap xiste a mi allà on
 treballa\
 MMA ah\
 jo en tinc un_
 REP va\
 explica'ns-el\
 [...]
 MMA diu escolta\
 tu de v on ets\
 diu jo de Vic\
 diu apa\
 igual que el meu bolígraf\
 [...]
 REP **aquest** és nou\
(conversa 2 - 3544)
- c. JGU @ amb la samarreta del Barça del primer equip no hi
 tornaré a jugar\
 ja_
 t'ho he dit **abans**\
(entrevista televisiva 8 - 8364)

²⁴ Ehlich (1982: § 5) distingeix entre *anadixi* i *catadixi*, distinció anàloga a la d'anàfora i catàfora, per diferenciar els dos primers usos. D'altra banda, la referència al mateix enunciat inclou, entre altres, enunciats de tipus metalingüístic, i certament especials des del punt de vista comunicatiu —fora d'un context docent o acadèmic en què s'estudiïn el llenguatge verbal—, com ara *aquesta oració té cinc paraules*.

- (48) a. BCB mhm\
i **aquesta frase** tan_
tan habitual\
que diu_
això no és Hollywood
en el cas del cinema_
suposo que això encara és més cert no\
(entrevista televisiva 2 - 6610)
- b. PR3 això no vol dir doncs que aquestes coses no
s'hagin utilitzat_
s'han utilitzat de dues maneres diferents_
aquestes dues maneres diferents han estat eee **les**
següents_
una suposar que efectivament existeix una diferència
física_
[...]
l'altra és la justificació moderna del fet_
(classe 3 - 9460)
- (49) JPB **aquesta**_
((pla mitjà de JPB))
conversa oberta amb el president_
de la Generalitat_
la compartirem_
durant la pròxima hora_
amb els directors_
de tres diaris catalans\
(entrevista televisiva 1 - 5590)

L'ús de dítics d'espai en el discurs oral reflecteix, com ja hem dit, la conceptualització del discurs com un espai fins i tot quan transcorre al llarg del temps, com s'il·lustra a (50).

- (50) a. JPJ el que passa és que_
l'economia catalana ((es neteja la gola))_
i d'**aquí** es pot deduir aquesta_
aquesta interpretació que alguns donen_
l'economia catalana té_
en aquests moments_
en la crisi que ara tenim_
un aspecte bo i un aspecte dolent\
(entrevista televisiva 1 - 5695)
- b. PR3 bé_
toca començar a parlar de coses una mica més complexes_
cada vegada ho són una mica més_
ara en aquest cas és de les formes_

de les formes d'organització_
de les formes d'organització social\
i **aquí** també començaré de les més senzilles a les més
complexes eh/

(classe 3 - 9271)

Al seu torn, l'ús d'expressions d'íctiques temporals per referir-se al mateix discurs en l'escrit reflecteix, com dèiem, la dimensió temporal del procés de redacció i del de lectura, com es pot veure a (51). L'ús del temps que s'ha anomenat tradicionalment en català *pretèrit indefinit*, actualment anomenat *perfet* —vegeu Pérez Saldanya (2002: § 22.5.2) i Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (2002: cap. 16 i 2003)—, a l'exemple de (51a) s'explica per la immediatesa (distància hodiernal, dins del mateix dia de l'enunciació), i a (51b) per la indeterminació temporal del procés de lectura: en cap dels dos casos seria possible l'ús del *passat* —o *pretèrit perfet*, en la terminologia tradicional.

(51) a. Estimada amiga:

Et faig saber que el proper 31 de Juliol, em caso amb en Jean-Marc. Després de més de cinc anys de sortir junts ja teníem ganes de fer un pas més, encara que per qüestions de treball (en Jean-Marc és Francès), de moment viurem mig a França mig a Girona, és dir encara no tenim casa fixa.

Potser et semblarà de boig, que a dos mesos del casament no ho tinguem clar el lloc de residència, però com t'**he dit abans** estem condicionats per qüestions de treball.

(carta 9 - 10891)

b. Ja **hem vist** que l'ésser humà és un ésser d'acció, que fa coses i que amb la seva manera de fer transforma i es construeix els seu propi món.

(manual - 13105)

c. No es pot pas dir que jo estigui gaire inclinat a deixar-me influir per l'església, però per a mi l'article al·ludit té molt de valor.

S'hi cita en Josep Pla que, referint-se a en Verdaguer, va dir:
...*Agafar (en Verdaguer) amb les mans una llengua conservada ma-
quinalment per la pagesia com qui agafa un fang informe i convertir-
la en mitjà d'expressió és una feina considerable.*

Després el bisbe es pregunta:

¿En quin estadi de la seva vitalitat històrica es troba avui la llengua catalana que tenim a les mans i hem de llegar a les generacions que vénen?

(carta 28 - 11486)

I l'ús d'expressions dítiques d'espai fa explícit lingüísticament el desenvolupament del discurs en l'espai del paper o d'altres suports, com passa a (52).²⁵ És interessant observar com aquest exemple combina la referència dítica d'espai, que destaquem en negreta, amb la referència dítica temporal expressada pel verb en passat, *hem citat*, que subratllem. Fins i tot, en aquest mateix exemple l'ús dels dos punts per introduir la citació es pot considerar un símbol-índex, de tipus paralingüístic gràfic, que assenyala o presenta el discurs immediatament posterior, i per tant un signe indicador catafòric —o de fet, catadíctic.

- (52) En l'editorial del consell de redacció de la revista “Public Opinion Quarterly”, que ja hem citat més amunt, hi trobem la primera referència explícita als impulsors de la recerca:
«El consell de redacció intentarà servir les necessitats de creació d'un mitjà escaient per a posar-se en contacte...»
(manual 2 - 12491)

En altres casos, la distinció entre espai i temps queda neutralitzada per l'ús d'una expressió dítica polivalent, com és el cas del demostratiu, que no es combina amb cap altra forma que suggereixi una de les dues dimensions en concret, com per exemple a (53).

- (53) a. a un lloc tenien una col·lecció de postals del temps dels tramvies i una d'elles m'ha cridat l'atenció [...]. I com que penso que per a tu encara serà entranyable (**aquest adjectiu** em toca una mica allò que no sona, però ja fa temps que està de moda i...) em plau adjuntar-la.
(carta 27 - 11455)
- b. Molt possiblement no tinc cap dret a escriure't aquesta carta, però seria un gran bé per a la nostra llengua que tothom —i **aquest 'tothom'** òbviament t'inclou— seguís el camí que s'indica al Full Parroquial.
(carta 28 - 11515)

²⁵ Per a una exposició dels canvis que va implicar la invenció de l'escriptura en la conceptualització del discurs com a temps o com a espai, vegeu Fleischman (1991); per a un estudi basat en corpus sobre la dixi discursiva i la seva freqüència en diferents tipus de text, vegeu Kurzon (1985).

Com l'oral, el discurs escrit també admet l'ús d'expressions dítiques que tinguin com a referent el nom del gènere discursiu que conté l'enunciat on apareixen, o alguna de les seves parts, com veiem a (54).

- (54) a. Finalment, només puc acabar **aquesta última carta** des de Londres donant-vos les gràcies.
(carta 7 - 10786)
- b. La voluntat dels editors, autores i autors en escriure **aquest llibre** ha estat posar un text a disposició de tota persona interessada a conèixer el *sistema polític de Catalunya*
(manual 4 - 12700)
- c. I, posats a fer-nos preguntes, podríem començar directament preguntant-nos el perquè del títol que encapçala **aquest capítol**.
(manual 8 - 13008)

Observem, finalment, que en casos com el de (55) Lyons (1977: § 15.3) parla de *dixi textual impura*.

- (55) SSU a vegades és més important conèixer tota la problemàtica familiar_ que moltes vegades l'enfermetat en sí\
xx
i realment és molt molt gratificant per nosaltres\
hem millorat moltíssim amb amb aquesta reforma\
RIE **això** és cert\
(entrevista televisiva 3 - 7083)

En aquesta mena de casos, el referent del dític textual no és cap de les expressions lingüístiques que formen l'enunciat precedent o següent, ni tampoc el conjunt de l'enunciat (o de diversos enunciats), sinó més aviat el significat que es vehicula a través seu, la qual cosa els situa entre la dixi discursiva i l'anàfora (Lyons 1979: 95-96): hi ha referència dítica, perquè s'expressa la proximitat entre l'expressió lingüística i la part del discurs a què es refereix, i també anàfora, per la funció mitjancera que exerceix aquesta part del discurs entre l'expressió dítica i el referent. Més endavant veurem que la frontera que separa aquests dos fenòmens és, en alguns aspectes, més aviat difusa (§ 3.7.3).

3.6.3. La dixi analògica

La *dixi analògica* és un ús de la dixi d'espai que consisteix a utilitzar elements que formen part de l'espai díctic accessible per a l'enunciador com a anàlegs d'altres elements que en són fora, de tal manera que remetin als referents reals. Aquest ús implica, doncs, establir una relació de similitud entre l'espai físic de la situació de comunicació, o una part d'aquest espai, i un altre espai, o una part d'aquest altre espai; podem parlar, doncs, d'una relació de base icònica.

Són casos d'ús analògic de la dixi: els que trobem en el comentari verbal de mapes, com veiem a (56); en l'ús del propi cos per referir-se al d'una altra persona, al cos humà en general o a altres objectes o animals que per la seva forma admetin l'analogia amb el cos humà, com passa a (57); i en l'ús de qualsevol altre objecte que permeti establir una analogia amb un objecte absent, com passa a (58). A (56), a més, es fa explícit que l'ús de la dixi analògica facilita la descripció de l'espai absent a què es vol fer referència (“si tenim un mapa al damunt [per *davant*] ens aclarirem una mica més”).²⁶

- (56) PR2 si agafeu el el el dossier_
així si tenim un mapa al damunt ens aclarirem una mica més_
encara que no sigui un mapa que afecti en el sud\
és a la pàgina cinquanta-u\
aleshores_
imagineu-vos que **aquí** hi havia_
tota la zona_
tot tota la zona del nord_
d'**aquí**_
- (classe 2 - 9131)

- (57) CME rossa amb el cabell per **aquí**/
((CME fa un senyal marcant la llargària del
cabell per sobre les espatlles))
- (conversa 1 - 805)

²⁶ Tot i que nosaltres no tenim el mapa corresponent a l'exemple (56), podem reconèixer l'ús analògic de la dixi que apareix en aquest fragment, i també comprovar que amb aquests enunciats l'enunciadora (la professora) permet als enunciataris (els estudiants) identificar els referents adequadament, i per tant que la comunicació es dugui a terme amb èxit; i el mateix es pot dir dels altres dos exemples.

- (58) ROM avui el de química_
mentre ens explicava xx
((MMM estossega))
ens explicava una cosa_
tenia_
el nostro full **aquí**_
i un altre **aquí**\
i a sobre d'aquest hi tenia una burilla\
((assenyala primer un costat de la taula i després l'altre))
REP @@@
DIT {(@) que marrano\}
- (conversa 2 - 2864)

El primer autor que va parlar de l'ús *analògic de la dixi* va ser Wolfgang Klein (1982: § 1.7),²⁷ i posteriorment aquest concepte ha estat incorporat per Gisa Rauh (1983: § 4.2.5) i per Vanelli i Renzi (1995: § VI.5.1). En aquestes dues obres, a més, es fa explícit que no es tracta d'una categoria díctica —dimensió díctica, en la terminologia de Rauh—, sinó d'un ús específic de la dixi d'espai.

L'ús analògic de la dixi comporta el trasllat cap al centre díctic de punts de referència que hi són externs, concepció que es correspon amb alguns dels usos de la dixi *am Phantasma* de Bühler (§ 2.3.2). En un cert sentit pot considerar-se, doncs, com el fenomen contrari al el desplaçament del centre díctic, que veurem en el subapartat següent.

Finalment, es pot dir que, tot i que el concepte de dixi analògica fins ara només s'ha aplicat, com acabem de veure, a la dixi d'espai, també podria aplicar-se a la de temps (“(imagina't que) *ara entra* el policia per la porta”) i a la de persona (“*tu ets* [o *eres*, en el joc simbòlic infantil] la metgessa i jo, la infermera”).

3.6.4. El desplaçament del centre díctic

Hi ha desplaçament del centre díctic sempre que l'enunciador situa el sistema de coordenades díctiques, o algun dels seus components, en un punt

²⁷ Prèviament, aquest autor ja n'havia parlat a l'article “Wo ist hier? Präliminarien zu einer Untersuchung der lokalen Deixis” (*Linguistische Berichte*, 58 (1978), p. 18-40), estudi que no hem consultat.

zero diferent d'ell mateix, del lloc on és, de la seva orientació en aquest lloc, i/o del moment en què emet l'enunciat.

Un dels casos més senzills de desplaçament, que —com ja hem comentat— ja va observar Bühler (1934: 121), és el que trobem en una classe de gimnàstica, en un entrenament militar i en altres situacions similars, en què la persona que dirigeix l'activitat situa les referències d'íctiques d'espai, no pas segons la seva orientació, sinó segons la dels participants que té al davant. Es tracta d'un cas mínim de desplaçament: l'únic aspecte del centre d'íctic que queda modificat és l'orientació en l'espai de l'enunciador, perquè tant l'espai en si mateix com el temps i la figura de l'enunciador es corresponen amb els del centre d'íctic.

Però, quan l'enunciador i l'enunciatari no comparteixen el context d'enunciació, sovint haurà de ser l'enunciatari qui desplaci el seu centre d'íctic per reconstruir la perspectiva espacial i temporal de l'enunciador i poder interpretar adequadament els seus enunciats. Des del punt de vista de l'enunciatari, doncs, es pot considerar que hi ha desplaçament en molts dels casos en què no n'hi ha des del punt de vista de l'enunciador. Això és el que passa normalment en gèneres discursius com la conversa telefònica, la comunicació epistolar i la conversa cara a cara, en què cada participant, quan actua com a enunciador, sol utilitzar les expressions d'íctiques segons la seva pròpia perspectiva i, quan actua com a enunciatari, es desplaça cap al centre d'íctic de l'enunciador per poder interpretar adequadament les expressions d'íctiques que utilitza.

A les notícies de premsa es dóna un cas clar de desplaçament del centre d'íctic temporal en la fase de producció, com ja hem vist (§ 3.5.2): el redactor se situa, quan escriu, en el moment prototípic de la lectura del text i desplaça el centre d'íctic temporal a aquest moment.

En altres circumstàncies, el desplaçament afecta tant la producció com la recepció dels enunciats: és el cas d'algunes narracions diferides,

d'algunes descripcions d'entitats absents i de les citacions que es fan en discurs directe, com veurem tot seguit.

a) L'anomenat *present històric* i altres fenòmens relacionats

L'ús del temps present que se sol anomenar *present històric* es troba en seqüències textuais narratives en què l'enunciador fa coincidir el temps de la narració amb el centre dític per defecte en casos en què no és així des del punt de vista referencial, i a partir d'aquí estableix les referències temporals dels seus enunciat.

Manuel Pérez Saldanya (2002: § 22.5.1.2a) distingeix dos tipus diferents d'ús del present històric: el pròpiament dit, que s'utilitza “en obres històriques o en els titulars de les notícies de premsa per a fornir dades objectives o fets passats que continuen sent rellevants en el present” (“Aribau *inicia* la renaixença catalana”, “El Lleida *sorprèn* el líder”); i el present narratiu, que s'utilitza “en obres narratives, orals i escrites, en combinació, generalment, amb altres temps de passat” (“L'altre dia em trobava prenent una copa en el bar de la plaça quan de sobte me'l *veig aparèixer* amb una noia estrangera”).²⁸

Al nostre entendre, el cas dels titulars de les notícies és lleugerament diferent dels altres. Hi trobem un efecte d'atemporalitat, més que de desplaçament, que no trobem ni a les obres històriques ni en el present narratiu; això, de fet, allunya el present dels titulars del present històric: més que desplaçament en el temps, hi ha indeterminació temporal.

El que tenen en comú tots aquests els usos és el recurs a formes verbals de present per referir-se a fets que han tingut lloc en el passat, ja sigui real o imaginari. L'enunciador situa el centre dític fora del context d'enunciació i estableix les referències temporals en relació amb aquest nou

²⁸ Els primer i el tercer dels exemples d'aquest paràgraf són de Pérez Saldanya, en el treball citat.

punt zero. Aquest canvi, que o bé situa els participants en un moment que no és el de l'enunciació o bé transporta els fets narrats fins al present, té com a efecte estilístic donar al relat una sensació d'actualitat i immediatesa que presumiblement ha de fer créixer l'interès i l'atenció de l'enunciatari.²⁹ Els exemples següents corresponen a dues narracions: el de (59a) s'ha extret d'una entrevista publicada a la premsa i (59b) d'una classe. En aquest darrer s'hi pot observar, a més del present històric, l'ús de l'adverbi dític temporal *ara* amb el mateix valor, i un ús correlatiu del present de subjuntiu i del perfet. L'aparició d'aquestes formes, que subratllem, fa evident que no es tracta només d'un canvi que afecta la morfologia verbal del temps present d'indicatiu, sinó un canvi global de la perspectiva narrativa que també pot afectar altres formes lingüístiques.

- (59) a. IC i IU són propostes que **neixen** de dos partits comunistes que, especialment a partir de 1989, **s'adonen** que ja no **són** cartell electoral, per raons òbvies. **S'intenta** avançar cap a un nou tipus d'organització política, d'acord amb els canvis socials i polítics.

(entrevista premsa 6 - 11903)

- b. PR2 i aleshores el l'emperador Han Wudi_
vol de totes totes_
trobar una manera d'enderrocar els Xiongnu\
és a dir **vol** de totes totes trobar una forma_
una forma una manera que li permeti acabar amb el poder
dels Xiongnu aquests\
ho ha ho han provat tot ja\
han provat la guerra_
han provat els regals i ara tornen a provar la guerra però_
intenten buscar alguna mena de estratagema_
alguna mena de pràctica que li permeti un cert avantatge\
i aleshores se li **acut**_

²⁹ En tots els casos tant es pot interpretar que els fets passats que es narren s'actualitzen com que els participants es traslladen al passat. Així ho veuen tant el mateix Pérez Saldanya (2002: § 22.5.1.2a, n. 44) com Kerbrat-Orecchioni: "...sans que l'on puisse déterminer si cette substitution correspond à une ré-actualisation des faits passés que l'on transporte fictivement au cœur de sa propre actualité, ou si c'est au contraire le narrateur qui remontant le cours du temps se reporte en imagination à l'époque qu'il décrit" (1980: cap. 2, § 1.3.2e). Langacker (1991: § 11.4.2) considera que, més que un ús especial del temps present, es tracta de l'*adopció d'un punt de vista no canònic* en el qual el temps present adopta el seu valor no marcat, noció que es correspon amb la de *desplaçament*.

a l'emperador Han Wudi_
 enviar una expedició que es posi en contacte amb aquests
 Yuezhi_
 (classe 2 - 9235)

L'anomenat *futur dels historiadors*, propi sobretot de les narracions historiogràfiques, es refereix a una situació passada com a posterior a una altra. L'efecte en aquest cas és la incorporació d'un matís expressiu que no tindria l'ús del passat; més concretament, l'ús del futur “estableix una relació molt més estreta amb l'oració respecte a la qual indica posterioritat; una relació que tendeix a interpretar-se no sols en el sentit temporal (primer i després), sinó també amb un cert matís causal (de causa i conseqüència subsegüent)” (Pérez Saldanya 2002: § 22.5.7.2). Aquest ús del futur tant apareix en combinació amb el present històric (60a) com amb formes verbals de passat (60b).

(60) a. PR4 a partir de_
 principis dels vuitanta_
 ee_
 a això [a l'emissió de publicitat] **s'afegirà**_
 el sorgiment de canals privats_
 que_
 aquests sí que_
 mmm_
 es financen_
 íntegrament_
 o majoritàriament per publicitat i per tant_
hi haurà_
 una_
 una incorporació d'actors_
 que **competiran** obertament en el mercat publicitari\
 (classe 4 - 10319)

b. la societat europea es trobava sotmesa a un procés autodestructiu que semblava exhaurir la seva hegemonia internacional com a resultat d'un evident fracàs en l'aplicació del projecte de la modernitat. Una situació com aquesta no estimulava una ràpida incorporació de les ciències socials a l'estudi de la comunicació de masses. La sociologia i la psicologia **seran** les capdavanteres en el desenvolupament de la recerca social aplicada als nous mitjans de comunicació.
 (manual 1 - 12383)

El futur dels historiadors, de tota manera, apareix sota fortes restriccions sintàctiques i pragmàtiques: només es troba en oracions no subordinades i en la tercera persona verbal (Pérez Saldanya 2002: § 22.5.7.2).

El desplaçament del centre díctic que es troba en discursos narratius, que es reflecteix en l'ús del present històric i del futur dels historiadors, també es manifesta en l'ús d'altres formes lingüístiques, com l'adverbi *ara* que hem vist a (58b). També ho exemplifiquen tant el verb de moviment *arribar* com la primera persona del plural en aquest mateix verb (61).

- (61) PR2 la política que s'adopta_
 que s'adopta a partir del segle del segle II_
 i fins que **arribem** al regnat de Wudi_
 Wudi és l'emperador de Sima Qian diem-ne_
 és cobrir de regals en aquests Xiongnu_
 [...]_
 i això durarà fins que no **arribem** al segle XIX_
 (classe 2 - 8964)

Finalment, observem un desplaçament similar del centre díctic en textos com ara les instruccions per arribar a un lloc. És el cas de (62), extret del web d'una botiga de Girona (el text anava acompanyat d'un mapa, i el presentem amb el format simplificat). En aquests casos, tant l'enunciador com l'enunciatari imaginem la seva pròpia posició, que va canviant al llarg del discurs.

- (62) Com arribar a la botiga
Si veniu des del Sud:
Sortint de l'Autopista A7
1. Sortida 7 Direcció Girona > Passeu la rotonda i preneu la 2ª Sortida on passareu **davant** Media Markt - Decathlon. McDonald's deixant-los **a la vostra dreta**
 2. **Seguiu recte** sortint de la rotonda prenent el C/.Barcelona fins arribar a la cantonada amb Emili Grahit (semàfor, concessionari Mazda **a la vostra dreta**).
 3. **Dreta** per **pujar** per l'Avinguda Lluís Pericot fins quasi el seu final, on trobareu una petita rotonda on girareu **a la dreta**.
Ja esteu al c/Caldes de Montbuï, circuleu uns cent metres i **abans del semàfor** veureu la nostra botiga **a la vostra esquerra** (sentit contrari a la marxa).

(CC 14: web botiga Girona)

b) El discurs reportat

La reproducció d'un discurs previ constitueix una circumstància enunciativa en què se superposen dos discursos i dues enunciacions (en termes de Ducrot 1984: § 8.XI), i per tant —en sentits diversos— dos enunciadors, dues veus diferents. Això es pot fer mantenint separada l'enunciació de cada discurs (discurs directe), integrant-ne una en l'altra (discurs indirecte) o combinant els avantatges comunicatius dels dos procediments (discurs indirecte lliure). Les relacions que s'estableixen en cada cas amb el centre díctic per defecte són diferents.

Les citacions en estil directe constitueixen un dels exemples més clars i freqüents de desplaçament del centre díctic: l'enunciador reproduceix —en la literatura, de manera fictícia— un discurs que se suposa emès en un altre moment i, optativament, per una altra persona i en un altre lloc. Per mitjà d'aquest recurs, l'enunciador crea un efecte de fidelitat absoluta a la forma en què va ser emès el discurs originàriament —que no sempre es correspon amb la realitat—, i alhora es desentén del tot de la responsabilitat del que es va dir (Maingueneau i Salvador 1995: § 5.2). El grau de fidelitat a l'enunciat original depèn sovint del gènere discursiu: a les citacions que es troben en textos acadèmics i científics escrits, marcades com a tals amb recursos tipogràfics, se'ls suposa —si no s'avisava d'una altra cosa— una fidelitat absoluta, cosa que no passa en la conversa col·loquial, per raons òbvies, ni tampoc sempre en un àmbit com el periodístic (vegeu, per exemple, El Periódico de Catalunya 2002, s.v. *citacions*).

Les tres categories díctiques poden quedar afectades pel desplaçament, però com a mínim hi queda la de temps, pel fet que l'enunciat que inclou la citació, que seguint Maingueneau i Salvador (1995: cap. 5) anomenarem *citant*, i el que constitueix, o els que constitueixen, el discurs *citant*, no poden ser simultanis. L'enunciat citant sol contenir un verb *dicendi*

ndirecte lliure i hi hem subratllat les marques de frontera amb la narració en estil indirecte i amb les citacions en estil directe.³¹

- (67) «¿Ha vist en quin estat es troba la bandera, amic meu?» Davant el moviment de cap de l'enginyer que donava a entendre que sí, que l'havia vist, don Hermenegild va esplaiar-se. **¿Podien dir-ne bandera, d'aquell pendatxo? L'havien apedaçat un sac de vegades, però ja no hi havia manera d'arreglar el parrac descolorit. I quan deia parrac —precisava, per si de cas, el militar, de sobte emfàtic,** bombant pitrera i sobretot panxa— **no es referia evidentment al que simbolitzava, «Amb la pàtria, amic Eliseu, mai no hi faig conya», sinó a la tela; ja clarejava com un tel de ceba.**

(CC 1: Moncada, *Estremida*, 117-118)

3.7. Els límits de la dixi

Entesa la dixi com un procediment de referència, considerem que pot ser aclaridor comentar la manera com entenem la relació que s'estableix entre aquest fenomen i d'altres objectes d'estudi de la lingüística, en què no hi ha consens a la bibliografia. Concretament, les expressions que fan evident en el discurs el punt de vista del subjecte enunciator (§ 3.7.1), l'estatus informatiu de les expressions dítiques (§ 3.7.2) i l'anàfora (§ 3.7.3), un altre dels procediments bàsics de referència.

3.7.1. Dixi i subjectivitat

L'interès per la dixi durant el segle XX s'inscriu dins d'una reacció més àmplia davant els corrents lingüístics i filosòfics que concebien el llenguatge bàsicament com un instrument que permet expressar proposicions. Aquesta reacció va incorporar a la lingüística l'estudi de la manera com les llengües codifiquen en la seva estructura i reflecteixen en els seus usos més freqüents les referències de l'enunciator a ell mateix i a les seves

³¹ Per a una descripció més detallada de la relació entre dixi i discurs citat, i per a altres procediments de citació, vegeu Maldonado González (1999).

actituds i creences. Karl Bühler (1934) ja feia referència explícitament a la naturalesa expressiva i subjectiva de la dixi; Bar-Hillel (1954) constata la profunda penetració de les expressions díctiques en l'ús quotidià del llenguatge, fins al punt d'identificar dixi i subjectivitat; i Benveniste (1958) definia la subjectivitat com la capacitat del jo de posar-se com a subjecte dels enunciats. En la tradició iniciada per aquest darrer autor ha estat força freqüent trobar el concepte de *dixi* aplicat a tots els fets de llenguatge relacionats amb el procés d'enunciació i la subjectivitat: així ho fa el mateix Benveniste en el seu darrer treball sobre l'enunciació (Benveniste 1970), on inclou dins la dixi aspectes com la interrogació i fins i tot l'assertió, i també Tzevetan Todorov, que hi inclou, a més de les tres categories clàssiques, tot allò que està relacionat amb la modalitat i “le registre émotif du langage” (Todorov 1970: 7).

És indubtable que entre la dixi i l'expressió de la subjectivitat en general es poden establir connexions molt estretes; però, d'acord amb la definició de dixi que hem donat al començament d'aquest capítol, es tracta de fenòmens diferents i que, al nostre entendre, convé diferenciar: la referència díctica és només un dels mecanismes pels quals es manifesta la subjectivitat, al costat d'altres com ara la modalització dels enunciats i l'ús de lèxic avaluatiu. Aquest és el punt de vista que adopta Catherine Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.3.4), dins la mateixa tradició anterior, però també John Lyons (1982). Aquest autor, tot i que s'inscriu explícitament en la tradició europea, encarnada per Bühler i Benveniste, que incorpora la subjectivitat a l'àmbit d'estudi de la lingüística i es distancia de plantejaments objectivistes que, per aquest autor, es poden identificar amb la lingüística anglosaxona, separa els dos conceptes, malgrat que també fa explícit l'alt grau d'interdependència que s'hi observa. Posteriorment, hi ha hagut altres autors que també han proposat aquesta mateixa distinció, entre altres Vicente Mateu (1994: III.3). En català, Grau (2003) considera la dixi

de persona com un dels procediments de modalització dels enunciats, al costat d'altres manifestacions de la subjectivitat, i podem considerar, doncs, que s'inscriu en la línia dels darrers autors que hem comentat.

3.7.2. Dixi i informativitat

Assumint d'entrada el caràcter no discret de les distincions que plantejgem, basant-nos en Prince (1981 i 1992) i Vallduví (2002) —autor de qui adoptem els termes bàsics i alguns exemples—, podem considerar que els referents dels diferents components d'un enunciat poden ser de tres tipus, en una escala que va de més informativitat a menys, des del punt de vista de la informació que l'enunciador creu que transmeten a l'enunciatari:

1) Informativament *nous* (*new* per a Prince). L'enunciador considera que l'enunciatari no sap res sobre el referent de l'expressió lingüística: “Ahir vaig veure *un amic meu*”. Es tracta d'entitats que en lingüística funcional se solen anomenar *remàtiques*.

2) Informativament *familiars* (*inferrable* per a Prince). L'enunciador considera que l'enunciatari no té present en aquell moment el referent de l'expressió lingüística, però creu que el coneix i que el podrà identificar fàcilment: “Ahir vaig veure *el meu amic*”. Aquestes entitats són intermèdies en l'eix tema-remàtica, i això vol dir que en determinats enunciats, com el de l'exemple, poden correspondre a la part remàtica, més informativa, i en canvi en altres a la part temàtica, menys informativa, com en el cas del mateix sintagma a “*El meu amic* ha guanyat el Prudenci Bertrana”.

3) *Vius en l'estat epistèmic del receptor* (*evoked* per a Prince). Vallduví defineix l'estat epistèmic de la manera següent: “Per estat epistèmic (o estat informatiu, estat d'atenció, model del discurs) s'entén aquell espai cognitiu que conté els referents i informació que s'usen o poden usar-se en la tasca lingüística que es desenvolupa en aquell moment. La interpretació de qualsevol enunciat es fa en funció dels continguts d'aquest estat

epistèmic. En l'estat epistèmic hi ha referents i informació viva o activa i informació emmagatzemada en estat latent que s'actualitza i s'organitza de forma dinàmica a mida que es desenvolupa l'acte comunicatiu" (2002: § 4.2.1, n. 2). En la bibliografia, se sol parlar també, amb el mateix valor, de *prominència discursiva* o d'*ens que formen part de l'univers del discurs* (vegeu, per exemple, Lyons 1977: § 15.3). Vallduví considera exemples d'entitats vives en l'estat epistèmic del receptor les destacades a les oracions següents: "Ahir *el* vaig veure" i també "Ahir *el* vaig veure *a ell*". Aquestes entitats se solen anomenar també *temàtiques*.

En els sintagmes nominals, aquesta distinció es manifesta en les seves característiques estructurals i semàntiques: els sintagmes nominals nous són indefinits, i els familiars i els vius en l'estat epistèmic del receptor, o prominents discursivament, són determinats, com es pot veure en els exemples anteriors.³² I entre els determinats, els exemples també permeten comprovar que els familiars són estructuralment més complexos, i per tant marcats, que els prominents.³³

Si apliquem als sintagmes nominals dítctics aquesta classificació sobre el grau d'informativitat, podem veure que la dependència contextual que és inherent al significat i a l'ús de les formes lingüístiques dítctiques va aparellada amb la possibilitat de designar referents que siguin o bé familiars o bé vius en l'estat epistèmic del receptor, però no en canvi referents informativament nous. De fet, es pot considerar que, per defecte, és a dir, si no hi ha cap element del context que ho modifiqui o faci pensar una altra

³² Brucart (2002 § 7.2.1) ho explica així, des de la perspectiva de la fixació de la referència dels sintagmes nominals: "La *determinació* és un procediment que consisteix a fixar la referència dels SNs mitjançant la seva identificació contextual. Per tant, només poden ser determinats aquells SNs el referent dels quals sigui identificable per a l'oient. Els SNs determinats són anomenats igualment *definites*, mentre que els indeterminats reben també el nom de *indefinites*."

³³ Sobre la relació entre l'oposició no marcat - marcat i la complexitat estructural, vegeu Ferguson (1987).

cosa, el centre dític és informativament viu en l'estat epistèmic del receptor, ja que els participants hi tenen accés d'una manera immediata.³⁴

Així es pot veure en el fragment de (68), extret d'una entrevista televisiva al propietari d'un museu d'objectes relacionats amb la màgia. Mentre entra a la sala dels autòmats, l'entrevistadora utilitza per referir-se a ella mateixa les formes lingüístiques més simples estructuralment, morfemes verbals de primera persona, com correspon a una entitat viva en l'estat epistèmic del receptor (hem subratllat les paraules corresponents).³⁵ Però en els mateixos enunciats selecciona, entre les entitats que constitueixen el context espacial, i que són doncs entitats informativament familiars tant per a l'entrevistat com per a l'audiència, que hi tenen accés visual, les que vol activar en l'estat epistèmic dels receptors, i ho fa per mitjà de demostratius. En el quart, dels elements destacats en negreta es pot veure com, un cop activat el referent —els autòmats— en l'estat epistèmic del receptor, tot seguit apareixen expressats per mitjà d'una expressió lingüística estructuralment més simple, només en el morfema verbal de persona del verb del qual constitueixen el subjecte, com correspon a aquesta mena de referents.

- (68) MIR **en aquesta sala**_
 hem promès no tocar res\
 vista **aquesta advertència inicial** ((un cartell que hi diu NO
 TOCAR PELIGRO DE MUERTE))
 però sí_
 Xevi_
 que ho volem mirar tot\
 aquests autòmats_
 per què servien\
 XEV **eren** els joguets_
 de la gent rica\
 (entrevista televisiva 5 - 7366)

³⁴ Prince (1981: § 3.3) parla dels participants com a entitats *situationally evoked*.

³⁵ L'ús de la primera persona del plural, en lloc de la del singular, el tractem a § 6.1.1.

Prince (1981), d'altra banda, considera que quan l'enunciador, partint de les seves pròpies hipòtesis sobre el que sap l'enunciatari, escull una forma lingüística que comporta un grau d'informativitat superior al necessari, pot parlar-se d'una implicatura per transgressió de la màxima de quantitat de Grice. L'escala d'informativitat segueix així el que aquesta mateixa autora anomena *principi de conservació* (*Conservation Principle*) —que també podria plantejar-se, creiem, en termes d'economia—, segons el qual els enunciataris prefereixen no construir noves entitats quan les conegudes ja els funcionen, i els enunciadors, si són cooperatius, construeixen els seus enunciats de tal manera que permeten a l'enunciatari fer un ús màximament rendible de les entitats conegudes.

Podem exemplificar-ho amb l'enunciat de (69): l'aparició de l'adverbi temporal dític *ara* a més del temps verbal ens fa interpretar l'enunciat de tal manera que, a més del que s'hi diu, se suggereix, per mitjà d'una implicatura, que en un passat no especificat la feina anava millor, o pitjor, ambigüitat que es resol tot seguit en favor de la primera opció.

- (69) La feina **ara** va regular, el sector de la construcció ha baixat bastant i costa una mica tenir encàrrecs, però crec que ho podré anar trampejant fins que vinguin temps millors.

(carta 4 - 10661)

3.7.3. Dixi i anàfora

Alguns autors (vegeu, per exemple, Lyons 1977: § 15.3, Stirling i Huddleston 2002: § 17.2.3.1 i el breu estat de la qüestió de Charaudeau i Maingueneau 2002, s.v. *anaphore*), apliquen el concepte d'*anàfora* a la categoria de tercera persona usada díticament (“ho ha fet *ell*”, dit assenyalant algú i sense menció prèvia en el discurs), de manera que en aquests casos identifiquen *anàfora* i *prominència en l'univers del discurs*.

Al nostre entendre, es tracta de fenòmens diferents que resulta pertinent distingir des del punt de vista analític. L'estatus informatiu d'una ex-

pressió lingüística, i la càrrega semàntica i estructural que hi correspon, reflecteix, com acabem de veure, la facilitat d'accés al referent que l'enunciador pressuposa en l'enunciatari. L'anàfora, en canvi, és un procediment de referència *relativa* (vegeu § 3.2), en què el referent d'una expressió lingüística és accessible per la relació que es pot establir entre aquesta expressió i una altra que ja ha aparegut en el discurs precedent i actua com a *antecedent* de la primera (anàfora pròpiament dita) o que apareixerà en el discurs subsegüent i actua com a *conseqüent* (catàfora), i que es pot considerar la mitjancera entre la primera expressió i el referent. El que tenen en comú és el fet que determinades expressions lingüístiques permeten expressar tant prominència discursiva com anàfora, com podrem veure en els exemples de més avall.

Més enllà de l'adequació d'aquesta concepció de l'anàfora en relació amb el significat etimològic de la paraula que utilitzem per designar-la (aquest és l'ús que li va donar Apol·loni Díscol, per distingir-la de la dixi, i el que va recuperar Bühler, amb el mateix propòsit), creiem que la distinció és, com ja hem dit, pertinent des del punt de vista analític: la identificació entre el concepte d'*anàfora* i el d'*accés als referents que són vius en l'estat epistèmic del receptor*, o si es vol *prominents en l'univers del discurs*, ens portaria, en darrer terme, a considerar anafòriques totes les expressions díctiques que designen referents informativament prominents, incloent-hi per tant les que codifiquen qualsevol tipus de dixi pels procediments estructuralment més simples, com ara els morfemes de present, passat i futur, i els morfemes i pronoms tònic i àton de primera i segona persona. Levinson (2004: § 2) considera que les formes gramaticals de tercera persona han de recórrer a un procediment pragmàtic per identificar el referent, perquè el seu contingut semàntic no és suficient per fer-ho, i que és probable que el procediment per defecte sigui el discurs —cas en què podem parlar

d'*anàfora*— i l'alternatiu, si el procediment per defecte no funciona, el context físic —cas en què podem parlar de *dixi*.

Els exemples següents permeten comprovar que unes mateixes expressions lingüístiques —que destaquem en negreta— poden ser equivalents des del punt de vista informatiu (totes són vives en l'estat epistèmic del receptor) i alhora diferents des del punt de vista referencial: les formes de femení destacades a (70) es refereixen a una dependenta que no participa en l'entrevista però que és present a la botiga on es duu a terme; la de (71), en canvi, és anafòrica, ja que remet al referent amb la mediació dels sintagmes subratllats, que actuen com a antecedent i conseqüent (s'ha de tenir en compte que la inflexió entonativa que separa *a la Mariví* de la resta de l'enunciat no ha estat indicada en la transcripció).³⁶

- (70) LHE és_
és imprescindible/
anar vestit de vaca/
per_
per despatxar en aquesta botiga/
((la dependenta de la botiga porta un uniforme que imita
la pell de vaca; l'entrevistada n'és la propietària))
- MEG mmm_
imprescindible_
no\
però **pressionada**_
sí\
@@@@@@@@
la faig vestir de vaca_
perquè queda més original\
(entrevista televisiva 6 - 7620)
- (71) CME podria ser la Mariví mare\
MMM ja ho he pensat jo\
PPP no\
ja **la** conec a la Mariví\
(cartà 7 - 832)

³⁶ Rigau (1981: § 5.2.2) considera que, tret de casos especials, en què es vol provocar un efecte de curiositat i expectació en l'enunciatari, quan hi ha catàfora pronominal hi ha hagut prèviament anàfora.

3.8. La codificació de la dixi

Com hem vist en el capítol anterior, la tradició gramatical, a l'hora de classificar les formes lingüístiques, s'ha basat en criteris de caràcter no-cional o formal que no incloïen la dependència contextual per a la identificació del referent. Així, les formes que codifiquen prototípicament la dixi es troben incloses en diverses categories que també contenen formes que no són prototípicament díctiques. Des del punt de vista terminològic, considerem *expressió díctica* qualsevol estructura lingüística que, pel fet de contenir algun component semànticament díctic, permet accedir al referent corresponent a través del context enunciatiu espaciotemporal. Cal dir que, com ja han observat, entre altres, Karl Bühler, Arthur Burks i Roman Jakobson (vegeu § 2.3.2, § 2.2.1 i § 2.3.4, respectivament), totes les expressions díctiques són, en menor o major mesura, també simbòliques, ja que fins i tot els díctics considerats més “purs” —com *jo*, *tu*, *ara* o *aquí* (vegeu Lyons 1981, Levinson 2004: § 3 i, en el nostre treball, § 2.4.2)— tenen un component simbòlic, una relació arbitrària entre el significat i el significat. En altres expressions díctiques, la combinació de trets semàntics díctics i no díctics encara és més gran —per exemple, en sintagmes com “*aquest llibre*” o “*aquesta ciutat*”—, i es pot parlar de díctics “impurs” (vegeu Lyons 1981 i, en aquest treball, també § 2.4.2).

Tot seguit presentem les formes lingüístiques, tant gramaticals com lèxiques, que codifiquen la dixi en català. Levinson (2004: § 3) dóna la denominació de *special purpose deictic expressions* a les expressions lingüístiques que codifiquen l'accés a la referència dícticament.

En l'exposició, especifiquem per a cada tipus la categoria o categories díctiques que expressa, i en posem exemples. Igualment, per tal que la distinció entre l'ús díctic i altres usos possibles quedi més clara, contraposem l'ús díctic de les categories afectades a d'altres que poden tenir, quan

és el cas. Hi ha autors (vegeu, per exemple, Eguren 1999 i Stirling i Huddleston 2002: § 17.2.3.1) que només consideren dítiques les formes que tenen la dixi com a funció bàsica; però si ens interessa la funció dítica com a estratègia per arribar a la referència en totes les seves manifestacions estructurals, més enllà de les formes que la codifiquen prototípicament, caldrà tenir en compte tant les que tenen la dixi com a funció bàsica com a aquelles que només secundàriament, en relació amb altres funcions, compleixen una funció dítica (vegeu també Levinson 2004: § 2).

Cal dir també que l'objectiu d'aquest apartat no és caracteritzar les diferents categories que codifiquen la dixi d'una manera completa des del punt de vista gramatical, sinó tractar-les tan sols des del punt de vista de la referència dítica: és a dir, mostrar quina mena, o quines menes, de referència dítica poden vehicular. En el cas de les formes que codifiquen la dixi de persona, a més, s'ha de tenir en compte que són objecte dels capítols 5, 6 i 7 d'aquest treball.

3.8.1. Els morfemes verbals

Els morfemes flectius dels verbs, tant si estan diferenciats en segments aïllables com si no ho estan (vegeu Perea 2002: § 4.5), poden codificar dues categories dítiques: la de temps i la de persona.

a) Morfemes verbals de temps

Alguns temps verbals codifiquen la dixi de temps, és a dir, la referència al moment de l'enunciació (72), a un moment anterior (73) o a un moment posterior (74).

(72) Ja **volta** per aquí la torxa amb la flama olímpica
(carta 1, 16/06/1992 - 10580)

(73) a. Estimat Joan:
Ja **han passat** dues setmanes des del dia en què **vas marxar**
(carta 1, 16/06/1992 - 10562)

b. Dilluns **vaig pensar** en tu perquè **vam fer** una cosa ben fora d'horari
(carta 12, 02/07/1994 - 11009)

- (74) A l'Estadi el dia inaugural (25 de juliol) un arquer **llençarà** una sageta encesa que **caurà** al peveter on **quedarà** el foc encès tots els jocs.
(carta 1, 16/06/1992 - 10583)

Aquest ús dític s'oposa a l'ús no dític dels temps verbals corresponents. En el cas del present n'és un exemple l'anomenat *present gnòmic*, que “designa un fet amb validesa universal” (Pérez Saldanya 2002: § 22.5.1.1), com passa a (75).

- (75) PR3 bàrbar és una onomatopeia_
que igual que per exemple el nom bebè_
és la onomatopeia del bla bla de l'individu que no
sap parlar_
(classe 3 - 9317)

Un exemple d'ús no dític d'un temps verbal de passat seria el valor gnòmic del perfet, que “designa l'estat genèric provocat per un esdeveniment anterior a un present amb validesa general” (Pérez Saldanya 2002: § 22.5.2.2), com s'il·lustra a (76).

- (76) PR3 contractes que fixen que tu no pots_
eemm recuperar la teva llibertat d'agafar un altre treball i
anar-te'n_
més que quan **has cobert** una obligació econòmica_
que t'**has compromès** a assumir_
(classe 3 - 9620)

Pel que fa al futur, un ús no dític és l'anomenat *futur concessiu* (Pérez Saldanya 2002: § 22.5.7.3a) d'enunciats com el de (77).

- (77) PR1 Irlanda i Islàndia no formen part del continent europeu/
seran Europa però no són el continent europeu/
(classe 1 - 8751)

Finalment, es pot establir una distinció més general entre temps verbals *díctics* (o *absoluts*, en la terminologia més tradicional) i *anafòrics* (o *relatius*) (Pérez Saldanya 1998 i 2002: § 22.2.1). A diferència dels primers, en els segons la referència temporal s'estableix en relació amb un moment expressat lingüísticament en una altra part del discurs, com veiem a (78).

- (78) PR2 eren aquella tribu que **havien fet moure** en els Xiongnu\
(classe 2 - 9124)

b) Morfemes verbals de persona

Els morfemes verbals de primera i segona persona codifiquen la dixi de persona, és a dir, la referència a l'enunciador o a l'enunciatari (79), respectivament, amb unes formes peculiars de plural (80), que analitzarem més endavant (§ 5.1.2 i § 5.2.2):

- (79) a. PPP ai que **estic** cansat\
(conversa 1 - 13)
- b. PPP si **dormies** com una lirona\
(conversa 1 - 516)
- (80) a. JPJ l'economia catalana té_
en aquests moments_
en la crisi que ara **tenim**_
un aspecte bo i un aspecte dolent\
(entrevista televisiva 1 - 5700)
- b. MJJ **teniu** un concepte de mi molt erroni\
(conversa 3 - 5258)

Els morfemes verbals de tercera persona, en canvi, no codifiquen prototípicament la dixi de persona, sinó que concorden amb un subjecte que també està en tercera persona, a vegades explícit —cas en què el subratllem en els exemples— i a vegades amb la mediació d'un subjecte el·líptic —cas que indiquem per mitjà del símbol Ø—, com es pot veure a (81).³⁷

- (81) a. Els aficionats a l'esport **saben** que diferents trampolins **permeten** diferents tipus de salt.
(manual 9 - 13115)
- b. El Barça, en aquest context, **ha solucionat** molt bé el negoci; en comparació a qualsevol altre club europeu, Ø **funciona** econòmicament bé perquè Ø **ha sabut** contenir la despesa.
(entrevista premsa 9 - 12120)

³⁷ Alguns autors parlen, en els casos d'el·lipsi, de *pronom buit* (vegeu, per exemple, Cuenca 1996: 110) o de *subjecte buit* (Hernanz 2002: § 1.3.4.2a).

- c. Aquí el sol ja fa estona que s'ha amagat i a Barcelona aviat Ø **traurà** el nas. Això és el que costa més d'assimilar, tot i que quan més ho pateixes és, segons Ø **diuen**, quan tornes.

(carta 18 - 11261)

Quan no hi ha un element explícit que actuï com a antecedent del subjecte el·líptic, aquest s'interpreta com a subjecte indeterminat, no referencials, com és el cas de la segona ocurrència de (81c).

3.8.2. Els pronoms personals

La gramàtica tradicional agrupa dins la categoria dels pronoms personals les formes tòniques i àtones de primera, segona i tercera persona que són sintàcticament equivalents a una estructura nominal i que permeten referir-se a les persones sense anomenar-les —tot i que els pronoms àtons de tercera persona també permeten referir-se a ens que no són persones. A § 2.2.1 i § 2.4.2, d'altra banda, ja ens hem referit a algunes de les crítiques que s'han fet a la concepció del pronom com a substitut del nom.

A les taules 3.1 i 3.2, reproduïm la classificació que fa Todolí (2002: § 6.2.1.1) dels pronoms personals àtons i tònic del català, respectivament. Les taules recullen les formes que adopten els pronoms en la llengua escrita estàndard, però s'ha de tenir en compte que en la llengua, i especialment en el registre col·loquial, s'hi poden trobar altres variants formals.

PERSONA I GÈNERE		FORMES NO REFLEXIVES		FORMES NO REFLEXIVES	
		SINGULAR	PLURAL	SINGULAR	PLURAL
3a	M	el	els	es	
	F	la	les		
2a M/F		et	us	et	us
1a M/F		em	ens	em	ens

Taula 3.1. Formes àtones dels pronoms personals del català (Todolí 2002)

PERSONA I GÈNERE		FORMES NO REFLEXIVES		FORMES NO REFLEXIVES	
		SINGULAR	PLURAL	SINGULAR	PLURAL
3a	M	ell	ells	si (mateix) ell (mateix)	si (mateixos) ells (mateixos)
	F	ella	elles	si (mateixa) elles (mateixes)	si (mateixes) elles (mateixes)
2a M/F		tu	vosaltres	tu (mateix/ mateixa)	vosaltres (mateixos/ mateixes)
1a M/F		jo/mi	nosaltres	jo (mateix/ mateixa)	nosaltres (mateixos/ mateixes)

Taula 3.2. Formes tòniques dels pronoms personals del català (Todolí 2002)

a) Pronoms personals àtons

Els anomenats *pronoms personals* àtons, clítics o febles, de primera i segona persona, codifiquen la dixi de persona i són equivalents semànticament i informativament (vegeu § 3.7.2 i Vallduví 2002: § 4.2.3), però no sintàcticament, als morfemes verbals que hem vist més amunt (§ 3.8.1b), ja que la codifiquen quan el referent dític fa la funció sintàctica d'un complement verbal, directe o indirecte, en l'oració on apareix, com es pot veure als exemples de (82).

- (82) a. MMA **m'** escolteu/
(conversa 2 - 3619)
- b. Fins aviat! Jo també **et** recordo!
(carta 13 - 11047)
- c. REP va digue' **ns**-ho\
(conversa 2 - 3410)
- d. Com podeu veure el Jepton no m'ha deixat lloc ni per dir-**vos**: Molts records!
(carta 11 - 10969)

- (85) a. Però per Sant Jordi, **jo** sempre regalo la rosa carbassa.
(entrevista premsa 11 - 12300)
- b. SSU en el nostro cas som **nosaltres** els que ens desplaçem_
a veure els malalts\
més que els malalts es desplacen a veure'ns a **nosaltres**\
(entrevista televisiva 3 - 6846)
- c. Estimat amic,
Últimament, un grapat de coses m'han fet pensar en **tu**.
(carta 19 - 11277)
- d. Precisament aquest dilluns s'escau el teu aniversari, ens plau felicitar-te al mateix temps que als peus de la Moreneta pregarem per tots **vosaltres** amb cor sincer i de veritat.
(carta 26 - 11410)

Els possessius poden considerar-se variants formals dels pronoms personals tòpics, i com a tals compleixen una funció dística quan es refereixen a l'enunciador o a l'enunciatari com a “posseïdors”, bé sigui individualment bé com a membres d'un col·lectiu, com veiem a (86).³⁹

- (86) a. JGU futbolísticament parlant_
la **meva** etapa en el Barcelona es va acabar_
l'any passat\
(entrevista televisiva 8 - 8311)
- b. la meva germana Teresa crec que era per la primavera es va trobar amb els **teus** pares
(carta 10 - 10924)
- c. ROM ens explicava una cosa_
tenia_
el **nostro** full aquí_
i un altre aquí\
(conversa 2 - 2867)
- d. Estimats Alba i Serafi:
Tard, però encara més trist, vam rebre el cop de la mort de la **vostra** mare.
(carta 21 - 11317)

³⁹ Vegeu, per exemple, Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.1) per al francès, Renzi *et al.* (1995: VI.2.1.4) per a l'italià i Todolí (2002: § 6.1.2.1) per al català. De fet, Bühler (1934: 135) ja recull la crítica del terme *possessiu* que havien fet Brugmann i Delbrück a l'inici del segle XX. I Fabra (1956: § 38) també mostra un cert distanciament amb la denominació tradicional: “Els adjectius dits *possessius* (que podríem també anomenar *personals*)...”. Per a una caracterització més detallada del possessiu en català, vegeu Colomina i Castanyer (2002: § 3.3) des del punt de vista morfològic i Brucart (2002: § 7.5) des del punt de vista sintàctic.

En català les formes àtones del possessiu tenen un ús molt residual, que es limita bàsicament a alguns noms de parentiu (87) i a alguna locució lexicalitzada, com ara *en ma/ta/sa vida*.

- (87) a. EUU **mon** pare estava mirant el partit i deia que es faria de l'Espanyol\
(conversa 3 - 3903)
- b. Ah, i si no pugeu ben aviat, ens veurem per Nadal, que a més de veure la família em penso que tinc un casament, i al març un altre, el de **ma** germana.
(carta 15 - 11128)

Com els àtons, també els pronoms tòpics de tercera persona tenen una funció prototípicament anafòrica, i el mateix es pot dir dels possessius corresponents. Així es pot veure a (88) i a (89), respectivament.

- (88) a. EUU però tinc un germà
que quan vaig amb **ell** a la platja_
sé què fa quan mira les noies en topless\
(conversa 3 - 4892)
- b. La Núria i l'Alba em sembla que també volen repetir l'experiència. Això d'estar un mes i mig a Londres els hi ha agradat molt. Ja us ho explicaran **elles** mateixes.
(carta 7 - 10784)
- (89) a. JPJ com per exemple a França
que és el país europeu que té unes dades econòmiques_
millors_
té una economia més sòlida_
en canvi el **seu** taló d'Aquil·les quin és_
que li augmenta l'atur\
(entrevista televisiva 1 - 6058)
- b. El catalanisme en totes les **seves** variants ha tingut un clar i doble paper d'impulsor de la regeneració democràtica a Espanya i d'afirmació de l'autogovern a Catalunya
(manual 5 - 12751)

3.8.3. L'article definit

Entre els diversos usos de l'article definit hi ha el dític, que és el que trobem quan l'enunciador pressuposa que el referent del sintagma no-

des del punt de vista informatiu és familiar per a ells. Com es pot veure als exemples de (92), en aquest cas no hi ha dependència d'un sintagma nominal que hagi aparegut prèviament en el discurs, per la qual cosa no podem parlar d'ús anafòric, ni tampoc dependència del context espaciotemporal, per la qual cosa no podem parlar d'ús díctic.

- (92) a. La gent només parla del Barça gloriós i de **la desgràcia del Madrid**
(carta 4 - 10657)
- b. Ostres Daniela! ara que me'n recordo, no saps el que t'agraeixo que em fessis posar totes **les botes a la maleta!**
(carta 8 - 10816)

En el tercer, l'ús genèric, el sintagma nominal on apareix fa referència al conjunt dels individus d'una classe, com veiem a (93).

- (93) a. SOL això sí que **l'assistent social** pot_
és una persona_
que està_
capacitada_
(entrevista televisiva 3 - 6771)
- b. LHE la gent potser es pensava_
que **els rotllos de paper higiènic** es feien un a un_
(entrevista televisiva 4 - 7162)

3.8.4. Els demostratius

Tot i que tradicionalment han estat classificats dins de la categoria gramatical dels adjectius determinatius i dels pronoms, i posteriorment dins de la dels determinants, els demostratius són, entre les formes que han codificat la dixi, les que, juntament amb el vocatiu, han rebut tradicionalment una denominació més acostada a la seva funció prototípica, la de mostrar alguna persona o cosa remetent a la situació de comunicació immediata. Es tracta d'una classe de paraules que, segons Brucart (2002: § 7.3), es troba en totes les llengües. Com a determinants, els demostratius són la classe de paraules que és més productiva a l'hora de formar expressions díctiques, tant especificant un nom explícit, com veiem a (94), com en construccions

amb el nom elidit, com ara a (95).⁴¹ Al costat d'aquestes formes, trobem els demostratius pronominals, exemplificats a (96).

- (94) LAU tu Marta vols una patateta/
 MMA no\
 {(??) que no\
 LAU (a REP) tu no vols re\
 només **aquest tros** i prou\
 (conversa 2 - 2925)
- (95) EUU mira **aquests** ((referint-se a un transvestit que apareix a la
 televisió))
 MJJ és igual\
 són tios\
 EUU **aquests** també són tios\
 (conversa 3 - 4327)
- (96) PPP i a mi em sap greu de discutir amb tu\
 [...]
 PPP però com jo no vull baixar del burro_
 [...]
 PPP @@ som **aix-** --
 ((PPP fa un senyal apretant el puny de la mà dreta contra
 l'altra mà))
 {@ som **això**}\
 (conversa 1 - 749)

Tot i que se sol considerar que els demostratius codifiquen prototípicament la dixi d'espai, per la correlació que s'estableix entre els sistemes de dos o tres graus que formen i la distància física (vegeu § 3.5.1), de fet aquesta classe de paraules permet expressar tant la categoria d'espai com la de temps, i així es pot veure a (97) i (98), respectivament.

- (97) a. Desafortunadament, **en aquest país** no hi ha cultura de flors i plantes, a diferències d'altres països d'Europa.
 (entrevista premsa 11 - 12286)
- b. MIR a mi em crida l'atenció_
aquell aparell d'allà ((assenyala un autòmat))
 (entrevista televisiva 5 - 7343)
- (98) a. ROM t'ho ensenyaré **aquest cap de setmana**\
 (conversa 2 - 3444)

⁴¹ Per a una descripció dels demostratius des del punt de vista sintàctic, vegeu Brucart (2002). Aquest autor, seguint Bosque (1989), argumenta a favor de la interpretació d'aquestes formes com a determinants seguits d'un nom elidit quan apareixen soles, i no com a pronoms.

Bruguera-Libro Amigo, 1983). En **aquest text** Weber descriu el paper polític de periodista amb **aquestes paraules**:

(manual 1 - 12459)

L'exemple de (101) mostra, a més, com l'ús del demostratiu de proximitat per formar expressions dítiques de manera no té un significat equivalent al d'altres sintagmes dítics que contenen un demostratiu (*aquest país, aquest any, aquella casa*): a (101) no es contraposen uns ulls a uns altres —òbviament, l'enunciadora només en té dos—, sinó que el sintagma *amb aquests ulls* significa 'amb els ulls així'; altres exemples freqüents són "no facis *aquesta cara!*", "amb *aquestes mans* (tan brutes) no pots parar taula!", etc.

Un altre ús no prototípic del demostratiu de proximitat és el que trobem quan precedeix un nom propi de persona, en què, de manera similar al fenomen que hem vist en el paràgraf anterior, el demostratiu introdueix una valoració del nom que el segueix, com podem veure a (103).⁴³

- (103) Davant la làpida, «De marbre, Justina —li havia dit l'administrador el dia que van posar-la—, els senyors no han mirat prim», la importància de les notícies va servir-li per estalviar-se les excuses que es sentia obligada a presentar sobre el fill. El noi «Ai, **aquest Genís**», no s'acostava a visitar el pare d'ençà del dia del sepel·li, eixamplant sense remei el fosat que ja els separava en vida.

(CC 1: Moncada, *Estremida*, 148)

La polivalència dels demostratius a l'hora de formar expressions dítiques es reflecteix en el tractament que reben en la bibliografia sobre la dixi: alguns autors, com ara Kerbrat-Orecchioni (1980) i Vanelli i Renzi (1995), els tracten a part de les categories bàsiques en què es manifesta (espai, temps i persona), mentre que d'altres, com ara Lyons (1977: § 15.2) i Levinson (1983: § 2.2.3), els inclouen en la dixi d'espai, relacionant l'oposició de proximitat-llunyania respecte al centre dític amb les dimensions espacials. En català, com ja hem comentat en tractar la dixi d'espai

⁴³ Vegeu Lakoff (1974) per a una classificació dels usos que, per a l'anglès, aquesta autora anomena d'*emotional deixis*, no del tot equiparables als que trobem per al català.

(§ 3.5.1), aquesta oposició es manifesta en dos graus en bona part del domini lingüístic, per mitjà de les formes *aquest -a*, *això* i *aquell -a*, *allò*, mentre que en altres varietats s'han mantingut els tres graus que el català va heretar del llatí (*aquest -a* o *est(e) -a*, *açò* / *aqueix -a* o *eix(e) -a*, *això* / *aquell -a*, *allò*, amb algunes variants).

Se sol considerar que l'ús dític dels demostratius contrasta amb l'anàforic, en què aquestes formes tenen com a referents entitats que apareixen lingüísticament en enunciats anteriors, o posteriors. Aquest ús, però, en la mesura que conserva l'oposició de proximitat-llunyania, es correspon amb alguns dels usos que hem caracteritzat com a dítics discursius o textuals (§ 3.6.2). Entès així el fenomen, la relació anafòrica, de coreferència, s'estableix entre el nom, explícit o elidit, que acompanya el demostratiu i les formes esmentades, com es pot veure a (104), on indiquem amb el símbol \emptyset el nom elidit. D'acord amb aquest plantejament, doncs, només en els pronoms demostratius coexisteixen la funció dítica discursiva i l'anafòrica, com a l'exemple de (105).

- (104) a. D'aquí que [el nacionalisme] esclati amb especial força al llarg dels segles XIX i XX, perquè és **en aquest temps** quan el model d'estat-nació és objecte, alhora, d'expansió i de confrontació entre nacionalismes estatals, i entre **aquests** \emptyset i els nacionalismes d'oposició (Breuilly, 1985).

(manual 5 - 12768)

- b. La teoria sociològica, en definitiva, és el punt de partida d'un procés de ruptura amb les prenoicions pròpies del sentit comú, amb les quals representem la realitat social. I **aquesta ruptura** es duu a terme amb tota mena de tècniques d'objectivació, segons el tipus de realitat a què ens referim. La mesura estadística, la història social del fenomen estudiat, l'evolució etimològica del concepte, entre altres, poden ser instruments de ruptura i són posats al servei d'**aquella teoria**.

(manual 10 - 13174)

- (105) a. PR1 Pierre Vilar és un geògraf
abans que historiador
i: **això** es nota en el seu llibre\

(classe 1 - 8622)

- b. — Si algú es dedica a investigar l'evolució, durant els últims anys, de la cuina barcelonina i catalana, com podrà definir el paper que tu hi has jugat?
— **Això** sempre fa de mal dir

(entrevista premsa 2 - 11594)

En alguns casos, fins i tot, aquest ús s'arriba a neutralitzar amb algun dels usos bàsics, com a l'exemple (106), en què es neutralitza amb la dixi de temps, com ja hem vist en tractar l'ús discursiu de la dixi (§ 3.6.2).

- (106) L'any 1976 es produeix una primera proposta de teoria de la comunicació de caire pragmàtic: la pragmàtica universal. **En aquell any** es publiquen dos textos d'una gran entitat teòrica

(manual 3 - 12582)

Pel que fa a la posició dels demostratius, tot i que la més habitual és la que acabem de veure, la prenominal, també en trobem en una posició postnominal, amb un article davant del nom, tant si el referent és una persona, com passa a (107), com si és una altra mena d'entitat, com a (108).

- (107) PR2 **els Xiongnu aquests** tenen interès principalment_
en robar i saquejar_

(classe 2 - 8922)

- (108) PR2 se'n van anar_
cap a_
si agafeu **el mapa aquest**_
doncs van fugir_

(classe 2 - 9178)

Brucart (2002: § 7.4.3) considera que aquesta variant és marcada en relació amb la prenominal, que seria la canònica. Igualment, la presència de dues marques de definitud, l'article i el demostratiu, explica, per aquest autor, que en determinats contextos pugui ser emfàtica i expressar una valoració més aviat pejorativa, especialment quan se'n fa un ús dític i el sintagma nominal és referit a persones, tal com es pot veure a (109), que respon a un altre fragment del musical *Sóc lletja*.

- (109) JOVE GUAPETA Mentre us mirava, he estat rumiant sobre **la tia aquesta**... És fort, quin problema, eh? Jo... jo no hi dono gens d'importància, a l'estètica, ja ho sabeu, eh? Però si fos ella, no sé què faria, tu.

JOVE INTERESSANT Jo tampoc no hi dono cap importància a l'estètica.
Per mi la bellesa és una cosa totalment subjectiva.
JOVE ATRACTIU Subjectiva? I **el monstre aquest**, què?, és subjectiu?
(CC 15: *Sóc lletja*, 15)

Un ús que afecta específicament el demostratiu *aquell -a* és el que permet evocar objectes o experiències del passat, en què de fet adopta un valor temporal de llunyania, com passa a (110). Des del punt de vista de l'estatus informatiu del referent, aquest ús permet fer prominent en el discurs un element que l'enunciador considera que és familiar per a l'enunciatari, com es reflecteix a l'exemple en l'ús posterior d'un pronom àton per remetre's al mateix referent.

- (110) CME sap **aquell** llibre tan totxo/
 PPP eh/
 CME sap **aquell** llibre tan totxo\
 PPP sí\
 CME me'l vaig acabar finalment\
(conversa 1 - 709)

Per acabar, ens referirem a aquest mateix demostratiu quan apareix dins de sintagmes nominals que contenen una oració de relatiu. En aquest ús el demostratiu s'acosta al valor que té l'article: hi és equivalent quan el segueix el relatiu àton, *que*, com veiem a (111), però no quan el segueix un de tònic, en què l'antecedent també ho ha de ser, com a (112).

- (111) [Habermas] procedeix a l'anàlisi de la racionalitat comunicativa entesa com **aquella que** es basa en la capacitat d'establir formes argumentatives lliures de coacció que tendeixen a l'establiment del consens entre els actors.
(manual 3 - 12623)
- (112) En el dia que precedeix immediatament **aquell en què** som.
(CC 16: *GDLC*, s.v. *ahir*)

3.8.5. Els adverbis de temps, lloc i manera

Els adverbis dítics que expressen temps (113), lloc (114) i manera (115), constitueixen una classe tancada de paraules que comparteixen les característiques de ser invariables des del punt de vista morfològic, de con-

tenir un tret semàntic díctic i de funcionar sintàcticament com a complements circumstancials. Juntament amb altres paraules, poden formar també el que tradicionalment s'ha anomenat *locucions adverbials*, com les de (116).⁴⁴

(113) a. ¿Se'n recorda del que va passar amb Sotil **ara** que es parla del possible fitxatge de Bergkamp?

(entrevista premsa 3 - 11703)

b. MJJ (a EUU) com va anar **ahir** el partit de futbol\

(conversa 3 - 5063)

c. JORDI PUJOL

EL PRESIDENT

De 1980 **ençà**, Catalunya ha avançat molt i en tots els camps.

(CC 17: propaganda electoral 1992)

(114) a. SZZ és_
el que va passar amb Cinema Paradiso\
una pel·lícula que es va estrenar a Itàlia_
i va ser un desastre\
però que no va durar ni una setmana_
es va estrenar **aquí**_
i molt malament\

(entrevista televisiva 2 - 6521)

b. LAU té Marta\
et poso el tall de pilota **allà** a mb un cantonet/

(conversa 2 - 2801)

(115) CME alta\
((tapant-se el nas)) amb el nas **així** una mica_
així\

(conversa 1 - 817)

(116) a. **Demà passat** és el casament de la tieta Ma Teresa

(carta 17 - 11186)

b. MJJ jo crec que als anys setanta potser sí que era una cosa desesperada\
però **ara mateix**_
vas a la platja i _

⁴⁴ La categoria gramatical de l'adverbi ha estat discutida com a tal en els darrers anys. Precisament els adverbis díctics, a vegades anomenats adverbis *demonstratius*, són alguns dels que, pel seu comportament semàntic i sintàctic, que els acosta als nominals, més han provocat el replantejament de la categoria (vegeu, per exemple, Bosque 1989, Cuenca 1996, Kovacci 1999, Todolí 2002, López i Morant 2002 i Payne i Huddleston 2002).

- (119) LFA **senyor Nadal**\
moltes gràcies\
i que tingui vostè molt bona nit\
JNA gràcies\
i bona nit\

(entrevista televisiva 7 - 7945)

Aquests i altres aspectes del vocatiu seran desenvolupats amb més detall a § 5.2.3.

3.8.7. Els díctics lèxics

Les altres formes que contenen algun tret semàntic díctic formen part de classes de paraules de tipus lèxic: verbs (120), noms (121), adjectius (122) i altres construccions, com el verb *fer* seguit d'un sintagma nominal que expressi temps i la forma *ex* (123)⁴⁵. Com es pot veure en els exemples, per aquest mitjà es poden codificar les tres categories bàsiques de la dixi.

- (120) CME **vingui**\
aquí\
mare\
PPP no pot\
MMM bueno ja **vinc**\

(conversa 1 - 729)

- (121) JPB TV3 ha_
convidat aquesta nit_
el_
president de la Generalitat de Catalunya_
Jordi_
Pujol_
per fer un repàs_
de l'**actualitat** política_

(entrevista televisiva 1 - 5524)

⁴⁵ El cas concret d'aquesta forma, *ex*, és força interessant, tant des del punt de vista de la categoria gramatical a què es considera que pertany com dels valors semàntics que se li donen: en català, ha estat considerada tradicionalment un prefix (vegeu el *DIEC* i Cabré 2002: § 6.3), igual que ho fan, per al castellà, Varela i Martín García (1999: § 76.5.1.3); el *DRAE*, en canvi, l'havia considerat una preposició a la 21a edició, i probablement en edicions anteriors, i a la 22a el considera un adjectiu. Des del punt de vista semàntic, es tracta d'una forma lingüística que, segons el *DIEC*, sembla que només es pugui aplicar a professions i càrrecs, tot i que en l'ús actual també s'aplica a noms que expressen un lloc o un organisme amb què s'ha tingut una relació estreta ("la meva exescola", "el meu exbarri"), i fins i tot a entitats geopolítiques ja desaparegudes ("l'ex-URSS", "l'ex-Iugoslàvia"). Dos diccionaris d'ús, d'altra banda, inclouen la variant substantivada referida a la persona amb qui s'ha mantingut una relació amorosa: "Va trobar la seva ex al cine. El teu ex s'ha tornat a casar" (*GDLC*), "Ha vingut a la festa amb el seu ex" (*GD62LC*).

- (122) a. Tenim realment poques coses que explicar perquè l'adaptació és lenta i una mica difícil. Tot és **nou**, massa **nou** per nosaltres.
(carta 14 - 11071)
- b. JNA Pasqual Maragall_
ha aguantat dos anys_
i aguantarà_
el que calgui_
per ser el **futur** president de la Generalitat de Catalunya\
(entrevista televisiva 7 - 7844)
- c. — Els **recents** problemes d'algunes entitats creditícies, com ara el Banc Europeu de Finances (BEF) o Ibercorp estan generant la sensació, sobretot a l'estranger, que el sector financer espanyol pot estar prop d'una nova crisi.
(entrevista premsa 1 - 11529)
- (123) a. JPJ estem millor/
o estem pitjor/
que **fa deu anys**\
(entrevista televisiva 1 - 6082)
- b. Disset anys després, aquell porter nascut a l'Arboç fa de relacions públiques de la Caixa Penedès i a través de l'Agrupació de Veterans col·labora amb els **ex-jugadors** que tenen dificultats per trobar feina
(entrevista premsa 3 - 11678)

De totes aquestes formes, les que han estat més estudiades són probablement els verbs de moviment que expressen dixi d'espai, i més concretament el verb *venir*, a partir dels estudis pioners de Charles J. Fillmore (vegeu § 3.5.1). El motiu, probablement, és el fet que el valor dític d'espai constitueix el seu tret semàntic principal, el que el diferencia d'altres verbs de moviment (com ara *anar*, *moure's*, *traslladar-se...*), tot i que de fet també admet un ús parcialment anafòric força perifèric (per exemple el que trobem en un enunciat com “Sóc sòcia de l'Ateneu però no *hi vinc* quasi mai”, dit a l'Ateneu).

En altres casos, en canvi, tant de verbs com de formes pertanyents a altres categories gramaticals, l'ús dític coexisteix sovint amb usos d'altra mena, com ara els que Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.1) anomena *relacionals* (vegeu § 3.2), tal com es pot comprovar contraposant els exemples de (124) i (125) als corresponents de (121) i (122a): a (124), el nom

actualitat designa el que és actual en cada moment, i es relaciona amb el temps present no dític del verb; a (125), les dues ocurrencies de l'adjectiu *nou -nova*, semblantment al que vèiem en el cas anterior, expressen el que és nou en cada moment, també en relació amb el temps present no dític del verb (sobre aquest contrast, vegeu també Langacker 1985: cap. 2).

(124) Perquè l'**actualitat** és molt més que notícies, molts països tenim revistes d'opinió

(CC 18: *90 Dies de Política*, lema)

(125) MEG hi ha clients_
que busquen tot lo que és **nou**_
ens vénen_
quan ens vénen coses **noves**_
ens truquen demanant a veïam si els hi podem
portar_
determinades coses concretes_
perquè els hi falta a casa_

(entrevista televisiva 6 - 7645)

3.8.8. Altres estructures dítiques

Altres estructures combinen algun dels recursos anteriors amb formes no dítiques, de tal manera que donen com a resultat una expressió dítica d'una categoria diferent de la que contenen. A (126a), per exemple, el morfema verbal de passat d'indicatiu, dític de temps, forma part d'una expressió que és dítica de persona, referida a l'enunciadora; a (126b) trobem un fenomen similar, amb un demostratiu dític d'espai en un ús discursiu; i a (126c) —una construcció, a diferència de les anteriors, gens lexicalitzada—, el pronom feble té com a referent el discurs precedent, i el conjunt de l'expressió té com a referent l'enunciador, l'autor del text. A (127), el dític és de persona, però el conjunt de l'expressió dítica és de temps.

(126) a. MRO gràcies en nom de tot l'equip que ha fet possible aquest
Catalunya Vespre_
Martí Rigol_
Ester Santper_
Àngela Zorrilla_

Carles Prunera_
i **qui us ha parlat**_
Marta Romagosa\

(CC 10: Catalunya Ràdio)

- b. L'obra de Coromines, però, ha continuat. Després de la seva mort, Curial Edicions Catalanes [...] ha editat al llarg de l'any 1997 els volums VI i VII d'aquest gran diccionari etimològic de toponímia, i en aquest moment, un equip format per Josep Ferrer, Joan Pujadas i **qui signa aquestes ratlles**, està treballant a Pineda de Mar per enllestir el volum VIII, que contindrà la part final del text de l'*Onomasticon Cataloniae* (lletres VI-Z) i els índexs de tota l'obra.

(CC 19: Ferrer *Avui*)

- c. Larreula, Siguan i **qui ho resumeix** acaben així: “En el segle XXI [...] sols sobreviuran les [llengües petites] que es recolzin en la voluntat col·lectiva de fer tots els esforços necessaris per mantenir-les vives”.

(CC 20: Solà *Avui*)

- (127) Només la victòria militar durant la Segona Guerra Mundial obrirà plenament els mercats europeus a la producció americana, però els recels envers la nova situació i el paper social i cultural dels mitjans de comunicació continuaran **fins als nostres dies**.

(manual 1 - 12437)

Les estructures i exemples de (126) els reprendrem a § 6.1.3c.

3.8.9. Ús díctic de formes prototípicament no díctiques

Algunes formes lingüístiques han codificat prototípicament la referència absoluta o la relativa (§ 3.2), però també poden complir a vegades una funció díctica, cosa que per Levinson (2004: § 2) mostra que la indexicalitat no és una propietat exclusiva de les formes lingüístiques que la codifiquen. Aquestes formes són, més concretament, els morfemes verbals i pronoms de tercera persona, i alguns sintagmes nominals plens, com es pot veure en els exemples de (128). A (128a), a més, el context no és suficient per determinar el referent —hem de suposar que l'enunciadora, DIT, no ha fet cap gest, o que l'enunciatari, REP, no l'ha vist—, cosa que fa necessari posteriorment un sintagma nominal ple determinat, també díctic però més explícit des del punt de vista semàntic.

- (128) a. DIT que és meu\
 REP el què\
 DIT **el got**\
- (conversa 2 - 2939)
- b. REP què\
 el fas o no el fas noia\ ((referint-se a un esternut))
- (conversa 2 - 2999)

Un cas específic de l'ús dític de les formes de tercera persona és el que es troba sovint en l'escriptura comercial en *suport dependent*,⁴⁶ és a dir, en productes. Així, a (129) els pronoms masculins en singular tenen com a referent el paquet de tovallolletes on està imprès l'enunciat, i el pronom femení en plural, les tovallolletes que conté el paquet.⁴⁷

- (129) Tanqueu-**lo** bé després d'usar-**les**
 Obriu-**lo** per aquí
- (CC 21: embolcall tovallolletes Caprabo)

Tractem l'ús de formes de tercera persona gramatical en relació amb la dixi de persona i amb la referència als participants en l'esdeveniment comunicatiu en el capítol 6 d'aquest treball.

3.8.10. Els dítics elidits

Els punts de referència dítica en què s'inscriu un enunciat són elidits sovint —en determinades posicions sintàctiques—, sempre que puguin deduir-se del context enunciatiu (Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.3.1). A (130), per exemple, s'elideix l'argument locatiu del verb *arribar*, que coincideix amb el lloc on és l'enunciatari; a (131) s'interpreta que s'està parlant de la persona que ocupa el càrrec de president de la Generalitat quan (6 d'octubre del 2001) i on (Catalunya) es fa l'entrevista.

- (130) Per si **arriba** abans del dia 5 MOLTES FELICITATS!!!
- (carta 7 - 10618)

⁴⁶ Aquest terme és “derivable” del terme paral·lel *suport independent*, emprat per Tuson (1996: 15) per referir-se als suports destinats específicament a l'escriptura, com ara el paper.

⁴⁷ Solà (1994: § 3.1*a*) va ser el primer, fins on hem pogut comprovar-ho, a observar l'existència d'aquest ús en català. Vegeu també Nogué (1998).

que sigui necessària aquesta condició estructural: es troben en aquest cas expressions com ara *a casa* (*a casa hi ha formigues; vés-te'n a casa!*) i també els termes de parentiu, com es pot veure a (137).

- (137) MMM saps aquell aquell que gradua la vista amb el doctor Tomeu/
 [...] MMM doncs ara treballa a Sant Pau\
 goita si ha trobat feina de seguida\
 i i jo--
 PPP oh també hi deu treballar allà igual també\
 CME esperi's que **la mare** ho ha preguntat\
 (conversa 1 - 920)

3.8.11. Dixi i acceptabilitat

El fenomen de la dixi, i la manera com l'han codificat les llengües del món, s'explica, com hem vist repetidament, per l'estreta vinculació que es pot establir entre l'estructura lingüística i la situació canònica de comunicació, la interacció cara a cara. Aquesta dependència es manifesta d'una manera quasi extrema en determinades expressions dítiques temporals, que en alguns contextos rarament poden ser substituïdes per formes de referència no dítica. Aquest és el cas, per exemple, de l'ús de la data o dels noms dels dies de la setmana en lloc dels adverbis *ahir*, *avui* i *demà*. Es tracta d'un fenomen comú a moltes llengües, que Levinson considera una tendència general, tot i que té excepcions, i que anomena *natura prioritària dels dítics purs* (*pre-emptive nature of pure deictic words*) (Levinson 1983: § 2.2.2). Els exemples de (138) mostren la inacceptabilitat, o la raresa, de la versió no dítica, i també d'una versió abreujada de la referència temporal completa (*el 13 d'agost, el dia 13...*).

- (138) a. MJJ ((a EUU)) com va anar **ahir** el partit de futbol\
 (conversa 3 - 5064)
 a'. MJJ ((a EUU)) ?? com va anar **el 13 d'agost del 1997** el partit de futbol\
 de futbol\
 de futbol\

- b. **Avui**, la tieta ha rebut una postal i ha estat molt contenta.
(carta 1 - 10590)
- b'. ?? **El 16 de juny de 1992**, la tieta ha rebut una postal i ha estat molt contenta.
- c. PPP i diu que **demà** portarà un altre aparato_
(conversa 1 - 427)
- c'. PPP ?? i diu que **l'11 de novembre del 1993** portarà un altre aparato_

Pel que fa a les altres dues categories d'íctiques bàsiques, la d'espai admet amb naturalitat la substitució d'una expressió d'íctica per una de no d'íctica, com veiem a (139), o de menys d'íctica, com a (140).

- (139) a. **Aquí** el sol ja fa estona que s'ha amagat i a Barcelona aviat traurà el nas.
(carta 18 - 11261)
- a'. Al cap de tres dies ja vam tornar a **Mont-real**
(carta 18 - 11220)
- (140) a. Al sud, en canvi, parlen els dos idiomes (com **aquí a Mont-real**)
(carta 18 - 11252)
- b. CME vingui\
aquí\
mare\}
- (conversa 1 - 729)
- b'. CME vingui\
al menjador\
mare\

I en el cas de la dixi de persona, la substitució genera unes formes marcades en relació amb les més purament d'íctiques, que provoquen efectes comunicatius diversos, com veurem en el capítol 6.

3.8.12. Usos no d'íctics de formes d'íctiques

Algunes expressions d'íctiques han sofert diversos processos de gramaticalització, pels quals han passat a utilitzar-se per a un tipus de refe-

rència més indeterminat, en lloc de la referència pròpiament díctica, o fins i tot han arribat a perdre el caràcter referencial.

Han sofert un procés d'aquesta mena coordinacions com ara *això i/o allò* (141), *aquest i/o aquell* —amb la flexió de gènere i nombre corresponent— (142), *aquí i/o allà* (143) —casos en què cada element pot anar precedit de preposició— i *així i/o aixà* (144), entre altres, que han passat a tenir un valor referencialment indeterminat.⁵⁰ En aquestes expressions, i també en moltes coordinacions d'expressions díctiques, el primer element de la coordinació sol ser el que expressa proximitat al centre díctic i el segon, el que expressa llunyania, cosa que s'interpreta com un reflex de la “jerarquia díctica” (vegeu Sternberg 1983: cap. 3 i Huddleston, Payne i Peterson 2002: § 15.1.4c).⁵¹

(141) Jo també no us oblidó, i la veritat que a vegades penso amb vosaltres; per exemple quan estic sola corregint a la sala de professors, quan parlo amb els mestres ja que a vegades m'haig de controlar i amb vosaltres no calia perquè ja em coneixeu, o bé, quan al migdia anàvem al restaurant i intentàvem solucionar les coses i xerràvem **d'això i d'allò**, etc....

(carta 13 - 11031)

(142) Serveix per a designar separadament tots els individus o totes les coses que formen part d'una col·lectivitat o un grup, no **aquest o aquell** en particular.

(CC 16: *GDLC*, s.v. *cada*)

(143) Fa un mes que va morir a Tübingen, d'on havia sigut catedràtic de lingüística romànica des de 1963, el romanès (Mihaileni 1921) Eugenio Coseriu, una de les personalitats més extraordinàries, originals i influents, i d'escriptura més transparent, de la lingüística general i romànica del segle XX. Em plau de sumar-me a les notes que han aparegut **aquí i allà** sobre aquest home savi, extremament erudit, cordial, corpulent i *bon vivant* (en un dinar, diuen, no es fumava menys de quinze cigarrets), car jo també he après molt d'ell i fins vaig tenir la sort de conèixer-lo un dia a Barcelona.

(CC 23: Solà *Avui*)

⁵⁰ Altres coordinacions similars, recollides al *GDLC*, són *ençà i enllà* (s.v. *ençà*), *deçà i dellà* (exemple s.v. *dellà*).

⁵¹ Per a la modificació d'aquest ordre en la coordinació d'expressions díctiques de persona, vegeu § 7.3.

- (144) Però la nostra raça, la raça humana, és alhora essencialment rutinària, gregària, i essencialment individualista: tots voldríem que tal o tal cosa fos *així o aixà*, i fora problemes; que les aixetes (i sobretot les rajoles del bany...) fossin totes estàndards; que amb un sol carnet en tinguéssim prou per a totes les operacions de la vida; però, alhora, protestem immediatament de qualsevol mesura que pretengui igualar-nos amb l'altre, i busquem una corbata, una faldilla, un cotxe que no els tingui ningú més (!!).

(CC 11: Solà *Avui*)

Maingueneau i Salvador (1995: § 1.8), a propòsit de l'ús de la locució *aquí i allà* en un text de Blai Bonet, consideren que “conserva un valor deíctic que se suprimiria en substituir-la per una expressió descriptiva i globalitzadora (*per tot arreu*)”. Potser, més que el valor díctic, el que es conserva en aquestes expressions, i el que n'explica el procés de gramaticalització, és l'*efecte* díctic, d'immediatesa, que provoquen.

Trobem fenòmens similars en algunes locucions, com ara *aquí caic*, *allà m'aixeco* ('de manera dubitativa'), com es pot veure a (145).

- (145) Impel·lit pel suc del llangardaix, excitat per estranyes essències de la Xina misteriosa, es desempallegà de l'Evangelina, indiferent a les exhortacions penitencials del jugador, i eixí del cabaret. **Aquí caic**, **allà m'aixeco**, va anar a raure a la plaça dels Salzes a les tres de la matinada i s'enfilà a la bastida de l'estàtua aleshores en restauració.

(CC 24: Moncada *Galeria*, 26)

D'altra banda, un cop d'ull a diverses coordinacions inverses (*allà i aquí*), com la de (146), fa pensar que no estan gramaticalitzades i que s'utilitzen més aviat per a un ús díctic prototípic o discursiu.

- (146) ...els partits que han donat suport a l'AVL estan legitimats per reaccionar i retirar-lo ara, si no es produeix un canvi de 180 graus en la política lingüística del govern Zaplana. Altrament, no sols haurem perdut el nom de la llengua, sinó també la batalla pel seu ús i, finalment, el temps. Tots hi haurem sortit perdent perquè, **allà i aquí**, l'única llengua que avança en el seu ús no és altra que el castellà...

(CC 25: Carod-Rovira *Avui*)

La repetició d'un mateix díctic s'ha gramaticalitzat en construccions distributives com *ara... ara...*, i també en locucions com *així així* ('no gaire bé'), etc., com es pot veure en els exemples de (147) i (148).

(147) **Ara** guanyem, **ara** perdem. (CC 16: *GDLC*, s.v. *ara*)

(148) a. Aquest pastís m'ha sortit **així així**. (CC 16: *GDLC*, s.v. *així*)

b. Ho ha fet **així així**. (CC 26: Payrató 2003, 68)

Els determinants demostratius també han sofert processos de gramaticalització, en què han adoptat un valor indeterminat, com és el cas del sintagma *aquest dia* per designar un dia qualsevol del passat recent, com es pot veure a (149).

(149) RRR el del:_
 aparcament ens ha deixat\ ((RRR tenia un aparcament llogat))
 PEI a:i\
 quin greu\
 RRR i **aquest dia**_
 per casualitat_
 PEI macatxis\
 RRR venint_
 vaig veure un anunci\
 que deia_
 que necessiten un aparcament en aquest dallò\
 per llogar\
 (CC 22: COC 8, l. 6)

Alguns dítctics també s'han gramaticalitzat com a connectors, com és el cas de *d'aquí que*, a (150), que s'utilitza amb un valor consecutiu i que ha conservat un cert valor dítctic discursiu. De fet, aquesta mena de gramaticalització afecta d'una manera especial els demostratius *això* i *així*, i ha estat estudiada des d'una perspectiva cognitiva per Cuenca (2001) i Pérez Saldanya (2001), com es pot veure en els casos següents: *per això* —amb valor concessiu— (151), *així* (152), *així com* (153) i *així doncs* (154), entre altres.

(150) El nacionalisme és un fenomen modern que només es pot comprendre des de paràmetres que es corresponen amb la formació, evolució, consolidació i generalització dels estats nacionals (Tilly, 1990). **D'aquí que** esclati amb especial força al llarg dels segles XIX i XX
 (manual 5 - 12766)

- (151) CME ai l'Assumpta es passa més **per això**\
 sempre que arriba al migdia arriba enfadada\
 PPP sí\
 està cansada\
 xx molt cansada\
 (conversa 1 - 764)
- (152) La Constitució, doncs, indica allò que els estatuts d'autonomia no poden cedir a les comunitats autònomes. **Així**, encara que de la lectura ràpida de la Constitució sembli altrament, el sistema de distribució de competències es basa en una llista única de les competències que rau en dins l'àmbit estatal i que no poden ser assumides per les comunitats autònomes mitjançant els seus respectius estatuts d'autonomia (article 149 CE).
 (manual 6 - 12853)
- (153) L'Estat fins avui només ha dictat lleis orgàniques de transferència per millorar les competències assumides per la comunitat autònoma de les Illes Balears i la del País Valencià, **així com** per incrementar el sostre competencial de les comunitats autònomes que gaudien d'una autonomia menor
 (manual 6 - 12890)
- (154) Una altra cosa, no hem pogut fer les reserves d'avió perquè la companyia que ens interessa sembla que no deixa reservar fins dos mesos abans, **així doncs** no és segur fins que no tinguem els passatges però la nostra idea és volar el 23 de Juliol fins el 19-20 d'Agost.
 (carta 8 - 10868)

Els demostratius també han format variants o derivats que no són dítics, entre altres les formes pronominals i proverbials *daixò(s)*, *daixon-sis*, *dallò(s)* i *dallonsis*, com es pot veure a (155).⁵²

- (155) a. MMM i llavores li: ha mirat e:- --
 li ha posat les gotes_
 i al cap d'una estona:_
 al cap d'una estona li ha mirat els ulls\
 i ha dit que:_
 que estava bé\
 que no tingués **daixò**_
 que fins l'any que ve es pot esperar un al- --
 esperar a l'any que ve_
 que no té re\
 (conversa 1 - 59)

⁵² En mallorquí també s'usa el proverb *daixonar* ("He caigut i m'he daixonat un peu", exemple extret del *DCVB*). Aquest verb, com indica el mateix *DCVB*, té un equivalent en castellà, *aquellar*, format per un procediment similar, que el *DRAE* recull com a forma col·loquial en desús.

- b. MMM vaig a tirar a la **dallò** al foc eh:_
 ((MMM se'n va a la cuina))
 (conversa 1 - 311)
- c. REP que **dallò**:\
 que se'ns ennuega\
 (conversa 2 - 3386)
- d. MMA jo hi posat_
 {(L2) what's capital_
dallonsis/
 i era {(L2) what's the capital\
 i me l'han tatxat\
 (conversa 2 - 3322)

El pronom personal *tu* també s'ha gramaticalitzat com a interjecció impròpia, usat al final d'un enunciat que expressa una justificació o una conclusió. Els exemples de (156) procedeixen d'un text teatral —que també ens ha permès exemplificar diversos aspectes relacionats amb dels demostratius (§ 3.8.4)— que recorre sovint a aquesta interjecció, probablement per donar versemblança a les converses col·loquials que hi surten, ja que és un ús que es troba amb força freqüència en aquest gènere. Els tres fragments corresponen a diversos moments d'una conversa entre dos nois i una noia, i res no fa pensar, en el text, que l'enunciador s'adrexi només a un dels altres dos participants per mitjà del pronom usat com a vocatiu.

- (156) a. JOVE GUAPETA Què voleu? Ja hi vaig jo, a la barra, perquè aquests no vénen, **tu**.
 (CC 15: *Sóc lletja*, 12)
- b. JOVE INTERESSANT Em fa cosa, però jo hi vaig, **tu**... Vinga, tio, anem.
 (CC 15: *Sóc lletja*, 14)
- c. JOVE ATRACTIU Una copa, necessito una copa... la cosa més forta que tinguin, que m'he de refer de l'espant, **tu**...
 (CC 15: *Sóc lletja*, 15)

També constitueixen interjeccions impròpies i locucions algunes formes verbals de primera persona del plural, en què predominen els verbs *dicendi* i de coneixement, com ara les següents: *per entendre'ns*, *posem per cas*, *diguéssim*, *com si diguéssim*, *diguem*, *di(gu)em-ne*, *diríem*, *podríem*

dir, no fotem i esperem que, què hi farem, farem el que podrem, algunes de les quals les exemplifiquem a (157).

- (157) a. PR3 toca començar a parlar de coses una mica més complexes_
 cada vegada ho són una mica més_
 ara en aquest cas és de les formes_
 de les formes d'organització_
 de les formes d'organització social\
 [...]_
 es tractaria de començar per les que responen_
 a unes diferències suposadament físiques entre uns homes i altres_
 és a dir_
 a les que fan referència al al doble grup de conceptes raça i esclavitud\
per entendre'ns_
 quan eee quan parlem de l'organització de la desigualtat_
 en grups com bandes_
 el tema és un tema que es podria reduir_
 pràcticament al mateix_
 que quan s'estudia en etologia la c- la consulta la la conducta dels animals\
 (classe 3 - 9272)
- b. SSU aviam\
 m_
 en el cas_
 per exemple nostro_
 del doctor i meu_
 som_
 una UVA_
 però en el nostro cas no estem integrats dintre de_
diguéssim de l'àrea bàsica\
 nosaltres estem fora\
 (entrevista televisiva 3 - 6835)
- c. El francès és, **com si diguéssim**, la llengua feble, la que s'ha de protegir, però ja voldríem els catalans que el català estigués com el francès aquí.
 (carta 18 - 11253)
- d. PR4 hi ha un contramodel_
 que és el contramodel_
diguem_
 dels països socialistes_
 (classe 4 - 9639)
- e. JPU aquest és l'aspecte **diguem-ne** negatiu_
 (entrevista televisiva 1 - 5754)

Finalment, algunes formes lèxiques díctiques també s'utilitzen amb un significat fixat, gens ancorat en l'enunciació. És el cas, per exemple, d'adjectius com *modern -a* i *contemporani -ània* quan designen períodes històrics i corrents artístics i, en certa mesura, d'expressions com *Orient*, *Occident* —i derivats—, *l'Europa Oriental* i *els països de l'Est*, quan designen civilitzacions i països que tenen un determinat règim polític. Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.3.3) creu que en tots aquests casos es pot parlar de *déictiques figés*, és a dir, de díctics fixats.

4. Dixi de persona i participació

D'acord amb els objectius d'aquest treball, abans d'emprendre la caracterització de la dixi de persona en català ens cal definir els conceptes relacionats amb els *marcs participatius* que resultaran pertinents per a l'anàlisi posterior. L'estreta vinculació entre tots dos és una de les conclusions a què arriba Stephen C. Levinson (1988) en la seva revisió de les propostes d'Erving Goffman (1981):

Issues of participant role would seem to have a central importance to many different branches of linguistics. In the first place, concepts of participant roles underly the key grammatical distinctions of person deixis. Since person deixis is at the heart of all the deictic systems of natural languages the concepts of participant role are fundamental to an understanding of the context dependence of meaning, and constitute the very foundations of pragmatics.
(Levinson 1988: 222)

Així, en el present capítol partim de la definició dels conceptes de *dixi de persona* i de *persona gramatical* (§ 4.1) per situar després el marc conceptual amb què treballarem dins la tradició d'estudis de lingüística funcional, etnografia lingüística i lingüística de la situació (§ 4.2). Tot seguit desenvolupem i il·lustrem amb un bon nombre d'exemples el nostre marc conceptual, que es basa sobretot en les aportacions de Goffman i Levinson: els conceptes de *footing* (§ 4.3), *marc participatiu* (§ 4.4), *format de producció* (§ 4.5) i *format de recepció* (§ 4.6). El capítol es clou amb una breu caracterització dels col·lectius en què es poden incloure els participants en un esdeveniment comunicatiu dins del seu entorn social (§ 4.7).

4.1. Definicions

Les definicions de la dixi de persona que donen els autors que l'han estudiada tenen en comú el fet de relacionar-la tant amb la *categoria*

gramatical de persona com amb els *participants en la comunicació*. Les dues que reproduïm tot seguit, on hem subratllat les paraules vinculades amb aquests dos conceptes, són ben representatives d'aquest consens:¹

Person deixis concerns the encoding of the role of participants in the speech event in which the utterance in question is delivered: the category **first person** is the grammaticalization of the speaker's reference to himself, **second person** the encoding of the speaker's reference to one or more addressees, and **third person** the encoding of reference to persons and entities which are neither speakers nor addressees of the utterance in question. Familiar ways in which such participant-roles are encoded in language are of course the pronouns and their associated predicate agreements.

(Levinson 1983: § 2.2)

Nella deissi personale [...], il parlante fa riferimento a se stesso dicendo *io*, all'ascoltatore dicendo *tu*. Se il parlante si esprime anche a nome di altri (incluso o no l'ascoltatore o gli ascoltatori) dice *noi*. Se gli ascoltatori sono più di uno, *voi*. *Lui (egli)* designa una terza persona diversa dal parlante e dall'ascoltatore di sesso maschile, *lei (ella, essa)*, femminile. Se i non-interlocutori sono più d'uno saranno espressi da *loro*, o da *essi, esse*.

(Vanelli i Renzi 1995: § VI.6.1)

En aquest treball, considerem que la *dixi de persona* és el fenomen pel qual els parlants utilitzen unes determinades formes lingüístiques, gramaticals o lèxiques, per establir les referències de tipus personal, tant en la fase de producció dels enunciat com en la de recepció, en relació amb els participants en la comunicació i el context espaciotemporal en el qual es duu a terme.

Des del punt de vista gramatical, podem parlar de formes lingüístiques que han codificat la referència dítica de persona; des del punt de vista semàntic, podem parlar d'un significat que remet a les persones vinculades context; i des del punt de vista pragmàtic, podem parlar de la dependència contextual dels enunciat que contenen expressions dítiques de persona.

¹ Vegeu també Fillmore (1975: 39-40), Lyons (1977: § 15.1) i Levinson (1998: § 2.1).

La relació entre la dixi de persona i la categoria gramatical de persona és ben evident. No ho és tant, en canvi, la possible relació amb el concepte de *persona*. Tot i que es tracta d'una qüestió que durant el segle XX va preocupar a bastament els antropòlegs, els lingüistes no solen plantejar-se si el concepte de *persona* que hi ha al darrere de cada sistema de díctics personals és el mateix.²

En la tradició occidental, la categoria gramatical de persona té l'origen en la gramàtica grega, des d'on va passar a la llatina i, al llarg dels segles, a bona part de les gramàtiques de les llengües europees. El terme grec *prósopon* que té, entre altres significats, els de 'màscara', 'paper (d'un actor en una obra)', 'persona' i 'persona gramatical', va ser traduït, en l'accepció gramatical, a les gramàtiques llatines com a *persona*. En aquestes dues llengües clàssiques, com s'ha observat sovint (vegeu, per exemple, Bühler 1934: 99, Lyons 1977: § 15.1 i Levinson 1988: 182), aquesta accepció gramatical fa un ús metafòric del terme, ja que conceptualitza un esdeveniment comunicatiu com una obra dramàtica on la primera persona fa el personatge principal; la segona persona, el personatge antagònic en relació amb el primer; i la tercera persona, qualsevol dels altres papers que es "representen". Cal dir també que el caràcter cultural d'aquesta ordenació es fa evident si la comparem amb les d'altres tradicions gramaticals, com la de l'Índia, en la qual la primera persona és la nostra tercera, la persona intermèdia la nostra segona i la darrera persona la nostra primera (Benveniste 1946: 225).

Però el concepte de *persona gramatical* ha anat ampliant-se fins a incloure una distinció morfològica i sintàctica que ha acabat resultant paradoxal, com ja va observar Otto Jespersen:

² Aclarir aquesta qüestió depassaria de molt els objectius d'aquesta tesi doctoral, que a més se centra en una sola llengua. Sobre aquesta qüestió, vegeu les observacions que es poden trobar a Mühlhäusler i Harré (1990: cap. 1), que fan explícit que prenen com a punt de partida els conceptes procedents de la civilització judeocristiana de l'Europa occidental, i a Duranti (1997: § 7.3.3), que recull d'una manera sumària les aportacions que ha fet l'antropologia social a l'estudi del concepte de *persona* més enllà de la manera com és concebuda a Occident.

Further, it is important to remember that in this use the word “ person ” qualified with one of the first three ordinals means something quite different from the ordinary signification of “ person ” and does not imply “ personality ” as a human or rational being ; “the horse runs ” and “ the sun shines ” are in the third person ; and if in a fable we make the horse say “ I run ” or the sun say “ I shine,” both sentences are in the first person. This use of the word “ person,” [...] is one of the many inconveniences of traditional grammatical terminology which are too firmly rooted to be now abolished, however strange it may be to an unsophisticated mind to be taught that “ impersonal verbs ” are always put in the “ third person ”: *pluit, it rains*.

(Jespersen 1924: cap. XVI)

No és infreqüent, a més a més, ni l'ús dels termes *primera persona* i *segona persona* per referir-se a l'enunciador i a l'enunciatari, respectivament, com es recull a la definició de dixi de persona que fa Fillmore (1975), ni tampoc trobar la paraula *persona* utilitzada amb un significat més aviat equiparable al de ‘participant’, com fa Émile Benveniste (1946):

There is, first of all, the *speaker* of the utterance, the *sender* of the message, what grammarians call the “first person”; there is, secondly, the *addressee* of the message or utterance, the messages intended recipient, what we usually refer to as the “second person”

(Fillmore 1975: 40)

Tout ce qui est hors de la personne stricte, c'est-à-dire hors du « je-tu », reçoit comme prédicat une forme verbale de la « 3e personne » et n'en peut recevoir aucune autre.

[...]

On voit maintenant en quoi consiste l'opposition entre les deux premières personnes du verbe et la troisième. Elles s'opposent comme les membres d'une corrélation, qui est la *corrélation de personnalité* : « je-tu » possède la marque de personne; « il » en est privé. La « 3e personne » a pour caractéristique et pour fonction constantes de représenter, sous le rapport de la forme même, un invariant non-personnel, et rien que cela.

(Benveniste 1946: 231)

Per tot plegat, sembla clar que cal distingir clarament el que és una categoria morfològica (persona gramatical) i el que és una categoria social (participant), i si de cas mirar de conèixer millor la relació existent entre l'una i l'altra. Nosaltres ens centrarem ara en la segona d'aquestes dues categories, la de participant.

4.2. L'estudi dels participants

Es pot considerar que, en la lingüística contemporània, l'interès pels participants en la comunicació arrenca amb el model de les funcions lingüístiques de Roman Jakobson (1960). Partint de precedents com el de Karl Bühler i molt influït pels plantejaments de l'Escola de Praga, de la qual formava part, aquest lingüista va començar a estudiar el llenguatge verbal humà com un mitjà interpersonal de comunicació i va desenvolupar la coneguda i influent teoria de les funcions del llenguatge, en què incloïa l'emissor i el receptor entre els elements que intervenen en el procés comunicatiu.

La concepció del llenguatge com a activitat orientada a una funció, a un propòsit determinat, va servir de base per a la formulació d'una teoria de la comunicació de base etnogràfica, tal com la va desenvolupar Dell Hymes anys més tard (1974). Com observa Duranti (1997: § 9.2), la diferència més gran entre aquesta proposta i l'anterior no era tant el nombre de factors implicats en la comunicació —que Hymes va arribar a ampliar fins a setze, tot i que en el model més conegut només en recull vuit, que són els que esmentarem de seguida— com la substitució del codi lingüístic per l'esdeveniment comunicatiu com a unitat d'anàlisi. Per Hymes, els diferents aspectes que configuren la interacció social han de proporcionar els elements necessaris per poder caracteritzar tant el que es diu com la manera de dir-ho. Els esdeveniments comunicatius i els actes de parla són unitats de participació en la mesura que fan possible la pertinença a una comunitat de parla i que permeten la constitució d'aquesta mateixa comunitat.

El model de Hymes, conegut per mitjà de l'acrònim SPEAKING (format en anglès a partir dels termes *situation*, *participants*, *ends*, *acts*, *key*, *instrumentalities*, *norms* i *genre* —situació, participants, propòsits, actes, clau, instruments, normes i gènere—, que corresponen als factors que es

tenen en compte en l'anàlisi), inclou la noció de participant, partint de la distinció entre emissor i receptor que havia fet Jakobson, i també d'altres que hi són més o menys equivalents, i qüestionant-la. Com fa explícit el mateix Hymes, aquesta mena de distincions tenen al darrere una visió simplificada de la comunicació, en què una persona s'adreça a una altra, i no més a una, i a més ho fa de manera unidireccional i per parlar d'alguna cosa que no les inclou.

Long traditional in our culture is the threefold division between speaker, hearer, and something spoken about. It has been elaborated in information theory, linguistics, semiotics, literary criticism, and sociology in various ways. In the hands of some investigators various of these models have proven productive, but their productivity has depended upon not taking them literally, let alone using them precisely. All such schemes, e.g., appear to agree either in taking the standpoint of an individual speaker or in postulating a dyad, speaker-hearer (or source-destination, sender-receiver, addressor-addressee). Even if such a scheme is intended to be a model, for descriptive work it cannot be.

(Hymes 1974: 53-54)

De fet, el mateix Hymes, en una enumeració que tot just esbossa, i que no desenvolupa ni analíticament ni empíricament, posa diversos exemples de combinacions de diferents tipus de participants, i suggereix uns tipus que comporten la descomposició de les nocions de parlant i oient, o emissor i receptor, que proposa superar.

Some rules of speaking require specification of *three* participants —addressor, addressee, hearer (audience), source, spokesman, addressees, etc.; some of but *one*, indifferent as to role in the speech event; some of *two* but of speaker and audience (e.f., a child); and so on. In short, serious ethnographic work shows that there is one general, or universal, dimension to be postulated, that of *participant*.

(Hymes 1974: 54)

Erving Goffman, que va ser deixeble de Hymes,³ va desenvolupar, en diversos treballs que va recollir posteriorment a l'obra *Forms of talk*

³ Levinson (1988: 224, n. 4) considera que entre aquests dos autors hi ha una influència mútua, o potser una confluència entre les visions respectives, més que una influència unidireccional de Hymes cap a Goffman.

(1981) —especialment, a “Footing” i “Radio talk”—, les distincions que trobem a la citació anterior en un marc conceptual que inclou, entre altres, la noció de *footing* o posició, la de marc participatiu i les de format de producció i format de recepció.⁴

Com ja hem dit, Stephen C. Levinson va partir d’aquests corrents d’anàlisi i de les noves nocions creades al voltant de la de participant, encara incipients, per plantejar, molt poc temps més tard, en el seu manual de pragmàtica (1983), que la dixi de persona s’hauria d’estudiar, no pas a partir de la noció de persona gramatical, sinó a partir dels diferents rols que poden adoptar els participants en la comunicació.

I uns anys més tard, dins d’una obra col·lectiva que estudia l’aportació d’Erving Goffman a la sociologia, i a les ciències socials en general, el mateix Levinson (1988) revisa les categories establertes per Goffman i proposa un marc conceptual més complex, basat en un seguit de distincions analítiques que descomponen encara més les nocions de parlant i oient, i que són contrastades amb trets gramaticals procedents de diverses llengües.

Des d’una tradició diferent de la dels estudiosos anteriors, la de la teoria de l’enunciació, que es va desenvolupar en l’àmbit francòfon a partir de l’obra d’Émile Benveniste, Oswald Ducrot (1984) esbossa una teoria polifònica de l’enunciació que, tot i que només tracta la fase de producció dels enunciatos —no desglossa la figura del receptor o oient—, és relativament propera als plantejaments de Goffman. Dins aquesta mateixa tradició, Catherine Kerbrat-Orecchioni (1990: cap 2, § 1), partint de tots els autors anteriors, se centra precisament en el format de recepció, i més en concret en la identificació del destinatari principal dels enunciatos i en la caracterització dels procediments pels quals un enunciat pot ser adreçat al seu destinatari d’una manera indirecta.

⁴ A Charaudeau i Maingueneau (dir.) (2002: 268) es tradueix *footing* al francès per *position*.

Tot seguit caracteritzem el marc pragmàtic dels rols dels participants a partir bàsicament de les aportacions dels autors i obres que acabem d'esmentar. En primer lloc, introduïm els dos conceptes que serveixen com a punt d'arrencada: el de *marc participatiu* i el de *footing* o *posició*. Aquest darrer es descompon, al seu torn, en *format de producció* i *format de recepció*. El cos central d'aquest apartat sobre el concepte de *participant* el constitueix la caracterització dels dos formats, en els aspectes que hem considerat essencials per al nostre objectiu de recerca.

Cal dir que Goffman basa la seva anàlisi en la comunicació oral, en la parla, tal com es desprèn tant del títol mateix del llibre on es recullen els treballs on fa la seva proposta com del fet que hi analitza diversos gèneres discursius orals: bàsicament, la conversa, la conferència (i alhora, la classe magistral)⁵ i la parla radiofònica. Nosaltres assumim, i mirem d'argumentar-ho i d'exemplificar-ho, que aquest marc conceptual també és aplicable, encara que pugui plantejar algunes dificultats analítiques, a la comunicació escrita. Aquesta assumpció està avalada, a més, pel tractament que rep aquesta qüestió a Ducrot (1984) i Levinson (1988): el primer d'aquests autors les tracta i exemplifica totes dues, i fins i tot estableix paral·lelismes entre alguns dels trets relacionats amb el format de producció que caracteritzen cadascun d'aquests dos canals —entre la veu i la signatura, per exemple, com veurem de seguida—; el segon es refereix sovint tant al parlant com a l'escriptor, i posa exemples de tots dos tipus. I encara més: creiem que la inclusió de la comunicació escrita en la caracterització dels formats de producció i de recepció pot proporcionar una visió més completa i una millor comprensió dels fenòmens que hi estan implicats.

⁵ Tots dos gèneres, que reben denominacions diferents en català, s'inclouen dins el concepte —i el terme— anglès de *lecture*, del qual formen subclasses (Goffman 1981: 168).

4.3. El *footing* o posició

Aquest terme del sociòleg nord-americà Erving Goffman designa el posicionament dels participants, la seva actitud i disposició, el punt de vista des d'on actuen socialment per mitjà de la parla, el jo que projecten en l'esdeveniment comunicatiu en curs (1981: 128). Un canvi de posició comporta, doncs, un canvi en la manera com els participants se situen davant d'ells mateixos i davant dels altres, i es manifesta en la manera com gestionen la producció i la recepció d'un enunciat. Goffman defensa que, al llarg del procés de comunicació, els interlocutors canvien constantment de posició i que aquests canvis són un tret permanent de la parla natural. Aquest autor es planteja quines són les bases estructurals dels canvis de posició, i per respondre a aquesta pregunta es replanteja les nocions de parlant i oient i algunes concepcions preestablertes sobre la interacció parlada, que són resumides en el fragment següent, on es poden trobar unes reflexions que semblen la continuació natural de la primera citació de Hymes que hem reproduït més amunt:

Traditional analysis of saying and what gets said seems tacitly committed to the following paradigm: Two and only two individuals are engaged together in it. During any moment in time, one will be speaking his own thoughts on a matter and expressing his own feelings, however circumspetly; the other listening. The full concern of the person speaking is given over to speaking and to its reception, the concern of the person listening to what is being said. The discourse, then, would be the main involvement of both of them. And, in effect, these two individuals are the only ones who know who is saying, who is listening, what is being said, or, indeed, that speaking is going on—all aspects of their doings being imperceivable by others, that is, "inaccessible." Over the course of the interaction the roles of speaker and hearer will be interchanged in support of a statement-reply format, the acknowledged current-speaking right—the floor—passing back and forth. Finally, what is going on is said to be conversation or talk.

(Goffman 1981: 129)

La visió tradicional, diu Goffman, es basa, no pas en categories d'anàlisi pensades específicament per a l'estudi de la interacció, sinó en con-

cepcions populars, com les de parlant i oient, que els estudiosos no defineixen i que solen donar per descomptades. La seva proposta descriu el marc en què interactuen els participants i descompon aquestes dues nocions, amb el propòsit d'obtenir-ne unes altres que siguin més precises i que constitueixin un marc conceptual que permeti caracteritzar els diferents tipus de participació que es troben en els esdeveniments comunicatius d'una comunitat de parla. Paral·lelament, Goffman també suggereix que l'anàlisi lingüística ha de proporcionar dades de tipus estructural que permetin caracteritzar els diferents tipus de *footing* que es poden adoptar en la interacció.

I believe linguistics provides us with the cues and markers through which such footings become manifest, helping us to find our way to a structural basis for analyzing them.

(Goffman 1981: 157)

Levinson (1988) considera el *footing* —que prefereix anomenar *rol participatiu* o *estatus participatiu*— un dels aspectes bàsics de la dixi, a causa de la relació directa que es pot establir entre la dependència contextual que introdueix la dixi en els enunciats i la perspectiva dels participants: “...*here* means close to the speaker, Latin *iste* means close to addressee, and so on” (Levinson 1988: 163). Com ja hem dit, Levinson considera que cal superar la limitació que suposa treballar amb els conceptes de *primera* i *segona persona*, sense analitzar-los, i que s’ha de mirar de descompondre’ls analíticament, la qual cosa constituirà, al seu entendre, una contribució fonamental a la comprensió global del fenomen.

4.4. El marc participatiu

En el seu ús més general, el concepte de *marc participatiu* coincideix amb el de *context*, tal com l’hem caracteritzat (§ 3.3). Erving Goffman, però, hi dóna un significat més restringit, i el defineix com la relació que s’estableix entre el conjunt de participants en un esdeveniment comunicatiu

i un enunciat emès en un moment determinat d'aquest esdeveniment, i d'una manera més àmplia, com la relació que s'estableix entre els participants i l'esdeveniment comunicatiu en conjunt (1981: § 137). Paral·lelament, cadascun d'aquests participants té un estatus, o rol, de participació concret, determinat pel tipus de relació que estableix amb els altres en cadascun d'aquests dos nivells. El marc participatiu es descompon en dues nocions més: el format de producció i el format de recepció.⁶

Goffman dóna un significat molt ampli al terme *participant*, ja que hi inclou totes les persones que tenen accés a l'enunciat concret i a l'esdeveniment comunicatiu en conjunt. Per Goffman, la parla només es pot analitzar adequadament en el context de l'estatus participatiu de cada persona present, i el comportament dels que parlen no es pot separar dels que hi són però no formen part del grup que parla. Tant Levinson (1988) com Kerbrat-Orecchioni (1990), per contra, tan sols hi inclouen les persones que han estat ratificades, o acceptades, en l'esdeveniment comunicatiu.

[...] en un sens plus étroit (et plus courant) [que celui de Goffman], on n'entend sous ce terme que les participants "ratifiés", qui sont véritablement intégrés au groupe conversationnel, et produisent certains signes de leur "engagement" dans l'interaction en cours.

Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.1)

Recuperant una distinció que Hymes tot just havia apuntat, Levinson (1988) amplia en altres aspectes el concepte de *marc participatiu*: així, distingeix entre interpel·lació (*address*) i recepció (*reception*), entre qui parla en nom propi i qui ho fa en nom d'algú altre, absent o no —el portaveu—, i també entre el receptor que és el destinatari final d'un enunciat i el que fa de vehicle per a algú, igualment absent o no —el missatger. Aquest autor també distingeix entre els diferents rols que poden adoptar els participants en un esdeveniment comunicatiu i les persones que ocupen aquests

⁶ La terminologia utilitzada per Goffman per designar aquests dos conceptes varia una mica en diferents parts de la seva obra (vegeu Levinson 1988: 168-170 i Duranti 1997: 298 n. 15).

rols, els titulars (o *incumbents*). Així, per exemple, la parla a un mateix deixa de ser un contraexemple de la necessitat hipotètica de dues persones, una per a la figura del parlant i una altra per a la del receptor, i es converteix simplement en el cas en què els titulars de cadascun d'aquests dos rols comunicatius coincideixen en una mateixa persona (Levinson 1988: 180-181 i Goodwin 1981, citat per l'anterior).⁷ I paral·lelament, un mateix rol pot ser ocupat per diversos titulars alhora.

Finalment, diguem que cada tipus d'esdeveniment comunicatiu té un marc participatiu propi: un nombre més o menys determinat de participants, una distribució específica de rols i una disposició prototípica dels participants —quan comparteixen un mateix espai físic. Lluny de ser fix, però, es tracta d'un esquema que pot ser modificat al llarg de les diferents fases per les quals pot transcórrer l'esdeveniment, tant en el format de producció com en el de recepció, com veurem de seguida.

4.5. El format de producció: del parlant monolític a un enunciator que es descompon

El marc teòric en què treballem parteix del qüestionament de la creença, tan arrelada i tan poc discutida en la lingüística contemporània, que el que se sol anomenar *parlant* sigui un concepte útil des del punt de vista analític i ben caracteritzat des del punt de vista teòric. Oswald Ducrot

⁷ Aquest no és l'únic cas en què es dona la coincidència en una sola persona de les categories d'enunciator i d'enunciatari: en un nivell superior, el dels esdeveniments comunicatius, els diaris personals són un gènere en què les categories d'enunciator i enunciatari també coincideixen en una mateixa persona —almenys en la mesura que una persona continua sent la mateixa al llarg del temps, i mentre no decideixi fer públic el diari. Sobre aquesta qüestió, vegeu també Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.3). D'altra banda, l'ús reflexiu de verbs com *dir* i *preguntar* també reflecteix estructuralment aquesta possibilitat comunicativa:

- (i) a. A vegades **em pregunto** si era això realment el que volia fer
(entrevista premsa 8 - 12032)
- b. **m'he dit**: d'avui no passa que no escrus a en Joan
(carta 2 - 10597)

(1984: § 8.IX), que parla d'impugnar la unicitat del subjecte de l'enunciació, esmenta tres propietats que solen ser atribuïdes a aquest concepte més o menys tàcitament: té a càrrec seu tota l'activitat psicofisiològica necessària per a la producció de l'enunciat; és l'autor, l'origen, de l'acte il·locutiu (també considerat tàcitament únic) que es duu a terme en emetre'l; i finalment hi és designat per les marques de primera persona. Entre els tipus d'enunciat que esmenta aquest autor per contradir la caracterització precedent, s'hi poden incloure, per exemple, les repeticions (més o menys exactes) d'enunciats o parts d'enunciats produïts per un interlocutor i referits a un dels participants ("Així que *sóc* un imbècil... Doncs espera't!", "*Em* fa mal'... No creguis que així m'estovaràs!")⁸.

Utilitzant la metàfora musical de la polifonia, Ducrot considera que en un enunciat es poden superposar diverses veus,⁹ i per superar la noció intuïtiva de parlant o subjecte de l'enunciació proposa desglossar-la en dos components: el subjecte parlant (*sujet parlant*), que és el productor empíric de l'enunciat, i el locutor, l'ésser a qui cal imputar-ne la responsabilitat. Dintre d'aquest darrer, distingeix encara entre el locutor com a tal (*locuteur en tant que tel*), el responsable de l'enunciació concreta, i el locutor com a ésser del món (*locuteur en tant qu'être du monde*), una persona "completa" que entre altres propietats té la de ser l'origen de l'enunciat.

Pel que fa a Erving Goffman, la seva proposta —que té força similituds amb la de Ducrot— descompon la noció de parlant en tres components, resumits a la taula 4.1, a la pàgina següent, i definits tot seguit. Els termes que utilitzem en català són una adaptació dels utilitzats originàriament per Goffman, que apareixen a la taula entre parèntesis.

⁸ Adaptem aquí els exemples del mateix Ducrot.

⁹ Per a la formulació de la seva teoria polifònica de l'enunciació, Ducrot es va basar, entre altres precedents, en l'obra de Bakhtín.

FORMAT DE PRODUCCIÓ <i>(production format)</i>		
ANIMADOR <i>(animator)</i>	AUTOR <i>(author)</i>	RESPONSABLE <i>(principal)</i>

Taula 4.1. Format de producció segons Goffman (1981)

En primer lloc, l'*animador* és qui posa la veu en la comunicació oral, la màquina parlant que fa treballar l'aparell fonador i tot el seu cos per a la producció física, sonora, de l'enunciat. Paral·lelament, en la comunicació escrita l'animador serà qui posa les mans per produir físicament les lletres i els altres caràcters que constitueixen un enunciat expressat gràficament.

En segon lloc, l'*autor* és qui codifica lingüísticament l'enunciat, qui selecciona les paraules i construeix les oracions que permetran verbalitzar el que es vol dir.

I en tercer lloc, el *responsable* és el càrrec o rol des del qual s'assumeix la responsabilitat del que es diu, el punt de vista que s'adopta en relació amb allò que es diu. No es tracta tant d'un cos o d'una ment com d'una identitat social activada, una funció adoptada per l'individu com a membre d'un grup social amb el qual s'identifica o com a ocupant d'un càrrec. Un mateix individu pot canviar ràpidament d'un rol social a un altre, fins i tot mantenint constant la seva posició com a animador i com a autor. A més, introduint el nom de la funció des d'on parla, o elegint els pronoms de segona persona adequats —quan el sistema de la llengua permet fer-

ho—, l'individu pot establir una identificació recíproca de la persona o les persones a qui s'adreça.¹⁰

Levinson (1988), tot i valorar globalment d'una manera positiva l'aportació de Goffman, hi detecta diversos problemes analítics, com ara el fet d'establir un nombre de distincions que considera insuficient i una caracterització que no proporciona prou informació per poder-les aplicar amb precisió a casos concrets. Per resoldre aquests problemes, planteja un conjunt de distincions alternatiu que basa en tres trets que poden estar activats o no. Levinson, més que definir aquests tres trets, tot just n'esbossa una caracterització: la TRANSMISSIÓ és la propietat activada per als emissors o transmissors reals, físics, de l'enunciat; el MOTIU és el tret que s'activa en la persona que té el desig o la necessitat de comunicar un determinat enunciat; i finalment, la FORMA es correspon amb qui proporciona les paraules concretes a aquest enunciat. Les combinacions resultants donen lloc a un conjunt de categories que Levinson considera la versió complexa de la seva proposta, que resumim a les dues taules de la pàgina següent: la taula 4.2 inclou les distincions corresponents als participants, i la taula 4.3 les corresponents als no participants.¹¹

¹⁰ Matoesian (1999), per exemple, analitza, basant-se en Goffman, les formes lingüístiques que fan explícits els canvis de posició, pel que fa a aquesta categoria, que duu a terme un acusat durant un judici.

¹¹ Les traduccions que oferim, aquí i més endavant, dels termes utilitzats per Levinson s'han de considerar per força provisionals (vegeu també la nota 17). El mateix Levinson constata la dificultat de trobar els termes adequats per expressar aquests conceptes, ja en anglès: "The terms suggested here are, I am aware, far from felicitous; but natural English metalanguage (although helpful up to a point with terms like 'spokesman') could hardly be expected to run to this level of discrimination" (Levinson 1988: 171).

Format de producció			
Categories de participants	Trets		
	TRANSMISSIÓ	MOTIU	FORMA
autor (<i>author</i>)	+	+	+
autor putatiu (<i>'ghostee'</i>)	+	+	-
portaveu (<i>spokesman</i>)	+	-	+
animador (<i>relayer</i>)	+	-	-
proveïdor (<i>deviser</i>)	-	+	+
espònsor (<i>sponsor</i>)	-	+	-
formulador (<i>'ghostor'</i>)	-	-	+

Taula 4.2. Format de producció dels participants segons Levinson (1988)

Format de producció			
Categories de no participants	Trets		
	TRANSMISSIÓ	MOTIU	FORMA
font última (<i>ultimate source</i>)	-	+	+
responsable (<i>principal</i>)	-	+	-
autor a l'ombra (<i>formulator</i>)	-	-	+

Taula 4.3. Format de producció dels no participants segons Levinson (1988)

Els trets activats a les tres darreres files de la taula 4.2 coincideixen amb els de les tres que componen la taula 4.3. Les categories corresponents només es diferencien, doncs, pel fet que les primeres corresponen a participants, persones ratificades en l'esdeveniment comunicatiu, i les segones no, de manera que tenen responsabilitat en el discurs produït però no participen en l'esdeveniment. Les categories de la taula 4.3 poden considerar-se, en un

cert sentit, el correlat de la dels espies (o *eavesdroppers*) que trobarem en el format de recepció.

Levinson (1988) també proposa quatre categories superiors, que es caracteritzen pel fet d'estar especificades per a algun dels trets proposats i no estar-ho, en canvi, per als altres. En aquesta versió simplificada, identifica les tres categories compostes per només un tret amb les corresponents de Goffman. La taula 4.4 ho resumeix.

Categories superiors	Trets activats	Equivalència en la classificació de Goffman (1981)
parlant (<i>speaker</i>)	+ TRANSMISSIÓ	<i>animator</i>
compositor (<i>composer</i>)	+FORMA	<i>author</i>
motivador (<i>motivator</i>)	+ MOTIU	<i>principal</i>
origen (<i>source</i>)	+MOTIU +FORMA	

Taula 4.4. Categories superiors de Levinson (1988)

Les distincions que fa Levinson afecten el que anomena esdeveniments enunciatius (*utterance events*), fragments de la interacció que són inferiors o superiors a l'enunciat, en què els marcs participatius es mantenen estables. Un esquema general d'aquesta mena es pot anar modificant, doncs, al llarg d'un mateix esdeveniment comunicatiu. Per aquesta raó, assumirem, com fa Kerbrat-Orecchioni (1990) en tractar el format de recepció, que aquestes distincions analítiques sovint es manifesten com un contínuum, i no pas com a categories discretes.

Levinson mostra les dificultats que percep ell mateix a l'hora d'aplicar el seu marc conceptual a l'ús real. Pel que fa concretament al format de producció, observa, entre altres qüestions, que la distinció entre parlant i origen que es desprèn de la taula 4.4 no és tan dràstica com podria semblar: no recull, posem per cas, l'aportació al significat que pot fer, per mitjà de la prosòdia, qui transmet el missatge. Cal dir que Levinson (1988) planteja la

seva proposta afrontant primer la crítica que ha rebut sovint l'obra de Goffman de substituir la teoria i l'observació per llistes de categories, i ho fa assumint el caràcter heurístic, de punt d'arrencada, tant de les categories de Goffman com de la seva pròpia proposta. Levinson (1988: 164-165) addueix dues menes de proves per establir les seves categories de participació: d'una banda, les distincions gramaticals que fan les llengües del món i, de l'altra, l'ús lingüístic real. El raonament que hi subjau és la consideració que hi ha una interrelació clara entre l'estructura lingüística i l'ús lingüístic, de manera que les condicions d'ús sovint tenen efectes o correlats en l'estructura lingüística. Analitzant els aspectes menys evidents dels sistemes d'ús de les llengües naturals i estudiant la interacció verbal, diu Levinson, es poden obtenir uns conceptes heurístics adequats per construir un conjunt de distincions potencialment universals, que en una llengua determinada poden manifestar-se en l'ús i en una altra, en l'estructura.

Per part nostra, la comparació de les definicions de Goffman i Levinson ens fa evident un cert desajust en el tercer dels conceptes bàsics utilitzats per aquests dos autors, probablement degut a la brevetat amb què el defineix aquest segon autor. Atès que el *responsable* de Goffman està més ben caracteritzat, assumirem la seva visió en la nostra pròpia anàlisi i la integrarem en les categories superiors de la taula 4.4. D'altra banda, també preferim els termes de Goffman, perquè són més transparents i interfereixen menys amb altres accepcions usuals en lingüística (com és el cas del terme *parlant* de Levinson), i els utilitzarem traduïts tal com ho hem fet més amunt. Finalment, optem pel terme *enunciador* quan ens referim al participant en què les tres categories estan activades, i també quan ens referim, més en general, a qualsevol de les categories del format de producció sense especificar-la. Amb aquest terme mirem d'evitar la identificació tant amb la comunicació oral com amb la figura de l'animador de Goffman i del subjec-

te parlant de Ducrot —que el terme *parlant* afavoreix—, i alhora intentem recollir el concepte global d'*actor* en el procés de producció dels enunciat. Finalment, utilitzarem els termes de Levinson (1988) corresponents a les taules 4.2 i 4.3, també traduïts, per referir-nos a les distincions fetes per aquest autor, més enllà de les de Goffman (1981), quan resultin pertinents.

Per acabar la caracterització del format de producció dels enunciat, il·lustrarem algunes de les categories participatives que acabem de veure amb diversos textos o fragments, i en algun cas també mostrarem la manera com es fa explícita la transició d'una categoria a una altra. Malgrat la constatació que moltes llengües no semblen haver gramaticalitzat del tot aquestes distincions, podem veure com s'hi fan explícites per mitjà de determinades formes i estructures, encara que estiguin menys gramaticalitzades.

El discurs reportat en estil directe (§ 3.6.4b) és un dels fenòmens en què la descomposició de l'enunciador en diferents categories participatives es fa més evident. Tot i que l'animador és únic, s'hi dona un cas de doble enunciació que integra l'estudi d'aquest procediment en la seva teoria polifònica de l'enunciació. Quan l'autor de l'enunciat citat no coincideix amb el de l'enunciat citant coexisteixen dos autors en el conjunt, com es pot veure a (1), on els indiquem en negreta.

- (1) **CME** i a l'**Anna Mari** també eh\
 que em va dir_
 ja et compraré quatre paquets\
 (conversa 1 - 1400)

Per il·lustrar els canvis de posició en la categoria de responsable dins d'un mateix esdeveniment comunicatiu, comentarem un fragment d'una entrevista televisiva, reproduït a (2). L'entrevistada, que és directora de cinema, manté les categories d'animadora i autora al llarg de tot el fragment, però la responsabilitat des de la qual parla es va modificant: al començament, parla d'ella mateixa des del punt de vista de la professió que

exerceix, cosa que es fa explícita per mitjà del verb *dedicar-se a* en primera persona del singular i amb el sintagma *el meu treball*, que combina una forma dística de primera persona, el possessiu *meu*, amb un lexema relacionat amb el camp semàntic del món professional, *treball*; tot seguit, aquesta responsabilitat professional és contraposada, per mitjà del connector *en canvi*, a una altra, la de “consumidora de productes culturals”, que es fa explícita amb el sintagma *com a consumidora...*, en combinació amb diverses formes dístiques de primera persona.

- (2) SZZ a vegades penso que sóc una privilegiada_
perquè **em dedico a** una cosa en que almenys a_
m_
tinc prou criteri a amb_
amb **el meu treball**\
en canvi_
c-
com a consumidora diríem\
en general\
de cinema_
de_
de literatura_
de_
música_
de qualsevol cosa_
m-
no només a_
m\
quan **estic** a casa mirant la tele\
sinó quan **surto** al carrer_
també **em trobo** amb que_
se **m'amaguen** les coses interessants\
(entrevista televisiva 2 - 6430)

Diversos exemples més ens permetran il·lustrar altres canvis de posició al llarg d'un mateix esdeveniment comunicatiu. En primer lloc veurem el fragment final d'una carta privada signada per dues persones. En el primer paràgraf del fragment que reproduïm a (3), hi predomina clarament la primera persona del plural, que té com a referents les dues persones que, per mitjà de la signatura, s'identifiquen com a enunciadors del conjunt de

la carta. L'única forma de primera persona del singular que hi apareix (*imagino*), però, fa evident que una de les dues assumeix les tres categories pròpies del format de producció (animador, autor i responsable), cosa que es confirma a la primera postdata, amb dues formes més de la mateixa categoria gramatical; l'altre enunciadador, en canvi, només assumeix una categoria, la de responsable, per la qual cosa li correspon la categoria participativa d'espònsor —aquí, la denominació es revela ben poc transparent— de la proposta complexa de Levinson (1988), que hem vist a la taula 4.2. La posició de cadascun dels dos enunciadors es manté fins que arribem a la tercera postdata, en què el segon adopta les tres categories que componen el format de producció dels enunciatos, i s'excusa de no fer-ho habitualment.¹²

- (3) Bé doncs, per ara res més, ah! sembla que anireu de “casori” el 24 de Juny oi?? quina enveja! **imagino** que a partir d'ara no **rebrem** massa notícies perquè anireu tots de bòlit amb el casament. (Per no perdre el costum!). Una altra cosa, no **hem** pogut fer les reserves d'avió perquè la companyia que **ens** interessa sembla que no deixa reservar fins dos mesos abans, així doncs no és segur fins que no **tinguem** els passatges però la **nostra** idea és volar el 23 de Juliol fins el 19-20 d'Agost. Esperem que no hi haurà problema. i sembla que **tenim** un munt de coses per fer oi? veure el vostre pis, el del Fede i la Mª Antònia, conèixer la **nostra** neboteta, fer alguna escapadeta... i un munt de coses més que se'**ns** - se us ocurriran fins llavors!! Així doncs, See you very very soon.

Una fortíssima abraçada i molts, molts petons.

Maria Jordi

P.D: Per primera vegada **escric** amb blau. Ho **odio**, però era l'únic retolador que anava bé!

P.D2: Doneu una molt forta abraçada a les vostres respectives famílies.
I molts petons a tothom.

P.D.3: **Em** sap greu que sempre us acabi escrivint la Maria. No penseu

¹² Tot i que, com a analistes, no sabríem quina de les dues persones que firmen és el referent de les formes en singular si no fos per la tercera postdata, els destinataris de la carta, molt probablement l'identificarien des del començament per la cal·ligrafia, atès que es tracta d'un text manuscrit i que els participants són amics que es coneixen des de fa temps i que, per aquest motiu, es deuen reconèixer mútuament els trets de l'escriptura manuscrita. D'altra banda, la carta 26 del nostre corpus bàsic també permet il·lustrar els fenòmens comentats aquí.

per això que el que us **diem** no és compartit. **M'**agradaria que de tant en tant també rebéssiu cartes del **meu** puny i lletra, però **sé** que tampoc no és cap drama, i fet i fet la Maria sap fer-ho molt més ràpid i amb major fluïdesa de pensament i frescor de paraula. UNA FORTISSIMA ABRAÇADA I FINS BEN AVIAT!

(carta 8 - 10866)

Els exemples de (4) i (5) són dos oficis administratius. Juntament amb la carta administrativa,¹³ l'ofici és un dels gèneres escrits en què la descomposició del concepte de *parlant* que s'hi pot trobar es manifesta d'una manera més convencionalitzada. En el primer exemple, el de (4), la persona que el signa n'és l'autora, és a dir qui el redacta, i la responsable, des del càrrec que ocupa (*cap de la Secció d'Assessorament i Llenguatges d'Especialitat*), tal com s'indica a sobre de la signatura. La seva identitat s'explicita per mitjà del nom i els cognoms, a sota de la signatura, i també a l'encapçalament, en el bloc d'informació addicional que hi ha a sota de la data, amb les inicials en majúscula del nom i el primer cognom (*MX*). L'animador del text, és a dir, la persona que l'ha mecanografiat, també és identificat a l'encapçalament, darrere de les inicials de l'autor, igualment amb les inicials corresponents al nom i al primer cognom, però en aquest cas en minúscula (*an*), de tal manera que tant el menor grau d'explicitesa en la identificació, com l'ordenació i el tipus de lletra utilitzat en les abreviacions, reflecteixen de manera icònica una jerarquitització clara entre la persona que assumeix la responsabilitat del text (responsable) i el codifica lingüísticament (autor) i la que el transcriu (animador).

¹³ Aquests dos gèneres administratius compareixen moltes característiques discursives, però es diferencien pel fet que, mentre que la carta és “una comunicació escrita de caràcter interpersonal de contingut general, no prevista en la tramitació d'un procediment administratiu”, l'ofici és “una comunicació escrita emesa per un organisme oficial i integrada en la tramitació d'un procediment administratiu” i “un document monotemàtic” (Direcció General de Política Lingüística 2002: 66 i 105).

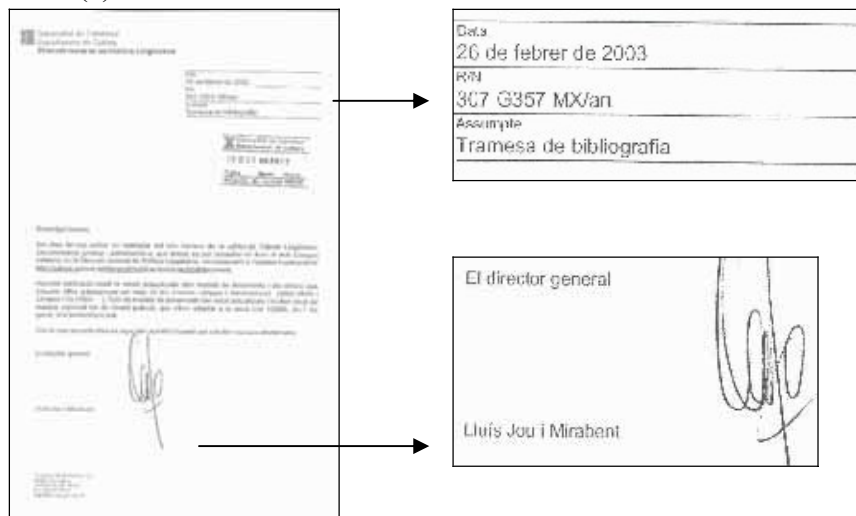
(4)

(CC 27: ofici administratiu)

El segon ofici, reproduït a (5), és similar a l'anterior, però en aquest cas cadascuna de les tres categories correspon a una persona diferent: el responsable, el director general de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, és qui signa la carta; l'autora del text —és a dir, la persona que codifica el text— és identificada a l'encapçalament amb les inicials del nom i del primer cognom en majúscula (*MX*), com a l'exemple anterior; i l'animador és identificat amb les inicials del nom i del primer cognom en minúscula (*an*), també com a l'exemple anterior.

(5)

(CC 28: ofici administratiu)

Duranti (1997: § 9.3.2) posa un exemple similar de descomposició de la noció de parlant en tres persones diferents, en què a més intervenen tant el canal oral com l'escrit: a l'Administració dels Estats Units, el secretari de Premsa del Govern federal (l'animador) llegeix els discursos escrits per algun dels escriptors de discursos de la Casa Blanca (l'autor —l'autor a l'ombra, en la formulació de Levinson 1988—) en nom del president (el responsable).

Per Ducrot (1984: 8.X), la funció essencial de la signatura en textos com la carta i els dos oficis que acabem de comentar és assegurar la identitat entre l'enunciador del text i un individu empíric, gràcies a la norma social que exigeix que sigui autèntica. En alguns casos, també pot permetre la identificació de l'enunciador del text, però només quan no hi ha un mitjà més explícit per fer-ho (com ara el nom i els cognoms tal com apareixen en els oficis administratius que acabem de veure, i la mateixa informació donada en el sobre —com a paratext, doncs— en el cas de les cartes personals), i sempre que la signatura sigui intel·ligible o reconeguda per l'enunciatari. En l'oral, la veu compleix una funció equivalent a la de la signatura, com també observa Ducrot, acompanyada de la norma social corresponent, en aquest cas la que prohibeix simular la veu d'algú altre.

El sisè exemple, el de (6), és un fragment de discurs acadèmic escrit, extret d'un manual, en què l'enunciador del text principal insereix una citació d'un altre enunciatari, que tradueix al català a partir d'una traducció prèvia de l'original alemany a l'anglès.

- (6) Com a ciència reconstructiva **procedim** a l'anàlisi filogenètica de l'acció comunicativa. Aquesta és avaluada en els seus trets que garanteixen una pura intersubjectivitat entre els subjectes que interactuen enunciatiu-ment: a partir de determinar quins són els trets formals que garanteixen l'acció comunicativa **intensem** establir les deformacions d'aquesta situació que donen lloc a la comunicació sistemàticament distorsionada:

«**Parteix** d'afirmar que altres formes d'acció social —per exemple el conflicte, la competició, l'acció estratègica general— són

desviacions respecte a l'acció orientada vers la mútua comprensió (*verständigungsorientiert*)».²³²

232. HABERMAS, op. cit., 1979, p. 1.

(manual 3 - 12599)

Fins i tot deixant de banda la versió anglesa que fa d'intermediària en la citació, el fragment permet il·lustrar diversos aspectes de la descomposició de la noció de parlant que són, al nostre entendre, d'un gran interès. En primer lloc, abans de la citació hi trobem dues formes en primera persona del plural (*procedim, intentem*) que tenen com a referent el col·lectiu en què s'inclou l'enunciador del text principal, com a investigador de la comunicació (el col·lectiu dels estudiosos que fan "ciència reconstructiva"). Tot seguit, es dona pas al discurs reportat en estil directe, un fragment d'un text de Jürgen Habermas, per mitjà de diverses indicacions gràfiques: l'ús dels dos punts, i la disposició de la citació entre cometes baixes i en un paràgraf independent i entrat per l'esquerra. La primera persona del singular que trobem en la citació té com a referent l'autor del text citat, Habermas, i no pas el del text citant, que, de tota manera, en l'escriptura de la citació ha actuat com a animador i com a reformulador en català de les paraules originals de Habermas. ¿Qui és, en darrera instància, l'enunciador que hi ha al darrere de "Parteixo d'afirmar que..." escrit així, en català (en contraposició, per exemple, al del mot extret literalment de l'original alemany, *verständigungsorientiert*)? En una circumstància com aquesta, que no és pas inhabitual en la comunicació, ni tampoc exclusiva dels gèneres acadèmics, podem parlar de la categoria d'animador, però caldrà matisar que qui l'ocupa intervé, com a autor —en aquest cas, de manera més o menys accidental— de la traducció, també en la forma que adopta el discurs: podem dir, doncs, que l'enunciador del text citant és l'animador i l'autor, pel que fa a la forma, en català, del text citat, però no pas el responsable ni l'autor pel

que fa al contingut.¹⁴ En definitiva, l'exemple posa en relleu la complexitat que caracteritza el format de producció quan, a més de contenir una citació, ha comportat un procés de traducció.

I per acabar, ens referirem al discurs ficcional, en què el format de producció adopta unes característiques que són certament especials. Com passa en el discurs reportat directe, també s'hi dóna una situació de doble enunciació, però d'una naturalesa diferent: d'una banda, hi trobem la situació que està formada pel conjunt de la ficció, que té com a enunciator la persona o l'equip que ha escrit el text de ficció (guionistes, autors literaris, etc.) i com a enunciatari, el públic espectador o lector; de l'altra, la situació constituïda per la ficció que es desenvolupa, ja sigui en forma de diàleg entre els personatges, ja sigui per mitjà només d'una veu narrativa, ja sigui per mitjà de la combinació de les dues estratègies. A diferència d'altres casos de doble enunciació, ara no tenim un discurs citat dintre d'un altre discurs, sinó un sol discurs que funciona en dos nivells d'enunciació diferents. Els referents de les expressions díctiques en general, i per tant també els de les de persona, corresponen al segon nivell d'enunciació, el de ficció.¹⁵

A (7), on es transcriu un fragment extret d'una pel·lícula, el diàleg entre els personatges es constitueix en la veu narrativa única (la informació contextual entre parèntesis dobles correspon a la nostra transcripció).

¹⁴ A la nota 231 del text d'on s'ha extret l'exemple, que no forma part del nostre corpus bàsic, és on es troba la referència completa de la citació: “«Was heisst Universalpragmatik», dins Karl-Otto Apel (ed.), *Sprachpragmatik und Philosophie* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, Verlag, 1976). Disposa d'una traducció, a l'anglès, *Communication and the Evolution of Society* (Boston: Beacon Press, 1979).” D'altra banda, vegeu Goffman (1981: 162-195) per a les característiques que adopta la descomposició del format de producció en les conferències en què es llegeix el text d'una altra persona, que afecten d'una manera particular aspectes com ara la prosòdia.

¹⁵ Entre els autors que s'han referit a la superposició de dues situacions d'enunciació en la ficció, podem esmentar: Ducrot (1984), Genette (1991), Adam (1992) i Maingueneau i Salvador (1995). Stirling i Huddleston (2002: § 17.2.2.2e) s'hi refereixen específicament a propòsit dels referents de les expressions díctiques de persona.

Finalment, en el fragment de (9), extret de la mateixa novel·la, el discurs del narrador es combina amb el diàleg entre dos personatges i permet identificar, donant-los la paraula alternativament, quins enunciats corresponen a cadascun d'ells, juntament amb els recursos tipogràfics i l'alternança de torns. Els recursos díctics funcionen ara per mitjà dels mecanismes que corresponen al discurs reportat en estil directe (§ 3.6.4b).

- (9) La Brígida es presenta més tard. Deu haver pujat les escales molt de pressa. Esbufega. La pitrera, enorme, oneja al ritme del panteix.
—I el Jacint? On era? —pregunta quan ella, desesperada, li explica el que acaba de passar.
—Han vingut a buscar-lo abans que arribessin els militars. Jo era al dormitori. Per la veu, m'ha semblat l'Emília.
—Quina Emília? L'amiga de l'Octàvia?
—Sí.
—És força estrany. Què li volia?
—No ho sé. I tant se me'n dóna. Em tornaré boja.
—Demà s'acabarà tot.
—Demà no s'acabarà res. No ens ho traurem mai de sobre.
(CC 1: Moncada, *Estremida*, 297)

4.6. El format de recepció: de l'oient monolític a un enunciatari que es descompon

És ben obvi que sentir un enunciat no significa necessàriament ser-ne el destinatari directe, i en canvi estem acostumats a parlar, i a sentir parlar, de l'*oient* com si el llenguatge verbal anés sempre adreçat a qualsevol persona que hi pugui tenir accés. El conjunt de distincions que va establir Goffman (1981: 131-143) en relació amb el format de recepció del discurs, que és assumit per Kerbrat-Orecchioni (1990), permet desglossar aquesta noció genèrica d'oient en els diversos tipus de receptors que es poden trobar

en un esdeveniment comunicatiu, de tal manera que se n'obtenen dos grans tipus, que al seu torn es divideixen en dos subtipus més.¹⁶

A diferència del format de producció, en el qual les diferents categories poden ser assumides per un sol participant o per diversos, les categories que trobarem en el format de recepció corresponen a maneres diferents de rebre un determinat enunciat, que en cada instant de la recepció no són combinables entre si, tot i que els espais de frontera no sempre són nítids, com veurem de seguida. La classificació dels components del format de recepció, juntament amb els trets bàsics que els caracteritzen, es poden resumir d'una manera esquemàtica com ho fem a la taula 4.5, a la pàgina següent, on es pot trobar tant la traducció al català dels termes utilitzats per Goffman com els originals en anglès, que, malgrat els anys transcorreguts, s'han mantingut força vigents en la bibliografia sobre aquesta qüestió.¹⁷

¹⁶ Kerbrat-Orecchioni (1990) també té en compte, per a algunes qüestions, Levinson (1988), treball que cita sovint.

¹⁷ Els termes que proposem aquí com a traducció al català dels de Goffman i Levinson s'han de considerar, com els del format de producció, provisionals: tant la flexibilitat de l'anglès per a la formació de mots per derivació com altres diferències estructurals entre aquesta llengua i el català (com ara el fet que el verb *address* porti un complement directe de persona i, en canvi, *adreçar-se* porti un complement preposicional i *adreçar* un complement directe metapragmàtic — “unes paraules”, “un breu discurs...” — i un complement indirecte que expressa el destinatari), fan que no resulti fàcil trobar formes equivalents que siguin alhora sintètiques des del punt de vista formal i precises des del punt de vista semàntic. Kerbrat-Orecchioni (1990), per exemple, no tradueix aquests termes al francès, i utilitza com a manlleus les formes angleses corresponents. Les equivalències que es poden trobar a Boix i Vila (1998: § 3.4.3) coincideixen parcialment amb les nostres (*participant ratificat* per a *ratified participant*, *percebut* per a *known* i *interpel·lat* per a *addressed*), però en alguns casos són diferents (*destinatari* per a *addressed recipient*, *oient* per a *unaddressed recipient*, *escoltapets* per a *overhearer* i *oient potencial* per a *eavesdropper*).

FORMAT DE RECEPCIÓ <i>(reception framework)</i>			
PARTICIPANTS RATIFICATS <i>(ratified participants)</i>		PARTICIPANTS NO RATIFICATS <i>(bystanders)</i>	
DESTINATARIS DIRECTES <i>(addressed recipients)</i> • interpel·lats <i>(addressed)</i> • acceptats <i>(ratified)</i> • percebuts <i>(known)</i>	DESTINATARIS NO INTERPEL·LATS <i>(unaddressed recipients)</i> • acceptats • percebuts	OIENTS POTENCIALS <i>(overhearers)</i> • percebuts	ESPIES <i>(eavesdroppers)</i>

Taula 4.5. Format de recepció segons Goffman (1981)

Es pot establir una primera divisió entre els participants ratificats, acceptats en l'esdeveniment comunicatiu, i els no ratificats, que no hi estan acceptats. Els *participants ratificats* formen part del grup en què té lloc l'esdeveniment comunicatiu, i això es reflecteix tant en la disposició física de les persones, que varia segons el marc participatiu, com en el comportament no verbal (gestualitat manual i corporal, mirada...) dels seus membres. El discurs produït per l'enunciador, d'altra banda, els concerneix a tots d'una manera o altra. Els *participants no ratificats* només són, en principi, testimonis o espectadors d'un esdeveniment comunicatiu del qual estan exclusos, una circumstància que no és pas excepcional, sinó que es dona en bona part de les interaccions quotidianes.

En el grup dels participants ratificats es pot distingir encara entre *destinatariis directes* i *destinatariis no interpel·lats*. El primer grup està format per una o diverses persones i inclou els participants que l'enunciador selecciona, entre un conjunt més ampli d'interlocutors quan és el cas, com a parella, o grup, principal a qui interpel·la per mitjà dels enunciats que emet i a qui adreça els seus comentaris. Les principals marques lingüístiques que permeten identificar aquest primer tipus de participant ratificat són, segons Goffman (1981: 133) i Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.2), les formes de segona persona i els vocatius, juntament amb alguns recursos no verbals, menys discrets i, per tant, més difícils d'interpretar, com ara la mirada i l'orientació del cos. La segona autora hi afegeix el contingut proposicional dels enunciats, combinat amb l'aplicació de la màxima de pertinència. Dins d'un parell adjacent de torns de parla, a més, quan el segon és de tipus reactiu és de suposar que —si no hi ha res que faci pensar el contrari— l'enunciador l'adreça al responsable de la intervenció que l'ha precedit (Kerbrat-Orecchioni 1990: cap. 2, § 1.2.2). També podem trobar altres recursos lingüístics que fan possible, combinats amb els recursos no verbals esmentats, la identificació del destinatari principal, o els destinataris principals, d'un enunciat, com ara l'imperatiu de determinats verbs (*escolta, mira... / escolteu, mireu...*), diverses formes interjectives (*ei, ep...*) i la modalitat interrogativa en general, sovint combinada amb verbs de coneixement i formes díctiques de segona persona (*¿Saps/Sabeu què (m'han dit)?; ¿Tens foc?*).

Tot i que l'enunciador no els adreça directament els seus enunciats, els destinataris no interpel·lats comparteixen l'esdeveniment comunicatiu amb els anteriors, i de fet poden adoptar la categoria d'enunciadors o de destinataris directes en qualsevol moment.

Entre els participants no ratificats, cal distingir els *oients potencials*, la presència dels quals és percebuda per l'enunciador, i els *espies*, que no

són altra cosa que intrusos “il·legals”, que senten o escolten un missatge d’amagat, sense que l’enunciador en sigui conscient.

Els deures —entesos en termes de norma social— dels diferents tipus de receptors són ben diferents: mentre que els participants ratificats —tant els destinataris directes com els destinataris no interpel·lats— han d’escoltar i donar mostres d’interès pel que es diu, els oients potencials, no només no estan obligats ni a escoltar ni a interessar-se pel que es diu, sinó que, tot al contrari, han de mostrar d’una manera manifesta que, malgrat la seva presència, el que passa en l’esdeveniment comunicatiu no els interessa en absolut. En català, aquesta actitud es pot fer explícita per mitjà de fórmules del tipus: “Feu, feu... / Parleu, parleu... *Jo, com si no hi fos...*”. Pel que fa als espies, per definició escolten i s’interessen pel que es diu sense que l’enunciador en tingui coneixement, i al capdavant el que fan és transgredir la norma social que valora negativament la intrusió en els afers (comunicatius) dels altres.

Tot i que les definicions precedents poden suggerir que parlem de categories de participació discretes, fàcilment aplicables a un esdeveniment comunicatiu vist en conjunt, l’anàlisi de mostres de parla reals fa veure ràpidament, com observa Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.2), que es tracta de categories que, fins i tots si s’apliquen a seqüències més petites, es caracteritzen pel fet de configurar un format de recepció que és alhora fluid, perquè les fronteres que separen les diferents menes de receptors no són netes, i fluctuant, perquè les categories en què es poden incloure les persones implicades en la interacció poden modificar-se de manera continuada durant el seu desenvolupament.¹⁸ Aquesta *inestabilitat* (Goffman

¹⁸ Goodwin (1981: 159-165), citat per Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.2, n. 18), mostra, a partir de l’estudi microanalític de la mirada i del contingut proposicional de l’enunciat, que al llarg de la producció d’un sol enunciat el destinatari directe pot variar diverses vegades.

1981: 135) afecta tant la distinció entre participants ratificats i no ratificats, com, entre els primers, la distinció entre destinataris directes i destinataris no interpel·lats i, entre els segons, la distinció entre oients potencials i espies. A l'hora de descriure el funcionament de la interacció és preferible, doncs, la idea d'una jerarquia de destinataris, en termes de grau més que no pas de natura, que es fa més necessària com més nombrós és el col·lectiu de participants: en una interacció amb tan sols dos participants, tots dos són, en principi, ratificats mútuament, i alhora se seleccionen l'un a l'altre com a destinataris directes dels enunciat emesos. El pas de dos a tres participants ja diversifica les possibilitats, i el pas de tres a quatre ja fa possible la divisió del grup en dues converses separades o l'aparició de subconverses de diferents tipus, el que Goffman (1981: 133-137) anomena comunicació subordinada (*subordinate communication*). Aquesta inestabilitat també es pot aduir per justificar l'amplitud que el mateix Goffman atorga al concepte de *participant*.

La caracterització del format de recepció que fa Levinson (1988) arrenca de la distinció, paral·lela a la del format de producció, entre participants (ratificats) i no participants (no ratificats). A partir d'aquí, els trets que, activats o no, es combinen per constituir les diferents categories dins de cada grup són: la INTERPEL·LACIÓ (*address*), o selecció d'un receptor; la DESTINACIÓ (*recipient*), o selecció del destinatari de l'enunciat; i finalment, el CONTACTE (*channel-link*), o capacitat per rebre físicament el missatge.¹⁹ A la pàgina següent, la taula 4.6 resumeix les categories del format de recepció corresponents als participants, segons Levinson (1988), i la taula 4.7, les corresponents als no participants.

¹⁹ Vegeu les notes 11 i 17, sobre l'adaptació que fem de la terminologia utilitzada. D'altra banda, Levinson fa explícites les dificultats amb què es troba a l'hora de definir el tret DESTINACIÓ: “*RECIPIENTSHIP* may be indicated by linguistic form, e.g. by formulation of information, but is hard to define – informally it is about who a message is *for*” (1988: 174).

Categories de participants	Trets		
	INTERPEL·LACIÓ	DESTINACIÓ	CONTACTE
interlocutor (<i>interlocutor</i>)	+	+	+
destinatari indirecte (<i>indirect target</i>)	-	+	+
intermediari (<i>intermediary</i>)	+	-	+
audiència (<i>audience</i>)	-	-	+

Taula 4.6. Format de recepció dels participants segons Levinson (1988)

Categories de no participants	Trets		
	INTERPEL·LACIÓ	DESTINACIÓ	CONTACTE
oient potencial (<i>overhearer</i>)	-	-	+
oient potencial seleccionat (<i>targeted overhearer</i>)	-	+	+
destinació última (<i>ultimate destination</i>)	-	+	-

Taula 4.7. Format de recepció dels no participants segons Levinson (1988)

En relació amb la proposta de Goffman, la de Levinson afegeix la categoria d'intermediari dins el grup dels altres participants, i a més distingeix entre el que anomena *audiència* i els oients potencials, que es diferencien només pel fet que els primers formen part del grup de participants i els segons no. Les dues primeres categories de la taula 4.6, la d'interlocutor i la de destinatari indirecte, es corresponen amb els destinataris directes i els destinataris no interpel·lats de Goffman, respectivament. Finalment, en el grup dels no participants no hi trobem la categoria dels espies (*eavesdroppers*) de Goffman, i en canvi s'hi afegeix la de destinació última d'un enunciat.

En el format de recepció, Levinson també proposa quatre categories superiors, especificades només per a algun dels trets proposats. Aquestes categories són les que s'inclouen a la taula 4.8, a la pàgina següent.

Categories superiors	Trets activats
receptor (<i>recipient</i>)	+ DESTINACIÓ
participant interpel·lat (<i>addressee</i>)	+ INTERPEL·LACIÓ
oients (<i>hearers</i>)	+ CONTACTE
participant (<i>participant</i>)	+ PARTICIPACIÓ

Taula 4.8. Categories superiors de Levinson (1988)

En aquest treball assumim la proposta de Goffman, però a l'hora de plantejar-nos la necessitat d'un terme genèric per designar qualsevol de les categories del format de recepció, sense especificar-la, se'ns planteja fins a quin punt resulta adequat, per a la caracterització de la dixi de persona, tenir-les en compte totes: atès que la referència dítica parteix sempre de la perspectiva de l'enunciador, no sembla que els espies (*eavesdroppers*) de Goffman puguin, per definició, incloure-s'hi. Però la restricció del concepte als participants ratificats —com ja hem vist que fan Kerbrat-Orecchioni i Levinson—, en deixaria fora els oients potencials, que poden ser designats per mitjà d'una expressió dítica de persona. Per tot això, en aquest treball parlem d'*enunciatari* —terme paral·lel al d'*enunciador*— per referir-nos, sense especificar-la, a qualsevol de les categories del format de recepció de Goffman, tret de la dels espies —incloent-hi, doncs, els oients potencials—, els quals queden fora de la perspectiva de l'enunciador i, per tant, de la possibilitat que els tingui en compte d'una manera o altra, i més concretament, de la possibilitat que els seleccioni com a referents d'una expressió dítica de persona. Aquesta concepció de l'enunciatari és coherent amb la del centre dític com a sistema organitzat al voltant de

l'enunciador, que és qui el conceptualitza i qui pren la iniciativa d'acord amb el seu punt de vista i els seus propòsits comunicatius. D'altra banda, també podem parlar d'*enunciatari* per referir-nos al format de recepció en conjunt.

Per acabar, il·lustrarem amb exemples procedents de fonts diverses algunes de les categories participatives del format de recepció. Com en el format de producció, també en aquest cas hi ha formes i estructures lingüístiques que reflecteixen, en major o menor grau, les diferents categories que hem vist.

Començarem comentant breument diversos fragments extrets d'una conversa entre cinc participants ratificats (el pare, REP; la mare, LAU; dues filles, MMA i DIT, i un fill, ROM) que transcorre durant un sopar familiar (es tracta de la conversa número 2 del nostre corpus bàsic), que ens permetrà veure alguns dels recursos que permeten —tant als participants com als analistes— determinar qui són els destinataris directes d'un enunciat determinat i altres aspectes relacionats amb el format de recepció. Els exemples posen en evidència el caràcter fluid i fluctuant de les dues categories de participants ratificats durant la interacció.

El primer fragment, reproduït a (10), exemplifica una de les situacions més senzilles, en què l'enunciador selecciona el destinatari directe del seu enunciat per mitjà de les marques lingüístiques que permeten fer-ho d'una manera més explícita: les formes de segona persona del singular i el vocatiu; a més, el segon torn de parla d'aquest parell adjacent és reactiu respecte al primer, i s'adreça doncs a l'enunciador d'aquest, que n'és el destinatari directe.

(10) LAU **tu Marta vols** una patateta/
 MMA no\

(conversa 2 - 2925)

En el fragment que reproduïm a (11), en canvi, una de les filles, MMA, selecciona el seu pare, REP, com a destinatari directe de la pregunta que fa, també per mitjà d'un vocatiu (*papa*), acompanyat de diverses formes de segona persona del singular; però, malgrat això, la mare, LAU, que en aquest cas seria un dels destinataris no interpel·lats de l'enunciat, s'hi avança i respon per ell, que tot seguit també respon, confirmant la resposta de la seva dona. Ser el destinatari directe de la pregunta no ha garantit, en aquest cas, la presa del torn reactiu en primer terme per respondre-hi d'una manera immediata.

(11) MMA **papa**\
 tu em pots port- --
 em--
 em **pots** tenyir uns pantalons de color lila/
 LAU **no Marta**\
 REP no\
 xata\

(conversa 2 - 2128)

En el tercer fragment, el de (12), la mateixa filla, MMA, parla d'una classe d'anglès, i el pare li vol fer veure l'error que ha comès a l'exercici que acaba de comentar. REP introdueix l'explicació amb un *mira* que la selecciona com a destinatària directa de l'explicació, però de seguida MMA aprofita una breu pausa —expressada en segons, entre parèntesis, a l'exemple—, per adreçar-se a la resta de participants i demanar-los un medicament. REP ho interpreta com una renúncia de MMA a l'explicació i, per tant, a ser la destinatària directa dels enunciats que constitueixen el seu torn, interromput per la pausa, i intenta tornar-la a seleccionar per mitjà d'una pregunta metapragmàtica, que conté el verb *escoltar*.²⁰ Aquest exemple

²⁰ Un enunciat és *metapragmàtic* quan es refereix a qualsevol aspecte de l'activitat comunicativa que s'està duent a terme. Entre les formes lingüístiques que permeten produir aquesta mena d'enunciats hi ha els verbs *dicendi*, com el de l'exemple. La funció metapragmàtica ha estat estudiada per Silverstein (1976, 1993 i 2001), i aplicada a l'estudi de la modalització en les notícies televisives per Wortham i Locher (1996). Vegeu també la visió panoràmica de Duranti (1997: § 6.7) i el recull d'estudis de Lucy (ed.) (1993).

mostra que en la conversa col·loquial les diferents categories de participació en el format de recepció d'un enunciat poden dependre tant de la voluntat de l'enunciador (que selecciona el destinatari directe d'un enunciat) com de la de l'enunciatari (que pot renunciar-hi en qualsevol moment adreçant-se a un altre participant, o al conjunt de participants ratificats, i canviant de tema), i que, per tant, l'adopció d'un determinat estatus participatiu és *negociable* (Levinson 1988: 204-206).

- (12) MMA jo hi posat_
 what's capital_
 dallonsis/
 i era what's the capital\
 i me l'han tatxat\
 REP clar\
 MMA només em faltava un petit the\
 REP **mira**\
 amb anglès_
 hi ha una cosa que has de pensar\
 amb anglès sempre_
 sempre has de tindre en compte una cosa\
 la_
 si has de fer servir_
 (1.71)
 MMA teniu vicks vaporubs\
 REP **m'escoltes o estàs pel vicks vaporubs**\
- (conversa 2 - 3322)

En el quart fragment, el de (13), els destinataris directes de la pregunta que fa l'altra filla, DIT, només poden ser els que aquell mateix dia han parlat amb l'àvia de la família, d'acord amb el contingut proposicional de la pregunta i els coneixements compartits pels participants, a partir dels quals s'aplica el principi de pertinència. Un d'ells, LAU, la mare, és qui hi respon. Tot i que la conversa no va ser enregistrada en vídeo i no podem comprovar-ho, és molt probable que DIT s'adreci als destinataris directes de la pregunta també amb la mirada.

- (13) DIT **què us ha dit l'àvia quan li heu preguntat si li va
 agradar el vicari d'Olot**\
 LAU ntx\
 ha_

	ha fugit d'estudi\
DIT	sí/
REP	x
ROM	x
	no et podia dir que sí\

(conversa 2 - 3684)

El gènere epistolar ens permetrà il·lustrar altres aspectes del format de recepció. Es tracta d'un gènere escrit d'àmbit privat que des de la perspectiva de l'enunciador en principi només pot tenir destinataris directes: la persona o les persones a les quals s'adreça. Això no impedeix, però, que aquests destinataris directes, i també el mateix enunciador, puguin deixar llegir el text a algú altre, circumstància que ni l'esquema de Goffman ni el de Levinson preveuen: es tractaria de participants ratificats per algun dels participants en l'esdeveniment comunicatiu, però no pas per tots. Aquesta característica, compartida amb qualsevol altra situació de comunicació diferida —i també, de fet, també amb les immediates: l'enunciador pot tenir “espies” que són desconeguts per l'enunciatari, i també a la inversa—, podria fer convenient la introducció d'una altra tipus de distinció en el marc participatiu, que reculli la possibilitat que una de les dues parts, enunciador o enunciatari, accepti l'existència de participants que no són ratificats, i ni tan sols coneguts, per l'altra. També en aquests casos, per analitzar adequadament les conseqüències comunicatives de la parla caldrà tenir en compte l'estatus participatiu de cadascú.

Les referències més explícites a l'enunciatari, i més concretament al destinatari directe, també són, en el cas de la carta personal, el vocatiu (fins al punt que està convencionalitzat com una de les parts en què es disposa el text, en un breu paràgraf independent) i les marques de segona persona. Així es pot veure a l'exemple de (14), format pel text sencer d'una carta de condol en què hi ha dues persones que en són les enunciadors i dues més que en són les destinatàries directes.

(14) 1. Set. 2000

Estimats Alba i Seraff:

Tard, però encara més trist, vam rebre el cop de la mort de **la vostra mare**. Conegudes les circumstàncies en les quals tot va ocórrer, i la notícia, tan sobtada, vàrem restar molt impressionats.

Recordem **la mare** com una persona extraordinària, amb la que teníem converses tan riques i profundes, i compartíem moltes coses. La trobarem a faltar en els “arrossos” de Can Verdú i sempre.

Estimats, us enviem una gran abraçada, plena d’afecte i condol

Juan Carlos i M. Remei

(carta 21 - 11313)

D’altra banda, en la carta personal, i també en altres gèneres escrits monologats —com ara el missatge de correu electrònic, la nota personal i la carta administrativa o comercial—, en un nivell supratextual podem trobar una alternança entre la categoria d’enunciador i la d’enunciatari que és similar a la que hem vist per a la conversa col·loquial. La carta de condol del darrer exemple, posem per cas, admetria una carta d’agraïment en què els participants intercanviessin l’estatus participatiu.

Per completar la caracterització del format de recepció, especialment quan parlem de textos que depassen l’esfera privada i se situen, en graus diferents, en un àmbit de comunicació públic, resulta imprescindible plantejar-se com hi intervé un tipus de participant que no hem tractat en detall fins ara: l’audiència.

4.6.1. L’audiència

El concepte d’*audiència* apareix reiteradament en la bibliografia, però de fet és molt més freqüent trobar-l’hi utilitzat que no pas definit, i encara, les definicions no sempre són coincidents.²¹ Per al propòsit d’aquest

²¹ Utilitzem el terme *audiència* considerant que, a partir de les accepcions vinculades a l’àmbit judicial i al de la comunicació audiovisual, pot adoptar també el significat que li atorguem en aquest treball, encara que s’allunyi força del seu significat etimològic i del que recull el *DIEC*, que distingeix entre *audiència* (‘Conjunt de persones que atenen a un programa de ràdio o de televisió’) i *auditori* (‘Conjunt d’oients’, sense especificar), que són conceptes més restringits que el que ens interessa aquí.

treball, es tracta d'un concepte imprescindible i que convé, doncs, aclarir; per fer-ho, recollim les aportacions de la bibliografia que ens han semblat més significatives i les tenim en compte a l'hora de fer-ne la nostra pròpia definició.

Fillmore oposa l'audiència a la parella formada pel parlant i l'oient, i la considera la tercera categoria inclosa en la dixi de persona, d'una manera similar a com ho fa Levinson (1983). Aquesta concepció és bastant propera al concepte de *destinatari no interpel·lats* de Goffman, i s'allunya força del significat que hi donarem aquí.

[...] there is a third category of person deixis which is seldom included in discussions of pronoun systems or person markers in languages, presumably because it seldom has obvious reflexes in the morphology of a language, but which plays a role nevertheless — I have in mind the intended audience, by which I mean a person who may be considered part of the conversational group but who is not a member of the speaker/addressee pair.

Fillmore (1975: 40)

In addition to speaker, addressee and audience (third person, being, of course, definable in terms of the first two), there are a number of further distinctions in person deixis that probably need to be made.

Levinson (1983: 72)

Com es pot veure a la taula 4.6 de més amunt, Levinson (1988) considera que l'audiència és un participant que no és ni destinatari directe ni destinatari no interpel·lat, i que només comparteix amb la resta de participants la capacitat per rebre el missatge. Relaciona el concepte, doncs, amb una jerarquia de participació ratificada en què ocuparia la posició més baixa: per Levinson, l'audiència rep un missatge pel qual no és interpel·lada i del qual no és destinatària.

Goffman (1981: § 3.V) és, de tots els autors consultats, el que caracteritza d'una manera més completa el concepte d'*audiència*. Malgrat això, el significat que hi dóna no permet integrar-la com un element més en el conjunt de distincions en què descompon el format de recepció, cosa que no fa, ni explícitament ni implícitament. En parla en un sentit que sembla l'ori-

ginal en la llengua general, el d'un grup de persones que escolten en directe una altra persona que parla des d'una "posició superior" (parla de *podium events*) i que no prenen, en principi, la paraula, com s'esdevé en una conferència o en un míting polític. També fa referència a l'extensió d'ús que ha rebut el terme, en anglès, per designar els oients de la ràdio i els espectadors de la televisió. I distingeix, finalment, entre aquestes dues menes d'audiència i la que es pot trobar en una obra dramàtica, de ficció, en què els personatges es comporten com si aquesta mena de participant no hi fos i els actors, en canvi, sí que són conscients de les seves reaccions —cosa que, d'altra banda, es pot relacionar amb la descomposició del concepte d'*enunciador* que es dona en aquest cas, que ja hem comentat (§ 4.5). Un aspecte interessant de la caracterització de Goffman és la relació que estableix entre el concepte original d'*audiència* i el nombre de persones que la componen, habitualment superior al dels participants que prenen part en les situacions quotidianes de parla, que és justament el que fa necessari regular l'esdeveniment comunicatiu de tal manera que la presa de torn entre les persones que escolten no sigui lliure. D'altra banda, en alguns esdeveniments comunicatius, com els tribunals de justícia, les congregacions religioses i les classes magistrals, hi ha una audiència que està més implicada en el que es diu que no pas en els casos anteriors, i això es pot relacionar amb el fet que les persones que en formen part hi puguin prendre la paraula amb més facilitat. Aquesta circumstància fa pensar que també en la caracterització de l'audiència hem de parlar d'un fenomen gradual, i no pas d'una distinció entre categories discretes.

Altres autors donen a aquest terme significats més amplis o més restringits. Així, Allan Bell, en el seu article sobre la relació entre la variació funcional i els destinataris d'un text, defineix l'audiència com el conjunt de persones que senten els enunciats d'un parlant, el fòrum reactiu i crític davant del qual, com en un teatre, s'emeten els enunciats (1984: 161). Aquest

autor, doncs, dona a aquest terme un significat més general, similar al de format de recepció de Goffman. En l'àmbit de la teoria de la comunicació, d'altra banda, es parla d'audiència per designar el públic, real o potencial, dels mitjans de comunicació audiovisuals, i també d'altres productes comunicatius, com ara els llocs web que es poden trobar a internet.²²

Mirant d'integrar l'audiència en el format de recepció de Goffman, podem dir que es tracta d'un tipus de participant que en principi està ratificat, i que, en bona part dels casos, a més, està format per un conjunt de destinataris directes dels enunciats emesos per l'enunciador, ja que es pot considerar que aquest s'hi dirigeix directament i, per tant, que els interpel·la. És el cas, per exemple, en la comunicació oral, de la classe magistral, la conferència, els informatius de ràdio i televisió i els mítings polítics. En altres casos, com els debats i les entrevistes de ràdio i televisió, la interpel·lació directa a l'audiència alterna amb la interpel·lació mútua que es fan els participants en el diàleg que és propi d'aquests gèneres. En aquests darrers casos, doncs, l'estatus participatiu de l'audiència és el de participants ratificats que en determinats moments de l'esdeveniment comunicatiu són destinataris directes dels enunciats i en altres moments, destinataris no interpel·lats. Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.3) parla, en aquests casos, de *parole biadressée*. En el cas de la ficció dramàtica, com observa Goffman, l'audiència no és, en general, interpel·lada directament. És el cas de les representacions teatrals, però també, encara més, del cinema i de la ficció emesa per ràdio i televisió —tret, en tots els casos, de les produccions més o menys innovadores que inclouen la interpel·lació directa als espectadors. Alguns gèneres radiofònics i televisius no ficcionals, d'altra banda, admeten una audiència en directe i una altra de diferida en l'espai. Totes dues poden

²² La consulta de llocs web com la *Guia de l'Audiència* de la Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona, pot oferir una idea de l'abast que es dona actualment al concepte d'*audiència* (<<http://www.bib.uab.es/comunicac/guiaud.htm>>, 04/12/2003).

ser interpel·lades o no, però l'enunciador només pot percebre directament les reaccions de la primera.

Al nostre entendre, el que diferencia els participants ratificats que considerem audiència de la resta de participants és el fet que no poden ser enunciadors, o que si ho són és sempre d'una manera que es pot considerar secundària en relació amb el participant o els participants que ho són primàriament. La seva funció principal com a participants en l'esdeveniment comunicatiu és la d'escoltar el que diuen els participants que actuen primàriament com a enunciadors. Aquesta és la manera com concep l'audiència Catherine Kerbrat-Orecchioni.

Dans les conférences encore, l'un des participants est généralement seul à être investi de la fonction émettrice, les autres participants n'étant ratifiés que comme auditeurs silencieux (c'est l'"audience"), et n'ayant à émettre que des régulateurs.

(Kerbrat-Orecchioni 1990: cap. 2, § 1.2.1).

Deixant de banda els reguladors a què es refereix Kerbrat-Orecchioni, que sovint són gestuals, només en alguns casos, i en determinats moments de l'esdeveniment, els participants que constitueixen l'audiència poden adoptar ells mateixos el paper d'enunciadors. Això és el que passa, per exemple, en el torn de preguntes que s'obre al final d'una conferència, durant les intervencions dels estudiants en una classe magistral, en el *torn obert de paraules* —el terme mateix suggereix la modificació del *footing* o posició pel que fa a la presa de torn en aquesta fase de l'esdeveniment comunicatiu— que es troba en l'ordre del dia de diversos tipus de reunions i assemblees, i durant les intervencions del públic que constitueix l'audiència radiofònica i televisiva, que participen en els programes per diversos mitjans (en directe, per telèfon o, cada vegada més, per correu electrònic). En molts casos, a més, la disposició de l'espai situa els participants que actuen

com a enunciadors primaris en un lloc prominent, i l'audiència agrupada i separada clarament d'aquells.

Prototípicament, l'audiència està formada per un grup relativament nombrós de persones, però de fet no es tracta d'un tret que resulti necessari a l'hora de caracteritzar-la (d'altra banda, tampoc seria fàcil establir el nombre de participants a partir del qual es pot parlar d'audiència), ja que de fet pot estar formada per només una o dues persones, sempre que facin la funció d'escoltar sense prendre la paraula.

Tal com l'hem caracteritzat, el concepte d'*audiència* es pot estendre a la comunicació escrita, de tal manera que s'hi pot incloure el concepte de *lector*, o de *públic lector*, aplicat a qualsevol discurs escrit que tingui una projecció pública i que vagi adreçat a un nombre indeterminat de destinataris, més o menys perfilat, que en principi no podran actuar com a enunciadors en un hipotètic torn posterior. En l'àmbit privat, poques vegades es pot parlar d'*audiència* en la comunicació escrita: la possible jerarquia entre participants en la interacció quotidiana rarament provoca situacions com les que hem descrit per a l'audiència dels esdeveniments comunicatius públics, tant orals com escrits. I d'altra banda, com ja hem dit, les notes personals, les cartes i els missatges de correu electrònic personals, posem per cas, constitueixen sovint un tipus de comunicació interactiva, en què els diferents "torns" es van adoptant d'una manera més o menys diferida, en una mena de supraesdeveniment comunicatiu més ampli; aquest tipus de situació no inclou, en principi, un tipus de participant equiparable al concepte d'*audiència* tal com l'hem definit.

En tota la comunicació diferida, de fet, la frontera entre destinataris directes i destinataris no interpel·lats sol ser difusa. En publicitat i en els mitjans de comunicació de masses es parla sovint d'*audiència potencial*, concepte que es pot relacionar amb el de destinatari directe; i en àmbits diversos, es pot parlar de diferents subgèneres en funció del tipus de desti-

natari (programació infantil, literatura infantil i juvenil, llibres i documentals televisius de divulgació científica...).

Per acabar, il·lustrarem amb diversos exemples el concepte d'*audiència* que acabem d'exposar. El primer correspon a la presentació d'una entrevista televisada, emesa per Televisió de Catalunya l'any 1993, a qui era aleshores el president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol (JPJ). A més de la persona entrevistada, els participants són Josep Puigbó (JPB), que és l'entrevistador que podem considerar principal —perquè representa el canal de televisió que emet l'entrevista i perquè és qui modera l'esdeveniment—, i els directors de tres diaris catalans, que actuen com a coentrevistadors, Joan Tapia (JTA), Antonio Franco (AFR) i Vicenç Villatoro (VVI). El marc participatiu de l'entrevista televisiva es caracteritza per uns trets propis que tenen una influència determinant en les formes lingüístiques que s'hi utilitzen, tant en els aspectes formals com en els de contingut. Només fixant-nos en les fórmules de salutació que utilitza l'entrevistador principal, JPB, podem comprovar que la primera, que correspon a l'inici absolut del programa, just després de la portada escrita en què s'anunciava l'entrevista, s'adreça als telespectadors, que constitueixen l'audiència del programa i alhora els destinataris directes dels primers enunciats (15).

(15) ((portada escrita, amb música de fons: ENTREVISTA AL PRESIDENT DE LA GENERALITAT))

((pla mitjà de JPB))

JPB **bona nit**\
TV3 ha_
convidat aquesta nit_
el_
president de la Generalitat de Catalunya_
Jordi_
Pujol_
per fer un repàs_
de l'actualitat política_

(entrevista televisiva 1 - 5518)

La segona salutació s'adreça a l'entrevistat, que és seleccionat amb un vocatiu com a destinatari directe de l'enunciat i alhora com a enunciator de la resposta de cortesia. Els coentrevistadors són, en aquest moment, destinataris no interpel·lats que al llarg de l'esdeveniment comunicatiu podran accedir a la categoria d'enunciadors i, més rarament, a la de destinataris directes, i l'audiència és ara la destinatària no interpel·lada del diàleg (16).

(16) JPB amb el president de la Generalitat per tant_
 intentarem analitzar_
 aquests_
 i altres aspectes_
 e_
 d'aquest moment\

(JPB deixa de mirar la càmera i es gira cap a JPJ)

president_
 e_
 ((pla mitjà de JPJ))
bona nit_
i benvingut\

JPJ **bona nit**\

(entrevista televisiva 1 - 5563)

En aquest marc participatiu, la presa de torn està sotmesa a una regulació molt estricta; per aquesta raó, l'adopció de la categoria d'enunciator en aquest moment per part d'algun dels coentrevistadors, que encara no han pres la paraula, hauria estat interpretada com una transgressió greu de les normes del gènere i com a clarament descortesa.

La salutació als altres coentrevistadors, que té lloc tot seguit, fa evident la influència de l'audiència en la configuració de les normes del gènere, com es pot veure a (17). L'ús del vocatiu per part del presentador principal, hi fa almenys tres funcions: complir el ritual de presentació previ al cos de l'entrevista, seleccionar en cada cas el destinatari directe de la salutació i informar els telespectadors de la identitat de les tres persones

que assumiran la responsabilitat de ser coentrevistadors juntament amb ell mateix.²³

- (17) JPB aquesta_
((pla mitjà de JPB))
conversa oberta amb el president_
de la Generalitat_
la compartirem_
durant la pròxima hora_
amb els directors_
de tres diaris catalans\
als quals_
també hem d'agrair_
des de_
Televisió de Catalunya_
la seva_
participació\
(JPB deixa de mirar la càmera i es gira cap a JTA)
((pla mitjà de JTA))
Joan Tapia
director de La Vanguardia
JTA **bona nit**
JPB **bona nit**
Antoni Franco
((pla mitjà d'AFR))
AFR **hola**
JPB **director d'El Periódico de Catalunya**
AFR xx
JPB i **Vicenç Villatoro**
((pla mitjà de VVI))
director adjunt
del diari Avui
bona nit i bona hora
VVI **bona nit**

(entrevista televisiva 1 - 5590)

Paral·lelament, les entrevistes de la premsa permeten comprovar que algunes característiques del gènere són motivades pel fet que, a més dels (generalment) dos participants que s'alternen com a enunciadors i com a destinataris directes, hi ha el públic lector, que també hi actua com a audiència.

²³ Kerbrat-Orecchioni (1990: cap. 2, § 1.2.3, n. 26) observa que a les entrevistes dels mitjans de comunicació audiovisuals el nombre de vocatius és més alt que el que es troba en altres esdeveniments comunicatius, precisament a causa de la funció informativa que prenen per als oients o espectadors que s'incorporen a un programa un cop ja ha començat. Aquesta propietat contrasta amb els recursos conversacionals que miren d'evitar donar informació irrellevant o que els interlocutors ja saben: “¿Has sentit el que han dit a les notícies?”

Així, és molt freqüent que el cos de l'entrevista estigui precedit per un paràgraf no dialògic que té la funció de presentar la persona entrevistada als lectors, com es pot veure a (18), que és el fragment inicial d'una entrevista a un exjugador de futbol, on hem destacat en negreta aquest paràgraf introductori.

(18) LA PUNTA

Sadurní: “Una fundació és el màxim que pot tenir el Barça”

Salvador Sadurní va guanyar una Lliga amb el Barça la temporada 1973-74 i va ser internacional. Disset anys després, aquell porter nascut a l'Arboç fa de relacions públiques de la Caixa Penedès i a través de l'Agrupació de Veterans col·labora amb els ex-jugadors que tenen dificultats per trobar feina, per entrar en un quiròfan o per comprar-se una cadira de rodes.

Ferran Martínez

— No li hauria agradat més dedicar-se a l'esport que treballar per a un banc?

— Quan era porter vaig coincidir amb grans professionals com Pesudo, Reina o Mora, i m'adonava que l'entrenador ho passava malament perquè només podia jugar un. Fins i tot plorava si arribava el diumenge i em quedava a la banqueta. L'esport és molt dur.

(entrevista premsa 3 - 11673)

A diferència dels gèneres anteriors, tant en la classe magistral com en el manual acadèmic l'audiència és el destinatari directe dels enunciats emesos per l'enunciador, i així es manifesta lingüísticament. A l'exemple de (19), corresponent a una classe, les formes de segona persona del plural seleccionen el conjunt de destinataris, els estudiants que hi assisteixen. Pel que fa al manual acadèmic, a l'exemple de (20a) hi trobem les interpel·lacions als lectors en segona persona del plural de l'imperatiu (expressades gràficament, a l'exemple, per mitjà de l'abreviatura que sol utilitzar-se en aquest gènere), i al de (20b) hi trobem una referència lèxica explícita de tipus metapragmàtic als destinataris, individualitzats per mitjà del singular.

- (19) PR3 està clar que per Kipling els espanyols no eren blancs eh/
i és una consideració que la **podreu sentir**_
que la **podríeu sentir** repetida_
eee amb bastanta amb bastanta facilitat_
per gent que doncs eee tenen menys melanina a la pell encara que nosaltres_
perquè com **sabeu** el color és un color que depèn_
eee estrictament de la melanina que permet una certa resistència al sol_
(classe 3 - 9413)
- (20) a. **Veg.** Habermas, *ibid*, vol. 1, p. 104 i ss; p. 119 i ss.
(manual 3 - 12659)
- b. **No es refiï mai**, doncs, **el lector**, dels sociòlegs que al cap d'uns segons de fer veure que busquen el gat diuen que ja l'han atrapat.
(manual 8 - 13003)

Finalment, el manual a què correspon l'exemple de (21) tanca la introducció amb un apartat titulat "Els destinataris d'aquest llibre", en què es descriu el públic lector en què pensen els editors i els autors, de manera que aquesta audiència potencial es pot considerar un tipus d'enunciatari ratificat pels enunciadors. La descripció s'inicia d'una manera prou explícita perquè puguem parlar de destinataris directes, però acaba d'una manera prou difusa perquè es faci evident, una vegada més, la gradualitat de la distinció entre aquesta categoria i la dels destinataris no interpel·lats o, fins i tot, la dels participants no ratificats.

- (21) S'ha pensat especialment en els estudiants universitaris dels ensenyaments de Ciència Política, Dret, Gestió i Administració Pública, Sociologia i Economia, però l'obra també pot interessar a tota persona que tingui responsabilitats públiques en la política i en les administracions, i lògicament, a tot ciutadà o ciutadana que vulgui aproximar-se al coneixement acadèmic de la política i el govern de Catalunya.
(manual 4 - 12703)

En definitiva, es pot dir que l'audiència és un tipus de participant que, dintre del format de recepció, pot ocupar, com a participant ratificat, tant la categoria de destinatari directe com la de destinatari no interpel·lat. Pel que fa als participants no ratificats, només en la mesura que algú veu un

programa o llegeix un text publicat que no estava pensat per a ell es pot arribar a considerar que l'audiència ocupa la categoria d'oient potencial (no previst per l'enunciador) i, més rarament encara, d'espia.

4.7. Els col·lectius en què s'inclouen els participants

Els participants en un esdeveniment comunicatiu es poden incloure en qualsevol grup de persones, o en darrer terme d'éssers, amb qui comparteixin alguna característica de qualsevol mena (física, psíquica, social, cultural...). Els col·lectius de què formen part constitueixen una xarxa de cercles, en alguns casos adjacents i en d'altres concèntrics, que tenen sempre com a nucli algun dels interlocutors. Es tracta d'una propietat social que resulta extraordinàriament rellevant per a la semàntica de les formes díctiques de persona, i per aquest motiu dediquem la taula 4.9 a mostrar d'una manera sumària, i amb alguns exemples, els principals tipus de col·lectius que hi pot haver al darrere d'una forma que inclou entre els seus referents algun dels participants en l'esdeveniment comunicatiu. En els exemples, subratllem els elements del context lingüístic que, en alguns casos, contribueixen a identificar el col·lectiu corresponent.

1. Els **participants** (tots o alguns) en l'esdeveniment comunicatiu (conversa, entrevista, classe...); s'hi pot incloure, com es pot veure en el darrer exemple, l'**audiència**.

(22) PPP no **discutim** tant tu i jo\
oi que no com abans **discutíem**/

CME no\

PPP **discutíem** més\

CME abans **discutíem** més\

(conversa 3 - 739)

(23) PUY **baixem** ja\
i **marxem**\

MJJ sí sí sí\

[...]

PUY **agafem** les coses i **marxem**\

(conversa 3 - 5507)

<p>(24) LFA ens trobem en els despatxos de_ del Grup e Socialista_ del Parlament de Catalunya\ (entrevista televisiva 7 - 7679)</p>	<p>(25) PR1 tal com trobareu/ també si us mireu la primera:_ les primeres pàgines en aquell llibret del Pierre Vilar del què parlava ahir/ (classe 1 - 8620)</p>
<p>2. L'entorn més pròxim (família, amics...).</p>	
<p>(26) MMM ai Déu meu\ i què més ens ha de passar\ no ho sé\ CME no sé\ MMM xxx CME pse\ ja no ens pot passar res més\ (conversa 1 - 1670)</p>	<p>(27) MJJ ojalà que sigui tan fantàstic_ que siguem amics sempre_ però que no és tan fàcil\ (conversa 3 - 4757)</p>
<p>(28) E.F. [...] El disc que <u>he fet amb el Toti</u> és una de les coses amb què més <u>he disfrutat</u>. Ha estat un autèntic plaer. M.C. ¿Seguiran treballant junts? E.F. Sí, sí. La intenció és seguir; el problema és que no és fàcil. El que fem és molt minoritari. (entrevista premsa 8 - 12073)</p>	<p>(29) EUU feia anys que no jugava a futbol_ PUY pero qui éreu\ MJJ (EUU) <u>ella</u> <u>el Lluís i jo</u> contra l'<u>Andrés</u> <u>el germà del Lluís</u> <u>i a un amic de l'Andrés</u>\ i després va venir <u>la Mariajo</u> (conversa 3 - 5079)</p>
<p>3. Grups socials més amplis, determinats per factors diversos (edat, sexe, professió, llengua, religió, ideologia, aficions...), a vegades organitzats institucionalment (empreses, partits polítics, clubs esportius...).</p>	
<p>(30) SZZ i resulta que <u>els nens</u> si- si precisament_ són els que més preparats estan per qualsevol cosa per absorbir-la totalment\ i que ens equivoquem de pensar que_ BCB que ens estem equivocant\ SZZ que són com nosaltres\ (entrevista televisiva 2 - 6252)</p>	<p>(31) Q.A. ¿Internet farà més lliures les dones? A.S. Penso que sí. Ho hauria de procurar. Q.A. Com? A.S. Donant més poder d'informació i de comunicació. Així aconseguirem més llibertat. Q.A. I podreu comprar més, oi? A.S. També, sí. Q.A. Ho deia per reforçar el tòpic. (entrevista premsa 10 - 12210)</p>
<p>(32) LFA <u>senyor Nadal</u>\ vostès saben_ que van a perdre\ que <u>aquesta moció de censura</u> la tenen perduda_ abans de començar\ (entrevista televisiva 7 - 7734)</p>	<p>(33) LHE no només de paper higiènic\ JCA no\ tant de_ altres productes que també fabriquem\ com és el cas del paper de cuina_ els tovallons_ o els mocadors de paper\ (entrevista televisiva 4 - 7241)</p>

<p>(34) Els <u>sociòlegs</u> tenim fama de preguntaires, i fins i tot de tafaners. (manual 8 - 12995)</p>	<p>(35) El <u>Barça</u> actua sovint com una societat anònima sense ser-ho. És clar, si passem de ser <i>més que un club</i> a ser un club normal, les discussions són més grans que en un altre lloc. (entrevista premsa 9 - 12127)</p>
<p>4. Les persones amb qui es compareix el lloc de pertinença, del més proper al més ampli (carrer, poble, barri, ciutat, país, estat, continent).</p>	
<p>(36) JTA estem en una recessió econòmica_ <u>Catalunya</u> <u>Espanya</u> <u>tot Europa</u>\ (entrevista televisiva 1 - 5850)</p>	<p>(37) XEV jo penso_ que_ a casa nostra_ <u>a la Costa Brava</u> <u>a Catalunya</u> doncs_ tenir una cosa d'aquest tipu_ jo crec que és important\ (entrevista televisiva 5 - 7329)</p>
<p>(38) PR1 <u>Espanya</u> queda molt lluny/ queda molt lluny d'aquest centre-- d'aquest centre d'Europa\ [...] aquest allunyament/ diguem de l'epicentre de les xarxes-- de l'epicentre de les xarxes comer- cials_ [...] doncs ha restat a- al nostre país/ ee_ moltes possibilitats de desenvolupament econòmic\ (classe 1 - 8783)</p>	<p>(39) No sé quin temps teniu per <u>Londres</u>, però per Barcelona es pot dir que ara comença tímidament l'estiu, però treballant s'aguanta millor així. (carta 3 - 10636)</p>
<p>5. Els éssers humans, la humanitat.</p>	
<p>(40) El fet és que conèixer el nostre funcionament i introduir-nos en els racons de l'organisme és una fita que hem buscat durant molt temps. Els antics ja ho van proposar; Aristòtil en va parlar. (CC 5: <i>Encara no som humans</i>, 10)</p>	
<p>6. Els éssers vius.</p>	
<p>(41) Els textos arrelen en la situació comunicativa, depenen d'ella i, alhora, la modifiquen amb la seva existència, de la mateixa manera que <u>els éssers vius</u> necessitem i modifiquem el nostre entorn ecològic. (CC 30: Castellà, <i>De la frase al text</i>, 63)</p>	

Taula 4.9. Principals col·lectius en què s'inclouen els participants

5. Dixi de persona i gramaticalització de la referència als participants

Un cop vista la necessitat de distingir entre formes gramaticals i categories participatives, i havent adoptat un marc conceptual per a les segones, el present capítol aborda la caracterització de les expressions lingüístiques que codifiquen prototípicament la referència als participants en un esdeveniment comunicatiu posant-les en relació amb aquell marc conceptual.

La categoria de persona, tal com ha estat concebuda tradicionalment en la gramàtica occidental, codifica els trets dítctics participatius més bàsics: s'ha considerat que la primera persona codifica la referència a l'enunciadador i la segona, la referència a l'enunciatari. La tercera persona gramatical es distingeix dràsticament, des d'aquest punt de vista, de les altres dues, ja que, com ja s'ha dit, no codifica la referència dítctica, tot i que pot tenir en algunes ocasions un ús dítctic (vegeu § 3.8.1*b*, § 3.8.2*a-b*, i d'una manera especial, § 3.8.9). Aquesta diferència es manifesta a les llengües del món des del punt de vista estructural en contrastos diversos entre les formes de primera i segona persona, d'una banda, i les de tercera, de l'altra (Benveniste 1946 i 1956, i Levinson 1988: 183, entre altres).

S'ha observat sovint (vegeu, per exemple, Lyons 1968: § 7.2.2, i Levinson 1983: § 2.2.1 i 1998: § 2.1) que les característiques semàntiques bàsiques de les tres persones gramaticals, pel que fa a la codificació de la dixi, es poden resumir, per al singular, amb els trets d'inclusió de l'enunciadador i de l'enunciatari, activats o no segons els casos, com s'ha representat a la taula 5.1, a la pàgina següent.

participant	persona gramatical		
	1	2	3
enunciador	+	-	-
enunciatari	-	+	-

Taula 5.1. Trets semàntics participatius de les diferents persones gramaticals

Per al plural, com veurem, el sistema es torna més complex, pel fet que es tracta sovint d'un plural no convencional, que combina trets semàntics dítics i no dítics.

Levinson (1988) es pregunta per què les llengües han tendit a no gramaticalitzar distincions més fines que la més general entre l'enunciador i l'enunciatari, i planteja dues hipòtesis:

La primera explicaria el caràcter dual i simple de la distinció per mitjà de la semàntica de prototips (Fillmore 1982), aplicada als pronoms: l'oposició bàsica entre primera i segona persona s'hauria codificat a partir de la situació canònica d'enunciació, en què, segons aquest autor, hi hauria només dos participants. En aquestes circumstàncies, les nocions compostes de parlant i destinatari exhauririen els rols participatius rellevants, i les terceres persones serien els no participants.

La segona possibilitat d'explicació es basa en la naturalesa dual del sistema de presa de torns, que sembla universal (almenys pel que fa a aquesta qüestió) per a la parla informal: el sistema dual seria indiferent al nombre de possibles participants i al nombre exacte de rols participatius que assumeixen.

Sigui com sigui, el mateix Levinson adverteix que la diversitat de categories participatives es manifesta lingüísticament per mitjà de molts recursos que van més enllà de les categories de primera i segona persona; nosaltres ho matisaríem, potser: més enllà de les categories de primera i

segona persona *en el seu ús prototípic*. En aquest capítol, descriurem i intentarem explicar els recursos gramaticalitzats per a la referència a l'enunciador i a l'enunciatari, i en el següent farem el mateix amb les estratègies alternatives que permeten la referència als participants en la comunicació, que també constitueixen sovint expressions dítiques però que estan menys gramaticalitzades en el sistema lingüístic que les primeres.

5.1. L'enunciador

En el capítol anterior hem vist que la figura de l'enunciador no és monolítica, i que pot descompondre's, en primera instància, en tres categories participatives diferents, l'animador, l'autor i el responsable, que poden ser ocupades per una mateixa persona o recaure en diverses (Goffman 1981). En anàlisis més detallades de la interacció pot resultar necessari establir distincions més fines que permetin distingir figures com la de l'animador i la del portaveu, per exemple (Levinson 1988).

En aquest apartat tractem la referència gramaticalitzada a l'enunciador, centrada com es veurà en la noció de primera persona gramatical.

5.1.1. La primera persona del singular

La tradició gramatical ha descrit la primera persona del singular, en totes les seves manifestacions formals (morfemes verbals, pronoms àtons i pronoms tòtics), com la categoria gramatical que permet a l'enunciador —el parlant, l'emissor...— referir-se a si mateix, fins al punt que es considera que aquesta característica de les llengües constitueix un universal lingüístic (Weinreich 1963: § 2.2.2).

En aquesta tradició, la definició de les formes de primera persona del singular és extremament simple des del punt de vista semàntic, perquè, més

enllà del caràcter humà del referent, només s’hi inclou el tret de ser l’enunciador de l’enunciat on surten, com també s’ha representat a la taula 5.2.

participant	primera persona del singular
enunciador	+
enunciatari(s)	-
altres persones (no participants)	-

Taula 5.2. Trets semàntics bàsics de la primera persona del singular

Si es relaciona la primera persona del singular amb la descomposició del format de producció, es comprova fàcilment que el cas més habitual és aquell en què les expressions díctiques que la contenen tenen com a referent un enunciador on coincideixen l’animador, l’autor i el responsable, de manera que aquestes tres categories, o bé es desprenen del context extralingüístic (per exemple, del tipus d’esdeveniment comunicatiu) o bé han estat especificades lingüísticament en el context discursiu previ per mitjà d’altres procediments.

En una conversa col·loquial, posem per cas, són bàsicament l’alt grau de coneixements compartits i les condicions de producció i recepció en què es desenvolupa el discurs el que permet saber als participants, més enllà de la categoria evident d’animador, si qui parla en cada moment és l’autor del discurs que emet i quina responsabilitat té activada en cada moment en relació amb els altres participants (pare-filla, amics, germans...), i passa el mateix en qualsevol altra circumstància en què tots els participants comparteixen el context, com és el cas, per exemple, d’una classe magistral: el caràcter reiteratiu dels participants, i les característiques constants de l’esdeveniment comunicatiu i de les responsabilitats que s’hi activen (professor i estudiants), fan innecessari explicitar-los al començament de cada sessió.

En les situacions de comunicació oral a distància, com pot ser el cas de les converses telefòniques i de l'ús de l'interfon en un edifici, l'enunciat pot identificar-se dient *sóc jo*, confiant que les propietats físiques més idiosincràtiques de l'enunciat que emet (el timbre de la veu, per exemple) —precisament les “menys lingüístiques”— i el context extralingüístic (el grau de coneixement mutu, el fet d'haver de telefonar o arribar a aquella hora...) seran suficients perquè l'enunciatari l'identifiqui. Si no és així, recorrerà a altres estructures (*Sóc la Neus; Em dic Neus...*), de les quals parlarem a § 6.1.3c.

En altres esdeveniments comunicatius, en canvi, no es poden pressuposar d'una manera tan directa ni la identitat de tots els participants ni les responsabilitats que activen en el conjunt de l'esdeveniment. En aquests casos, se solen fer explícits per mitjà de formes lèxiques, com hem vist a l'exemple (2) del capítol 4 —*em dedico, el meu treball*—, que també ens ha permès il·lustrar els canvis de responsabilitat que es poden trobar al llarg d'un mateix esdeveniment comunicatiu.

Però les circumstàncies en què l'animador, l'autor i el responsable coincideixen en una mateixa persona no ens permeten saber si la primera persona gramatical codifica específicament la referència a alguna d'aquestes tres categories o bé les codifica totes tres alhora. És en els casos en què la descomposició del format de producció es fa més explícita on podem comprovar que, de fet, el que codifica la primera persona gramatical és la referència al responsable. Vegem-ho, recuperant alguns dels exemples que ens han servit per il·lustrar les diverses categories que componen l'enunciat a § 4.5, i afegint-ne d'altres.

En un enunciat que conté una citació en estil directe, quan apareixen formes de primera persona del singular tant a l'enunciat citant com en el citat (vegeu § 3.6.4b i § 4.5), poden ser coreferents, si el discurs citat corres-

pon al mateix enunciador que el citant, com passa a (1), o no, si es tracta de dos enunciadors diferents, com passa a (2). En aquests exemples, indiquem la identitat referencial per mitjà de subíndexs.

(1) REP_a **dic**_a ja t'ho **explicar**_a després\
(conversa 2 - 2081)

(2) CME_a i a l'Anna Mari_b també eh\
 que **em**_a va dir_
 ja et **comprar**_b quatre paquets\
(conversa 1- 1400)

A l'exemple de (2), l'enunciador de l'enunciat citant actua com a animador del citat, i a la persona introduïda en el citant, normalment el subjecte del verb *dicendi*, hi sol correspondre la categoria d'autor —almenys en la mesura que la citació sigui fidel a les seves pròpies paraules— i de responsable de l'enunciat incrustat. A l'exemple, doncs, el referent de la forma de primera persona del singular de l'enunciat citat no és l'animadora (CME), sinó l'autora i responsable (l'Anna Mari).

La lectura en veu alta d'un text que té com a autor i responsable una persona que no és qui llegeix —circumstància que es dóna amb certa freqüència a les conferències, els discursos i determinats oficis religiosos, entre altres esdeveniments comunicatius—, que al capdavall no deixa de ser un cas particular de citació, també fa evident que la primera persona del singular no pot codificar només la categoria de l'animador: d'una banda, les formes de primera persona del singular que apareixen en el text tenen com a referent el responsable del text, establert en algun moment previ a la lectura, o deduït contextualment; de l'altra, si l'enunciador, mentre reproduïx el text, emet algun enunciat metapragmàtic, referit a les condicions en què té lloc la lectura (*Tot seguit us llegiré l'aportació de X; ¿Que em sentiu bé?; Perdoneu, m'he saltat un paràgraf*), durant l'emissió d'aquesta mena d'enunciats no fa tan sols d'animador, sinó també d'autor i responsable del que diu, que queda totalment fora de la responsabilitat de l'autor del text repro-

duït. En aquests fragments, doncs, les formes de primera persona del singular sí que hi fan referència.

La carta que ens ha permès il·lustrar el diferent estatus participatiu dels dos enunciadors que la signen en el capítol 4—n’era l’exemple (3)—, en què es combinen formes de primera persona del singular i del plural, les del primer tipus corresponen a enunciats, o fragments d’enunciats (*esdeveniments enunciatius*, en diu Levinson, com ja hem vist a § 4.5), en què l’autora de la carta, que l’ha redactada tota —tret, recordem-ho, de la tercera postdata—, assumeix la responsabilitat, sense l’altre enunciadore, dels fragments on apareixen: *imagino*, *escric* i *odio* són els tres verbs on apareixen aquestes formes, i tots tres expressen esdeveniments atribuïbles només a ella, com veiem a (3).

- (3) Bé doncs, per ara res més, ah! sembla que anireu de “casori” el 24 de Juny oi?? quina enveja! **imagino** que a partir d’ara no **rebrem** massa notícies perquè anireu tots de bòlit amb el casament.

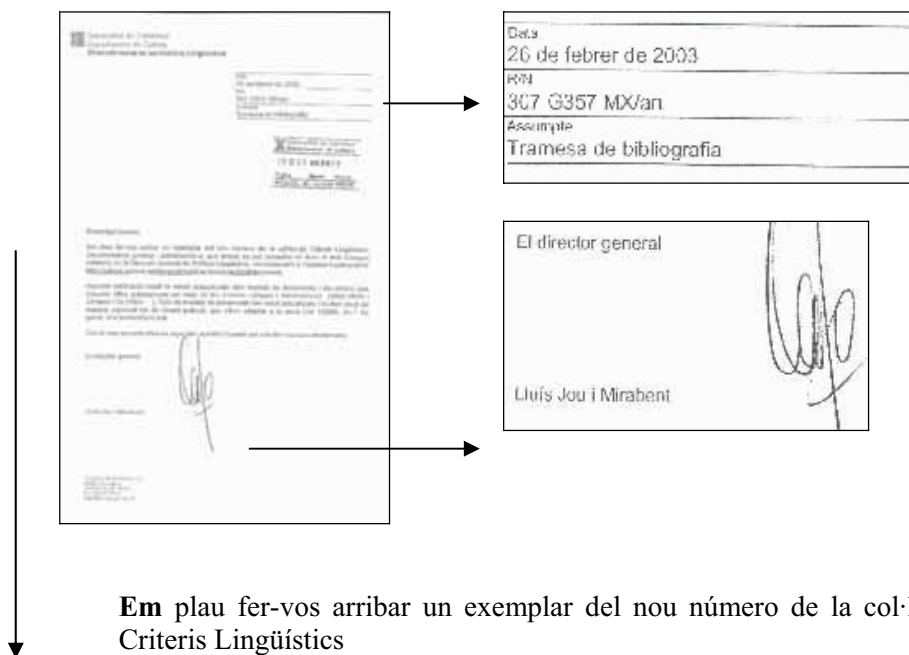
[...]

P.D: Per primera vegada **escric** amb blau. Ho **odio**, però era l’únic retolador que anava bé!

(carta 8 - 10866)

El segon ofici administratiu que hem comentat al capítol 4 —n’era l’exemple (5)— encara mostra més clarament que el referent d’una forma de primera persona del singular, en el seu ús prototípic, és el responsable del text (en aquest cas, el format de producció es manté estable al llarg de tot l’esdeveniment comunicatiu): l’animador transcriu el text (*an*), l’autor el redacta (*MX*) i el responsable el signa (Lluís Jou i Mirabent, director general de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), tal com queda establert a l’encapçalament. Les diverses formes de primera persona del singular que apareixen en el text tenen com a referent el responsable del text, Lluís Jou i Mirabent, com es pot veure a (4), on el tornem a reproduir.

(4)

Em plau fer-vos arribar un exemplar del nou número de la col·lecció Criteris Lingüístics [...] **Confio** que aquesta obra us sigui útil i **aprofito** l'ocasió per saludar-vos ben atentament.

El director general

((signatura))

Lluís Jou i Mirabent

(CC 28: ofici administratiu)

Aquesta característica referencial de la primera persona del singular pot relacionar-se amb algunes de les condicions de reeiximent que han de complir els actes de parla performatius per ser-ho realment, i més concretament la que estableix que les persones i les circumstàncies de l'acte han de ser les adequades (Austin 1962: 75-77 i 105-106). De fet, com ja hem comentat (§ 2.3.5), l'anàlisi performativa va ser utilitzada per la semàntica generativa per definir les expressions dítiques, a partir precisament de la primera persona del singular del verb performatiu.

Podem reformular, doncs, les característiques semàntiques de la primera persona del singular especificant la referència al responsable, tal com ho fem a la taula 5.3, a la pàgina següent.

participant	primera persona del singular
enunciador (responsable)	+
enunciatari(s)	-
altres persones (no participants)	-

Taula 5.3. Trets semàntics bàsics reformulats de la primera persona del singular

D'altra banda, els canvis de posició que afecten la responsabilitat poden reflectir-se fins i tot en usos particulars de la primera persona del singular com el que reproduïm tot seguit a (5). La descomposició de la categoria participativa d'enunciador permet, efectivament, explicar combinacions de formes que, des del punt de vista de la semàntica oracional i de les relacions de coreferència entre les diferents formes de primera persona, podrien semblar contradictòries o paradoxals.

- (5) JGU m'encantaria poder venir a l'estadi a jugar
e_
contra el meu equip\
em f_
em faria molta molta il·lusió tornar a trepitjar
l'estadi_
tornar a viure una experiència com aquesta\
 jugar a l'estadi_
amb una samarreta que no sigui la meva\
(entrevista televisiva 8 - 8375)

En aquest fragment discursiu, un sol enunciadore, el futbolista Josep Guardiola, expressa un desig en què col·lideixen una responsabilitat assumida, però ja “desactivada”, la de jugador del FC Barcelona —combinada, de fet, amb la de ser a més simpatitzant d'aquest equip de futbol, que es manté—, i una altra d'activada però incipient, i encara no assumida, la de ser jugador de l'equip italià del Brescia. Això explica que puguin aparèixer en un mateix enunciat dues formes d'íctiques de primera persona que donen com a resultat aquests enunciats aparentment contradictoris: *M'encantaria*

poder venir a l'estadi a jugar contra el meu equip i Em faria molta il·lusió [...] jugar a l'estadi amb una samarreta que no sigui la meva. De fet, l'anàlisi completa de l'entrevista fa evident que aquesta col·lisió de responsabilitats es manifesta també en l'ús d'altres expressions dítiques, com veurem més endavant (§ 6.1.1e).

Finalment, l'aplicació de les consideracions precedents a la versió complexa de la proposta de format de producció de Levinson (1988) permet comprovar que la primera persona del singular s'utilitza per a les categories de participants en què està activat el tret MOTIU, que correspon precisament a la categoria de responsable de Goffman: l'*autor* (l'enunciador que té activats els tres trets), l'*autor putatiu* (el que no codifica el discurs), el *proveïdor* (qui el codifica i se'n fa responsable però no hi posa la veu o les mans), i per acabar l'anomenat *espònsor* (qui ni codifica el discurs ni n'és l'animador).

5.1.2. La primera persona del plural

Des d'una perspectiva estrictament gramatical, Otto Jespersen (1924: cap. XIV) ja va observar que el plural de la categoria de primera persona no era convencional (ell mateix el considera l'exemple paradigmàtic del que anomena *plural of approximation*), idea que posteriorment han reprès molts altres autors:¹ *nosaltres* normalment no significa 'jo + jo...'. Dit d'una altra manera, la primera persona del plural només rarament —com és el cas de les cartes i altres documents signats per més d'una persona, i dels articles i els llibres d'autoria compartida— té com a referents dos o més enunciadors, casos que tractarem a § 5.1.3. En el seu ús prototípic, la primera persona del

¹ Vegeu, per exemple, Benveniste (1946: 233), Lyons (1968: § 7.2.2), Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.1), Levinson (1983: § 2.2.1 i 1998: § 2.1), Maingueneau i Salvador (1995: § 1.3), Vanelli i Renzi (1995: § VI.2.1.2), Payrató (2002: § 3.2.2.1b), Todolí (2002: § 6.4.3) i Stirling i Huddleston (2002: § 17.2.1).

plural codifica la referència a un grup de persones (o d'ens animats) en què s'inclou un enunciator únic, i aquest és el seu significat bàsic.

Paral·lelament a la primera persona del singular, les formes gramaticals de primera persona del plural (morfemes verbals, pronoms àtons i pronoms tòtics) no contenen cap tret semàntic que expressi les categories en què es pot descompondre l'enunciator. Però, a més, en moltes llengües, entre les quals s'inclou el català, tampoc en contenen cap que permeti identificar d'una manera més o menys precisa les persones que formen el grup en què s'inclou, en relació o no amb el marc participatiu. Altres llengües, en canvi, distingeixen morfològicament entre la primera persona que inclou l'enunciatari, *primera persona del plural inclusiva*, i la que l'exclou, *primera persona del plural exclusiva*.²

Un cop d'ull a la bibliografia permet comprovar que aquesta distinció constitueix un dels aspectes bàsics de la caracterització "clàssica" de la dixi de persona: es considera que fins i tot en les llengües que no la fan morfològicament es manifesta de manera indirecta en determinades construccions, i se sol parlar aleshores d'*ús inclusiu* i *ús exclusiu* de les formes de primera persona del plural. Per exemple, Fillmore (1966: § III, n. 14) observa que la distinció es pot reconèixer relacionant determinades preguntes amb les respostes potencials: —*¿Que ho podem fer?* —*Sí que podem* (ús inclusiu en la pregunta) / —*Sí que podeu* (ús exclusiu en la pregunta). I Levinson (1983: § 2.2.1) observa per a l'anglès que l'imperatiu de primera persona del plural només es pot interpretar inclusivament, fenomen que trobem també en català (6), i probablement en moltes altres llengües.

(6) PUY doncs vinga va\
 [...]
 agafem les coses i **marxem**\

(conversa 3 - 5513)

² Vegeu Jespersen (1924: 192), Bühler (1934: 159), Benveniste (1946: 233-235), Anderson i Keenan (1985: § 5.1.1), Todolí (2002 § 6.4.3) i Levinson (2004: § 5.1), entre altres.

Des del punt de vista semàntic, podem dir que la primera persona del plural comparteix amb la del singular la referència a l'enunciador, i més concretament al responsable; a diferència de la del singular, però, l'inclou en un col·lectiu. Així es pot veure en el fragment de (7), extret del primer dels oficis administratius que hem comentat a § 4.5 i més amunt en aquest capítol: l'enunciadora forma part del col·lectiu en què s'inclou, la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, en virtut del seu càrrec de cap d'una secció administrativa que en forma part.

- (7) És una bona notícia per a **nosaltres** i per a la llengua catalana que una editorial de prestigi com és l'Oxford University Press hagi actualitzat el diccionari d'equivalències català-anglès-català de què disposa.

Ben atentament,

La cap de la Secció d'Assessorament i
Llenguatges d'Especialitat

((signatura))

Marta Xirinachs i Codina

(CC 27: ofici administratiu)

La taula 5.4 recull les característiques semàntiques bàsiques de la primera persona del plural.³

participant	primera persona del plural
enunciador (responsable)	+
	+
enunciatari(s)	±
altres persones (no participants)	±

Taula 5.4. Trets semàntics bàsics de la primera persona del plural

³ Tant en aquesta taula com a les següents, el signe + entre files significa l'obligatorietat que aparegui alguna de les possibilitats que es plantegen com a opcionals a sota.

D'acord amb els trets semàntics associats a l'ús inclusiu i a l'ús exclusiu de la primera persona del plural, alguns autors, com Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.1), Fernández Soriano (1999: § 19.1) i Payrató (2003: § V.2.1), observen que en l'ús inclusiu la primera persona del plural és purament díctica, perquè conté els dos tipus de participants en l'esdeveniment comunicatiu, l'enunciador i l'enunciatari, mentre que en l'ús exclusiu tan sols és díctica d'una manera parcial, perquè només ho és la referència a l'enunciador i no, en canvi, la referència a les altres persones del col·lectiu en què s'inclou, que no són participants en l'esdeveniment comunicatiu. Així, a (8) les formes de primera persona del plural, en negreta, corresponen al primer cas: els referents són els dos participants en aquest fragment de conversa; a (9), en canvi, corresponen al segon: els referents són l'enunciador i els seus companys de classe, i no pas ell mateix i la seva família, que són els altres participants en la conversa.

(8)	PPP	no discutim tant <u>tu i jo</u> \	
		oi que no com abans discutíem /}	
	CME	no\	
	PPP	discutíem més\	
	CME	abans discutíem més\	
			(conversa 1 - 739)
(9)	ROM	avui el de química_
[...]
ens explicava una cosa_
tenia_
el nostro full aquí_	
			(conversa 2 - 2864)

Els tres autors esmentats consideren que aquesta diferència entre l'ús inclusiu i l'ús exclusiu de la primera persona del plural es reflecteix discursivament en la necessitat que en el segon aparegui en el discurs un element en tercera persona que permeti identificar el referent del component semàntic no díctic que inclou i que hi tingui, doncs, una relació parcialment anafòrica. Kerbrat-Orecchioni parla, més concretament, de la necessitat d'un

sintagma nominal que funcioni com a antecedent de l'element de tercera persona inclòs en la primera; Fernández Soriano, per la seva banda, oposa l'ús dític al que permet establir una relació de coreferència amb un sintagma nominal; i finalment, Payrató considera, d'una manera més matisada, que “en general” els usos exclusius requereixen un referent textual per poder ser interpretats com a tals i que altrament “la interpretació no marcada o habitual d'aquestes formes sol ser la inclusiva”.

Partint de les consideracions anteriors, a les pàgines següents exposarem el resultat de l'anàlisi exhaustiva dels usos prototípics de la primera persona del plural continguts en el nostre corpus bàsic, amb els objectius següents: d'una banda, aplicar la distinció entre usos inclusius i usos exclusius de la primera persona del plural als diferents tipus de situacions i de marcs participatius que es troben en la mostra, per mirar de determinar quina relació es pot establir entre la descomposició del format de producció i de recepció i la interpretació dels referents d'aquesta categoria gramatical; de l'altra, comprovar si efectivament l'ús exclusiu de la primera persona del plural requereix l'aparició prèvia d'un sintagma en tercera persona que actuï com a antecedent de la part no dítica.

a) L'ús inclusiu de la primera persona del plural

L'ús inclusiu de la primera persona del plural es defineix, com hem dit, per la incorporació de l'enunciatari al col·lectiu de què forma part l'enunciador, i se sol caracteritzar per mitjà dels pronom tònic corresponents, amb “fórmules” com ara: *nosaltres inclusiu = jo + tu (+ tu...) (+ ell(a)...*). Mantenint la descripció mitjançant trets que hem utilitzat fins ara, l'ús inclusiu de la primera persona del plural es pot representar tal com ho hem fet a la taula 5.5, a la pàgina següent.

participant	ús inclusiu de la primera persona del plural
enunciador (responsable)	+
enunciatari(s)	+
altres persones (no participants)	±

Taula 5.5. Trets semàntics de l'ús inclusiu de la primera persona del plural

Ara bé, si en la caracterització de la dixi de persona partim de la descomposició del format de recepció tal com l'hem plantejat en el capítol anterior (§ 4.6), aquesta descripció ens resulta imprecisa, ja que no ens permet saber quina mena, o quines menes, d'enunciatari pot incloure la primera persona del plural inclusiva: si només pot incloure el destinatari directe de l'enunciat o també el destinatari no interpel·lat, o si pot incloure l'oient potencial. L'anàlisi del nostre corpus bàsic també posa en evidència les dificultats metodològiques que planteja el fet de treballar amb nocions que corresponen a categories de participació que són, com ja hem vist, fluides i fluctuants: des de la situació de comunicació més senzilla, en què tenim dos participants que es van alternant com a enunciadador i com a enunciatari, fins a situacions molt més complexes, en què els participants han crescut tant en nombre com en tipus, es pot observar que l'ús inclusiu de la primera persona del plural admet tot un ventall de possibilitats referencials que van des de la inclusió del destinatari directe, i ningú més, a la inclusió de tots els participants juntament amb col·lectius externs a l'esdeveniment comunicatiu que poden arribar a abastar la humanitat sencera, i fins i tot el conjunt dels éssers vius, tal com hem vist en la classificació i els exemples de la taula 4.9, a § 4.7. Els casos més interessants, pel fet de ser menys evidents, són els que se situen en els estadis intermedis: els usos en els quals la

primera persona del plural inclou només una part dels enunciataris i, secundàriament, uns col·lectius més amplis que no els engloben a tots.

L'ús inclusiu de la primera persona del plural pot tenir com a referent, a més de l'enunciador, qualsevol participant en l'esdeveniment comunicatiu, tant si hi està ratificat com si no, tret, òbviament, dels espies.⁴ Així, trobem ocurrències d'aquesta forma que inclouen un o diversos destinataris directes de l'enunciat; d'altres en què l'enunciador s'agrupa amb un o diversos destinataris no interpellats; i d'altres en què ho fa amb una combinació de les dues categories. Per exemplificar-ho, comentarem diversos fragments de la conversa 3 del nostre corpus bàsic, en què els participants són dues noies, EEU i TRS, i dos nois, MJJ i PUY.

A (10), per exemple, la primera persona del plural inclou l'enunciador, PUY, i l'únic destinatari directe de l'enunciat, MJJ (les altres dues participants ratificades en aquest fragment són destinatàries no interpellades, i no són referents de la primera persona del plural).

(10) PUY ((a MJJ)) te'n recordes lo que **dèiem**\
de_
si les ties_

(conversa 3 - 4796)

A (11), en canvi, la primera persona del plural inclou l'enunciadora, TRS, i un dels destinataris directes de l'enunciat, EEU (l'Eli), que ocupa aquesta categoria participativa juntament amb els altres dos participants ratificats, PUY i MJJ.

(11) TRS és lo que **dèiem** l'altre dia\
eh Eli/

(conversa 3 - 4648)

I a (12), les dues ocurrències de la primera persona del plural inclusiva tenen com a referents, a més de l'enunciador, tots els destinataris

⁴ De fet, també s'hi poden incloure altres éssers animats presents. No deu ser pas casual que a l'exemple que s'analitza amb més detall a Fillmore (1975), *May we come in?*, la primera persona del plural inclogui l'enunciador i un gos que l'acompanya.

Quan el destinatari directe o el no interpel·lat està constituït per un conjunt d'enunciataris que fan d'audiència, també poden formar un col·lectiu amb l'enunciador i estar inclosos com a referents de la primera persona del plural: a (15), extret d'una entrevista televisiva, l'audiència és la destinatària directa de l'enunciat, juntament amb els dos entrevistats, i a (16), extret d'una altra entrevista de la mateixa mena, n'és la destinatària no interpel·lada, ja que l'entrevistadora, MIR, adreça la pregunta a l'entrevistat.

(15) RIE molt bé\
jo em sembla que_
que s'ha perfilat bastant bé_
lo que representa_
un equip de atenció domiciliària\
i s'ha perfilat bastant bé i a més a més_
molts de **nosaltres** el **farem** servir\
(entrevista televisiva 3 - 6929)

(16) MIR a mi em crida l'atenció_
aquell aparell d'allà (assenyala un autòmat)
explica'ns una mica com funciona_
perquè això ho veig molt a-_
i molt antic\
(entrevista televisiva 5 - 7343)

Sovint, amb aquest ús de la primera persona del plural s'aconsegueix l'efecte d'incorporar tots els participants ratificats en el que fa l'enunciador. Aquest efecte és aprofitat sovint en el discurs científic, i sobretot en els gèneres divulgatius i pedagògics, en què l'enunciador no adopta la responsabilitat d'agent de la recerca científica, sinó de mediador que contribueix a fer-la conèixer. El recurs a una expressió dítica de primera persona inclusiva és així “una marca de proximitat i fins i tot de comunió entre el productor i l'interpretador d'un text: se li ha donat el nom de *marcador pedagògic* perquè involucra en un mateix món, en un mateix procés i en un mateix motiu d'interès l'enunciador i l'enunciatari” (Calsamiglia 1998: 43). Així es pot veure en els exemples següents, corresponents al nostre corpus bàsic, on es comprova, a més, que el recurs es troba tant en el mode oral (17) com en l'escrit (18), dins l'àmbit acadèmic.

- (17) PR2 bé si em permeteu_
ahir **vam estar mirant** quina era_
la formació d'estats xinesos_
[...]
i **vam veure** com es creen estats que són pràcticament idèntics
al xinès_
a Corea i a Vietnam\
[...]
i **vam estar llegint** el text del Shiji en el qual recollia_
quin era el tipus de vida d'aquests d'aquests Xiongnu_
el que ara **auríem de veure** és quina és la política que
adopten els xinesos_
envers els eee Xiongnu en qüestió\
(classe 2 - 8900)
- (18) Per aquesta raó en aquest capítol de caràcter introductori **veurem** en
primer lloc en què consisteix la perspectiva sociològica i quines són les
seves característiques principals
[...]
Imaginem-nos per exemple el cas d'una persona que entra en una llibre-
ria i fa una comanda d'un metre i mig de llibres.
(manual 8 - 13017)

Els oients potencials també poden ser referents de l'ús inclusiu de la primera persona del plural. Podem comprovar-ho a l'exemple de (19), on es reproduïx un breu fragment d'una conversa telefònica: les persones (ANI i NIA) que són al mateix espai físic que l'enunciadora (MAM) no participen en la conversa telefònica però en són receptors involuntàries, i formen part del col·lectiu en què ella s'inclou.

- (19) MAM pues re_
 estem aquí_
 i després **anirem** cap al Boira\
 heu quedat allà no/
(CC 22: COC 6, l. 158)

Per acabar, en l'ús inclusiu de la primera persona del plural també s'hi poden incloure, afegides a qualsevol dels enunciataris anteriors, altres persones que no participen en l'esdeveniment comunicatiu. A (20), per exemple, s'hi inclouen, a més dels participants, la resta de la família, és a dir, els dos germans absents; a (21), un amic de joventut comú (Camp-

many); a (22), finalment, l'entrevistador, l'entrevistada, l'audiència (els lectors) i el conjunt de la societat de què formen part tots plegats.

(20) CME però només **tenim** dos carnets\
(conversa 1 - 696)

(21) Han passat molts anys. En fa cinquanta-sis que vàrem acabar el batxillerat i durant els tres últims cursos, el trio Nin, Capmany, Mestres **vam estar** fent la guerra a primera fila.
(carta 19 - 11285)

(22) A.S. Internet no és res més que la **nostra** societat.
(entrevista premsa 10 - 12222)

Totes aquestes possibilitats ens permeten veure com dins del concepte de *primera persona del plural inclusiva* trobem una pluralitat d'usos que comporten un eixamplament progressiu del centre díctic personal, constituït per l'enunciador: d'un sol destinatari directe al conjunt dels participants juntament amb la resta de la societat, o de la humanitat. No es tracta, doncs, d'un concepte que tingui al darrere un ús homogeni des del punt de vista de la referència als participants en l'esdeveniment comunicatiu. De fet, els casos en què, a més d'algun dels participants, s'hi inclouen també persones no presents, ja situen l'ús inclusiu de la primera persona del plural a la frontera amb l'ús exclusiu d'aquesta mateixa mena d'expressions dídctiques, que passem a tractar tot seguit.

b) L'ús exclusiu de la primera persona del plural

L'ús exclusiu de la primera persona del plural es defineix, en contraposició a l'ús inclusiu, pel fet que entre els referents inclosos en el col·lectiu de què forma part l'enunciador no s'hi inclou l'enunciatari. Aquest ús se sol expressar amb "fórmules" paral·leles a les que hem vist en tractar l'ús

inclusiu: *nosaltres exclusiu* = *jo + ell(a) (+ ell(a)...)* .⁵ La taula 5.6 el representa mantenint la descripció mitjançant trets que hem utilitzat fins ara.

participant	ús exclusiu de la primera persona del plural
enunciador (responsable)	+
altres persones (no participants)	+

Taula 5.6. Trets semàntics de l'ús exclusiu de la primera persona del plural

L'ús exclusiu de la primera persona del plural té com a referent, doncs, a més de l'enunciador, qualsevol persona o col·lectiu que no participi en l'esdeveniment comunicatiu, o fins i tot un o diversos éssers animats no humans. A diferència de l'ús inclusiu, en aquest cas només és dítica la referència a l'enunciador.

Ja hem vist a § 4.7 que l'enunciador, com a participant, es pot incloure en diferents tipus de col·lectius, a més de la resta de participants. La classificació i els exemples que hem inclòs en aquell apartat permeten fer l'anàlisi semàntica d'aquest ús, que a § 7.1 posarem en relació amb el procés interpretatiu d'identificació dels referents de les expressions dítiques de persona. Ara el caracteritzarem des del punt de vista discursiu, tal com ja hem plantejat més amunt: es tracta d'esbrinar fins a quin punt l'ús exclusiu de la primera persona del plural requereix l'aparició prèvia d'un sintagma nominal en tercera persona que faci d'antecedent i que permeti determinar l'abast de la referència no dítica d'aquestes formes lingüístiques.

⁵ Jespersen (1924: 192-193) relaciona l'aparició del segon element de les formes *nous autres*, del francès, i *nosotros*, del castellà (juntament amb les corresponents de segona persona, *vous autres* i *vosotros*) amb la interpretació exclusiva d'aquests pronoms, i coincideix amb la interpretació que recull Fernández Soriano (1999: § 19.2.2) per al castellà. Coromines (*DECat*, vol. V, s.v. *nós*) dóna la mateixa explicació per a les formes catalanes corresponents, *nosaltres* i *vosaltres*, la primera de les quals ja havia reemplaçat *nós* en el segle XV.

Tot seguit exposem els diversos fenòmens que permet constatar l'anàlisi del nostre corpus bàsic en relació amb aquesta qüestió. Cal dir d'entrada que el fet que les ocurrencies sense antecedent que hem observat apareguin agrupades sobretot en alguns esdeveniments comunicatius on la primera persona del plural exclusiva és relativament freqüent, com és el cas de les cartes personals i de les entrevistes, faria poc fiable una possible anàlisi quantitativa del fenomen a partir d'aquesta mostra concreta.

En la caracterització dels mecanismes bàsics per a l'establiment de la referència no dítica de l'ús exclusiu de la primera persona del plural es poden distingir dos tipus: en primer lloc, aquells en què és necessari el recurs a una expressió lingüística explícita i, en segon lloc, aquells en què no és necessari.

1. Dins del grup d'usos de la primera persona del plural exclusiva que s'interpreten en relació amb una expressió lingüística explícita, cal distingir encara tres subgrups:

1.1. Casos en què aquesta expressió lingüística apareix en el context lingüístic immediatament precedent, és a dir, dins del mateix enunciat, abans de la forma de primera persona del plural, o en algun dels enunciats immediatament anteriors. Formen part d'aquest primer subgrup les ocurrencies, força abundants, en què la primera persona del plural exclusiva va precedida per un sintagma nominal en tercera persona que actua com a antecedent del component no dític d'aquesta expressió, i que permet identificar anafòricament el referent corresponent, com a (23), de vegades en concurrència amb altres factors d'interpretació com els coneixements compartits pels participants i el contingut proposicional dels enunciats. En els exemples, subratllem aquesta mena de sintagmes nominals (a (23*d*), a més, posem entre claudàtors un pronom que interpretem com un error en la redacció i que pot entorpir la lectura i la interpretació de l'exemple).

- (23) a. MJJ és com la Natàlia també\
te'n recordes\
[...]
li va explicar a l'amiga de l'Emma
òbviament perquè arribés a l'Emma
això quan **començàvem a sortir**\
[...]
i li va explicar doncs_
que_
que era un putero_
que passava de les ties_
(conversa 3 - 5212)
- b. AFR vostè creu_
que les polítiques econòmiques_
que ha portat a_
el_
el Govern de l'Estat_
i també la política econòmica que ha intentat fer_
[...]
el Govern de la Generalitat
han sigut correctes/
JPJ miri_
e_
no dic que no **tinguem** responsabilitats_
perquè sí que en **tenim**_
(entrevista televisiva 1 - 6163)
- c. Com podeu veure el Jepton no m'ha deixat lloc ni per dir-vos: Molts records! [...] Perdoneu aquesta noteta tan "cutre" però el Jepton diu que **hem d'estalviar**
(carta 11 - 10969)
- d. El dimarts [em] vaig veure a la teva mare, Núria, a casa vostra, **vàrem estar xerrant** una hora, **ens ho vem passar** la mar de bé i ara **hem quedat** per la setmana que ve a prendre una orxata al carrer Major.
(carta 17 - 11191)

També formen part d'aquest primer subgrup els casos en què l'antecedent no és un sintagma nominal, sinó diferents tipus de construccions locatives que introdueixen el marc que permet establir el col·lectiu en què s'inclou l'enunciador (24).

- (24) a. REP allà on treballo jo no_
ROM no fan de tintoreria\
REP no **fem** de tintoreria\
(conversa 2 - 2132)

- b. DIT diu és que jo no sé quan gravar\
diu perquè a casa meva diu_
només **diem**_
puja el volum de la tele\
baixa el volum\
(conversa 2 - 3508)

Més específicament, l'adverbi dític de lloc *aquí* expressa sovint d'una manera explícita el centre dític per defecte i permet interpretar la primera persona del plural exclusiva en relació amb aquest centre dític: 'les persones que *som / vivim / treballem... aquí*' (25).⁶

- (25) a. Per aquí ha fet un juny molt dolent i encara, ara mateix, fa vent, està núvol i no es veu la fi de tants dies lletjos. Els serveis meteorològics d'aquí **ens** deien que era a causa del bon temps que feia al Nord d'Europa, però pel que tu dius, tampoc ha fet bons dies.
(carta 1 - 10574)

- b. Estimat Joan:
Ja han passat dues setmanes des del dia en què vas marxar, la sisena part del total; com si d'una setmana ja s'hagués acabat el dilluns.
Per ara aquí tots **estem** bé
(carta 1 - 10562)

1.2. Casos en què l'antecedent explícit apareix en el context lingüístic previ més ampli, dins dels límits de l'esdeveniment comunicatiu. L'expressió lingüística que permet establir la referència del component no dític de la primera persona del plural exclusiva es troba en el context discursiu previ, però no d'una manera immediata. Si es vol parlar d'antecedent, cal fer-ho ara en un sentit molt més ampli que com ho fèiem en el primer subgrup.⁷ I des del punt de vista metodològic, cal tenir en compte que per determinar aquesta mena de casos s'ha de disposar, no d'un fragment sinó de l'esdeveniment comunicatiu des de l'inici.

⁶ Jespersen (1924: 214) mostra l'estreta vinculació que hi ha entre el dític locatiu *aquí* i la primera persona del plural, i posa l'exemple de l'italià, llengua en què *ci* ('aquí') és utilitzat com a pronom de primera persona del plural en els casos oblics en lloc de *ni* ('nosaltres'). Vanelli i Renzi (1995: § VI.2.1.2) consideren *ci* el pronom clíctic de primera persona del plural.

⁷ Rigau (1981: § 5.2.2) ho fa en tractar el funcionament de la catàfora.

Per il·lustrar aquest fenomen es fa necessari, òbviament, un fragment de text relativament extens, i hem triat el fragment inicial de l'entrevista televisiva número 7 del nostre corpus bàsic (26). Aquest esdeveniment comunicatiu va tenir lloc l'any 2001 en els despatxos del Grup Socialista del Parlament de Catalunya, i consta de dos participants que parlen alternativament, l'entrevistador, Lluís Falgàs (LFA), i l'entrevistat, Joaquim Nadal (JNA), presentat com a portaveu socialista en el Parlament, i d'un tercer grup de participants, l'audiència del programa. En el plantejament de la primera pregunta —i també de les següents—, l'entrevistador utilitza la segona persona del plural —també, en un cert sentit, exclusiva, com veurem (§ 5.2.2)— per referir-se al grup parlamentari en què s'inclou l'entrevistat, que es dedueix del càrrec que ocupa. Aquests són els antecedents, no immediats, que —a vegades juntament amb altres factors, com ara el contingut proposicional dels enunciat— permeten interpretar com a exclusives una bona part de les formes de primera persona del plural que utilitza l'entrevistat ('el grup parlamentari a què pertanyo i jo').

- (26) LFA ens trobem en els despatxos de_
 del Grup e Socialista
 del Parlament de Catalunya\
 en aquests despatxos_
 és allà on te_
 s'està preparant_
 la_
 moció de censura\
 senyor Joaquim Nadal
 portaveu socialista
 bona nit_
 JNA hola
 molt bona nit\
 LFA vostès
 e_
 e la moció de censura_
 pensen
 que té que ser_
 una continuació_ del debat que hem vist_
 aquesta setmana_
 el debat de política general_
 o bé_

- JNA ens preparen vostès alguna sorpresa\
 més que sorpresa_
 jo crec que hi ha una novetat important\
 la novetat és que hi ha un candidat_
 Pasqual Maragall_
 candidat a la presidència de la Generalitat_
 que exposa el seu programa\
 [...]_
 si algú espera que la moció de censura sigui_
 crítica crítica crítica crítica al govern_
 que ja ha estat feta_
 de diferents maneres_
 per tots els partits_
 com ja s'ha vist_
 en el debat de política general_
 sigui Iniciativa o Esquerra o el mateix PP_
 o **nosaltres** sense cap mena de dubte_
 no ho trobarà\
 [...]_
 LFA senyor Nadal\
 vostès saben
 que van a perdre
 que aquesta moció de censura_
 la tenen perduda
 abans de començar\
 e_
 aleshores_
 comptaran
 amb el suport d'algú_
 o pensen encara_
 que a l'últim minut_
 poden tenir el suport d'algun grup polític/
 JNA **nosaltres**
 fem un compte diferent\
 i és que la **volem guanyar**
 i **pensem** que_
 en un sentit_
 la **tenim guanyada** d'entrada\
 (entrevista televisiva 7 - 7679)

Aquests casos en què l'antecedent no forma part del context lingüístic immediat, sinó d'un context lingüístic més ampli —el conjunt de l'esdeveniment comunicatiu—, se situen ja a la frontera dels que no tenen antecedent lingüístic.

1.3. Casos en què el referent no dític de la forma de primera persona del plural apareix en el context lingüístic immediatament posterior a l'a-

parició de la forma de primera persona del plural exclusiva. Entre les construccions que permeten fer-ho hi ha els subjectes posposats (27), els incisos explicatius (28) i els sintagmes introduïts per la preposició *des de* (29).

(27) El francès és, com si diguéssim, la llengua feble, la que s'ha de protegir, però ja **voldríem els catalans** que el català estigués com el francès aquí.
(carta 18 - 11253)

(28) a. SIE en el cas_
 per exemple **nostro**_
 del doctor i meu_

(entrevista televisiva 3 - 6837)

b. JGU i **per nosaltres**_
 per l'equip_
 [Roberto Baggio]
 és fonamental\

(entrevista televisiva 8 - 8159)

(29) JPB als quals_
 també **hem** d'agrair_
 des de_
 Televisió de Catalunya_
 la seva_
 participació\

(entrevista televisiva 1 - 5598)

Una altra construcció que permet especificar posposada la referència de la primera persona del plural exclusiva és la combinació de la primera persona del plural exclusiva amb un adjunt comitatiu (30).

(30) PPP perquè hi **vam anar amb ta mare** i encara hi era\
 MMM sí\
 espera't\
 PPP hi vaig anar jo\

(conversa 1 - 961)

Aquesta construcció es troba en algunes varietats del català, com ara la central i la nord-occidental (Rigau 2002: § 15.3.1.3 i Serra i Prunyonosa 2002: § 17.3.1.1), i també en altres llengües, com l'alemany (*wir sind heute mit ihm spazieren gegangen*, Jespersen 1924: cap. XIV), l'italià (*quando siamo giunti com mia cugina*, també Jespersen 1924: cap. XIV), el francès (*nous sommes venus mon frère et moi*, Kerbrat-Orecchioni 1980:

cap. 2, § 1.2.1) i algunes varietats del castellà (*nos fuimos con mi hermano*, Martínez 1999: § 42.10.1.2, que la considera una “construcción especial bastante extendida en la América hispana, así como en Aragón (seguramente por influencia del catalán)”). Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.1), a més, la relaciona directament amb la qüestió que tractem aquí: per aquesta autora, és una construcció que representa un compromís entre les dues construccions “correctes” —ella també hi posa cometes—, delicades de manejar i poc econòmiques, ja que s’hi reprèn de manera redundant la marca de primera persona: *nous sommes venus mon frère et moi* i *je suis venu avec mon frère*. I més concretament, pel que fa a aquesta darrera, considera que privilegia abusivament el jo.

2. Casos en què els referents no dítics de la primera persona del plural exclusiva s’identifiquen sense una expressió lingüística explícita. En la interpretació de la primera persona del plural exclusiva intervenen ara d’una manera decisiva diversos factors contextuals: el contingut proposicional de l’enunciat en què apareix aquesta forma dítica de persona o dels enunciats adjacents, el context lingüístic immediat; els coneixements socio-culturals i personals compartits pels participants; i en general, la situació establerta tant pel tipus d’esdeveniment comunicatiu com pel conjunt del discurs precedent.

En el primer dels exemples següents, el de (31), extret d’una conversa col·loquial que té lloc a l’hora de sopar, és el context lingüístic immediat, sense cap mena d’antecedent, el que permet completar la referència de la primera persona del plural exclusiva: l’enunciador, ROM, ha anat a dinar amb qui sol fer-ho els dies que va a classe, i la resta de la família no necessita cap altre tipus d’informació més explícita per interpretar adequadament aquesta forma lingüística.

- (31) REP i a vosaltres com us ha anat el dia\
ROM bé\
he fet dos hores de classe_
he estudiat_
hem anat a dinar_

(conversa 2 - 2208)

En el segon exemple, el de (32), que és una carta personal, el que permet identificar el referent no dític de la primera persona del plural són els coneixements compartits pels participants, l'enunciadora i el destinatari directe de la carta, i més concretament la relació familiar que els uneix (són cunyats): la primera persona del plural exclusiva té com a referents l'enunciadora i el seu marit, germà de l'enunciatori.⁸

- (32) Montnegre, 27 de juny 1992

Hola Joan!

Hem rebut la teva postal i com que estava disfrutant d'una tranquil·la tarda al Montnegre, he pensat que era un bon moment per contestar-te.

Em sembla que encara **ens** veuràs al carrer Girona, doncs no **podem traslladar-nos** fins la 1a quinzena de Setembre

[...]

Molts records i una forta abraçada.

Alba

(carta 3 - 10625)

És interessant observar que, fins i tot quan hi ha algun sintagma nominal que podria interpretar-se com a antecedent del component no dític de la primera persona del plural exclusiva, els coneixements compartits pels participants passen per davant de la interpretació que faria coreferents aquests dos elements, i activen la interpretació adequada. A l'exemple de (33), el referent de les formes de primera persona del plural, a més de l'enunciador, no és la filla, possible antecedent lingüístic, que subratllem, sinó la dona d'ell.

- (33) La setmana que ve possiblement operin una filla meva d'un pòlip a les cordes vocals i després **pensem** anar a Guadalajara a veure la família que hi **tenim**.

(carta 27 - 11461)

⁸ Vegeu altres exemples molt similars a les cartes 2, 3, 7, 14 i 18 del nostre corpus bàsic, a l'annex 1.

Finalment, hi ha enunciats que són paral·lels als que hem comentat més amunt en relació amb l'aparició combinada de l'adverbi locatiu dític *aquí* i una forma de primera persona del plural exclusiva. En els casos que comentem ara, el centre dític per defecte no s'explicita per mitjà de cap expressió locativa, sinó que resta implícit i, malgrat això, en virtut de l'aplicació del principi d'interpretació local, es pot considerar pressuposat. Així, trobem exemples, com els de (34), que són molt similars als que hem vist més amunt, a (25), però que no tenen cap element lingüístic que actuï com a antecedent de la forma de primera persona del plural exclusiva.

(34) a. **hem arribat** a 10 i 18 o sota zero!

(carta 8 - 10818)

b. **Hem tingut** una meitat d'abril genial, però sembla que l'hivern s'ho ha repensat i avui, divendres al matí, fa un dia com aquell que em vas descriure a la teva carta.

(carta 16 - 11158)

En definitiva, la caracterització precedent, juntament amb els diferents nivells d'inclusió que hem vist en el subapartat anterior, dibuixa, per al significat prototípic de la primera persona del plural, un panorama d'usos més aviat poc discret, almenys pel que fa a les llengües que, com el català, no els distingeixen morfològicament. D'una banda, l'etiqueta *ús inclusiu* resulta molt imprecisa: s'hi poden incloure tant tots els enunciataris, quan n'hi ha més d'un, com només una part; s'hi poden incloure diferents tipus d'enunciatari; i finalment, també afegir-s'hi persones no participants. De l'altra, un cop matisada, caldria estendre la possibilitat de necessitar un antecedent per a la primera persona del plural exclusiva als casos en què la inclusiva conté persones no participants: dels tres exemples que hem adduït més amunt (20-22), el segon conté un antecedent que contribueix a identificar el referent de la primera persona del plural, i en els altres dos s'identifica sense. Podem concloure doncs que, atès que la comunicació entre només dos participants, l'única en què la distinció és clara, no és ni l'única

possible ni potser la més freqüent, quan es tenen en compte totes les categories participatives possibles una distinció dràstica entre ús inclusiu i ús exclusiu de la primera persona del plural no resulta gaire útil des del punt de vista analític. Al cap i a la fi, tant la distinció mateixa com l'establiment de la referència en un i altre cas són una bona mostra del caràcter poc discret dels fenòmens pragmàtics.

5.1.3. Diversos enunciadors

Les situacions d'enunciació en què hi ha més d'un enunciadore alhora, tot i que no poden considerar-se excepcionals, són relativament infreqüents: no és fàcil que les tres categories bàsiques del format de producció (animador, autor i responsable) siguin assumides per més d'una persona alhora.

En el canal oral és on les restriccions situacionals per a una pluralitat d'enunciadors són més evidents, en especial per a la categoria d'autor (recordem-ho: qui ha seleccionat tant els continguts que s'expressen en l'enunciat com les paraules que permeten codificar-los lingüísticament). No ho són tant, però, encara en aquest mateix canal, per a la categoria d'animador (qui posa la veu), assumida per diversos enunciadors en situacions de comunicació com el cant coral i els eslògans de les manifestacions, per exemple, ni per a la de responsable. Les condicions específiques de producció que són inherents al canal escrit faciliten enormement, en canvi, l'adopció per més d'una persona de les diverses categories que componen el format de producció.

L'expressió dítica de persona que utilitzen aquests enunciadors per referir-se a ells mateixos és prototípicament la primera persona del plural. En aquests casos, el plural recupera el valor que té normalment en altres menes de paraules i deixa ser, com el va anomenar Otto Jespersen, *d'aproximació* (vegeu § 5.1.2), com es pot veure a la taula 5.7, a la pàgina següent.

participant	primera persona del plural (diversos enunciadors)
enunciador	+
enunciador(s)	+
enunciatari(s)	±
altres persones (no participants)	±

Taula 5.7. Trets semàntics de la primera persona del plural referida a diversos enunciadors

Son exemples de discurs produït per diversos enunciadors les cartes personals signades per més d'una persona, gènere que exemplifiquem amb un text sencer (35), i els manuals acadèmics, o els capítols d'aquests textos, que tenen més d'un autor, com és el cas de (36).

(35) Joan Bertrana i Martina Josa

Benvolguts,

En llegir els textos dedicats a la vostra mare, **hem tornat a viure** l'emoció que **vam tenir** en sentir-los el passat mes de juliol; una emoció que **ens** retorna sovint, en moments insospitats, amb diferents graus d'intensitat. **Guardarem** aquests escrits entre els objectes més preuats, aquells que configuren el paisatge dels **nostres** dies i li donen sentit. Moltes gràcies. Rebeu una abraçada.

Joan Martina

Sabadell, 26 d'octubre del 2000

(carta 22 - 11328)

(36) Les diverses conteses electorals **ens** permeten afirmar també que la competència electoral a Catalunya es produeix bàsicament en dos eixos ideològics: la dimensió esquerra-dreta i el sentiment de pertinença nacional o comunitària.

[...]

Aquest llibre ha estat possible gràcies a la col·laboració inter-universitària i interdisciplinària. Professores i professors universitaris [...] de diverses universitats catalanes [...] han participat en la seva redacció. Com a editors, els **volem mostrar** el **nostre** reconeixement per la seva col·laboració

(manual 4 - 12690)

Tal com ja hem comentat (§ 4.5), també en aquests casos és probable que es doni la circumstància que, encara que hi hagi més d'una persona que assumeixi la responsabilitat de l'enunciat, n'hi hagi una que assumeixi totalment o predominantment el paper d'autor, cosa que pot arribar a manifestar-se lingüísticament en la combinació del singular i el plural en les formes de primera persona que apareixen en el text. Atès que la categoria realment codificada en la primera persona és la de responsable, aquestes oscil·lacions no afecten l'ús de la primera persona del plural per a la referència conjunta a tots dos.

Quan té com a referents dos enunciadors, la primera persona del plural també pot incloure altres persones, participants o no en l'esdeveniment comunicatiu. Així, a (37), extret de la mateixa font que l'exemple anterior, el verb té com a referents, no només els editors que signen la introducció on apareix la forma en qüestió, sinó també la resta d'autors que han participat en els diversos capítols del llibre.

- (37) resulta imprescindible comptar avui amb un text general, i alhora introductori, sobre la política i el govern de Catalunya. Aquesta ha estat la intenció dels autors, amb plena consciència que no **tenim** la resposta a totes les preguntes.

(manual 4 - 12674)

5.2. L'enunciatari

En contrast amb el format de producció, en el format de recepció dels enunciats no s'hi troba — si no parlem de condicions lligades a un tipus d'esdeveniment comunicatiu concret— cap mena de restricció pel que fa al nombre de persones que poden ocupar cadascuna de les categories en què es descompon; en contrapartida, un mateix participant només en pot ocupar una, en un esdeveniment enunciatiu determinat.

Aquestes característiques són al darrere de la manera com s'ha gramaticalitzat la referència a l'enunciatari, centrada en la noció de segona persona gramatical.

5.2.1. La segona persona del singular

En català, la forma lingüística que codifica prototípicament la referència a un sol enunciatari és la categoria morfològica de la segona persona del singular, en totes les seves manifestacions formals: morfemes verbals, pronoms àtons i pronoms tòpics.

En la definició tradicional, des del punt de vista semàntic, les formes de segona persona del singular només codifiquen, més enllà del caràcter humà del referent, el tret de ser l'enunciatari (o el receptor, o l'oient), com es pot veure resumit a la taula 5.8.

participant	segona persona del singular
enunciador	–
enunciatari	+
altres persones (no participants)	–

Taula 5.8. Trets semàntics bàsics de la segona persona del singular

Si apliquem l'ús de la segona persona del singular a la descomposició del format de recepció, podem comprovar que aquesta categoria gramatical ha codificat prototípicament la referència, no pas al conjunt de participants que poden ser receptors d'un enunciat, ni tampoc a qualsevol de les categories en què hem descompost la recepció, sinó a una categoria participativa concreta: la de destinatari directe, és a dir, la d'un participant que és alhora percebut per l'enunciador, ratificat en l'esdeveniment comunicatiu i interpellat d'una manera directa per mitjà de l'enunciat en què

referent de la segona persona del singular actua com a intermediària en la comunicació entre l'enunciador i una persona no participant, l'Anna.

- (39) Tenies raó amb allò de l'Anna. Ja ens coneixes, ja... però jo, ara, després d'escriure't a tu, començaré a fer-li una carteta sorpresa al nou home sweet home. Ja ha fet la inauguració? Si n'ha fet alguna, **digues-li** que n'ha de fer una altra per quan jo arribi, finals de juny.

(carta 16 - 11144)

5.2.2. La segona persona del plural

Segons la definició tradicional, la segona persona del plural només codifica, més enllà del caràcter humà del referent, el tret d'incloure dins la seva referència un nombre plural de persones, o éssers animats, entre els quals hi ha almenys un enunciatari i no hi ha, en canvi, l'enunciador.

Alguns dels autors que estudien la dixi de persona, recullen el paral·lisme parcial que es pot establir entre la segona persona del plural i la primera: així, la inclusió d'alguns o tots els enunciataris com a referents es relaciona amb l'ús inclusiu de la primera persona del plural, amb la qual la segona comparteix un grau més alt de referència dítica; i la inclusió de només un enunciatari —imprescindible perquè hi hagi segona persona— i la compleció de la referència amb persones no participants es relacionen amb l'ús exclusiu (vegeu, per exemple, Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.2.1, Vanelli i Renzi 1995: § VI.2.1.2 i Fernández Soriano 1999: § 19.1). En alguns casos, aquest paral·lisme es reflecteix en l'ús d'una terminologia paral·lela: *segona persona del plural inclusiva* per al primer tipus i *segona persona del plural exclusiva* per al segon (Payrató 2002: § 3.2.2.1*b* i Todolí 2002: § 6.4.3).⁹ Igualment, els autors que vinculen l'ús exclusiu de la primera persona del plural a la necessitat d'una forma lingüística de ter-

⁹ A la bibliografia, fins on hem pogut consultar-ho, no es troben referències a una hipotètica distinció morfològica entre segona persona del plural inclusiva i exclusiva en cap llengua. Anderson i Keenan (1985: § 5.1.1, taula 5.1), per exemple, donen, per al fijjà, la doble opció, inclusiva i exclusiva, per a la primera persona del plural (i també del dual i el trial) i una de sola per a la segona.

cera persona que permeti identificar-ne els referents no dítctics també ho fan amb el de la segona. Diguem també, per acabar aquesta caracterització inicial, que el primer d'aquests dos tipus es correspon amb la noció prototípica de plural ('tu + tu...'), cosa que no passava amb l'ús inclusiu de la primera persona del plural, i que el segon, en canvi, és un plural dels que hem anomenat, seguint Otto Jespersen, *d'aproximació*.

Ja hem dit que un dels referents de la segona persona del plural és sempre el destinatari directe de l'enunciat. Això fa que puguem reformular d'una manera més precisa, a la taula 5.9, la semàntica bàsica de la segona persona del plural dient que codifica la referència a un col·lectiu dins del qual no hi ha l'enunciador i, en canvi, sí que hi ha, necessàriament, el destinatari directe de l'enunciat en què apareix.

participant	segona persona del plural
enunciador	–
destinatari(s) direct(e)	+
+	
enunciatori(s)	±
altres persones (no participants)	±

Taula 5.9. Trets semàntics bàsics de la segona persona del plural

Per aquesta raó, la segona persona del plural comparteix amb la del singular la capacitat instauradora d'aquesta categoria participativa, que és, doncs, inherent a la categoria de segona persona en qualsevol de les seves manifestacions morfològiques.

Per a la caracterització de la segona persona del plural caldrà que també ens plantegem les dues qüestions que ja hem tractat en la caracterització de la primera persona del plural: d'una banda, com queda afectada la

interpretació dels referents d'aquesta categoria gramatical per la descomposició del format de recepció; de l'altra, fins a quin punt es fa necessària l'aparició d'un sintagma nominal per a la identificació dels referents no díctics que pot incloure. L'exposició segueix, en la mesura del possible, l'ordre que hem seguit en parlar de la primera persona del plural, però no es divideix en dos subapartats separats, segons que l'ús sigui inclusiu o exclusiu: és precisament el fet que el paral·lelisme sigui només parcial el que fa que en aquest cas la distinció resulti encara menys discreta que en el cas de la primera persona; i d'altra banda, interpretem que els autors que no fan la distinció segueixen un criteri similar.

Les diferents possibilitats de combinació del destinatari directe, o els destinataris directes, amb altres persones, participants o no, per completar la referència de la segona persona del plural, van de la inclusió de tots o una part dels altres participants ratificats, com a destinataris no interpel·lats de l'enunciat, fins a l'exclusió d'alguns o tots els altres participants i la incorporació a la segona persona del plural d'una o diverses persones externes a l'esdeveniment comunicatiu. Tot seguit comentem i il·lustrem amb exemples del nostre corpus bàsic diverses possibilitats referencials i alguns problemes que planteja la interpretació de les dades de què disposem.

A l'exemple de (40), tant el context lingüístic anterior com el posterior a l'aparició de la forma de segona persona del plural, permeten interpretar, no només que té com a referents tots els enunciataris (EUU, PUY i TRS), sinó també que tots són els destinataris directes de l'enunciat. En el fragment subratllem els elements discursius que contribueixen a la interpretació.

- (40) MJJ va parlar malament de mi vaia\
EUU (amb ironia) va dir la veritat\
MJJ eh/
PUY no\
 el Miquel mai ha ficat banyes\

MJJ perdona però_
 em sembla que_
 us equivoque- --
 teniu un concepte de mi molt erroni\
 molt erroni\
 EUU molt erroni\
 MJJ molt erroni\
 absolutament equivocat\
 TRS jo no he dit res\

(conversa 3 - 5250)

En altres moments de la mateixa conversa, el nombre de destinataris directes es redueix, de manera que es fa evident el caràcter fluctuant de les categories participatives incloses en el format de recepció, que ja hem comentat (§ 4.6). En un moment donat, per exemple, els dos nois que participen en la conversa, MJJ i PUY, parlen de les qualitats que, segons ells, han de tenir els mugrons de les dones per ser bonics. Una de les noies, EUU, els qualifica d'experts, en un enunciat que deixa fora de la segona persona l'altra noia participant, TRS. Reproduïm aquest fragment a (41).

(41) PUY noies\
 amb els pits ben macos i tal_
 però amb un mugró_
 que era mig pit\
 [...]
 MJJ perquè n'he vist alguns_
 molt macos_
 però amb el mugró_
 un pèl petit\
 EUU @@@
 MJJ i tampoc queda bé\
 EUU @ {(@) sou uns experts del tema no\}

(conversa 3 - 5004)

En el gènere epistolar, el caràcter fluctuant de les categories incloses en el format de recepció també es fa evident en exemples com ara el de (42), que recull diverses parts d'una sola carta. Hi podem veure que, tot i que en general es pot afirmar que el destinatari directe d'una carta és instaurat pel vocatiu de salutació (vegeu, més endavant, § 5.2.3a), quan n'hi ha

més d'un el text pot contenir enunciats que s'adrecin només a una part d'aquests destinataris directes.

- (42) Hola Alba! Hola Pere! Hola Núria! Hola Joan!
[...]
Avui he comprat la revista “La Terra” Hi ha un article del teu llibre, més ben dit parla del **vostre** llibre, dues pàgines senceres
[...]
Alba, Pere, vull que quan **arribeu** a Barcelona m'**expliqueu** moltes coses perquè tinc moltes preguntes per fe-**use**. Com per exemple, què **mengeu**? què **compreu**? és car? hi han coses que aquí no hi són? és simpàtica la gent? **jugueu** amb altres nens? **Camineu** molt? **Us** ha costat anar a l'horari d'aquí? Així és que vull que em **respongueu** tot això i més...

(carta 17 - 11178)

En el primer cas que hem marcat en negreta, el canvi és introduït per mitjà d'un pronom de segona persona del singular, encara que tant el referent d'aquest pronom com el referent extern que s'hi afegeix quan s'utilitza tot seguit el possessiu de segona persona del plural, només es poden identificar per mitjà dels coneixements compartits pels participants: és en Joan (fill de l'enunciadora) qui ha escrit un llibre juntament amb una persona que no és cap dels altres destinataris directes de la carta. En el segon cas que hi hem marcat, l'enunciadora selecciona per mitjà dels vocatius corresponents dos dels quatre destinataris directes de tota la carta —els seus néts— com a destinataris directes dels enunciats següents, que són a més els referents de les formes de segona persona del plural; d'aquesta manera, els altres dos, pel que fa a aquests enunciats en concret, queden com a destinataris no interpel·lats.

L'anàlisi de les formes de segona persona del plural que conté la nostra mostra també ens ha permès constatar la dificultat que planteja intentar distingir en la conversa col·loquial —sense un ventall de situacions excessivament ampli, i sense una informació contextual molt més precisa que la que tenim— els casos en què la segona persona del plural té com a referents addicionals al destinatari directe imprescindible, no pas altres des-

tinataris directes de l'enunciat, sinó uns participants que siguin tan sols destinataris no interpel·lats de l'enunciat. Aquestes dificultats no ens impedeixen adonar-nos que es tracta d'una combinació de referents que és possible dins de la segona persona del plural, tot i que és probable que sigui poc freqüent. Seria el cas d'oracions com ara *Quan arribeu, truca'm*, en un context en què un grup de persones inicia un viatge i l'enunciador, que no en forma part, s'adreça directament a una d'elles. De fet, algunes de les segones persones del plural del darrer exemple probablement admetrien una interpretació d'aquesta mena.

En els manuals acadèmics i altres gèneres similars —des del punt de vista del format de recepció—, trobem uns usos de la segona persona del plural que s'han d'interpretar com a inclusivus, com es pot veure a (43): en un gènere discursiu que té uns enunciataris indeterminats, constituïts com a audiència, les formes de segona persona del plural s'adrecen al conjunt d'aquest col·lectiu de possibles lectors com a destinataris directes.¹⁰

- (43) a. Aquesta última es basa en l'ús públic i persuasiu de la comunicació i la creació regular d'argumentacions racionals adreçades a l'opinió pública, prèvies a la presa de les decisions polítiques més rellevants.⁸

8. Veg. Max Weber, *El trabajo intelectual como profesión* (Barcelona: Bruquera-Libro Amigo, 1983).

(manual 1 - 12410)

- b. El llibre que **teniu** a les mans apareix vint anys després de l'aprovació de la Constitució.

(manual 4 - 12669)

Tot i que en aquests casos és difícil fer distincions més subtils en el format de recepció, es pot pensar en diferents tipus d'enunciataris, segons que encaixin més o menys en la manera com els ha concebut l'enunciador. Així, l'exemple de (44), que ja hem comentat en tractar de l'audiència (vegeu § 4.6.1), reflecteix aquesta gradació.

¹⁰ Aquestes formes també es poden interpretar com a usos del tractament de *vós*, qüestió que tractem a § 6.2.1b(i) i a § 7.1.2.

- (44) S'ha pensat especialment en els estudiants universitaris dels ensenyaments de Ciència Política, Dret, Gestió i Administració Pública, Sociologia i Economia, però l'obra també pot interessar a tota persona que tingui responsabilitats públiques en la política i en les administracions, i lògicament, a tot ciutadà o ciutadana que vulgui aproximar-se al coneixement acadèmic de la política i el govern de Catalunya.

(manual 4 - 12703)

Finalment, els exemples d'usos totalment exclusius de la segona persona del plural no són difícils de trobar: a (45) hi trobem dos exemples d'aquesta possibilitat. En el primer, (45a), els referents externs són un col·lectiu restringit, pròxim a la destinatària directa de l'enunciat; i en el segon (45b) n'hi ha un de més ampli, *les dones*.

- (45) a. Benvolguda Alba,

a tu i els teus germans us felicito per l'encert que heu tingut fent aquest recull de textos, que són un record i un homenatge a la vostra mare.

(carta 24 - 11375)

- b. Q.A. ¿Internet farà més lliures les dones?

A.S. Penso que sí. Ho hauria de procurar.

Q.A. Com?

A.S. Donant més poder d'informació i de comunicació. Així aconseguirem més llibertat.

Q.A. I **podreu** comprar més, oi?

(entrevista premsa 10 - 12210)

Pel que fa a la identificació dels referents no dítctics de les formes de segona persona del plural, podem parlar dels mateixos mecanismes bàsics que hem trobat en tractar la primera persona (§ 5.1.2b). Atès el paral·lelisme total que hem trobat en l'anàlisi, exposarem i exemplificarem les diverses possibilitats d'una manera sumària i seguint la mateixa numeració que hem utilitzat allà.

1. Casos en què els referents no dítctics de la segona persona del plural s'interpreten en relació amb una expressió lingüística explícita. Segons la posició d'aquesta expressió i la distància en relació amb la forma dítctica, podem distingir tres subtipus diferents:

1.1. L'expressió lingüística apareix en el context immediatament anterior. A més dels exemples de (45), també ho il·lustra el de (46).

- (46) Has de fer contactes, vés a veure a la gent del Partit Laborista, parla amb gent de la Universitat, segur que **teniu** coses en comú

(carta 2 - 10603)

1.2. L'expressió lingüística apareix en el context no immediatament anterior. Aquest cas es pot il·lustrar per mitjà del mateix fragment que hem utilitzat en la primera persona del plural, que ara tornem a reproduir a (47), perquè ja en la primera pregunta l'entrevistador integra l'entrevistat en un col·lectiu que ha fet explícit a la presentació, com ja hem comentat.

- (47) ENT ens trobem en els despatxos de_
 del Grup e Socialista
 del Parlament de Catalunya\
 en aquests despatxos_
 és allà on t e_
 s'està preparant_
 la_
 moció de censura\
 senyor Joaquim Nadal_
 portaveu socialista_
 bona nit_
JNA hola
 molt bona nit\
ENT **vostès**_
 e_
 e la moció de censura_
 pensen_
 que té que ser_
 una continuació_
 del debat que hem vist_
 aquesta setmana_

(entrevista televisiva 7 - 7679)

L'exemple de (48), extret d'una carta personal, il·lustra aquest mateix fenomen.

- (48) Hola Montse! Mon!

Avui he arribat a casa i he vist un sobre, m'ha fet molta il·lusió perquè no sé però que m'escriguin sempre m'ha agradat, però ara em fa especial il·lusió! He vist que posava Montserrat i he pensat, a veure què hi haurà!?? Quan he obert el sobre i he vist els PORQUETS, he pensat, què deu voler dir, i he començat a imaginar-me coses: Potser el porquet

de davant era jo, i els altres dos, la Pati i tu, o bé, que com a darrera dels tres principals n'hi ha molts no fossin els alumnes i jo, la mestra, no he pensat res de la pudor i brutícia, això, sí que no!. Ara quan he llegit el que posava no he tingut dubte que hagi escollit aquesta tarja pel text! MOLTES GRÀCIES per enrecordar-te'n. M'ha fet il·lusió! Jo també no **us** oblidó, i la veritat que a vegades penso amb **vosaltres**

(carta 13 - 11022)

1.3. L'expressió lingüística apareix en el context immediatament posterior. També en aquest cas, trobem subjectes posposats (49), incisos explicatius (50), la combinació amb un adjunt comitatiu (51)¹¹ i altres construccions, com l'adjunt locatiu (52), que permeten identificar el referent de la forma de segona persona del plural.

- (49) EUU mira\
fotre'm a la platja_
i que vingui un tio_
i se'm foti al costat a mirar-te els pits_
perquè és lo que **foteu**_
els tios_

(conversa 3 - 4902)

- (50) ENT i és potser una de les preguntes_
que **vostès mateixos**_
els socialistes_
es feien_
en l'inici de la legislatura\
podrà aguantar_
Pasqual Maragall_
aquests quatre anys/

(entrevista televisiva 7 - 7813)

- (51) ¿us **casareu** aviat, **amb en Pere**?

(CC 31: Rigau 2002, 2062)

- (52) No sé quin temps **teniu per Londres**, però per Barcelona es pot dir que ara comença tímidament l'estiu, però treballant s'aguanta millor així.

(carta 3 - 10636)

¹¹ Les observacions de Rigau (2002), Serra i Prunyonosa (2002) i Kerbrat-Orecchioni (1980) sobre l'ús de la primera persona del plural amb un adjunt comitatiu, són vàlides també per a la segona (vegeu § 5.1.2b).

2. Casos en què els referents no dítctics de la segona persona del plural s'interpreten sense una expressió lingüística explícita. Els dos factors que intervenen en la interpretació de la segona persona del plural exclusiva en aquesta mena de casos són, com ja hem vist per a la primera: el contingut proposicional de l'enunciat en què apareix aquesta forma dítctica de persona o dels enunciats adjacents, és a dir, el context lingüístic immediat, i els coneixements socioculturals i personals que comparteixen els participants.

A (53), exemple que hem vist en il·lustrar la primera persona del plural exclusiva (§ 5.1.2), el sintagma nominal *el de química* situa el discurs que segueix en el context d'una aula. Això permet identificar els referents no dítctics de la segona persona del plural exclusiva, que apareix més endavant, amb els companys de classe de ROM, el participant que ha introduït el tema i que ha utilitzat abans les diverses formes de primera persona del plural exclusiva que hem comentat més amunt, les quals tenen un comportament, des del punt de vista referencial, idèntic a les de segona.

- (53) ROM avui el de química
mentre ens explicava xx
(MMM estossega)
ens explicava una cosa_
tenia_
el nostro full aquí_
i un altre aquí\
i a sobre d'aquest hi tenia una burilla\ (assenyala
primer un costat de la taula i després l'altre)
- REP @@@
DIT {(@) que marrano\}
- ROM amb un pèl\
MMA ecs\
REP i **vosaltres**_
ROM mira\
REP no--
ROM li deuen haver caigut\
REP i **vosaltres** dient-li_
no\
no\
no\
[...]
deixi-la allà on d estava\

(conversa 2 - 2864)

A la carta d'on s'ha extret l'exemple de (54) passa un fenomen molt similar: *la trobada i dinar familiar* és el sintagma nominal que, juntament amb els coneixements compartits per tots els participants, permet als enunciataris identificar els referents no dítctics de la segona persona del plural en relació amb la família d'aquests mateixos enunciataris.

- (54) Avui dia encara estem gratament impressionats per la trobada i dinar familiar, realment hi ha una cosa que val molt i molt, és la **vostra** germanor i estimació que **us professeu** els uns als altres. **Continueu** per aquest camí que és el necessari i el més convenient per a la **vostra** felicitat.

(carta 26 - 11420)

Com passa amb l'ús exclusiu de la primera persona del plural, també en la segona persona del plural es dóna la circumstància a vegades que, malgrat l'existència d'un possible antecedent, els coneixements compartits facin que quedi cancel·lat a l'hora d'identificar el referent de la segona persona del plural. A (55), per exemple, el possessiu *vostra* té com a referents, no pas la Núria i la seva mare, sinó la Núria, el seu marit i els fills, que són els destinataris directes de tota la carta, encara que aquest enunciat s'adrexi específicament a la Núria (com hem fet més amunt, a l'exemple (23*d*), en la reproducció del fragment, posem entre claudàtors un pronom que interpretem com un error en la redacció i que pot entorpir la lectura i la interpretació de l'exemple).

- (55) El dimarts [em] vaig veure a la teva mare, Núria, a casa **vostra**

(carta 17 - 11191)

La caracterització precedent no fa sinó confirmar les conclusions a què hem arribat en caracteritzar la primera persona del plural. S'hi pot afegir, si de cas, la asimetria que s'observa en la distinció entre l'ús inclusiu i l'ús exclusiu en cadascuna d'aquestes dues categories gramaticals: en la primera persona del plural, s'entén per ús inclusiu la inclusió en la referència

d'almenys un enunciatari, i en la segona, pel fet que aquesta circumstància n'és un requisit indispensable, tant pot significar que tots els referents són participants com a la inversa, que tots els participants són referents; paral·lelament, en la primera persona del plural, s'entén per ús exclusiu l'exclusió de tots els enunciataris de la referència, i en la segona persona del plural, en canvi, la inclusió d'algun no participant en la referència. Per tot plegat, no sembla recomanable estendre a la segona persona del plural una distinció que ja és prou discutible en la primera i que, d'altra banda, no es troba en la bibliografia amb el mateix consens que aquella, probablement pel fet que és probable que el nombre de llengües que l'han gramaticalitzada, si n'hi ha alguna (vegeu la nota 9), sigui molt reduït.

5.2.3. El vocatiu

La caracterització lingüística del vocatiu (terme procedent del llatí *vocatio -onis*, 'acció de cridar o d'apel·lar', *DECat*, vol. IX, s.v. *veu*) es remunta com a mínim a la sintaxi d'Apol·loni Díscol. Aquest autor considera que es tracta d'un nom que està en segona persona i descriu l'ús que es fa d'aquesta mena d'expressions lingüístiques en relació amb el context en què apareixen en la llengua grega de la seva època: el vocatiu s'adreça a persones presents i que estan a l'abast de la veu de qui parla.

Ja en l'època contemporània, des d'una perspectiva gramatical el vocatiu també s'ha caracteritzat com un nom en segona persona que se situa fora de l'oració o formant ell mateix una oració, i amb punts de contacte molt estrets amb l'imperatiu (Jespersen 1924: cap. XIII i XVI). Des d'una perspectiva funcional i pragmàtica, se n'han destacat la funció d'atraure l'atenció de la persona cridada o requerida (Lyons 1977: § 7.5), l'ús com a mitjà per identificar el destinatari directe (Goffman 1981: 133 i Kerbrat-Orecchioni 1990: § 2.1.2) i la funció d'explicitar la relació social que

s'estableix entre els participants en l'intercanvi verbal (Kerbrat-Orecchioni 1980: cap 3, § 1.3.1).¹²

Stephen C. Levinson (1983: § 2.2.1) divideix els vocatius en dos tipus: vocatius de crida (*calls* o *summonses*) i vocatius d'acostament (*addresses*), segons la funció comunicativa que compleixen.¹³ Tot i que no els defineix d'una manera explícita, els primers els considera gestuals i els segons, simbòlics. Des del punt de vista estructural, considera que els vocatius de crida apareixen d'una manera natural a l'inici de l'enunciat, i fins i tot de l'esdeveniment comunicatiu, i que els d'acostament són parentètics i, com a tals, apareixen en totes les posicions on podem trobar incisos.

Mazzoleni (1995: § VII.1.1) anomena *crida* (*appello*) el vocatiu que constitueix com a interlocutor una persona que encara és externa a la situació comunicativa, i *reclam* (*richiamo*) el que reclama l'atenció d'algú que ja està constituït com a interlocutor en la situació comunicativa en curs. Diguem també que altres autors han fet classificacions dels vocatius que són més detallades, com és el cas de Bañón (1993), que en distingeix set tipus (salutatori i honoratiu, de crida o apel·latiu pur, exclamatiu, de mandat, de prec, de delimitació de torn conversacional i axiològic); en aquest cas concret, Payrató (2002: § 3.2.3) considera que es tracta de tipus establerts amb criteris diferents i que no delimiten categories mútuament excloents, raó per la qual poden recobrir-se els uns amb els altres.

En aquest subapartat ens centrarem en la relació que es pot establir entre el vocatiu com a mitjà de referència díctica i la figura de l'enunciatari.

¹² Comentem a banda els usos del vocatiu que Mazzoleni (1995: § VII.1.2) anomena *vocatus ficticis* (*vocativi fittizi*), els que s'adrecen a entitats que no poden considerar-se interlocutors. És el cas dels que els infants en el joc adrecen a objectes diversos (per exemple, *cassola! tap! tauleta!* —document Serra 09-14 del corpus Childes) i, en un procés de personificació “più arduo”, dels que estan destinats a altres objectes i indrets, que són prou freqüents en el discurs literari (“*Sunion! T'evocaré de lluny amb un crit d'alegria*”, Carles Riba, *Elegies de Bierville*, II).

¹³ Evitem el terme *tractament* per al segon tipus perquè interfereix amb la codificació d'aspectes no estrictament díctics, de tipus social, dins del vocatiu, i perquè és poc transparent. Mazzoleni (1995: § VII.1.4) parla de les funcions *afectives* (*affettive*) del vocatiu.

Veurem així quin paper té en les imbricades relacions que s'estableixen entre les diferents categories que constitueixen el format de recepció.

En l'anàlisi dels vocatius que apareixen en el nostre corpus bàsic hem mirat de relacionar les diverses categories participatives del format de recepció amb la distinció de Levinson (1983) entre vocatius de crida i vocatius d'acostament. Per fer-ho, hem tingut en compte tres aspectes: la funció participativa del vocatiu, la seva funció discursiva i la posició que ocupa.¹⁴

Com Levinson, distingim d'entrada dos tipus bàsics de vocatiu: els de crida i els d'acostament. Els primers interpel·len algú i l'instauen com a destinatari directe. Els segons s'adrecen a un destinatari directe ja instaurat, o a diversos. Aquesta distinció bàsica està vinculada amb els dos tipus de relació que es poden establir entre les expressions lingüístiques díctiques i el context en què les trobem: els primers, com a instauradors de la categoria del destinatari directe, són creadors de context comunicatiu; els segons, en canvi, pel fet de ser formes que tenen com a referents uns participants que ja han estat instaurats prèviament com a tals, reflecteixen en l'ús lingüístic un context comunicatiu ja constituït.

a) El vocatiu de crida

En una situació de comunicació amb dos participants que facin unilateralment o alternativament d'enunciador i d'enunciatari, la distinció de Levinson és en general suficient, com es pot veure als exemples de (56), que formen part d'una mateixa carta: el primer vocatiu, que constitueix la fórmula de salutació, és de crida i instaura l'enunciatari del text; el segon, que apareix en el paràgraf previ a la fórmula de comiat, és d'acostament a un enunciatari que ja havia estat instaurat per l'anterior.

¹⁴ L'anàlisi prosòdica dels vocatius orals contribuiria, sens dubte, a afinar aquesta anàlisi. Per la seva complexitat tècnica, però, queda fora de l'abast dels objectius d'aquest capítol.

(56) **Estimat Joan:**

Avui és el dia del pas de l'equador, és a dir, la meitat, justa, del teu llarg estiueig

[...]

Joan, ha començat l'etapa final. Com deies, de petit, en desembarcar a l'escola, "AL ATAQUE"...

(carta 6 - 10694)

Quan hi ha més de dos participants que es van alternant com a enunciadors i com a enunciataris —o quan, havent-n'hi dos o més, un dels participants renuncia a ser-ho, per distracció o per qualsevol altra raó—, les funcions del vocatiu de crida es diversifiquen, de manera que podem dir que actua en dos nivells diferents: un nivell que podem considerar macroestructural, que es correspon amb el conjunt de l'esdeveniment comunicatiu, i un altre nivell, que podem considerar microestructural, que es correspon amb el torn de paraula, l'enunciat o una seqüència d'enunciats.

Els vocatius de crida que actuen en el nivell de l'esdeveniment comunicatiu, que podem anomenar *vocatius inicials*, tenen com a funció pragmàtica la d'instaurar un o més enunciataris per a l'esdeveniment comunicatiu en conjunt, els quals hi actuaran, doncs, com a participants juntament amb l'enunciador que ha iniciat verbalment l'esdeveniment i que els hi ha introduït. Des del punt de vista discursiu, són un dels marcadors d'inici d'aquest mateix esdeveniment i, per tant, els trobem dintre d'algun dels enunciats inicials.

En la conversa col·loquial cara a cara, constitueixen una de les fórmules d'inici que estan més fixades i que són més freqüents (Payrató 1988 § 8.3.2 i 2003: § XV.4.1). En el nostre corpus bàsic no en tenim cap exemple, perquè tots els fragments corresponen a converses ja començades. Els exemples següents, tots extrets de la mateixa novel·la, corresponen, en la ficció, a aquest gènere discursiu (57).

- (57) a. —**Amàlia**...
- No pot evitar l'ensurt. Tanmateix, la cara que guaita a la porta de la cuina no és la del Celestí Morgades, sinó una de ben diferent, la del Brumari Montornès.
- Acaba d'entrar una rata de claveguera, el menjador empudega a secretari de jutjat —diu el venedor de sants—, valdrà més que foti el camp.
- (CC 1: Moncada, *Estremida*, 162)
- b. Mira amb malfiança el personatge la visita del qual acaba d'anunciar-li la dispesera i que s'acosta a la taula tot traient-se el barret; no esperava que el reconeguessin, almenys tan aviat.
- Benvingut, **Montolí** —saluda l'altre mentre li allarga la mà—. Acaben de dir-me que l'havien vist al transbordador i he suposat que el trobaria aquí.
- (CC 1: Moncada, *Estremida*, 181)
- c. Sent trucs i una veu que li sembla molt llunyana. Obre els ulls: un sol pàl·lid il·lumina l'habitació. Caboriejant, ha degut adormir-se com una soca. Ara sí que n'és, de tard.
- Senyor Montolí**, desperti's —insisteix la veu de l'Amàlia des del passadís.
- Què hi ha?
- (CC 1: Moncada, *Estremida*, 247)

L'exemple següent, (58), correspon a l'inici d'una conversa col·loquial telefònica, gènere en què el vocatiu inicial té la funció d'assegurar que l'interlocutor és la persona amb qui es vol parlar.

- (58) MAM ((al telèfon)) mhm\
Georgina\
 buena:s\
 que: mira\
 hem queda:t_
 a le:s:_
 do:tze i mitja_
 al Cabrils_
 o al Boira\
 (CC 22: COC 6, l. 399)

En alguns gèneres discursius, aquesta estratègia per identificar participants està marcadament ritualitzada, com és el cas de les entrevistes i els debats televisius, on a més compleix funcions informatives en relació amb l'audiència, com ja hem vist a § 4.6.1, d'on recuperem l'exemple de (59).

- (59) JPB aquesta_
 ((pla mitjà de JPB))
 conversa oberta amb el president_
 de la Generalitat_
 la compartirem_
 durant la pròxima hora_
 amb els directors_
 de tres diaris catalans\
 als quals_
 també hem d'agrair_
 des de_
 Televisió de Catalunya_
 la seva_
 participació\
 ((JPB deixa de mirar la càmera i es gira cap a JTA))
 ((pla mitjà de JTA))
Joan Tàpia_
 director de La Vanguardia_
 JTA bona nit_
 JPB bona nit\
Antoni Franco_
 ((pla mitjà d'AFR))
 AFR hola\
 JPB director d'El Periódico de Catalunya_
 AFR xx
 JPB i **Vicenç Villatoro**_
 ((pla mitjà de VVI))
 director adjunt_
 del diari Avui\
 bona nit i bona hora\
 VVI bona nit\
 (entrevista televisiva 1 - 5590)

La carta personal és un altre dels gèneres discursius on s'utilitza el vocatiu inicial, dins de la fórmula de salutació. Entre les diverses formes que adopta, les més freqüents en el nostre corpus bàsic poden considerar-se força representatives dels usos propis d'aquest gènere: *estimat / estimada / estimats*, seguit del nom de fonts (60a) o d'un nom que expressa la relació entre els participants (60b-c), entre altres fórmules (60c); *benvolgut -uda* seguit d'un nom de fonts (61a) i *benvolgut(s) -uda -udes*, tot sol (61b); la interjecció *hola* seguida de vocatius formats pel nom de fonts (62a), per un sobrenom —que a l'exemple estrafà el cognom de la persona destinatària— (62b), pel nom afectiu *noi* o *nois* (62c-d) o per altres fórmules més lliures

(62e-g).¹⁵ El caràcter ritualitzat d'aquest ús, i l'alt grau de previsibilitat de la identitat del destinatari directe d'algunes cartes, afavorit per la informació del sobre, pot explicar-hi l'ús d'expressions afectives, que és una de les característiques dels vocatius d'acostament, com veurem de seguida.

- (60) a. Estimat Joan
(carta 1 - 10560)
(carta 2 - 10594)
(carta 5 - 10669)
(carta 6 - 10694)
- b. Estimada amiga
(carta 9 - 10891)
- c. Estimats pares
(carta 7 - 10748)
(carta 18 - 11210)
- (61) a. Benvolguda Alba
(carta 20 - 11302)
(carta 24 - 11375)
- b. Benvolguts
(carta 22 - 11330)
- (62) a. Hola Júlia
(carta 12 - 10981)
- b. Hola, Comor
(carta 16 - 11105)
- c. Hola noi
(carta 4 - 10647)
- d. Hola nois
(carta 14 - 11052)
- e. Hola família in crescendo
(carta 11 - 10950)
- f. Hola penya
(carta 25 - 11388)
- g. Hola Alba! Hola Pere! Hola Núria! Hola Joan!
(carta 17 - 11178)

¹⁵ El predomini de l'absència de coma entre *hola* i el vocatiu s'explica, probablement, per la fixació de l'estructura conjunta i per la poca elaboració dels textos.

Hi ha molts gèneres discursius que no instauren l'enunciatari d'una manera tan ritualitzada, i encara menys per mitjà de vocatius. Entre els que estan representats al nostre corpus bàsic, ni les classes magistrals —de les quals disposem, en dos casos, dels enunciats inicials— ni les entrevistes de premsa ni els manuals, utilitzen aquest recurs.

Els vocatius de crida que actuen en un nivell microestructural tenen com a funció pragmàtica la selecció d'un o diversos destinataris directes, entre un nombre superior de participants, per a un torn de parla, un enunciat o una seqüència d'enunciats, i els podem anomenar *vocatius de selecció*. Des del punt de vista discursiu, aquesta mena de vocatius contribueixen a la gestió dels torns de parla i en general de tot l'esdeveniment comunicatiu. I pel que fa a la posició que ocupen, apareixen molt sovint a l'inici d'un parell adjacent de torns de parla, d'un torn o d'un enunciat, però també al final d'un enunciat o com a incís.¹⁶ Aquestes tres possibilitats poden explicar-se pel fet que en esdeveniments comunicatius interactius, poligestionats i espontanis, com la conversa col·loquial, l'enunciador pot valorar la necessitat de fer explícit lingüísticament el destinatari directe d'un enunciat quan ja ha començat a emetre'l, o fins i tot quan ja l'està acabant. També s'ha de tenir en compte que la selecció es pot dur a terme per mitjans no lingüístics, com ara la mirada o l'orientació del cos, i que hi pot intervenir igualment el significat mateix que transmet l'enunciat. És la combinació de tots els recursos el que fa que l'enunciador valori sobre la marxa la necessitat d'utilitzar-ne un de sol o diversos.

A (63) hi trobem, en posició inicial d'enunciat i d'un parell adjacent de torns de parla, un vocatiu de selecció que permet a MMA elegir entre tots els participants el seu pare, REP, com a destinatari directe de la pregun-

¹⁶ Dins el nostre corpus bàsic, la posició més freqüent és la inicial, seguida de la final i de la parentètica.

ta que farà tot seguit; ell hi respon, però després d'una intervenció de la mare, LAU, que trenca el parell previsible de torns anticipant-se al destinatari directe de la pregunta.

- (63) MMA **papa**\
 tu em pots port- --
 em--
 em pots tenyir uns pantalons de color lila/
 LAU no Marta\
 REP no\
 xata\

(conversa 2 - 2125)

A (64) el vocatiu de selecció apareix en posició final de l'enunciat i del primer torn d'un parell adjacent, després d'un seguit d'intercanvis entre CME i el seu pare, PPP, que intenten aclarir qui és una dona que ell s'ha trobat al metro. Per mitjà del vocatiu, CME selecciona la seva mare, MMM, com a destinatària d'un enunciat en què fa una hipòtesi sobre la identitat d'aquesta dona (tant en aquest exemple com en els de (68) i (70b) de més avall, la inflexió entonativa que separa el vocatiu de la resta de l'enunciat no s'indica en la transcripció).

- (64) PPP si fa o no fa com jo\
 poder sí és més alta\
 no no no me'n recordo\
 CME amb el nas una mica lleig/
 PPP no ho sé\
 no m'hi he fixat amb el nas\
 CME podria ser la Mariví **mare**\
 MMM ja ho he pensat jo\

(conversa 1 - 826)

A (65), finalment, el vocatiu de selecció apareix com a incís, trencant un enunciat. L'enunciador adreça el conjunt de la carta als seus pares, i la postdata només a la mare per felicitar-la pel seu aniversari, que serà poc abans del dia que l'enunciador té previst retrobar-se amb ells.

(65) Estimats pares,
[...]

Fins aviat i gràcies per tot!

Joan

Com que arribarem el 27 d'agost, **mare**, per molts anys!
(carta 7 - 10748)

b) El vocatiu d'acostament

Pel que fa als vocatius d'acostament, tenen com a funció pragmàtica l'expressió de la proximitat afectiva, sigui positiva sigui negativa, envers el destinatari. Des del punt de vista discursiu, permeten explicitar el manteniment del contacte i de l'intercanvi i poden considerar-se fins i tot fàtics. En contrast amb els vocatius de selecció, apareixen molt sovint en torns de parla de tipus reactiu, sovint en el segon d'un parell adjacent, i no demanen una resposta de l'enunciatari.

L'escriptor Ferran Torrent, a la novel·la *Societat limitada*, introdueix una remarca sobre aquest tipus de vocatiu que n'il·lustra perfectament la funció afectiva, l'aparició en torns de parla reactius i fins i tot —tenint en compte que comenta l'efecte que produeix el fet de no utilitzar-lo en un cas concret— el caràcter fàtic (66).

(66) —Amic Sospedra —féu Francesc Petit—, com ja saps en uns mesos es convocaran les eleccions autonòmiques.
—En efecte —en les anteriors visites, aquell «en efecte» l'acompanyava Sospedra amb el nom del líder del Front. Era així: «en efecte, Francesc».
Més càlid, vaja.

(CC 6: Torrent, *Societat*, 27)

Totes aquestes característiques expliquen el fet que aquests vocatius ocupin tant la posició inicial de l'enunciat (67) com la final (68) o la intermèdia (69).¹⁷ En els exemples, subratllem la sigla que indica el participant a qui es refereix el vocatiu d'acostament.

¹⁷ En el nostre corpus bàsic, la posició més freqüent del vocatiu d'acostament és la final, seguida de la inicial i de la parentètica.

- (67) LAU no em piquis\
MMA si només t'he tocat\
 LAU **xata**\
 em fa molt mal aquest braç\
 (conversa 2 - 3287)
- (68) PPP al baixar_
 ella ha passat a davant meu i ha fet aixins\
 m'ha mirat\
 no ho sé\
 CME és que vostè és molt guapo **pare**\
 PPP ah\
 (conversa 1 - 850)
- (69) JGU per tant_
 hores d'ara_
 no m'ho plantejo\
 JBA mhm_
 saps\
Pep\
 perfectament\
 que quan va_
 e_
 quan_
 aquests primers mesos de competició_
 molts directius del Barça_
 començant pel seu president_
 van dir\
 Guardiola_
 ja sap que té les portes obertes\
 (entrevista televisiva 8 - 8263)

La proximitat afectiva a vegades es vehicula per mitjà de paraules que han gramaticalitzat aquesta mena de component semàntic (Mazzoleni 1995: VII.1.4), com es pot veure als exemples (70a-b) per a l'expressió de l'afecte positiu i a (70c) per al negatiu. Entre les paraules que transmeten afecte positiu d'una manera més o menys fixada, hi ha les que designen una persona jove quan són utilitzades per adreçar-se a un adult, com *noi -a* a (70d) —que a l'exemple va adreçat a un home de més de setanta anys—, *xaval -a* a (70e) —aquí va adreçat a una dona de vint-i-nou anys— i d'altres com ara *nen -a*, *xiquet -a*...; i finalment, també paraules que literalment transmeten afecte negatiu, com *bandarra* a (70f).

- (70) a. (MMA esternuda)
 LAU Jesús\
 (conversa 1 - 850)

re discursiu, com es pot intuir a partir dels exemples. D'altra banda, a la informació sobre els rols o les relacions socials que codifiquen els vocatius a vegades s'hi afegeix informació d'altra mena, també de tipus social, sobre les característiques dels participants: tant *estimat amic* com *col·lega* s'utilitzen, en els exemples de (72), per adreçar-se a un amic, però les diferents generacions a què pertanyen els participants en un cas i en l'altre és un factor que també contribueix a explicar la selecció d'una o altra forma.¹⁹

5.2.4. L'ús inclusiu de la primera persona del plural

A § 5.1.2a hem vist que l'anomenat *ús inclusiu* de la primera persona del plural és aquell que inclou dins de la referència, a més de l'enunciador, un o diversos enunciataris. Per tant, a l'hora de tractar la gramaticalització de la referència dítica a l'enunciatari, també hem d'incloure aquest ús entre els procediments gramaticalitzats per fer-ho. A l'exemple de (76), posem per cas —que recupera el de (8) d'aquest mateix capítol—, la primera persona del plural codifica tant la referència a l'enunciador, PPP, com a l'enunciatària, CME.

(76)	PPP	no discutim tant <u>tu i jo</u> \
		oi que no com abans discutiem /}
	CME	no\
	PPP	discutiem més\
	CME	abans discutiem més\

(conversa 1 - 739)

5.3. Les imatges de l'enunciador i el destinatari directe

El concepte de *participant* que, seguint Erving Goffman i Stephen C. Levinson, apliquem a la nostra anàlisi deixa fora de la referència dítica participativa les persones que formen part del context espaciotemporal im-

¹⁹ Per a una anàlisi més detallada d'aquesta qüestió, es pot consultar Calsamiglia i Tusón (1999: § 5.1.4), Payrató (2002: § 3.2.3) i Cuenca (2004).

mediat d'una manera que podem considerar *diferida*, és a dir, les que no hi són presents “en carn i ossos”, sinó indirectament, de manera icònica, per mitjà d'alguna imatge que les representa: una fotografia, una imatge en moviment (televisiva, cinematogràfica...), una pintura, un dibuix... Aquesta presència icònica impedeix que puguin ser considerades participants en l'esdeveniment comunicatiu, però des del punt de vista semàntic es tracta de formes que poden considerar-se incloses dins del concepte de *referència dictica de persona*.

Les formes gramaticalitzades per a la referència als participants són utilitzades en aquests casos d'acord amb els seus usos prototípics: la primera del singular per a les imatges que representen l'enunciador (“En aquesta foto *porto* els cabells llargs”) i la segona per a les que representen el destinatari directe (“En aquesta foto *portes* els cabells llargs”). Igualment, les formes corresponents de plural permeten designar aquestes dues categories participatives quan s'inclouen en alguna mena de col·lectiu (“En aquesta foto *portem* els cabells llargs” i “En aquesta foto *porteu* els cabells llargs”, respectivament).

A (77a), extret d'una conversa entre un adult (VIA) i dos infants (GUI —g en els comentaris entre claudàtors— i QUI), un cop identificada la imatge fotogràfica amb el destinatari directe, GUI, l'enunciador, VIA, li pregunta per l'acció que representa la imatge. I a (77b), extret de la mateixa conversa, l'enunciador, VIA, reclama l'atenció del destinatari directe, QUI, sobre l'acció que explicita (menjar gelats), que aquest darrer duu a terme a la imatge juntament amb algú altre, raó per la qual el verb està en segona persona del plural.

- (77) a. *VIA: guillem, qui es aquesta [= assenyala una foto] ?
 [...]

 mira, aquest **ets tu** [= a g] .

 que **fas** aquí **tu** ?

(CC 32: Childes, 05 - 15, 5)

- b. *QUI a veure [= s'apropa per a veure la foto].
*VIA mira com **menjeu** gelats.

(CC 32: Childes, 05 - 15, 4)

A (78) una actriu parla de la seva imatge quan actua en una pel·lícula: totes les formes de primera persona del singular fan referència a l'actriu tret del segon pronom àton, que es refereix a la imatge que ofereix quan està caracteritzada per representar el seu personatge.

- (78) *El segundo nombre* narra com una noia decideix reconstruir els últims dies de la vida del seu pare, que ha mort de manera estranya. [...] La debutant Erica Prior és la protagonista, al costat d'una irreconeixible Teresa Gimpera. “Fins i tot jo m'espanto quan **em** veig a la pantalla”, deia ahir l'actriu catalana, que ha acceptat de gust tenyir-se de gris i sortir absolutament desmaquillada en aquest *thriller*

(CC 33: *Avui*, 06/10/2002)

Aquesta mena de creuament de referències es pot donar també entre un actor o una actriu i el personatge que interpreta en conjunt, no tan sols en relació amb l'aspecte físic que adopta en fer-ho, com en el cas anterior. Stirling i Huddleston (2002: § 17.2.2.2e) ho il·lustren per a l'anglès amb un exemple que també seria vàlid per al català: *I commit suicide before they discover it was you who murdered the duke* ('Jo em suïcido abans que ells descobreixin que vas ser tu qui va assassinar el duc').

En aquest ús s'utilitzen les formes gramaticalitzades per a la referència dística de persona en una situació que es pot considerar, des del punt de vista referencial, no prototípica. Langacker (1985: cap. 4), que en diu *cross-world identification*, considera que d'aquesta manera es reflecteix lingüísticament el propòsit d'establir una relació d'identificació entre els participants i una entitat externa —la seva imatge, el personatge que representen en la ficció, etc.²⁰

²⁰ Lakoff (1996) tracta aquesta mena de fenòmens des de la perspectiva de la teoria dels espais mentals, que de fet es pot considerar, almenys en aquest aspecte, un desenvolupament del plantejament de Langacker.

cies)”, *DCVB*; “seguint *a* o *b*, d’acord amb *a* o *b*”, *DECat*, vol. VII, s.v. *seguir*; “Atenent a tal o tal persona...”, *DIEC* i *GDLC*; “Fent atenció a tal o tal persona...”, *GD62LC*), que no posen cap exemple en primera persona; però sí que es pot aplicar a l’exemple que dona Todolí d’aquest ús (2002: § 6.4.1), que ens sembla molt il·lustratiu: *Tu deies que segons jo no calia fer el pont*. En aquesta oració, el sintagma *segons jo* apareix dins d’una citació en estil indirecte en què el responsable de la citació (que és l’enunciatari de l’enunciat citant) no és el mateix que el de l’oració en què s’inclou (que és l’enunciador de tot l’enunciat, que alhora és l’animador de tots dos). Això fa possible que l’enunciador utilitzi *segons jo* per atribuir-se a si mateix el que es diu en la citació, com devia fer, per mitjà d’aquest mateix procediment o d’un altre, qui ara és l’enunciatari.

També és pertinent observar que l’ús de *segons* seguit d’una forma de segona persona sol aparèixer, com es pot veure a l’exemple (79), en enunciats directius en què l’enunciador demana la confirmació o el desmentiment d’una hipotètica opinió del destinatari directe de l’enunciat.

Cal dir, finalment, que aquesta preposició sí que admet la referència a l’enunciador si es fa d’una manera indirecta, per mitjà d’un sintagma nominal metapragmàtic en tercera persona que contingui una expressió díctica que hi remeti, com per exemple en les locucions *segons la meva/nostre opinió* i *segons el meu/nostre parer*.

5.4.2. La concordança entre subjecte i verb

En general, quan el subjecte d’una oració està format per elements de diferent persona gramatical, concorda amb el verb seguint el principi següent: “en 1a persona [del plural] si un dels elements coordinats és de primera persona, i en 2a persona si un dels elements és de segona persona i no n’hi ha cap de primera” (Bel 2002: § 2.4.4; vegeu també Serra i Prunyonosa 2002: § 17.5.1). Stirling i Huddleston (2002: § 17.2.2.1) veuen en aquest

principi un reflex gramatical de la preeminència de l'enunciador en l'organització dels sistemes díctics. En els exemples de (82-85) es pot veure aplicat.²¹

- (82) MJJ **tu i jo ni ens coneixíem** encara\
(conversa 3 - 5342)
- (83) **En Jean-Marc i jo vivim** en un apartament-estudi que hi ha annex al Mas a Fornells de la Selva
(carta 10 - 10915)
- (84) Benvolguda Alba,
a tu i els teus germans us felicito per l'encert que **heu tingut** fent aquest recull de textos, que són un record i un homenatge a la vostra mare.
(carta 24 - 11375)
- (85) MIA que vam anar a la platja i **tu i la Trini estàveu** estirades\
(CC 22: COC 3, l. 381)

D'altra banda, una de les construccions que permeten fer explícit el col·lectiu en què l'enunciador s'inclou ell mateix o inclou l'enunciatari és el sintagma nominal ple que fa de subjecte d'un verb en primera o segona persona del plural, com hem pogut veure a la taula 4.9, a § 4.7, i també en diversos exemples d'aquest capítol. El contingut d'aquest sintagma, més ric des del punt de vista semàntic que la categoria de persona, és el que caracteritza el col·lectiu esmentat (86-87).

- (86) a. Durant molt de temps **les dones hem patit** una discriminació negativa.
(entrevista premsa 10 - 12248)
- b. **Els sociòlegs tenim** fama de preguntaires, i fins i tot de tafaners.
(manual 8 - 12995)

²¹ El principi també afecta les coordinacions disjuntives (*o tu o jo estem equivocats*) i copulatives negatives (*ni tu ni jo l'hem encertada*), observació que ens suggereix Jespersen (1924: cap. XVI). Sobre la concordança del verb amb subjectes que estan en diferents persones gramaticals, vegeu, per al castellà, Martínez (1999: § 42.10.1.2) i, per al francès, amb referències a les altres llengües romàniques, Wunderli (1990-91).

- (87) a. EUU jo no em posaré mai en topless\
MJJ i això et fa cosa/
EUU [...] mira\
fotre'm a la platja_
i que vingui un tio_
i se'm foti al costat a mirar-te els pits_
perquè és lo que **foteu**_
els tios_
- (conversa 3 - 4896)
- b. Q.A. ¿Internet farà més lliures les dones?
A.S. Penso que sí. Ho hauria de procurar.
Q.A. Com?
A.S. Donant més poder d'informació i de comunicació. Així aconseguirem més llibertat.
Q.A. I **podreu comprar** més, oi?
- (entrevista premsa 10 - 12210)

Aquest fenomen també afecta els noms col·lectius pròpiament dits, com es pot veure als exemples de (88).

- (88) a. **Vam anar una colla a sopar** a casa d'en Jaume
- (carta 12 - 11011)
- b. — *Si algú es dedica a investigar l'evolució, durant els últims anys, de la cuina barcelonina i catalana, com podrà definir el paper que tu hi has jugat?*
— Això sempre fa de mal dir, però el que sí que és evident és que, cap a l'any 80, **tota una colla de gent entrem a sac** en la concepció de l'alta gastronomia de Barcelona.
- (entrevista premsa 2 - 11594)

La discordança sintàctica aparent entre un subjecte en tercera persona del plural i un verb en primera o segona del plural s'explica en tots aquests casos pel significat col·lectiu que comporta tant el nombre plural —en casos com els de (86-87)— com la semàntica plural —en casos com els de (88)—, que és el que permet interpretar que s'hi hagin inclòs l'enunciador, l'enunciatari, o tots dos, de manera que s'hi pugui aplicar el principi

enunciat més amunt (vegeu Bel 2002: § 2.4.4.1).²² Martínez (1999: § 42.10.1.2) considera, per al castellà, indiferents a la categoria de persona els noms comuns en general. Aquesta interpretació eliminaria la possible discordança però resultaria difícil de sostenir per al singular, tant en castellà com en català, malgrat l'existència d'usos com el que comentem tot seguit.

Un fenomen similar a l'anterior, però restringit a usos molt específics, com és el cas d'alguns gèneres discursius de l'àmbit jurídic i administratiu (la demanda, la denúncia, la querella, el certificat i la sol·licitud, entre altres; vegeu Direcció General de Política Lingüística 2002), és el que trobem en casos com el de (89), en què un antropònim és el subjecte d'un verb en primera persona.²³

- (89) David Roca i Ferrer, cap del Servei de Formació del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya,

Certifico:

Que el senyor Enric Pous i Bonet ha seguit amb aprofitament el Curs de gestió de documents administratius

(CC 34: Direcció General de Política Lingüística 2002, 75)

L'explicació d'aquesta discordança real entre el subjecte i el verb sembla que s'ha de buscar en factors de tipus pragmàtic, més que no pas de tipus gramatical o semàntic. La preferència per aquesta opció en detriment de la tercera persona, en què s'establiria la concordança regular entre el subjecte i el verb, s'explica per l'intent que el registre administratiu i jurídic

²² Aquest fenomen també es troba en castellà: “*Los ingleses somos/sois seres sosos*” (Martínez 1999: § 42.10.1.2). Altres llengües, com l'anglès i l'italià, requereixen, perquè el verb no aparegui en tercera persona, un element de primera o segona persona en el subjecte, segons el cas, element que Fernández Soriano interpreta com a pronom: “*Voi italiani siete molto gentili*”, “*You Italians are very friendly*” (1999: § 19.2.1). En canvi, Payne i Huddleston (2002: § 5.7.2) consideren i argumenten, per a l'anglès, que aquestes formes de primera i segona persona del plural fan la funció d'un determinant: “*You students should form a society*” vs. “*You, the students, should form a society*”. Les dues oracions anteriors es correspondrien, en català, amb “*Els estudiants hauríeu de formar una associació*” i “*Vosaltres, els estudiants, hauríeu de formar una associació*”, respectivament. Sobre aquesta qüestió, vegeu també Jespersen (1924: 192), Weinreich (1963: § 2.2.2.1), Anderson i Keenan (1985 : 264) i Nunberg (1993: n. 23).

²³ A § 6.1.3c tractem aquest procediment de referència a l'enunciador.

tingui un estil directe i acostat als ciutadans, com es fa explícit en el fragment següent, referit específicament a la sol·licitud:

Pel que fa als tractaments, cal tenir en compte que no hi ha una única solució, si bé es recomana que s'utilitzi la primera persona del singular per a qui escriu (*exposo, sol·licito*), que respon a un estil més directe de la redacció administrativa i identifica clarament el redactor.

[...]

Pel que fa a la tercera persona del singular referida a qui redacta, cal valorar que marca una distància excessiva entre qui escriu i la destinació.

(Direcció General de Política Lingüística 2002: 124-125)

Probablement, però, també hi intervenen altres factors: el fet que en aquests gèneres, i especialment en els enunciats que contenen aquesta estructura, es duguin a terme bàsicament actes de parla realitzatius; la necessitat d'explicitar l'agent per mitjà d'un recurs de referència absoluta; i finalment, l'estructura estereotipada del text.

Per acabar, també presenta discordança entre el subjecte i el verb la construcció, ja comentada a § 5.1.2*b* i § 5.2.2, en què el verb en primera o segona persona del plural concorda amb un subjecte singular al qual s'afegeix un adjunt comitatiu: *amb en Pere ens casarem aviat* i *¿us casareu aviat, amb en Pere?*.²⁴

5.4.3. Restriccions formals

En català, la combinació de formes de primera i segona persona gramatical per referir-se a les diferents categories participatives està sotmesa a regulació formal: entre les estructures que són gramaticals no hi trobem ni qualsevol combinació ni qualsevol tipus de referència.

Les restriccions de tipus estructural que afecten aquesta qüestió sembla que poden relacionar-se amb les que regulen la distinció entre pronoms àtons reflexius i no reflexius. Així, de la mateixa manera que els pronoms

²⁴ Vegeu Rigau (2002: § 15.3.1.3), d'on hem extret els exemples, per a una caracterització sintàctica més precisa.

no reflexius clítics de qualsevol de les tres persones gramaticals no poden establir relacions de coreferència dins dels límits de la clàusula i per a posicions sintàctiques exigides pel verb (complement directe, complement indirecte i complement de règim), tal com es descriu a Todolí (2002: § 6.2.2), podem dir que, dins d'aquests mateixos límits, entre les diferents formes de primera i segona persona (tant els morfemes verbals com els clítics pronominals), quan almenys una de les dues està en plural tampoc es poden establir relacions de coreferència parcial o, el que és el mateix, aquestes dues formes no poden ser parcialment reflexives.²⁵

Eulàlia Bonet (2002: § 10.3.3.3) constata que el català “no permet (com segurament cap altra llengua romànica) la combinació de dos pronoms de primera persona o dos de segona persona, encara que un sigui singular i l'altre plural”, i posa, entre altres exemples, **Ens m'agrada el fetge* i **Us t'agrada el fetge*. Aquesta autora considera probable que es tracti d'una impossibilitat lligada a “la agramaticalitat d'oracions com **Ens he reconegut de seguida*, que equivaldria a *T'he reconegut a tu i m'he reconegut a mi mateix, de seguida* (per exemple, en una fotografia). I conclou: “Sembla, doncs, que la agramaticalitat d'aquestes oracions no té relació amb la combinació de pronoms febles”. Al nostre entendre, es tracta d'una restricció que afecta tant la combinació de pronoms febles entre si com la combinació de pronoms febles amb morfemes verbals, que, com hem vist, hi són equivalents des del punt de vista informatiu (§ 3.8.2a).

La restricció consisteix en la impossibilitat de tenir qualsevol mena de coreferència parcial dins d'una mateixa clàusula entre aquestes dues menes de formes lingüístiques. Així, no hi poden aparèixer dues formes que

²⁵ Parlem de clàusula, seguint Cuenca (1996: 4.2.2), per referir-nos a la “unitat que té caràcter oracional des del punt de vista gramatical però no des del punt de vista distribucional. És una unitat oracional per la forma (unió de subjecte i predicat) però no des del punt de vista distribucional, perquè no té independència sintàctica, sinó que es troba dins d'una unitat sintàctica superior, l'oració.” A Huddleston i Pullum (2002: § 2.1) es fa una distinció equivalent per a l'anglès. Todolí (2002) parla d'*oració mínima* amb aquest mateix sentit.

estiguin totes dues en primera o segona persona gramatical però que siguin de nombre diferent: * *Ens he portat coca*, * *M'hem portat coca*, * *Us has portat coca*, * *T'heu portat coca*. Tampoc són possibles les combinacions no totalment reflexives de dues formes que coincideixin tant en la persona gramatical com en el nombre: * *Ens* [= enunciadador + i] *hem portat* [enunciadador + j] *coca*, * *Us* [destinatari directe + i] *heu portat* [destinatari directe + j] *coca*. I finalment, tampoc ho són les combinacions d'una forma de primera persona del plural amb una de segona, singular o plural, parcialment coreferents: * *T' [i] hem portat* [enunciadador + i] *coca*, * *Ens* [enunciadador + i] *has portat* [i] *coca*, * *Us* [i + altres] *hem portat* [enunciadador + i] *coca*", * *Ens* [enunciadador + i] *heu portat coca* [i + altres].

Vegem-ho ara amb dos exemples del nostre corpus bàsic, una mica més contextualitzats. El fragment de (90) conté dues combinacions d'una forma de segona persona del singular i una altra de primera del plural, la primera amb el verb en segona persona i el clític en primera, i la segona a la inversa. En cap dels dos casos no és possible interpretar que el destinatari directe codificat en la segona persona formi part també del col·lectiu que inclou l'enunciadador dintre de la primera (i el mateix podríem dir si el verb estigués en segona persona del plural).

- (90) REP va **digue'ns**-ho\
 ROM ara no us ho explico\
 REP {(@) **digue'ns**-ho\
 ROM no\
 LAU avui has anat a anglès\
 REP no--
 no **et farem** cap més broma\
 no **et farem** cap més broma\
 no **et farem** cap més broma\

(conversa 2 - 3410)

Els exemples de (91) contenen dues combinacions d'una forma de segona persona del plural i una altra de primera del plural. En el primer, (91a), el verb està en primera persona i el clític en segona i en el segon,

(91*b*), a la inversa. Tampoc en aquest cas es pot interpretar que un o més referents de la segona persona ho siguin també de la primera.

- (91) a. Pel que fa a la nostra estada a Ruanda encara no **us podem dir** gran cosa perquè com aquell que diu, fa quatre dies que hi hem aterrat.
(carta 14 - 11056)
- b. les vostres cartes, encara que no siguin moltes ens encanten perquè són superplenes de coses, **ens feu estar** al corrent de tot
(carta 8 - 10821)

En tercera persona, la coreferència parcial entre formes morfemes verbals i pronoms febles, o entre dos pronoms febles, tampoc es troba: * *Els ha portat coca* [on el referent del subjecte ho fos també parcialment del complement directe], qüestió que Bonet (2002) no tracta. Això fa pensar que aquesta restricció formal està relacionada amb la distinció entre usos reflexius i no reflexius dels pronoms, independentment de la persona gramatical i, doncs, del tipus de referència personal, dítica o no. El fet que en primera i segona persona hi hagi coincidència entre formes reflexives i no reflexives, a diferència del que passa en tercera persona, amaga un fenomen més general, vinculat probablement a processos cognitius de processament de la informació.

6. Dixi de persona i formes no gramaticalitzades per a la referència als participants

Les formes que gramaticalitzen la referència als participants no són les úniques que permeten efectuar aquesta mena de referència: hi ha altres formes lingüístiques que, tot i que no la codifiquen prototípicament, també poden dur-la a terme.

És precisament la falta de correspondència biunívoca entre *categories gramaticals* i *categories participatives* el que dóna sentit a un estudi com el que estem duent a terme. Stephen C. Levinson, que, com ja hem vist, ja havia suggerit la necessitat de distingir els dos conceptes i d'estudiar els tipus de relacions que es poden establir entre l'un i l'altre (Levinson 1983: § 2.2), en el seu article sobre les categories participatives proposades per Erving Goffman diu explícitament que són els desplaçaments d'ús que trobem entre les dues categories allò que demostra que la distinció resulta pertinent:

The necessity and utility of making the distinction between the grammatical categories of person and the interactional categories of participant role is demonstrated by the *slippage* that can occur between the two sets of categories.

Levinson (1988: § 2.2.1)

Catherine Kerbrat-Orecchioni parla, al seu torn, de l'existència d'*énallages* dintre de tots els tipus de díctics, i els defineix com “la possibilité d'utiliser ces formes avec une valeur décalée par rapport à leur valeur la plus usuelle” (1980: cap. 2, § 1.3.2e). I malgrat les possibles dificultats de classificació que considera que es poden trobar a la pràctica, aquesta autora parla de la naturalesa doblement “desviada” d'aquests usos: d'una banda, pel que fa a la forma utilitzada per a la referència (*perspective onomasiologique*), i de l'altra, pel significat que es vol transmetre en relació amb

el que es pot considerar propi (*perspective sémasiologique*). En tots els casos, l'autora considera que aquests usos “réflètent divers mécanismes d'identification/distantiation”.

Finalment, Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1) classifiquen els diferents tipus de formes que poden incloure's en la dixi de persona, com ja hem vist al capítol 4, segons que siguin les formes canòniques, que correspondrien a les que hem tractat en el capítol anterior, o formes alternatives a aquelles, que són marcades en relació amb les canòniques i s'utilitzen en lloc seu per les mateixes raons que addueix Kerbrat-Orecchioni: per expressar distància o per raons afectives.

L'objectiu d'aquest capítol és caracteritzar els principals procediments alternatius per mitjà dels quals es pot fer referència en català a les diferents categories participatives. Per fer aquesta caracterització, ens hem basat en l'anàlisi del nostre corpus bàsic, en la bibliografia i en l'observació de l'ús.

6.1. L'enunciador

A § 4.5 hem assumit que la figura de l'enunciador es pot descompondre, pel cap baix, en tres categories diferents (animador, autor i responsable), que poden coincidir o no en una mateixa persona; a § 5.1 hem analitzat les expressions lingüístiques que codifiquen prototípicament la referència a aquest primer tipus de participant i hem vist la preeminència de la figura del responsable com a referent d'aquestes formes. En aquest apartat, analitzarem les formes alternatives per a la referència a l'enunciador en relació també amb totes aquestes qüestions.

6.1.1. La primera persona del plural

En el seu valor prototípic, la primera persona del plural té dues característiques semàntiques bàsiques: fa referència a l'enunciador i a un nombre superior a un d'ens animats. La primera és la que la fa *primera persona* i la segona la que la fa *plural*. Aquestes dues característiques la converteixen en una categoria gramatical extraordinàriament versàtil a l'hora d'obtenir significats addicionals desplaçats (els *slippages* de Levinson i els *énallages* de Kerbrat-Orecchioni) o marcats (en la terminologia de Vanelli i Renzi). Aquesta versatilitat arriba fins i tot a semblar paradoxal: com veurem, la primera persona del plural permet expressar l'enaltiment de la figura de l'enunciador, l'intent d'atenuar-ne la referència diluint-lo en un col·lectiu, i també altres estratègies d'acostament.

D'altra banda, els matisos, a vegades subtils, que es troben en els diferents usos de la primera persona del plural no sempre han estat reflectits a la bibliografia, on és freqüent trobar-los tractats d'una manera unitària o poc discriminada, com si el valor referencial o l'efecte comunicatiu que provoquen no fos, en cada cas, diferent.

a) El plural majestàtic

El plural majestàtic és l'ús de la primera persona del plural per part d'alts dignataris civils i religiosos (bàsicament, caps d'Estat —reis i presidents de república—, papes i bisbes) per referir-se individualment a ells mateixos quan exerceixen el seu càrrec. Es tracta d'un ús que prové del llatí tardà, de l'època de l'Imperi (Vanelli i Renzi 1995: § VI.6.1.1.2; Fernández Soriano 1999: § 19.2.1), i que es troba en moltes de les llengües europees al llarg de la seva història (entre altres, a més del català, el castellà, el francès,

l'italià i l'anglès).¹ En català, la forma tònica *nós*, que va ser substituïda per la reforçada *nosaltres* per als altres usos al llarg dels segles XIV i XV (vegeu la nota 5 del capítol anterior), s'ha mantingut per a l'ús majestàtic fins avui (*DECat*, vol. V, s.v. *nós*).

El pas del singular al plural en l'ús majestàtic expressa una amplificació del jo, un distanciament “cap amunt” en relació amb els enunciataris, que reflecteix la importància social que es dona a la persona que l'utilitza i la solemnitat de les situacions en què ho fa. Actualment, aquest ús és molt sovint percebut com a artificios i excessivament solemne, i està en desús en tota la cultura occidental, tal com observen molts dels autors que en parlen (vegeu, per exemple, Duarte i altres 1991: 89 i Todolí 2002: § 6.4.1, per al català, i Vanelli i Renzi 1995: § VI.6.1.1.2 per a l'italià).² N'és una causa directa el procés de democratització que han viscut les nostres societats en les darreres dècades, amb tot el que comporta en la relació entre els governants i els governats: aquests darrers han passat, almenys en l'àmbit de la ciutadania, de ser súbdits sotmesos a qui té el poder a ser ciutadans que elegeixen lliurement els seus representants polítics, cosa que entra en conflicte amb el distanciament “cap amunt” a què ens acabem de referir.

Per tots aquests motius, els exemples recents de plural majestàtic no són abundants. Dos dels que adduïm corresponen a textos traduïts: el primer, (1a), és la modificació de la Constitució del Regne de Bèlgica, i data de l'any 1994, i el segon, (1b), forma part d'una carta apostòlica del papa Joan Pau II de l'any 2002.

¹ Grevisse (1936: § 631) també li atribueix aquest origen, però fa referència al fet que, per alguns autors —que no esmenta—, és d'origen oriental.

² De fet, Pompeu Fabra no va incloure la forma tònica *nós* entre els pronoms personals ni a la gramàtica normativa (1918) ni a la pòstuma (1956), tot i que sí que l'havia inclosa en la del 1912 (1912: § 93). En general, les gramàtiques prescriptives catalanes esmenten molt de passada el *nós* majestàtic, quan ho fan, i solen referir-se a l'entrada en desús d'aquest procediment de referència a l'enunciadador (vegeu, per exemple, Badia 1994: § 221.1.IV, Ruaix 1998: § 14 i Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans 2002: § 12.1.2).

- (1) a. Albert II, rei dels belgues, saluda tothom, tant els presents com els absents.

Les Cambres han adoptat en les condicions que prescriu l'article 132 de la Constitució, i **Nós sancionem** el que segueix

(CC 35: *Mercator*)

- b. ...després d'escoltar els parers dels **nostres** Venerables Germans Cardenals, Presidents dels Dicasteris de la Cúria Romana, bo i confirmant la doctrina catòlica sobre el sagrament de la Penitència i la Reconciliació declarada en el Catecisme de l'Església Catòlica, **conscients** del **nostre** ofici pastoral i plenament **sabedors** de la necessitat i de l'eficàcia d'aquest sagrament actualment vigent, **decretem** això que segueix:

[...]

Tot el que **Nós hem decretat** amb aquesta Carta Apostòlica, escrita Motu proprio, **manem** que sigui vàlid i ferm i vigeixi des d'avui, sense que hi facin obstacle qualssevol disposicions contràries. El que **hem establert** amb aquesta Carta vigeix també, per naturalesa, en les Esglésies Catòliques Orientals, d'acord amb els cànons pertinents de llur Codi.

*Roma, prop de Sant Pere. 7 d'abril, Diumenge de l'Octava de Pasqua o de la Divina Misericòrdia de l'Any del Senyor 2002, vint-i-quatrè del **nostre** pontificat*

IOANNES PAULUS II

(CC 36: Carta apostòlica del papa Joan Pau II)

El tercer exemple, (2), correspon a un text original en català, concretament a un decret de l'any 2003 del cardenal arquebisbe de Barcelona, que aleshores era Ricard M. Carles. Interpretem que l'aparició d'un segon signant —que apareix en tots els decrets de l'arquebisbat que hem pogut consultar—, “per manament”, no afecta la referència de les formes de primera persona del plural.

- (2) DECRET 14/99. Barcelona, 23 de febrer de 1999

Acceptada la petició presentada pel president del patronat de la fundació Institut Pere Tarrés d'Educació en l'Esplai [...];

PEL PRESENT, **aprovem** la nova redacció dels estatuts de la fundació Institut Pere Tarrés d'Educació en l'Esplai, i els **declarem** vigents des del dia d'avui, en substitució dels anteriors.

Així mateix, **donem** la **nostra** aprovació al nou patronat [...].

Ho decreta i firma l'Emm. i Rvdm. Sr. Cardenal Arquebisbe de Barcelona.

+ Ricard Mª Card. Carles, Arquebisbe de Barcelona

Per manament del Sr. Cardenal Arquebisbe:

P. Enric Puig i Jofra, s.j., secretari general i canceller
(CC 37: *Butlletí de l'Arquebisbat de Barcelona*)

A les lleis que signa l'actual cap de l'Estat espanyol, el rei Joan Carles I, s'utilitza la primera persona del singular. Probablement, la voluntat de donar una imatge de modernitat s'afegeix a les causes generals que afecten el poc ús del plural majestàtic, juntament amb una altra que es deriva de la democratització dels sistemes polítics basats en una monarquia hereditària: a més de la signatura del rei, en aquesta mena de documents jurídics hi ha d'haver per força la d'un càrrec polític —normalment, el president del Govern espanyol—, que refrenda així l'acte reial i n'assumeix la responsabilitat, d'acord amb el principi democràtic en què es basa la Constitució espanyola vigent, atesa l'absència de responsabilitat política i penal del monarca; amb la seva signatura, el rei es limita a autenticar que la decisió ha estat presa per qui l'havia de prendre, a fi que sigui executada (Molas 1998: § V.VI.3). En casos com el de l'exemple de (3), que correspon a la traducció oficial, publicada al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, a partir de l'original en castellà, l'acte de nomenament que duu a terme el rei és, doncs, purament formal, i l'ús del singular permet evitar la interpretació que es tracti d'un acte conjunt del cap de l'Estat i del president del Govern.

(3) REIAL DECRET

1738/2003, de 17 de desembre, pel qual es nomena President de la Generalitat de Catalunya el senyor Pasqual Maragall i Mira.

De conformitat amb el que disposen els articles 152 de la Constitució i 36 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya,

Nomeno President de la Generalitat de Catalunya el senyor Pasqual Maragall i Mira, elegit pel Parlament de Catalunya en la sessió celebrada els dies 15 i 16 de desembre de 2003.
Madrid, 17 de desembre de 2003

Joan Carles R.
José María Aznar López
President del Govern

(CC 38: DOGC, 18/12/2003)

Des del punt de vista sintàctic, el plural majestàtic concorda en plural amb el verb; pel que fa als adjectius i els participis, de l'exemple (1b) sembla desprendre-se'n que hi concorda en plural, tot i que tant la circumstància que es tracti d'un text traduït com el fet que haguem trobat algun exemple antic en singular ens fan ser circumspectes sobre aquesta qüestió. Pel que fa al gènere, els exemples antics que hem trobat en què l'enunciadora és una dona fan la concordança en femení, també singular.³

Cal dir, per acabar, que en alguna ocasió s'ha identificat el plural majestàtic amb el de modèstia.⁴ Nosaltres considerem que, encara que el recurs gramatical utilitzat, el pas del singular al plural, sigui el mateix, es tracta de dos usos diferents, tant pel que fa a l'origen com a les circumstàncies situacionals en què s'utilitzen i els efectes estilístics que provoquen, com podem veure tot seguit.

³ En el capítol CDLLII del *Tirant lo Blanc*, l'Emperador, adreçant-se a Tirant, diu: "E per tornes, vos volem dar nostra filla Carmesina per muller, si vostra virtut la volrà; car **nós som** ja en tal edat **posat** que no som per a regir ni menys defendre l'Imperi" (Joanot Martorell i Martí Joan de Galba (1460). *Tirant lo Blanc*, Barcelona: Ariel, 1979, edició a cura de Martí de Riquer). La reina Maria de Castella, muller d'Alfons IV el Magnànim, al seu torn, diu en un dels seus discursos davant les Corts Catalanes: "...sobrevenint en nostra persona greu malaltia, de la qual (així com veets) **som** del present encara **detenguda**, no havem pogudes explicar les causes per les quals havem convocada la cort" (*Parlaments a les Corts Catalanes*, Barcelona: Els Nostres Clàssics, 1928, edició a cura de Ricard Albert i Joan Gassiot, p. 175).

⁴ Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.2.1) parla del "« nous » réthorique, contradictoirement dit « de majesté » ou « de modestie »", tot i que més endavant (1980: cap. 2, § 1.3.2e) distingeix els dos usos, i els fa dependre del rol assumit; Fillmore (1975: 77), al seu torn, agrupa diversos usos de la primera persona del plural amb valor de singular: "its use on the part of editors, clergymen and royalty"; Todolí (2002: § 6.4.3), finalment, posa com a exemple de plural de modèstia un fragment de la Bíblia, del Gènesi, en què, al nostre entendre, el que hi ha és un plural majestàtic (*Fem l'home a la nostra imatge i semblant a nosaltres*).

- c. De fet, és com si **estiguéssim** convidant el lector a un joc que és
alhora un aventura

(manual 8 - 13028)

Per Salvador (2002a: 21), es tracta d'un *nosaltres* "on molts doctoreds s'aixopluguen de les crítiques i busquen el paraigua del mestre". Grau (2003: § 4.2.2.2), per la seva banda, troba aquest ús, dins l'àmbit acadèmic, bàsicament universitari, "en conferències i classes, en manuals, ressenyes i articles", però "només en comptades ocasions en els escrits dels alumnes". Aquest fet es deu, molt probablement, tant a la circumstància que els estudiants, sobretot en els primers estadis de la vida universitària, encara són dins del procés d'aprenentatge de les convencions pròpies dels textos que es produeixen en aquest àmbit, com també al procés d'informalització de les relacions socials en què estan immerses les societats occidentals actuals, reflectit en els usos lingüístics, en català i en altres llengües, com en tantes altres facetes de la vida quotidiana. Aquest fenomen és paral·lel al que es troba en l'ús de formes gramaticalitzades i no gramaticalitzades per a la referència al destinatari directe, com veurem a § 6.2.1.

Finalment, des del punt de vista sintàctic, en català la primera persona del plural de modèstia concorda amb el verb; però, en canvi, pel que fa al gènere, quan l'enunciador és una dona les paraules corresponents estan en masculí, i per tant es produeix una discordança sintàctica, com es pot veure en el fragment reproduït a (6).⁵

- (6) De fet, **nosaltres mateixos som víctimes** d'aquest fet. Probablement a causa de la gran dificultat per a delimitar les interjeccions impròpies, al *Corpus Textualitzat* de l'IEC —del qual hem partit per a la nostra classificació (vg. nota 22), en general, només s'han classificat com a interjeccions les pròpies i les impròpies més fixades.

(CC 39: Cuenca 2002, 3202)

⁵ El mateix passa en altres llengües, com l'italià (Vanelli i Renzi 1995: VI.6.1.1.2(ii)). L'anglès presenta una forma mixta pel que fa al nombre, ja que la concordança amb el verb també és en plural, però el pronom reflexiu tònic és *ourself*, no pas *ourselves*, cosa que en aquesta llengua reflecteix la singularitat subjacent, segons alguns autors (Fillmore 1975: 77 i Levinson 1983: § 2.2.1). I pel que fa al francès, presenta una forma mixta similar, però amb concordança de gènere (Grevisse 1936: § 631).

c) L'imperatiu plural

En termes generals, es pot dir que per mitjà de la modalitat imperativa l'enunciador pot adreçar ordres a l'enunciatari o persuadir-lo de dur a terme alguna acció (Payrató 2002: § 3.4.4). Probablement pel fet que en un esdeveniment comunicatiu el més habitual és que aquests dos rols participatius siguin assumits per persones diferents, són defectius per a la primera persona del singular tant el mode imperatiu com les formes corresponents negatives, en subjuntiu (**No surti*, en primera persona). Si l'enunciador vol persuadir-se a si mateix d'alguna cosa, pot utilitzar, al costat d'altres estratègies, la primera persona del plural. Així és com interpretem l'ús que es troba en exemples com el de (7).

- (7) Ara comença a notar-se la psicosi de les olimpíades però esperem que tot vagi bé, no hi hagi problemes, s'acabin bé i puguem començar el curs d'una manera normal i afrontant la crisi que se'ns presenta. Bé **no ens posem pessimistes**.

(carta 3 - 10637)

En aquest cas, el plural no té cap dels altres valors que li atribuïm en aquest capítol, sinó que sembla tan sols la manera formalment més simple d'esquivar el caràcter defectiu de l'imperatiu.⁶

d) El plural d'implicació del destinatari directe

La primera persona del plural permet expressar la referència a l'enunciador incorporant-hi el destinatari directe d'una manera que es pot considerar fictícia, en la mesura que el que s'expressa a l'enunciat només afecta el primer. L'efecte addicional que provoca aquest ús, més enllà de la referència dística, és d'implicació del destinatari directe en allò que diu l'enunciador. Vanelli i Renzi (1995: VI.6.1.1.2(iv)), que recullen aquest ús i l'anomenen *sociativo* o *di coinvolgimento*, l'exemplifiquen, entre altres si-

⁶ Grevisse (1936: § 631), per al francès, també l'interpreta d'aquesta manera.

tuacions, amb la que correspon a (8a), una interacció entre un venedor i un client en el moment de pesar la mercaderia, exemple que també seria vàlid en català, com veiem a (8b).

- (8) a. Lo **lasciamo** un etto in più? (detto da un venditore a un cliente, dopo aver pesato la merce)
- b. Passa cent grams, ¿ho **deixem** així? (dit per un venedor a un client després de pesar la mercaderia)

El nostre corpus bàsic conté diversos exemples d'aquest ús de la primera persona del plural dins el gènere de la classe magistral. Tant el contingut proposicional dels enunciats en què apareix la primera persona del plural com el fet que es tracti d'un esdeveniment comunicatiu en què només hi ha un enunciator i on els destinataris directes constitueixen l'audiència, ens porten a interpretar així usos com els de (9).

- (9) a. PR3 aquest és un problema_
és un segon problema però **parlem** del primer si voleu\
evidentment la justificació de eee el sotmetiment_
dels uns homes als altres_
pel fet que els altres són inferiors_
és una cosa coneguda de molt de temps\
(classe 3 - 9485)
- b. PR3 els grecs per exemple doncs un dels espectacles en què es delectaven_
era anar a veure com es torturava un esclau\
eh/
un espectacle un espectacle que acceptaven perfectament\
si voleu que **passem** al cas de al cas eee doncs per exemple romà_
al tractat d'agricultura de Varró_
es qualifica els esclaus senzillament com el ramat que parla eh/
(classe 3 - 9531)

També trobem aquest ús en la parla a infants,⁷ amb el mateix efecte pragmàtic afegit: l'adult implica l'infant en una acció que de fet durà a

⁷ Sobre la parla a infants com a registre simplificat, vegeu l'article fundacional de Ferguson (1977) i Serra, Serrat, Solé, Bel i Aparici (2000: § 3.6); més concretament, sobre la dixi de persona en aquest registre en anglès, vegeu Wills (1977).

TRS bueno\
t'has apropiat\
MJJ de fet quatre dos\
perquè **hem marcat** quatre gols **nosaltres** xxx
PUY sí és_
no\
MJJ no\
PUY quatre a un\
MJJ quatre a un\

(conversa 3 - 3762)

El segon, (12), correspon a una entrevista que va fer Jordi Basté a Josep Guardiola en el programa *Gol a gol*, de TV3, el 14 d'octubre del 2001, dia en què el futbolista havia debutat a l'equip italià del Brescia després d'haver format part durant molts anys del primer equip del FC Barcelona. Citem tot seguit diversos fragments de les respostes del jugador, on subratllem l'ús prototípic de la primera persona del plural i de la tercera per referir-se als dos clubs o als dos equips, i destaquem en negreta els casos en què Josep Guardiola s'identifica amb l'equip del FC Barcelona d'una manera similar a com ho feien els aficionats de l'exemple anterior. Entre claudàtors, hem posat el referent de cadascuna d'aquestes formes. L'exemple té un interès especial per la combinació d'usos que propiciava la peculiar circumstància professional i personal de l'enunciador en el moment de l'entrevista, que també es manifesta en l'ús d'altres formes d'íctiques de persona que ja hem comentat (§ 5.1.1).

(21) JGU si perdem [el Brescia, l'equip] dos partits em
xiularan\
[...]
el vestidor és diferent_
no tenen els luxes que_
que teníem [el Barça, l'equip]_
a Barcelona_
[...]
jo només sé que estan [el Barça, l'equip]_
a dalt de la classificació_
i que ho estan fent [el Barça, l'equip]_
e_
ho estan fent [el Barça, l'equip] molt bé_
i que a la Lliga de Campions_

si_
tanquen [el Barça, l'equip] els partits de casa_
es classificaran [el Barça, l'equip] per la segona_
l·ligueta_
[...]
s'ha d'assumir_
perquè és el Barcelona\
perquè si no doncs no_
e_
no seríem [el Barça, el club, els aficionats] el Barcelona\
però que_
que cony_
estem [el Barça, l'equip]_
a dalt de la classificació_
e_
a la Champions League_
repeteixo_
estem [el Barça, l'equip] allà_
per tant_
hem de tenir [el Barça, el club, els aficionats]_
paciència\
i tant de bo_
segueixin [el Barça, l'equip] en la línia per aconseguir els
títols\
(entrevista televisiva 8 - 7969)

Grevisse (1936: § 631) i Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.3.2e) parlen, per al francès, d'un altre tipus de discurs on trobem aquest ús: el discurs jurídic, i més concretament el dels advocats quan parlen d'un client. Aquest ús també es troba en català: el fragment de (13) conté la citació en estil directe d'unes declaracions a la premsa de l'advocada de la comunitat musulmana de Premià de Mar (Maresme), sobre la mesquita que volia construir aquest col·lectiu a la població l'any 2002, i forma part d'una notícia que se'n va fer ressò.

- (13) L'advocada de la comunitat musulmana pensa que l'Ajuntament de Premià de Mar és l'únic culpable de l'alarma social. Sílvia Iniesta va insistir ahir que els musulmans no pensen acceptar un canvi d'ubicació de la mesquita en un solar del polígon industrial del barri Banyeres [...]. «Només **acceptaríem** uns terrenys al centre, sempre que es pugui començar a construir la mesquita ara; això ja fa massa anys que dura i la comunitat musulmana té la llei a favor seu i tots els permisos en regla», va dir.

(CC 40: *Vilaweb - El Punt Digital*, 25/05/2002)

El plural d'implicació de l'enunciador manté activada la referència dítica que és pròpia de les formes de primera persona del plural, ja que l'efecte que provoca en els enunciats en què apareix és precisament el d'expressar la complicitat de l'enunciador amb allò que afecta les persones sobre les quals parla, és a dir, el d'incloure's en un col·lectiu del qual, en un cert sentit, no forma part. I parlem de col·lectiu perquè els contextos en què hem trobat aquest ús corresponen a esdeveniments que afecten grups de persones, cosa que ens fa pensar que es tracta d'un recurs que resulta més fàcil d'utilitzar en aquests casos que no pas quan es tracta d'esdeveniments o accions que afecten una persona sola. Fernández Soriano (1999: § 19.2.1) considera que aquesta primera persona del plural “se usa cuando el hablante quiere expresar inclusión en la acción por afinidad con el agente real”, i Joan Solà, aprofitant la victòria nacionalista a les eleccions autonòmiques d'Euskadi el 2001, l'exemplificava i l'explicava, en un dels seus articles setmanals al diari *Avui*, de la manera següent (14) —subratllem les parts de la citació que es refereixen específicament a aquest ús—:

- (14) Si dic “*Vam guanyar*” vull dir que un cert dia anterior a l'avui es va produir a Euskadi un dels fets més esperançadors en moltíssims anys. Vull dir que es van fer callar, almenys durant uns quants dies, les feroços, feixistes, mentideres i prepotents veus de l'espanyolisme més rabiós; els brams i les calúmnies de tantes emissores de ràdio i TV i les brutícies més escandaloses de tants diaris i revistes. I que la victòria ens afecta gairebé tant a nosaltres com als bascos.

(CC 41: Solà, *Avui*)

f) El plural genèric

La primera persona del plural pot tenir com a referent un col·lectiu que sigui prou ampli i genèric perquè, fins i tot incloent l'enunciador i sent humà, resulti difícil identificar-lo amb el conjunt de la humanitat o dels éssers humans. Aquesta amplitud referencial, que arriba a la inespecificitat, és el que explica que sigui considerat com un procediment “impersonalitzador”, és a dir, una estructura que permet desdibuixar l'enunciador, l'a-

- (16) a. T'haig de dir que veure la carta, ahir vaig rebre la postal, m'ha espantat una mica. És cert que abans de llegir-la podia pensar vés a saber què, és fàcil exagerar en les situacions que **pensem** negres i tristes. Que consti, que la il·luminació la hi **posem** cadascú, t'ho dic per experiència.

(carta 12 - 10996)

- b. Que la societat no és un tot homogeni és una d'aquelles afirmacions que també se situen en l'ordre de les obvietats que no cal ni dir. A mesura que **creixem ens adonem** que hi ha gent de tota mena, i també **acabem descobrint** que no tan sols són diferents els uns dels altres, sinó que hi ha tipus de gent que entre ells s'assemblen en moltes coses, però que es diferencien d'altres grups de tipus de gent.

(manual 9 - 13071)

Aquests exemples ens suggereixen la possibilitat que aquest ús de la primera persona del plural comparteixi algunes de les característiques que permeten interpretar la segona persona del singular amb un valor no prototípic que inclou la referència atenuada a l'enunciador, com veurem tot seguit: en tots els casos ens trobem amb situacions que estan allunyades del centre díctic espaciotemporal per defecte, i aquest fet contribueix a la interpretació genèrica de la forma dística de persona.

6.1.2. La segona persona del singular

La segona persona del singular pot aparèixer en enunciats en què no tingui com a referent el destinatari directe, com correspon al seu ús prototípic, sinó l'enunciador. Cal dir, però, que no es tracta d'una referència directa, sinó més aviat indirecta, encoberta o atenuada, i alhora amb un cert valor generalitzador, i que aquest propòsit és el que explica que es descarti l'ús de la primera persona del singular i que s'opti per una forma alternativa.

Hernanz (1990) estudia aquest ús en castellà, dins del marc teòric de la lingüística generativa, com una construcció que es pot incloure entre els diferents tipus de *subjectes arbitraris*.⁹ Kitagawa i Lehrer (1990) l'estudien,

⁹ Hernanz considera aplicable l'anàlisi a les altres llengües en què es troba la construcció, entre les quals esmenta explícitament el català. D'altra banda, Anderson i Keenan (1985: § 1.0) constaten l'existència d'aquest ús impersonal de la segona persona del singular en moltes llengües del món; Kitagawa i Lehrer (1990) el restringeixen, tanmateix, a llengües que tenen un paradigma pronominal reduït, la qual cosa explica que no es trobi en altres com el japonès i el coreà.

basant-se en l'anglès, com el cas més representatiu de l'ús "impersonal" dels pronoms personals. Per la seva banda, Jensen (2002) replanteja, per al castellà, la hipotètica intercanviabilitat funcional de la segona persona del singular i d'*uno -a* en el seu ús "impersonal", qüestió que recuperarem més endavant (§ 6.1.3a). Salvi (1988: § I.5.1) i Bartra (2002: § 16.4.3), finalment, parlen d'un ús genèric de la segona persona del singular, i fan explícit que aquest valor no afecta només el subjecte, sinó qualsevol funció sintàctica en què pugui aparèixer la segona persona del singular.

Hernanz i Jensen distingeixen dues funcions bàsiques en aquest ús de la segona persona del singular, que es manifesten d'una manera més o menys prominent, segons l'enunciat: d'una banda, la de referir-se a un col·lectiu equivalent a tothom, amb un valor semàntic que l'acosta al significat genèric del quantificador universal; de l'altra, la que pràcticament l'identifica amb un jo encobert, que és la que ens interessa més aquí. La informació contextual de què disposem i el contingut proposicional dels enunciats en què apareix la segona persona del singular ens han permès interpretar enunciats com els dels exemples següents d'una o altra manera: en la nostra societat, veure la televisió és una acció extensible a tothom, i per això podem considerar genèrica la segona persona de (17); a (18a), en canvi, l'enunciadora és directora de cinema, i podem doncs relacionar l'anada a festivals més directament amb ella mateixa que no pas amb els enunciataris, que són la persona que l'entrevista i l'audiència del programa en general; a (18b) i (18c), finalment, l'enunciadora fa explícita la referència a ella mateixa utilitzant la primera persona del singular (forma que hem subratllat) immediatament abans i després de fer servir la segona persona, respectivament.

- (17) BCB de vegades a televisió_
 veus les coses bones_
 a les tantes de la matinada\

(entrevista televisiva 2 - 6288)

JGU sí\
és una persona molt molt estimada_
jo_
jo tenia_
a mi m'agradava com jugava_
però_
realment_
quan el **veus** de prop_
és_
una cosa excepcional\
(entrevista televisiva 8 - 8090)

b. Ja sabeu que nosaltres estàvem força acostumats a marxar de tant en tant a Palamós, a Alp, a on fos... sempre **tenies** la llibertat de fer-ho.
(carta 8 - 10852)

(20) Prop de la Universitat, a la Diagonal, han inaugurat l'hotel "Juan Carlos I", QUE ES IMPRESSIONANT, té alguna "suite" de cap a 200 m², on hi ha tot el que avui **pots** demanar a un hotel.
(carta 6 - 10713)

(21) REP si **ets** molt guenyo no **hi deus veure-hi** a davant\
(conversa 2 - 2898)

(22) a. És un poblet molt "pintoresc", ple de botiguetes on fan coses a mà i de restaurants rústics, bé, els més rústic que es pot demanar aquí, un poblet d'aquells que a casa en tenim a pilots i que aquí els **has de buscar** "amb pinces".
(carta 8 - 10844)

b. E.P. *Qui són els seus mestres literaris?*
N.M. En català, Josep Pla. Llegint Pla **t'adones** que no hem de capficar-nos per si tenim una llengua que funciona o no.
(entrevista premsa 5 - 11833)

Aquestes característiques contribueixen a establir, per al que és expressat a l'enunciat, un àmbit que no està vinculat a la situació d'enunciació ni, per tant, al centre díctic per defecte, del qual el destinatari directe, referent de la segona persona del singular en el seu ús prototípic, forma part. Es pot activar així una interpretació alternativa per a aquestes formes.¹²

Diversos autors (vegeu, per exemple, Kerbrat-Orecchioni 1980: cap. 2, § 1.3.2e, Rubba 1996: 252, Bartra 2002: § 16.4.3 i Jensen 2002:

¹² Rubba (1996) explica aquest àmbit a partir de la teoria cognitiva dels espais mentals (Sweetser i Fauconnier 1996), i considera que condicions sintàctiques i semàntiques com les que hem vist actuen com a *constructors d'espais* (*space builders*).

130) interpreten que en els usos de la segona persona del singular que acabem de veure s'hi manté la referència, atenuada, al destinatari directe, d'acord amb el seu significat prototípic. Jensen atribueix precisament a aquesta característica la diferència semàntica i pragmàtica que troba entre la segona persona del singular i l'ús d'*uno -a*, en castellà, i l'explica com una manifestació d'empatia envers l'enunciatari. De fet, des del punt de vista referencial, el que s'expressa és la possibilitat que l'enunciatari quedi inclòs en la referència. Així, a (23) l'enunciatari es pot incloure en la referència de la segona persona, cosa que difícilment es podria fer a (23'), on d'altra banda la referència a l'enunciador està menys atenuada.

(23) E.F. És que, quan **fas** televisió, amb un gest mínim ja n'hi ha prou. Per a l'actor és molt còmode.

(entrevista premsa 8 - 12061)

(23') E.F. És que, quan un fa televisió, amb un gest mínim ja n'hi ha prou. Per a l'actor és molt còmode.

Probablement es tracta més d'una possibilitat que d'un fet que es doni en totes les ocurrències d'aquest ús de la segona persona. No ens resulta estrany imaginar una dona embarassada dient a un home alguna cosa així com: “És que quan estàs embarassada t'has de cuidar, tu!” (vegeu també Stirling i Huddleston 2002: § 2.2.2d).

Kitagawa i Lehrer (1990: § 5) consideren que l'enunciador, assignant un rol important a l'enunciatari, l'incorpora al seu punt de vista, i que això és el que provoca un efecte de camaraderia informal en aquest ús. Bolinger (1979), per a l'anglès, atribueix una interpretació *normativa* —és a dir, que estableix una norma o en reflecteix l'assumpció— als enunciats que inclouen aquest ús de la segona persona; Rubba (1996) ho matisa, i considera que a vegades simplement permet identificar un rol dins un *model cognitiu idealitzat*, concepte i terme introduïts per George Lakoff; finalment Kitagawa i Lehrer (1990: § 4) hi afegeixen un altre ús, el de recrear d'una manera vívida un esdeveniment. Tots aquests usos, no sempre fàcils de dis-

tingir, estan relacionats amb el manteniment del punt de vista de l'enunciadador i amb la inclusió atenuada en la referència tant d'aquest com del destinatari directe.

Direm encara que Hernanz (1990: § 3), Rubba (1996: 251 i 259, n. 12) i Bartra (2002: § 16.4.3) es refereixen al contrast que es pot establir entre l'ús genèric de la segona persona del singular i el de la tercera persona del plural. Aquest contrast es manifesta tant en les característiques semàntiques d'aquestes formes com en les referencials: mentre que la segona persona del singular adopta un valor de quantificador universal (*tothom*) i inclou els participants en la comunicació (o almenys, l'enunciadador i el destinatari directe, podríem precisar), la tercera persona del plural adopta un valor existencial (*algú*) i no els inclou ("A Mèxic pots gaudir d'un clima envejable" vs. "A Anglaterra *condueixen* per l'esquerra" —exemples adaptats a partir dels d'Hernanz—). En el fragment de (24), per exemple, l'enunciadora, que parla de les converses que tenen lloc a internet, comença utilitzant la tercera persona del plural, i tot seguit la substitueix per la segona del singular amb el propòsit d'incloure's ella mateixa entre els possibles referents.

- (24) MJJ però això és com una festa de disfresses eh\
 EUU **insulten**_
 insultes_
 és que és una festa de disfresses\
(conversa 3 - 4176)

6.1.3. La tercera persona

Les formes gramaticalitzades de primera persona es poden substituir, per a la referència a l'enunciadador, per diverses construccions en tercera persona. Deixant de banda el fet de compartir aquesta persona gramatical, es tracta d'expressions que poden ser força diferents, tant des del punt de vista estructural com des del punt de vista semàntic. Tot seguit es presenten les principals construccions d'aquesta mena.

a) *Un*

Com la segona persona del singular, l'indefinit *un -a* permet la referència atenuada a l'enunciador, juntament amb la possibilitat d'una referència més clarament genèrica (vegeu, Bartra 2002: § 16.5.1c i, per al castellà, Jensen 2002). Quan l'enunciadora és una dona, a més, la variació de gènere que admet aquesta forma fa que la distinció es pugui reflectir en l'ús del femení per al primer cas, com veiem a l'exemple de (25), i del masculí per al segon, com veiem al de (26), distinció que evidentment queda neutralitzada, almenys des del punt de vista morfològic, quan l'enunciador és un home, com passa a (27).

- (25) Amb estupor llegeixo el títol de l'article de Sam Abrams (21/03/02), on talment un sacerdot en una homilia proclama que Maria-Mercè és de tots. De seguida **una es fa la pregunta**: ¿És que era d'algú?
(CC 42, Abellà, *Marçal*)

- (26) E.P. ¿*Quina part de vostè hi ha en aquests contes?*
N.M. **Un sempre escriu d'un mateix.**
(entrevista premsa 5 - 11821)

- (27) L.D. *Pel que es veu la por a la pàgina en blanc ni se la poden imaginar...*
A.M. La meva teoria és que la por a la pàgina en blanc només és té si estàs molt pendent dels teus lectors, perquè et preocupa si els agradarà, què en dirà la crítica, si et continuaran llegint... Si **un pensa** que cada llibre que **escriu** serà un esdeveniment transcendent per a la literatura, **li** agafa tanta angoixa que no **és capaç** ni d'escriure una plana. En canvi, si escrius per passar-t'ho bé i riure una estona, com és el nostre cas, ja no tens aquesta por.
(CC 43: entrevista a Andreu Martín i Jaume Ribera)

Com ja hem vist, la principal diferència amb la segona persona del singular és el fet que aquesta conserva la inclusió de l'enunciatari en la referència, cosa que no passa amb l'ús d'*un -a*. De fet, la combinació d'aquesta construcció amb altres formes per a la referència a un mateix fa evident que l'ús d'una estratègia o una altra permet fer distincions que poden arribar a ser molt subtils, fins al punt que probablement se situen per

sota de la consciència metapragmàtica dels participants, tant de l'enunciadador com de l'enunciatari.¹³ El darrer dels exemples anteriors, (27), i també els següents, ho il·lustren.

Com es pot veure, l'exemple de (28) reprèn el de (26) més enllà de l'enunciat on apareix *un -a*. L'ús genèric d'aquesta forma va seguit de cinc ocurrències de la primera persona del plural amb valor genèric, i el torn de parla s'acaba amb un enunciat en què s'utilitza la primera persona prototípica, de manera que evoluciona de l'ús d'una forma que permet a l'enunciatària referir-se a ella mateixa de forma prou distanciada a l'ús prototípic de la primera persona del singular, passant pel procediment intermedi de la primera persona del plural.

- (28) E.P. *¿Quina part de vostè hi ha en aquests contes?*
N.M. **Un** sempre escriu d'**un mateix**. Del que **som**, del que **voldríem ser**, del que **voldríem haver estat**, del que **voldríem haver dit**, del que **no hem dit** mai... **Jo** només **puc escriure** del que **conec**.
(entrevista premsa 5 - 11821)

El segon, (29), és el darrer parell adjacent pregunta-resposta d'una entrevista a l'escriptora Flavia Company, en què es parla del fet que ella mateixa era l'autora de les dues versions, en català i en castellà, de la novel·la que acabava de publicar en el moment de l'entrevista, *Melalcor*. En aquest cas, el torn de resposta comença amb una segona persona impersonal, seguida de l'ús d'*una*, que atenua lleugerament la referència a l'enunciadora. Després d'una altra segona persona impersonal, l'última referència es fa per mitjà de l'ús prototípic de la primera persona del singular, en un enunciat metapragmàtic.

- (29) —*Melalcor* ha aparegut tant en castellà com en català i tu firmes les dues versions. Hi ha autors “perifèrics” com Manuel Rivas o Eduardo Mendoza a qui els resulta una feina molt difícil traduir les seves pròpies obres per la temptació/necessitat de refer o corregir la primera versió. Et

¹³ Vegeu Duranti (1997: § 6.7) per a una visió panoràmica dels conceptes de *consciència metalingüística* (o *metalinguistic awareness*), que arrenca de Roman Jakobson, i de *consciència metapragmàtica* (o *metapragmatic awareness*), que va ser introduït per Michael Silverstein.

va passar res semblant quan traduïes d'una llengua a l'altra? Quines dificultats concretes de traducció vas tenir?

—Diuen que tota traducció implica en certa manera una traïció... Trair una autora que **resultes ser tu mateixa** té una part lúdica important. D'altra banda, és interessant veure com s'influeixen les diferents versions l'una a l'altra, ja que a fi de comptes és del que es tracta, de versions més que de traduccions. Òbviament, **traduir-se una mateixa** és molt diferent de traduir altres autors. On és la diferència? Doncs, sobretot, en el fet que, al capdavant, davant del dubte de què era el que volia dir l'autora amb una determinada frase, **poder-se preguntar una mateixa què volia dir** facilita molt la feina. I, sens dubte, **sents que téns** [*sic*] **dret** de modificar el text. Sense anar més lluny, i ja per acabar, deixeu-me posar un exemple: a “Melalcor” surt citat el poema escrit per la senyora Savalt, mare de la veu narradora/protagonista. Doncs aquest poema és un a la versió castellana i un altre totalment diferent a la catalana.

(CC 44: entrevista a Flavia Company)

b) *Mhd* i *señra*

Les formes lèxiques *menda* i *servidor -a* són —si deixem de banda la variació de gènere que es troba en la segona— equivalents al pronom de primera persona del singular des del punt de vista semàntic, i per tant es poden considerar formes dítiques pures. Es diferencien del pronom, però, en diversos aspectes sintàctics i pragmàtics.

El *DCVB* defineix *menda* com a ‘pronom personal equivalent a *jo*, en llenguatge d'argot’, i el de Pomares (1997) i el *DECat*, vol. V, com a ‘jo’. Aquest darrer el considera un terme “de caló, d'origen tsigan hindú”, cosa que pot relacionar-se amb el fet que els seus àmbits d'ús preferents siguin els més informals: els manlleus procedents d'aquesta llengua han entrat al català per la via dels argots propis de “la perifèria, geogràfica o social, de les ciutats” (Escudero 2004: § 4). Són variants de *menda*, que procedeixen de “diverses formes flexives del mateix pronom en llengua gitana”, *menga*, *man* i *manguis* (*DECat*).

El *DCVB* cita un fragment de Salvador Espriu, extret d'una narració titulada precisament “Barris baixos”, on apareix aquesta forma, fragment

que reproduïm aquí, a (30), amb una mica més de context i a partir d'una edició posterior.¹⁴

- (30) L'home li exigia més diners, i ella s'hi resistia. El pinxo començà a maltractar-la sense soroll. Tothom s'ho mirava amb indiferència.
— Afluixarà al capdavall la mosca, **menda** t'ho diu —fraternitzava el negre, en una pausa de la cacera del brou.
(CC 45: Espriu, *Ariadna*, 116)

Des del punt de vista sintàctic, s'observa que *menda* apareix sobretot en la funció de subjecte i que a vegades porta al davant l'article, com a (31), o el quantificador *un -a*, com a (32), exemple extret d'un fòrum d'internet.

- (31) a. si tot això fou, és i neva foc al cos de dins
el menda serà bisbe penjat d'un peu i bon profit
tot quisqui serà llit de riu
i algun desgraciat, curandero de la teva mirada esquerpa
(CC 46: Casassas, "Aliment veritable")
- b. Geo e-mail 14/08/2003 19:55
ei colleeeeeess!!!!!!!!!!!! q tal les holidays????????? be????????? weno
aki **la menda** va a moltes audicions dels pobles costaners pero q
trobo a faltar el can-can, les espartenyas, el escut! vamos, tot.
(CC 47: Fòrum Unió Colles Sardanistes)
- (32) Bona nit perras sarnosas!!
Només comunicar-vos el fet que don Pedrín i **un menda** van fotre un
petit passeig pel Collsacabra aquest diumenge passat, que com tots
sabreu, va fer un dia del tot idoni per practicar l'honorable esport del
pateo montañero.
(CC 48: Fòrum Güek)

Menda concorda amb el verb en tercera persona, com es pot veure en els exemples anteriors, tot i que coordinat amb un nom també admet la concordança amb un verb en primera persona del plural: "don Pedrín i un

¹⁴ Del mateix autor són també dues de les cinc ocurrences de *menda* que es troben al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), de l'Institut d'Estudis Catalans, consultable des de l'adreça electrònica <<http://pdl.iecat.net>> —les altres tres corresponen a obres de Blai Bonet (una ocurrencia) i del col·lectiu Ofèlia Dracs (dues ocurrences). Tots aquests exemples corresponen a *menda* tot sol, sense article al davant. Cal dir també que ni el diccionari normatiu (*DIEC*) ni altres diccionaris de definicions d'ús habitual, com ara el *GDLC* i el *GD62LC*, inclouen aquesta paraula. D'altra banda, el *DCVB* recull la forma *menga* com a sinònim de *menda*, l'atribueix al "llenguatge d'argot dels malfactors", i en dóna un exemple de Juli Vallmitjana.

menda *vam* fotre un petit passeig pel Collsacabra aquest diumenge passat”, adaptat de (32).

Pel que fa a *servidor -a*, la definició que en dóna el *DIEC* (“Persona que es posa a la disposició d’algú (emprat sobretot, en fórmules de cortesia, per a designar-se a si mateix)”) reflecteix tant el seu significat literal com el seu ús díctic i, a grans trets, coincideix amb la primera accepció del *DCVB*. Aquest diccionari hi afegeix una subentrada, *un servidor (una servidora)*, que defineix com a “fórmula de cortesia usada en lloc de dir *jo*, sobretot per persones de condició social humil quan parlen amb altres de més elevades”. En tots dos casos, l’ús de *servidor -a* es relaciona amb els factors de tipus social que són a l’origen d’aquesta estratègia de referència dítica de persona, com es reflecteix a l’exemple de (33), amb un demostratiu que reforça la interpretació dítica, i en què també apareix la fórmula *el teu servent*, que té aquí una funció similar.¹⁵

- (33) Ahimèlec va respondre al rei:
—Qui hi ha, entre tots els teus oficials, tan digne de confiança com David? És el gendre del rei, cap de la teva guàrdia i honorat a casa teva. No és pas la primera vegada que consulto Déu per ell. Però Déu me’n guard de conspirar! Que el rei no carregui aquesta falta ni a **aquest servidor** ni a la seva família, perquè el teu servent no sabia res d’aquesta conspiració, ni poc ni molt.

(CC 49: Bíblia, *Samuel* 22, 14-15)

¹⁵ En valencià la forma *servidora* no presenta variació de gènere i la utilitzen tant els homes com les dones per referir-se a ells mateixos:

- (i) *Més enllà de Cassiopea*

ANTONI ALBALAT

SECRETARIA DE PREMSA D’ERPVA LA PLANA ALTA

D’entre els pastorets més celebrats a algunes de les comarques castellonenques (ara que la febre aftosa s’ha posat de moda) destaca el fenomen mediàtic en què ha esdevingut el senyor que ostenta el càrrec de bisbe de la diòcesi Sogorb-Castelló. [...]

En fi, que **una servidora** no volia fer-li més propaganda, però la redacció d’aquesta revista m’ha encomanat glossar l’hagiografia del taxiarca de més enllà de Cassiopea.

(CC 51: Albalat, *Cassiopea*)

En algunes zones d’aquesta varietat, també és invariable l’ús de *mateixa* quan segueix els pronoms personals tònic —*jo mateixa, tu mateixa...*— i alguns adverbis (vegeu Lacreu 1990: § XII.12).

El primer exemple del *DIEC*, reproduït a (34), manté encara aquest significat més proper al literal, mentre que el segon, (35), il·lustra un ús més gramaticalitzat, que, des del punt de vista semàntic i referencial, és més equivalent a la primera persona del singular i que encara es troba com a resposta a “—¿Qui és l’últim?” quan algú demana tanda en una botiga.

(34) Disposeu del vostre **servidor** i amic (*en terminar una carta*).
(CC 50: *DIEC*, s.v. *servidor -a*, acc. 2.2)

(35) —Ricard Casamitjana? —**Servidor!**
(CC 50: *DIEC*, s.v. *servidor -a*, acc. 2.2)

Aquesta versió més gramaticalitzada de *servidor -a* s'utilitza sovint com a fórmula de cortesia vinculada a una situació de comunicació d'una certa formalitat, en què l'enunciador vol evitar la referència directa a si mateix. Així es pot veure als exemples següents: el de (36) recull el text íntegre d'un missatge de correu electrònic adreçat a una llista de distribució d'àmbit professional, en què la relació social entre els seus membres és d'igualtat; el de (37) forma part de la crítica d'una novel·la.

(36) Amics, perdoneu. Per raons que desconec, dos missatges meus enviats fa dies i que ja estan més que caducats s'acaben de distribuir de nou a la llista i per duplicat. No en sóc responsable, i, per tant, no ho atribuïu a un afany de protagonisme d'**un servidor**.
(CC 52: llista distribució professional)

(37) I tot això perquè *La nena...* és una de les millors obres que **una servidora** ha tingut la satisfacció de llegir últimament.
(CC 53: Alsina, Soucy)

Des del punt de vista sintàctic, finalment, aquesta construcció, a diferència de l'anterior, apareix sovint en posicions altres que la de subjecte —com hem vist als exemples de (33), (34) i (36). Tot i que, com a subjecte, la concordança amb el verb és preferentment en tercera persona, es poden trobar casos en què el verb està en primera persona del singular, en el que sembla un cas particular de la concordança anomenada *ad sensum* (38).

- (38) De Mn. Cinto s'ha escrit i parlat molt, per tant, **una servidora** poc **tinc a dir**

(CC 54: Cases, *Verdaguer*)

En altres casos, *servidor -a* es combina amb la primera persona del singular dins de la mateixa oració però en clàusules diferents, com veiem a (39), probablement per la dificultat de mantenir la tercera persona gramatical a mesura que la distància entre les dues formes augmenta.

- (39) Davant d'aquest panorama, **una servidora** no **pot evitar** somriure al porter de la casa del davant que, cada matí, quan **obro** el balcó de la **meva** sala (**visc** en un primer pis) **em** somriu i **em** diu bon dia.

(CC 55: Balaguer, *Societat*)

c) L'ús d'un sintagma nominal ple

La referència a l'enunciador es pot obtenir per mitjà de diversos tipus de sintagma nominal ple en tercera persona, que, per contrast amb la primera, permeten obtenir sovint un efecte de distanciament: utilitzant la persona gramatical prototípica per a la referència a entitats no participants, l'enunciador es conceptualitza a si mateix com si fos una d'aquestes entitats. Les característiques semàntiques dels elements que componen aquesta mena d'estructures, juntament amb altres factors, com ara el temps verbal díctic, la semàntica de l'enunciat, el context extralingüístic i en darrer terme el recurs a una implicatura, fan possible l'establiment de la referència a l'enunciador.

Molts d'aquests sintagmes nominals comparteixen alguna altra característica semàntica, i poden agrupar-se segons que designin: la categoria participativa mateixa d'enunciador (sintagmes nominals metapragmàtics), la responsabilitat activada durant l'esdeveniment enunciatiu en què apareixen o el nom propi de persona corresponent a l'enunciador.

Entre els sintagmes nominals metapragmàtics, veurem primer aquells en què l'element metapragmàtic és l'element nominal, que constitueix el

nucli del sintagma: *autor -a, signant, signador -a, sotasignat -ada, sotaescrit -a, infrascrit -a, cronista...*

La primera d'aquestes formes —que té aquí, evidentment, el significat que hi donem en la llengua general, i no els que hi donen Goffman i Levinson en les seves propostes de descomposició del format de producció—, amb article, sol aparèixer en textos escrits d'àmbit acadèmic, científic o literari. Els exemples de (40) permeten comprovar que el sintagma *l'autor(a)* rep una interpretació díctica ('l'autor(a) d'aquest text') bàsicament per la concurrència de dos factors: la semàntica de l'oració i les característiques del gènere, i de la part del gènere, on apareix: a (40a), l'aparició sota l'epígraf *Agraïments*, en un text sobre sociolingüística, juntament amb la semàntica de l'oració, és el que fa interpretar que el referent és la persona que ha escrit el text; a (40b), que constitueix la nota prèvia a l'edició conjunta de tres llibres de poesia, de les tres ocurrències del sintagma, la segona i la tercera, per les característiques semàntiques de l'enunciat, només es poden interpretar en relació amb l'enunciador, mentre que la primera, que hem subratllat, podria correspondre igualment a un text escrit per algú altre.

- (40) a. La situació lingüística de la Guaiana Francesa
Linguistic situation in French Guiana
A càrrec de / By Mònica Barrieras
Traduït a l'anglès per / *Translated into English* by Bernat Pujadas & Alèxia Bos
[...]
Agraïments
L'autora vol agrair la col·laboració de Bernat Pujadas i Alèxia Bos
(CC 56: *Mercator*)

b. *NOTA*

Aquest volum és una reimpressió, corregida, dels tres llibres anteriors de *l'autor*: *Da nuces pueris* (1960), *Menja't una cama* (1962) i *Teoria dels cossos* (1966).

L'autor vol fer notar que, encara que les peces aquí recollides són poemes des del moment que són escrits en vers, les coses que diuen

no eren pas fatídicament destinades a la poetització. Així, per exemple, *A l'inrevés* és un comentari crític sobre el *Huckleberry Finn* de Mark Twain, i la *Cançó del gosar poder* és un exercici sobre els verbs modals catalans. Però **l'autor** no ha arribat encara a escriure una prosa que no tingui forma d'esponja.

(CC 57: Ferrater, *Les dones*, 13)

Aquest ús contrasta amb el de (41), en què tant la semàntica oracional —incloent-hi el gènere masculí— com el gènere (crítica literària) porten els lectors a interpretar que es parla de l'autor del llibre ressenyat, i no de l'autora de la crítica.

(41) 'Chapeau', Monsieur Soucy

NARRATIVA

ALBA ALSINA

Gaétan Soucy, *La nena que li agradaven massa els llumins*. Traducció de Joan Casas. Límits editorial. Andorra la Vella, 2000.

[...]

Serà molt difícil fer-los veure la grandesa d'aquesta obra sense explicar-los res més de l'argument, però potser els podré convèncer si els dic que, una part importantíssima de la seva genialitat rau en el llenguatge de **l'autor**, al qual només se li pot dir *Chapeau, Monsieur Soucy* (i del traductor, Joan Casas, que ha fet una gran feina. *Chapeau*, també).

[...]

És aleshores quan comencem a reflexionar sobre tot el que hem viscut (perquè Soucy no es limita a explicar-ho: ens ho fa viure). I amb la reflexió ve la descoberta: amb horror ens adonem que **l'autor** ens ha fet enfrontar amb els nostres propis fantasmes.

(CC 53: Alsina, Soucy)

Les formes (*persona*) *signant*, *sotassignat -ada*, *sotaescrit -a* i *infrascrit -a* —i d'altres de menys freqüents, com ara *signador -a* i *signatari -ària*—, s'utilitzen sobretot en escrits administratius i jurídics, com és el cas de (42), tot i que actualment es prefereixen altres estructures lingüístiques i textuais, sense variació de gènere, per introduir les dades de l'enunciador, com les que hem vist a l'exemple (85) del capítol 5, i també altres estructures del tipus *Nom i cognoms* (vegeu Duarte 1993: cap. 3 i Direcció General de Política Lingüística 2002). En aquests casos, la referèn-

cia que conté la forma lèxica a la signatura remet directament a l'enunciació, i més concretament, al responsable del text.¹⁶

- (42) **El sotasignat / la sotasignada** (1) _____
(la mateixa persona que ha estat autoritzada
amb DNI núm. _____
per la junta general de l'entitat)
[...]
DECLARO:
[...]

(CC 58: imprès sol·licitud)

Finalment, formes com *cronista* combinen el contingut semàntic metapragmàtic amb l'expressió de la responsabilitat exercida, que és un dels tipus de formes de tercera persona que tractem més avall, com es veu a (43). A (43b), a més, l'aparició amb un demostratiu reforça la referència dítica, i l'ús d'un sintagma nominal ple en tercera persona s'explica pel fet que la notícia és un gènere on rarament hi ha referències a l'enunciació; si n'hi apareixen, doncs, es fan per mitjà de formes que permeten atenuar-les.

- (43) a. El document anterior a la reunió de finals de gener parlava, per exemple, del Consell Rector en diversos moments. És un document relativament llarg que recull els plantejaments i el vocabulari de Ramoneda, Borja i De la Nuez. [...] **La cronista** va veure aquest document tant en mans del director del CCCB com del director del Macba
(CC 59: Ibarz, *Triennial*)

b. El congrés búnquer

Les recents amenaces d'ETA contra actes del PP van convertir el congrés del partit a Bilbao en un escenari blindat per la psicosi d'atemptat

J. Clotet
BILBAO
[...]

Dins el palau, els agents obrien totes les bosses i escorcollaven tots els objectes, fins al punt de demanar als periodistes que engegessin els seus ordinadors portàtils i fessin fotografies amb les càmeres per demostrar que no hi havia explosius amagats. La seva psicosi els va portar a demanar a **aquest cronista** que "tirés una foto" amb la gravadora, la qual cosa va ser impossible.

(CC 60: notícia *Avui*)

¹⁶ Hem tractat la discordança entre subjecte i verb que es troba en casos com el de l'exemple (42) a § 5.4.2. D'altra banda, en textos com aquest el desdoblament entre el responsable del conjunt del text i l'autor de la part impresa és evident.

Hi ha sintagmes nominals que estan formats per una oració de relatiu el verb de la qual és metapragmàtic. Els exemples de (44), extrets de textos orals, corresponen a la salutació d'un programa de ràdio i al comiat d'un informatiu radiofònic, respectivament, i el verb metapragmàtic que s'hi ha utilitzat és *parlar*.

- (44) a. Rebeu salutacions de **qui us parlarà** fins a les sis: Pep Lluís Fornés.
(CC 61: Somràdio)
- b. MRO gràcies en nom de tot l'equip que ha fet possible aquest Catalunya Vespre_
(.) Martí Rigol_
Ester Santper_
Àngela Zorrilla_
Carles Prunera_
i qui us ha parlat_
Marta Romagosa\
(CC 10: Catalunya Ràdio)

Els exemples de (45), extrets de textos escrits, utilitzen altres verbs metapragmàtics —*firmar*, *signar*, *subscriure*, *escriure* i *resumir*— que formen part de diverses construccions, de les quals les tres primeres són força freqüents i estan poc o molt gramaticalitzades. Aquests verbs metapragmàtics es combinen amb un complement directe dític referit al mateix discurs —*aquestes ratlles*, *aquest document*, *la [gramàtica] que el lector té a les mans...*—. A (45e) els claudàtors formen part del text citat.

- (45) a. **Qui firma aquestes ratlles** ha de confessar que fa anys li va impactar la lectura dels quatre volums —*Los cipreses creen en Dios* (1953); *Un millón de muertos* (1961); *Ha estallado la paz* (1966); i *Los hombres lloran solos* (1986)— que va escriure José María Gironella
(CC 62: Caminada, *Avui*)
- b. L'obra de Coromines, però, ha continuat. Després de la seva mort, Curial Edicions Catalanes [...] ha editat al llarg de l'any 1997 els volums VI i VII d'aquest gran diccionari etimològic de toponímia, i en aquest moment, un equip format per Josep Ferrer, Joan Pujadas i **qui signa aquestes ratlles**, està treballant a Pineda de Mar per enllestir el volum VIII, que contindrà la part final del text de l'*Onomasticon Cataloniae* (lletres VI-Z) i els índexs de tota l'obra.
(CC 19: Ferrer *Avui*)

fins i tot en determinades parts d'aquests gèneres, com és el cas de la fórmula de comiat de les cartes personals entre pares i fills i entre germans, com es pot veure a (47), i també en la parla a infants, fenomen observat per Payrató per al català (2002: § 3.2.2.1c(ii)), amb l'exemple *El papa t'ho arreglarà*, i il·lustrat també a (48). Pel que fa concretament a aquest darrer cas, Wills (1977: 277) considera que es tracta de l'ús no prototípic de les expressions d'íctiques de persona que es troba amb més freqüència, de molt, en la parla a infants. L'absència de possessiu en els tres darrers casos és, d'altra banda, una manifestació del fenomen més general d'elisió de formes d'íctiques que hem vist a § 3.8.10.

- (47) a. Una forta abraçada **del teu pare** (carta 1 - 10588)
- b. Bé, una abraçada **del teu germà gran**. (carta 4 - 10663)
- c. UNA FORTA ABRAÇADA! ARA, JA EXTENSIVA A LA NÚRIA I A L'ALBA, **DEL PARE** (carta 6 - 10733)
- (48) a. *MAR: mira **la mare**, pep . (CC 32: Childes, 01 - 13, 10)
- b. *MAR: I a mi, que m' ho ensenyas a mi, a veure ensenya'li a **la mare !**
ensenya'm' ho pep, nomes li ensenyas al miquel . (CC 32: Childes, 01 - 13, 10)

En àmbits més formals, fer explícit el rol social dóna la possibilitat a l'enunciador —sovint de manera momentània i com a estratègia discursiva combinada amb altres— de centrar-s'hi específicament i distanciar-se d'ell mateix com a persona concreta que l'ocupa en un moment determinat. Aquest és el cas de (49), que correspon a la declaració institucional del president de la Generalitat, Pasqual Maragall, en què el 27 de gener del 2004 acceptava la dimissió del conseller en cap del seu govern, Josep-Lluís Carod-Rovira. L'expressió del càrrec es combina amb l'ús de la primera persona, que subratllem.

- (49) El govern no es doblegarà als plans de la dreta més intemperant dels darrers 25 anys. Entenc perfectament la indignació sincera de totes les forces polítiques i molt especialment (i personalment) la del secretari general del PSOE, José Luis Rodríguez Zapatero.

El president de la Generalitat no es pot doblegar tanmateix ni a les emocions del moment, per sinceres i justificades que siguin, ni a la freda planificació del Partit Popular.

(CC 64: Maragall, declaració)

En aquesta mena de contextos, així mateix, la responsabilitat es pot expressar, seguint un procés metonímic, per mitjà del nom de la institució, també doncs en tercera persona, cosa que provoca un efecte de distanciament encara més gran. El cas amb què ho exemplifiquem a (50) correspon a una altra declaració institucional, en aquest cas la que va fer l'anterior president de la Generalitat, Jordi Pujol, a propòsit de la guerra de l'Iraq, el 20 de març del 2003.

- (50) La guerra de l'Iraq és un drama que ens afecta moralment i políticament molt greument. [...] **la Presidència de la Generalitat**, en aquest moment dramàtic reitera el seu rebuig a la guerra i la seva adhesió als principis de les Nacions Unides.

La Presidència de la Generalitat lamenta també les conseqüències negatives que la crisi de l'Iraq ha tingut per la Unió Europea, que és per Europa i per Catalunya un decisiu instrument de progrés econòmic, social i polític.

(CC 65: Pujol, declaració)

Com hem vist en el cas dels noms metapragmàtics, també alguns noms que expressen un rol social poden portar un demostratiu juntament amb el nom, com es pot veure a (51).

- (51) a. En totes i cadascuna de les queixes s'ha seguit un procediment similar: traslladar-ne el contingut al vicerector d'Infraestructures i Serveis. La major part dels problemes s'han resolt o s'han posat les bases per a resoldre'ls i **aquesta defensora** ha rebut, en tots els casos, contestació a les qüestions formulades.

(CC 66: informe defensora universitària Universitat d'Alacant)

- b. —Els col·lectius de taxistes i transportistes reclamen un tracte diferencial amb el carnet per punts perquè es guanyen la vida a la carretera. Se'l mereixen aquest tracte diferencial?

—«Aquests col·lectius argumenten, i tenen una part de raó, que en el

cas que se'ls retiri el carnet de conduir se'ls deixa sense professió. I la resposta d'**aquesta consellera**, amb tot el respecte, és que precisament perquè aquesta gent són professionals de la conducció mai no els haurem de sancionar i per tant mai no perdran el carnet.»

(CC 67: entrevista a Montserrat Tura)

Pel que fa a l'ús d'un nom propi de persona per part de l'enunciador per referir-se a si mateix, el trobem molt sovint en les situacions de comunicació oral a distància, com ara l'inici de les converses telefòniques o l'ús de l'interfon en un edifici, en combinació amb una forma verbal de primera persona del singular i formant part del predicat: si l'enunciador no pressuposa que l'enunciatari el reconeixerà per la veu —cas en què opta per utilitzar la forma prototípica, la primera persona del singular, *sóc jo* (vegeu § 5.1.1)—, la fórmula més habitual d'identificació és el recurs al nom de fonts, tot sol (*sóc la Neus*) o seguit del primer cognom (*sóc la Neus Nogué*), segons la quantitat d'informació que es consideri necessària. Quan l'enunciador pressuposa que l'enunciatari no el coneixerà, sol utilitzar la fórmula *Em dic*, també seguida del nom i, a vegades, el primer cognom, sovint seguits de la responsabilitat activada per a aquell esdeveniment comunicatiu (*Em dic Neus, i sóc la mare de l'Anna, de l'escola; Em dic Neus Nogué, i treballo a...*).¹⁷ En aquest ús, la combinació d'un sintagma nominal ple en tercera persona amb la primera persona es pot entendre com un procediment d'instauració d'una persona concreta, que cal identificar, com a participant i, més concretament, com a enunciadador, i fins i tot com una fórmula d'inici absolut de la interacció.

En la comunicació acadèmica escrita, l'enunciador opta sovint per referir-se a si mateix, i a altres textos escrits per ell, per mitjà del seu cognom, sense combinar-lo, a diferència del cas anterior, amb cap forma de primera persona. Aquest ús del nom propi s'allunya del tot de la referència díctica, ja que, per mitjà d'un procediment de referència absoluta, equipara

¹⁷ Sobre aquesta qüestió, per a l'anglès, vegeu també Fillmore (1975: 82).

l'enunciador a qualsevol persona no participant en l'esdeveniment comunicatiu, i pot relacionar-se amb altres característiques funcionals d'aquests gèneres, com ara els procediments de citació. Només una implicatura permet identificar aquesta forma amb l'enunciador. Trobem exemples d'aquest ús tant quan el nom propi té com a referent l'únic enunciador del text esmentat, com passa a (52), com quan es tracta d'un text d'autoria compartida, que és el cas de (53).

- (52) Els conceptes d'“abstracció” i “intensitat” amb què **Solà** va dividir el camp d'estudi l'any 1972 han estat generalment acceptats i difosos
(CC 68: Solà 1994, 27)
- (53) Sobre la invenció de la joventut, el lector pot llegir a **Cardús** i Estruch (1984) el capítol “La joventut com a problema: vells només de joventut”.
(manual 10 - 13223)

En aquest mateix àmbit, i també en altres, seguint un procés metonímic similar al que hem vist en tractar els sintagmes nominals que expressen una responsabilitat, l'enunciador pot referir-se a si mateix per mitjà del nom del discurs que ha produït. Amb aquest recurs, l'enunciador, com diu Grau (2003: § 4.2.2.3a), “s'allunya de l'enunciat”. En relació amb el recurs al nom propi, però, l'efecte de distanciament en aquest cas és menor, pel fet que el sintagma nominal conté algun element díctic —com ara un demostratiu— que en manté la dependència contextual. En el primer dels exemples següents, (54a), el distanciament es manté a l'enunciat immediatament posterior, en què l'autor podria haver utilitzat la primera persona del plural, i utilitza en canvi la tercera, mentre que en el segon, (54b), es combina amb una estratègia que provoca un distanciament menor, el plural de modèstia.

- (54) a. **El propòsit d'aquest llibre** és acostar el lector a alguns dels instruments conceptuals fonamentals de la sociologia, però sense renunciar a fer-ne una aproximació crítica.
Per aquest motiu els autors han cregut oportú de presentar els continguts exposats en dues parts centrals, l'una sobre els mecanismes de funcionament d'allò que en diem la «societat», i una altra sobre allò que han estat les aportacions fonamentals del pensament sociològic
(CC 4: Cardús (coord.) 1999, 9)

- b. **Aquest article pretén** fer un retrat cronològic de l'adopció de la perspectiva pragmàtica en l'àmbit de la recerca sobre la llengua catalana. Més concretament, la nostra intenció és mostrar com ha evolucionat la concepció de la pragmàtica en aquest àmbit i quin ha estat el seu procés d'institucionalització des dels inicis, pels volts del 1980, fins a l'actualitat.

(CC 69: Alturo 2003)

En alguna de les cartes personals que constitueixen el nostre corpus bàsic, el recurs al nom propi és, d'altra banda, el reflex d'algun dels marcs participatius que es poden trobar en el format de producció. El text d'on hem extret l'exemple de (55) està signat per dos enunciadors, marit i muller, i dins de la carta apareixen diverses referències al primer per mitjà de la primera persona del singular, que subratllem, seguides d'una referència a la segona per mitjà del seu nom de fonts i de diverses formes gramaticals de tercera persona.

- (55) Jo estic molt tranquil perquè sempre he cregut que no passa res que Déu no vulgui. En aquests moments em trobo prou bé i carregat d'optimisme. En quant a **l'Elisenda**, avui l'han visitada, però encara no **li** han donat l'alta, perquè **té** un xic pujada la pressió dels dos ulls. D'ací a dos mesos hem de tornar-hi mentrestant **ha de posar-se** unes gotes i una pomada.
[...]

De tot cor.

Ernest

Elisenda

(carta 26 - 11415)

Tot i que la doble signatura els fa coresponsables del text, la combinació de referències als enunciadors que trobem dins d'aquesta carta suggereix que el text ha estat escrit pel primer dels signants, com a animador, com a autor i com a responsable (en el rol social de pare), i que la segona només hi ha posat la signatura que la fa coresponsable del text (en el rol social de madrastra). Si interpretem que de fet la signatura és merament de cortesia, i que el veritable enunciadore del text és el primer signatari, el marit, la posició de la segona signatària, la seva dona, en el format de producció de la carta resulta més difícil de determinar: més aviat sembla un parti-

cipant ratificat que se situa a mig camí entre la producció i la recepció —en el supòsit que, a més de signar el text, l’hagi llegit abans de la tramesa.

En una altra carta, com es pot veure a (56), trobem un nom de persona, en aquest cas un cognom, referit a l’enunciador, que forma part d’una coordinació de cognoms que inclou els dos participants —l’enunciador (*Capmany*) i l’enunciatari (*Mestres*)— i una altra persona (*Nin*). L’interès de l’exemple, en aquest cas, concerneix l’estructura sintàctica, i més concretament, la relació de concordança entre el sintagma nominal que constitueix la coordinació i el verb del qual és el subjecte: tot i que els tres elements de la coordinació estan en tercera persona, el fet que un d’ells tingui l’enunciador com a referent explica que s’hi apliqui el mateix principi que en la coordinació d’elements nominals que estan en persones gramaticals diferents quan fan la funció sintàctica de subjecte (§ 5.4.2).

- (56) Han passat molts anys. En fa cinquanta-sis que vàrem acabar el batxillerat i durant els tres últims cursos, el trio Nin, **Capmany**, Mestres vam estar fent la guerra a primera fila.

(carta 19 - 11285)

6.1.4. La primera persona del singular

Encara que pugui semblar paradoxal, la primera persona del singular, que gramaticalitza la referència prototípica a un sol enunciador, també admet la referència no prototípica a aquest. De fet, es poden distingir almenys dos usos diferents: l’ús metonímic i l’ús gènic.

a) L’ús metonímic

Es tracta de casos en què la primera persona del singular és utilitzada metonímicament per referir-se a l’enunciador en lloc d’una primera persona del plural que l’inclogui en un col·lectiu de què, pròpiament, forma part. Hem trobat aquest ús en un context molt concret, el del discurs polític elec-

toral: un candidat que encapçala, o ha encapçalat, una llista tancada de candidats es refereix a si mateix com a objecte de l'elecció, en lloc de parlar del conjunt de candidats o de la formació política que, tots plegats, representen. L'exemple que reproduïm a (57) correspon a una resposta de Celestino Corbacho, alcalde de l'Hospitalet de Llobregat (Baix Llobregat), del Partit dels Socialistes de Catalunya, durant una entrevista que li van fer poc abans de les eleccions municipals del 2003. La contraposició que fa amb una altra formació política, Convergència i Unió, fa més evident l'ús no prototípic de la primera persona del singular.¹⁸

- (57) A les darreres municipals, molta gent de CiU **em va votar a mi** i si els dirigents d'aquesta formació a la ciutat continuen per aquest camí, amb la campanya que estan fent, encara més gent seva **em** tornaran a votar.

(CC 70: entrevista a Celestino Corbacho)

Evidentment, aquest procés metonímic també es pot trobar quan el candidat és el destinatari directe de l'enunciat (“molta de gent de CiU *et va votar a tu... / el va votar a vostè...*”) i si es parla d'un candidat que no ocupa cap de les categories participatives anteriors (“molta de gent de CiU *el va votar a ell...*”), tot i que probablement els efectes comunicatius no serien ben bé els mateixos.

b) L'ús genèric

L'enunciador també pot utilitzar la primera persona del singular per generalitzar a partir d'ell mateix, com es pot veure a (58). Subratllem l'ús, també genèric, de la primera persona del plural.

¹⁸ En castellà, l'exalcalde de Ponferrada (León) Ismael Álvarez va utilitzar així la primera persona del singular quan va ser processat per un delictes d'assetjament sexual, tal com es va recollir i comentar en una de les notícies que es va fer ressò del processament al diari *El País* (20/05/2002): “¿qué pasará si Ismael Álvarez es considerado culpable del delito de acoso sexual denunciado por Nevenka Fernández? Nadie cree que agache la cabeza y retorne tranquilamente a sus negocios de bares y discotecas. Es más: su alegato ante el tribunal que le juzgó sonó, el pasado viernes, a un aviso para navegantes. “**Me ha votado**”, dijo, “un 83% de la gente”. Ni por su forma de gobernar ni por la de utilizar la primera persona del singular a la hora de referirse a los sufragios recibidos parece que Álvarez esté dispuesto a irse así, sin más.”

- (58) Per què podem afirmar que la societat és la nostra experiència?
La societat és el context de totes les **meves** experiències. Fins i tot de la **meva** experiència del món, i de l'experiència que **tinc** de **mi** mateix. Els altres intervenen en totes les **meves** experiències, des del moment mateix del naixement fins al moment de la **meva** mort.
(CC 4: Cardús (coord.) 1999, 31)

A l'exemple anterior, l'enunciador no és el referent de les formes de primera persona del singular, sinó que per mitjà d'aquesta forma representa una situació generalitzable a un tothom més o menys inconcret. Com de fet passa amb tots els usos genèrics de les expressions dítiques de persona, des del punt de vista lògic aquest ús de la primera persona del singular està més a prop del quantificador universal que del quantificador existencial (Kitagawa i Lehrer 1990: § 2).¹⁹ Pel que fa a la freqüència i a la distribució funcional d'aquest ús, semblen més limitades que les dels altres recursos de generalització que estem veient. Kitagawa i Lehrer (1990) consideren que apareix principalment, en anglès, en contextos hipotètics.

6.2. L'enunciatari

Coherentment amb la concepció polièdrica de l'enunciatari que hem assumit a § 4.6, i partint del fet que, com hem vist a § 5.2, la segona persona del singular codifica la referència al destinatari directe de l'enunciat, a l'hora de caracteritzar les formes alternatives a les prototípiques que permeten fer-hi referència caldrà veure fins a quin punt aquestes formes són indiferents als diferents components del format de recepció o si, com sembla previsible, s'hi pot trobar alguna mena d'especialització en algun d'aquests components.

¹⁹ Un exemple famós d'aquest ús és el *Cogito ergo sum* de Déscartes, i també l'adaptació de Lyons (1982), *Loquor ergo sum?*.

6.2.1. El destinatari directe

Tot seguit veurem les principals alternatives a la gramaticalitzada, la segona persona, per a la referència al destinatari directe d'un enunciat.

a) La primera persona del plural

En català, la primera persona del plural es pot utilitzar per a la referència no prototípica al destinatari directe de l'enunciat. Amb aquest ús, que també es troba en altres llengües,²⁰ l'enunciador aconsegueix implicar-se en el que li diu, la qual cosa provoca dos efectes comunicatius complementaris: d'una banda, l'atenuació de la referència al destinatari directe i, de l'altra, la transmissió d'un sentiment d'empatia envers ell.

Alguns dels gèneres discursius i situacions en què hem trobat aquest ús tenen en comú el fet que entre l'enunciador i el destinatari directe hi ha una relació de poder: és el cas, per exemple, de les activitats dirigides, com ara les classes i els entrenaments, i de les interaccions metge-pacient. En aquestes circumstàncies l'ús empàtic de la primera persona del plural es pot interpretar com un procediment per intentar diluir aquesta relació de poder. Stirling i Huddleston (2002: § 2.2.2c) parlen de “contexts of illness (doctor, nurse, etc., to patient) or tuition (teacher to pupil: *We need to practice our scales*)”.

En una classe de gimnàstica, o en un entrenament esportiu, l'entrenador o el professor, la persona que dirigeix l'activitat en definitiva, a vegades utilitza la primera persona del plural a l'hora de donar instruccions als esportistes sobre les activitats que han de fer. No es tracta de l'ús inclusiu de la primera persona del plural, perquè l'enunciador no participa

²⁰ Vegeu, per al castellà, Fernández Soriano (1999: § 19.2.1); per al francès, Kerbrat-Orecchioni (1980: cap. 2, § 1.3.2e); per a l'italià, Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1.2.4), i per a l'anglès, Jespersen (1924: 217-218) —que en diu “paternal *we*”—, Lyons (1982: 109) —que parla d’“emphatic incorporation of a first-person reference”—, Levinson (1988: 182) —que anomena aquest ús “condescending *we*”, Kitagawa i Lehrer (1990: § 3.3, n. 2) i finalment, Nunberg (1993: n. 12) —que en diu *nutritial*.

en les activitats que dirigeix, sinó d'una incorporació fictícia de l'enunciador a les activitats que ordena als destinataris directes. L'exemple de (59) s'ha extret d'un reportatge emès pel programa *Campus 33*, de Televisió de Catalunya, dedicat al *corfbol*.²¹

(59) ENT **fem** u contra u_
 sempre **anem** al mig_
 vale/
 i **anem** a buscar_
 un dels defensors\

(CC 71: *Campus 33*)

Kitagawa i Lehrer (1990: § 3.3, n. 2) consideren que en situacions com aquesta la primera persona del plural emfasitza les relacions de poder cridant l'atenció sobre un sentit de la solidaritat deliberadament fora de lloc, i que l'efecte és ofensiu. Al nostre entendre, almenys en català, a més d'aquest efecte, que es pot donar, per exemple, quan un cap dóna ordres a un subordinat (“*Hem d'acabar l'informe avui mateix*”), en casos com els de (59) el que fa és diluir aquestes relacions de poder, i l'efecte és justament el contrari, d'acostament positiu.

L'exemple de (60) correspon a una entrevista feta al polític Josep Piqué l'any 2002, quan era ministre d'Afers Estrangers del Govern espanyol. Llegint el text sencer, es pot comprovar com l'ús de la primera persona del plural forma part aquí d'una estratègia general de l'entrevistador per acostar-se a l'entrevistat, que també inclou l'intent d'utilitzar el tractament de *tu*. Diversos aspectes dels enunciats que constitueixen la resposta als que contenen aquestes formes, entre altres la primera persona del singular —que subratllem—, no deixen dubte sobre el referent de les formes de primera persona del plural utilitzades per l'entrevistador.

²¹ Aquesta és la forma amb què el TERMCAT ha adaptat al català el nom d'aquest esport, encara poc implantat a Catalunya.

- (60) E.V. Com **anem** d'imaginació?
 J.P. Molt bé. De fet, em considero una persona força imaginativa.
 [...]
 E.V. ¿Qui decideix més coses, un ministre o un president de la Generalitat?
 J.P. Decideixen coses diferents.
 E.V. Va, home, **mullem-nos!**
 J.P. Pel que fa a la vida quotidiana, decideix més coses un president de la Generalitat.
 E.V. **Ens** hi **presentem**, tot i el CIS?
 J.P. Jo no decideixo el meu futur polític per les enquestes. A més: no era dolenta.

(CC 72: entrevista a Josep Piqué)

L'ús empàtic de la primera persona del plural és un dels recursos que utilitzen els adults per adreçar-se a un infant, sovint com una estratègia que els permet atenuar una ordre o qualsevol altre enunciat impositiu, com veiem a (61).²²

- (61) *MAR: pero per agafar el cuento **hem de beure** una mica, eh [= agafa el got amb suc per donar'li].

(CC 32: Childes, 01 - 13, 7)

En el registre col·loquial, l'ús de la primera persona del plural per adreçar-se al destinatari directe forma part d'expressions com ara *¿Com anem?* i *¿Com estem?*, molt utilitzades com a fórmules d'inici de la conversa. Els dos exemples de (62) són extrets d'un reportatge del programa *Entre línies*, emès per TV3 l'any 2004, sobre la vida quotidiana de Joan Clos, alcalde de Barcelona, i corresponen, respectivament, al moment en què ell saluda el cambrer d'un bar del mercat de La Boqueria de Barcelona, i al moment en què una senyora el saluda a ell mentre passeja pel recinte del Fòrum de les Cultures 2004.²³

- (62) a. CAM hombre_
 què tal_
 com estem
 JCL com estàs\

(CC 73: "Joan Clos, de prop")

²² L'exemple de Lyons (1982: 109) per a l'anglès és: "Why are you crying? Have we lost our dolly then?".

²³ Cap de les converses col·loquials del nostre corpus bàsic conté el fragment inicial, raó per la qual difícilment hauríem pogut trobar-hi aquest ús.

b. SRA	hola_ què tal\ com anem \
JCL	ja s'ha acabat\ això\ no/

(CC 73: “Joan Clos, de prop”)

Finalment, aquest ús de la primera persona del plural és un dels recursos que es recullen en el llibre d'estil de Televisió de Catalunya per “ajudar a donar credibilitat i fluïdesa als diàlegs de les pel·lícules” (Televisió de Catalunya 2003: § 3.4.1), és a dir, per donar versemblança a la llengua col·loquial d'aquesta mena de gèneres, com a alternativa a la traducció literal de determinades expressions de l'anglès. A les citacions següents, hem destacat en negreta les formes que il·lustren aquest ús, i per a més claredat hem modificat algun dels recursos tipogràfics del text original.

- Ús de la primera persona del plural del present d'indicatiu en lloc de la segona del singular: Com **anem**? Què **fem**? Què **expliquem**, de bo?
- Imperatius de retret o d'incitació: Què **hem de fer**? en comptes de Què feu? i Potser que **callem, no**? en comptes de Calleu!.

(Televisió de Catalunya 2003: § 3.4.1)

Cada cop s'usa més *Què tal?* com a fórmula introductòria. Aquest castellanisme té altres alternatives perfectament vives en català. Caldria, per tant, evitar la proliferació d'aquesta expressió i substituir-la per Com **anem**? / Com va (això)? / Com va tot? / Com va la vida? / Com estàs? / Què **fem**?, etc.

(Televisió de Catalunya 2003: § 6.2)

Mentre que a un malalt se li preguntaria Et trobes bé? o Estàs bé?, a un accidentat o ferit se li diria Que t'has fet mal? / Que has pres mal? / Que t'has fet res? / Quan es pregunta a un malalt, també es pot dir senzillament Com et trobes? / Com estàs? / Com **anem**? / Què **fem**?.

(Televisió de Catalunya 2003: § 7.1.5)

b) La segona persona del plural

Tot i que en principi la segona persona del plural és una de les formes lingüístiques que codifiquen prototípicament la referència al desti-

natori directe, aquesta categoria gramatical també s'utilitza com a forma alternativa: en el tractament de *vós* i en el seu ús genèric.

i) El tractament de *ó*

Com és sabut, el tractament de *vós* és l'ús que es fa de la segona persona del plural per adreçar-se a un sol destinatari directe, en lloc de la forma prototípica, la segona persona del singular, com s'exemplifica a (63).

(63) Senyor,

En resposta a la **vostra** carta del 17 de febrer, en primer lloc, em plau felicitar-**vos** per l'interès que **demostru** per la llengua catalana.

(CC 34: Direcció General de Política Lingüística 2002, 70)

En català, es tracta d'un ús que prové del costum de fer servir el plural llatí *vos* com a forma de reverència, que sembla que es va iniciar durant el segle IV (Robinson 1980: 620) i que també va passar a d'altres llengües romàniques, com ara el francès i l'italià, tot i que no té en totes ni la mateixa freqüència d'ús ni tampoc les mateixes característiques pragmàtiques. D'altra banda, es tracta d'un ús que s'observa en moltes llengües del món no relacionades tipològicament (Brown i Levinson 1978: § 5.3 i § 5.4.4). En tots els casos, el pas del singular al plural s'interpreta com una amplificació metafòrica del *tu* que reflecteix el respecte —cordial i amistós, en l'ús tradicional en català (Coromines 1971: 90)— que sent l'enunciador pel destinatari directe de l'enunciat on apareix (Benveniste 1946: 235 i Maingueneau i Salvador 1995: § 1.3). El *GDLC* (s.v. *vós*) considera que és emprat “en comptes de *tu* per a adreçar-se a algú de més categoria social o de més edat, a un desconegut, a Déu, als sants, etc.”, de manera que reflecteix el fet que l'ús del tractament de *vós* s'ha considerat tradicionalment vinculat a

factors relacionats amb la variació social i les relacions de poder relatiu entre els participants.²⁴

En català, en els darrers cent anys aquesta forma de tractament, tot i haver estat promoguda a les escoles durant la Segona República (Wheeler, Yates i Dols 1999: § 11.3), ha sofert un retrocés important en l'àmbit col·loquial, d'una manera especial a les zones urbanes, en favor del tractament de *vostè*, que tractem a § 6.2.1c(i). Actualment ha quedat circumscrita bàsicament als usos escrits de l'àmbit jurídic i administratiu —com el de l'exemple de (64)—, com a variant funcional, doncs, i almenys en aquest àmbit ha passat de tenir un valor de respecte cordial a un de màxima formalitat. Lacreu considera, referint-se al valencià, que “el tractament de *vós* provoca, en la gran majoria dels interlocutors, un distanciament superior al que suscita el de *vostè*” (1990: § XIV.5.1) i Bassols que “el *vós* es percep ara com a exageradament educat, adequat per a persones que tenen un rang guanyat pel prestigi o per l'edat” (2001: § 6.5), valoracions que probablement són sobretot certes en relació amb les generacions més joves, almenys a Catalunya.²⁵ D'altra banda, en els manuals de llenguatge administratiu, se sol considerar que en aquest àmbit l'opció pel *vós* com a

²⁴ En francès, Kerbrat-Orecchioni (1992: § 1.2.1.1 i § 2.2.4) considera l'ús recíproc del *tutoiement* o el *vuoiement* un marcador clar de les relacions socials d'igualtat, i l'ús asimètric d'aquestes formes de tractament, un marcador de les relacions de tipus jeràrquic. Així mateix, constata la dificultat que comporta explicitar la distribució dels dos tractaments, a causa de l'heterogeneïtat dels factors que hi intervenen i del fet que solen trobar-se combinats. Entre aquests factors, destaca l'edat, els lligams familiars, el tipus de relació (cognitiva, social i afectiva) i la situació comunicativa. Pel que fa a l'italià, tal com observen Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1.2.3 i § VI.6.2), l'ús de *voi* per referir-se a l'enunciatari havia estat d'ús general en el passat com a forma de tractament formal, però actualment només s'utilitza en algunes zones del centre i sobretot del sud d'Itàlia, i en la llengua escrita literària, el cinema, la publicitat i les instruccions escrites, com a opció intermèdia entre *tu* i *lei*. La imposició d'aquesta forma de tractament el 1938, en ple feixisme, en detriment del tractament de *lei* —que es considerava d'influència espanyola—, va provocar, probablement, l'acceleració posterior de la seva entrada en desús en l'àmbit quotidià. Per al complex sistema de tractaments del castellà al llarg de tot el seu domini lingüístic, vegeu Fontanella de Weinberg (1999), especialment § 22.5.

²⁵ Per a la història d'aquest tractament i per a la valoració que se n'ha fet en els darrers anys, vegeu Coromines (1971: 88-90 i *DECat*, vol. IX, s.v. *vós*), Robinson (1980), Lacreu (1990: § XIV.5.1), Badia (1994: § 22.1.IV), Wheeler, Yates i Dols (1999: § 11.1), Bassols (2001: § 6.5), Todolí (2002; § 6.4.2) i Payrató (2002: § 3.2.2.4).

forma general de tractament a l'enunciatari té els següents avantatges, en relació amb l'opció alternativa, el tractament de *vostè*:

a) evita[r] les ambigüitats que es poden produir amb l'ús de «vostè» quan el redactor usa la 3ª persona per referir-se a si mateix, *b)* evita la necessitat de distingir entre homes i dones (p. ex. «saludar-vos» en lloc de «saludar-lo/la»), *c)* no té el to distant i sever del tractament de «vostè», que no és el més adequat per a les relacions administratives, i *d)* es recupera el tractament tradicional en català per a aquest tipus de funcions.

(Duarte, Alsina i Sibina. 1991: 90)

La inestabilitat en la percepció que tenen els parlants sobre l'efecte que provoca el tractament de *vós* es reflecteix en un ús vacil·lant d'aquest tractament, combinat amb el de *vostè* fins i tot dins d'un mateix text, com ha observat Jané (2001: 34) i com exemplifiquem a la carta de l'exemple de (64), on les formes *us*, *vostre* i *Rebeu* corresponen al primer i la forma *seu*, al segon (els noms propis del text han estat modificats).

(64) Benvolgut amic,

El Consell de Govern de l'Institut de Ciències de la Informació en la seva sessió de 23 de març de 2000, va aprovar la creació de la Comissió Acadèmica de l'ICI prevista a l'article 16è dels seus Estatus.

En la sessió celebrada el dia 22 de maig de 2001 va acordar el **seu** nomenament com a membre de l'esmentada Comissió.

[...]

Em plau trametre-**us**, en document adjunt, el **vostre** nomenament.

Rebeu una salutació cordial,

Genís Camps
Secretari

(CC 74 - carta notificació nomenament)

Malgrat aquest retrocés general, un dels col·lectius que ha mantingut més viu l'ús tradicional del tractament de *vós* són els gitanos de Barcelona —i probablement d'altres àrees del domini lingüístic—: Escudero (2004: § 5) el recull durant els anys cinquanta del segle XX a Hostafrancs, però de fet es tracta d'un ús que també es pot observar actualment entre els gitanos de Gràcia.

Des del punt de vista formal, el tractament de *vós* ha mantingut, per al pronom tònic, la forma etimològica del pronom de segona persona del plural, que en els altres usos ha estat substituït per la combinació *vosaltres* (*vos* + *altres*) (*DECat*, vol. IX, s.v. *vós*). Pel que fa a les seves característiques sintàctiques, en català aquesta forma de tractament estableix relacions de concordança en plural amb el verb i, com observa Vilà (1990: § 3.4.III.1), en singular amb els adjectius i els participis —en el que es pot considerar un cas de concordança *ad sensum*—, i presenta variació de gènere. Totes aquestes característiques es poden veure a (65).

- (65) a. **Beneita sou Vós** entre totes les dones
(CC 75: fragment de l'oració catòlica de l'avemaria)
- b. Senyor Jesús, només **vós sou just** davant Déu, **vós que heu estat lliurat** com un culpable a mans dels homes, **vós que vau ser jutjat, condemnat, ajusticiat**
(CC 76: "Pregàries d'intercessió")

Aquestes relacions de concordança, que reflecteixen un grau considerable de gramaticalització de la construcció, ens ha portat a plantejar-nos fins a quin punt el tractament de *vós* no s'hauria de considerar un procediment gramaticalitzat per a la referència al destinatari directe, cosa que ens hauria hagut de portar a considerar-lo a § 5.2, juntament amb la segona persona del singular. És el caràcter universal, i no dependent dels canvis socials, d'aquesta darrera forma el motiu que ens ha portat a considerar-la *la* forma gramaticalitzada per a aquest tipus de referència, i a incloure, en conseqüència, el tractament de *vós*, juntament amb el de *vostè*, entre les estratègies alternatives per a la referència al destinatari directe, tot i que és evident que, en comparació amb altres, estan més incorporades a l'estructura de la llengua i més regulades des del punt de vista de l'ús. Aquesta mateixa consideració reben les formes equivalents, en francès i en italià, a Kerbrat-Orecchioni (1980) i a Vanelli i Renzi (1995), respectivament.

ii) El plural genèric

De la mateixa manera que l'enunciador es pot incloure en una primera persona del plural col·lectiva força imprecisa (§ 6.1.1f), pot concebre el destinatari directe dels enunciats que emet amb una imprecisió similar, i fins i tot més gran: per mitjà de la segona persona té la capacitat, com hem vist, d'instaurar aquesta figura participativa, fins al punt que a vegades no és necessari que hi hagi cap persona concreta que l'ocupi, com és el cas de la segona persona del plural genèrica. El grau d'inespecificitat d'aquest ús és, doncs, superior al de la primera persona del plural, que inclou dins la seva referència almenys una persona concreta: l'enunciador.

En alguns casos, la segona persona del plural genèrica expandeix la referència més enllà d'un col·lectiu concret que actua com a enunciatari. És el cas de l'ús generalitzador que trobem a l'exemple de (66), on el que es relata és un esdeveniment que poden protagonitzar tant els estudiants concrets que constitueixen l'audiència com qualsevol altra persona (que no sigui oriental).

- (66) PR3 la veritat és que si **poseu** un japonès enmig d'un
autobús o enmig d'un metro_
i no **teniu** altre element que el color de la pell_
per jutjar si és japonès o no_
us serà bastant difícil\

(classe 3 - 9376)

Però el caràcter fluid i fluctuant del marc participatiu se'ns manifesta aquí una vegada més d'una manera clara. La segona persona del plural també es pot trobar en esdeveniments comunicatius que tenen una audiència potencial més o menys caracteritzable, però en darrer terme inespecífica des del punt de vista referencial. Aquest és el cas, per exemple, dels programes dels mitjans de comunicació de masses, que a vegades es dissenyen pensant en un col·lectiu d'espectadors determinat (els infants, els joves, les dones...) i d'altres d'una manera més genèrica; i també dels articles i els llibres de temàtica científicotècnica, que poden anar des del tracta-

ment divulgatiu dels temes que tracten, que s'adreça doncs a un públic general, fins al tractament altament especialitzat, adreçat a un públic expert. A (67), per exemple, els enunciataris són els oients de l'*Informatiu del vespre*, de Catalunya Ràdio, un públic, doncs, no especialitzat; i a (68), l'autor convida els lectors, molt probablement estudiants d'alguna disciplina relacionada amb la comunicació i per tant un públic especialitzat, a consultar l'obra d'un autor que pren com a suport de la seva exposició.

- (67) MRO gràcies en nom de tot l'equip que ha fet possible
aquest Catalunya Vespre_
(.) Martí Rigol_
Ester Santper_
Àngela Zorrilla_
Carles Prunera_
i qui **us** ha parlat_
Marta Romagosa\

(CC 10: Catalunya Ràdio)

- (68) **Veg.** Max Weber, *El trabajo intelectual como profesión* (Barcelona: Bruguera-Libro Amigo, 1983).

(manual 1 - 12459)

En altres casos, tot i que el grau d'inespecificitat és més gran, està sotmès a la restricció que imposa sempre l'accessibilitat a l'enunciat: un rètol penjat en un tren (*no fumeu, deixeu sortir abans d'entrar...*) s'adreça a qualsevol persona que en sigui usuària, però només a aquesta mena de persona; la informació sobre el termini de consum preferent d'un producte alimentari que s'ofereix a l'embolcall del mateix producte (*consumiu preferentment abans de...*) s'adreça a qualsevol persona que vulgui consumir-lo i en llegeixi les característiques, però només a aquesta mena de persona.

Cal dir que la forma de segona persona del plural que apareix a l'exemple de (68) i les que apareixen en cursiva en el paràgraf anterior, també admeten la interpretació que les consideraria formes que expressen el tractament de *vós*, que tot just acabem de tractar a § 6.2.1*b*(i). D'aquesta mena d'inespecificitat, que segons com pot ser vista com un avantatge (Jané 2001: 35), en parlem a § 7.1.2.

c) La tercera persona

Émile Benveniste (1946: 231) va reconèixer en la categoria gramatical de tercera persona la possibilitat d'utilitzar-la per sostreure algú que és present de l'esfera personal del tu, amb dos efectes contraposats: d'una banda, com a forma educada, de cortesia i reverència, “qui élève l'interlocuteur au-dessus de la condition de personne et de la relation d'homme à homme”; de l'altra, com a mostra de menyspreu, “pour ravalier celui qui ne mérite même pas qu'on s'adresse « personnellement » à lui”. Aquesta doble possibilitat es distribueix, en graus diversos, entre les diferents formes de tercera persona que tenen com a referents les diverses categories participatives incloses en el format de recepció, entre elles el destinatari directe.

i) El tractament de *vostè* (s)

Com és sabut, el tractament de *vostè* és l'ús que es fa de la tercera persona gramatical, en singular i en plural, per adreçar-se a un o diversos destinataris directes, en lloc de la forma prototípica, la segona persona, com es pot veure als exemples de (69).

- (69) a. CME és que **vostè** és molt **guapo** pare\
 PPP ah\
(conversa 1 - 855)
- b. M.C. **Va estar** cinc anys fent la Cañí al teatre. **¿Va marxar cansada**
 del personatge?
 [...]
 M.C. **Li** haig de confessar que se'm fa difícil la relació entre el **seu**
 personatge a 'Nissaga' i la **seva** interpretació al disc que **ha gravat**
 amb Toti Soler, 'M'aclame a tu', preciós, per cert. Evidentment, no
 té res a veure.
 [...]
 M.C. **¿Seguiran treballant junts?**
(entrevista premsa 8 - 12067)

El mateix participant, en canvi, utilitza el tractament de *vostè* per adreçar-se a l'audiència del programa, a (71a), i de fet també, en algun cas, a la mateixa entrevistada, a (71b).

- (71) a. RIE ens hem passat_
pràcticament vint-i-cinc quasi trenta minutets\
això vol dir que el tema ha tingut interès per nosaltres\
esperem que l'hagi tingut per **vostès**\
(entrevista televisiva 3 - 7112)
- b. RIE pregunto ara aquí a la senyora Susanna\
és important doncs que_
s'hi arribi\
x se se senti aquest equip_
m ben ben integrat dintre de la de la primària per assolir-
ho/
què **li** sembla\
SSU aviam\
(entrevista televisiva 3 - 6829)

Finalment, l'exemple de (72), en què es combinen el tractament de *tu* en plural amb el de *vostès*, sembla suggerir que el tipus de col·lectiu, i més concretament el grau d'amplitud d'aquest col·lectiu, podria ser un factor que intervingués en la selecció d'una o altra fórmula de tractament a l'hora d'adreçar-se a l'enunciatari: sembla com si el tractament de *vostès* fos més difícil d'utilitzar quan es tracta d'un col·lectiu ampli (a l'exemple, les dones), en contrast amb altres col·lectius més propers a la realitat immediata de l'enunciatari (a l'exemple, la seva empresa).

- (72) Q.A. ¿Internet farà més lliures les dones?
A.S. Penso que sí. Ho hauria de procurar.
Q.A. Com?
A.S. Donant més poder d'informació i de comunicació. Així aconseguirem més llibertat.
Q.A. I **podreu** comprar més, oi?
[...]
Q.A. Quantes visites diàries **tenen** a la **seva** web?
(entrevista premsa 10 - 12210)

Els llibres d'estil dels mitjans de comunicació solen referir-se al tractament que han de donar els periodistes a les persones entrevistades. Així,

el de Televisió de Catalunya opta pel de *vostè*, que considera el “tractament formal modern”, però admet el de *vós* en alguns casos especials, com ara el fet que la persona entrevistada l'utilitzi (Televisió de Catalunya 1995: § 9.1) —de fet, però, en dues de les cinc entrevistes del nostre corpus bàsic que provenen d'aquest canal de televisió s'utilitza el tractament de *tu*—; el del diari *Avui*, per la seva banda, aplica un criteri més flexible, i més realista: tot i considerar general el tractament de *vostè*, reserva el de *vós* “per a les molt altes instàncies (president de la Generalitat, president del Parlament, Papa) i per als prohoms de la cultura catalana d'edat avançada” i el de *tu* “per a les entrevistes d'un marcat to col·loquial, on el *vostè* i el *vós* hi quedarien detonants” (Avui 1997: § 4.10.4).

En els darrers anys, a més del fet que la informalització creixent de les relacions ha provocat una extensió considerable de l'ús del tractament de *tu*, que es manifesta en usos vacil·lants com els que hem trobat a (70) i (71), el tractament de *vostè* ha ocupat una part dels usos que tradicionalment havien estat ocupats pel de *vós*.²⁷

Des del punt de vista sintàctic, el tractament de *vostè* estableix relacions de concordança en tercera persona, singular o plural, amb el verb i els possessius, segons que el referent sigui un o diversos, i en masculí o femení amb els adjectius i els participis, com es pot veure als exemples de (69). Coromines (*DECat*, vol IX, s.v. *vós*) observa, a més, que en la posició de subjecte la forma tònica *vostè* “s'omet quan no és necessària en el context” —fenomen que també hem il·lustrat a (69b)— en contrast amb l'ús que es troba en algunes zones en castellà. Podríem afegir-hi la preferència per la posició preverbal d'aquesta forma quan apareix (**Tingui vostè bon viatge*, *¿*Vol vostè rebut?*), en contrast amb la possibilitat de posposició que

²⁷ Sobre aquesta qüestió, vegeu les obres esmentades a la nota 24. Sobre la distribució del tractament de *tu*, de *vós* i de *vostè* en català en diferents tipus de text, vegeu l'aproximació de Direcció General de Política Lingüística (2003: § 4.2.2.2.1).

(tele)espectadors o els lectors, com s'il·lustra a (74), que són paral·leles, en graus diversos, a les corresponents del format de producció (*l'autor*).

- (74) a. L'integrisme no és només una ideologia de quatre aiatol·làs i fanàtics amb turbant que pul·lulen pel món islàmic. Aquí hi dominava l'integrisme catòlic (i gens europeista, per cert) fins al 1975. Un integrisme que tenia el seu símbol palpable en les monedes de duro de Franco, que **tots els lectors deuen** recordar.
(CC 77: Puigpelat, *Avui*)
- b. La col·lega Anna Bartra, de la UAB, em va afalagar dient-me que el tema li havia interessat molt; però tot seguit m'hi feia unes precisions que traspasso **als lectors**, perquè també les trobo molt interessants.
(CC 78: Solà, *Avui*)

Exemples com els anteriors contrasten amb el de (75), extret de la ressenya d'un llibre, en què el mateix sintagma pot rebre dues interpretacions: una d'anafòrica, no dítica, que estableix la referència en relació amb el text que es comenta, un diccionari ("el lector [del diccionari esmentat] hi pot trobar a faltar arxius"), i una altra de dítica, en relació amb el text que conté el sintagma ("el lector [del present text] hi pot trobar a faltar arxius [en el diccionari comentat]"). Aquesta doble possibilitat referencial ha estat apuntada per Lyons (1977: § 15.3) i Levinson (1983: § 2.2) en relació amb les parelles *this/that* i *here/there*.

- (75) Només hi faré un matís general [al contingut del *Diccionari d'historiografia catalana*]: la integritat de l'obra es veu necessàriament limitada en fer referència a les institucions i centres documentals. **El lector hi pot trobar a faltar arxius**, doncs
(CC 79: Paloma, *Presència*)

La referència al destinatari directe també es pot fer per mitjà d'una forma lèxica que n'expressa un rol social o situacional. En són exemples l'ús del sintagma *el senyor / la senyora* per part dels cambrers d'establiments "de categoria" per adreçar-se a un client (*¿què voldrà prendre, el senyor / la senyora?*)²⁸, en què l'efecte és de distanciament cortès; l'ús d'a-

²⁸ Jané (2001: 35) considera que en català aquesta fórmula —seguida a vegades d'altres expressions que especifiquen un rol: *president, marquesa*...— constitueix de fet un quart tractament. Aquest mateix autor constata, però, que en l'ús apareix sovint combinat amb el de *vostè*.

*CHI: 0.
%act: es mou dins l'aigua
*MAR: com neda **aquest nen** .
com neda.

(CC 32: Childes, 01 - 17, 37)

- b. *EXA: mira com pujo [% puja pel brac de p] .
*CHI: xaf@c [% pica amb el tintin el monstre d' e] !
*EXA: ah !
quin mal m' ha fet **aquest nen** .

(CC 32: Childes, 01 - 33, 4)

D'altra banda, els dos fragments de (79), extrets d'un text literari, posen de manifest el caràcter indirecte de la referència que es pot obtenir per mitjà del recurs a un sintagma nominal ple en tercera persona, i la utilització que se'n pot fer per obtenir un efecte quasi irònic, respectivament.

- (79) a. Que [Guillem de Segarra] es presentés anit al casal d'Eladi de Torres, «Amb el qual fa anys i panys que no s'adrecen la paraula, com saps perfectament, estimada, i tu també, Eugeni», per demanar-li que mobilitzés la vila amb la idea d'exigir un nou judici per als bandits, ja era una monstrositat.

—Però no la primera —fa l'administrador.

—No t'entenc, Eugeni. Parla, buida el pap, explica't.

—Vull dir que, abans d'anar a veure el senyor Eladi, amb tot el meu respecte per ell, Guillem de Segarra hauria hagut de dirigir-se a **la persona més important de Mequinensa...**

—Prou, ja t'he filat. ¿Vols suggerir que tenia l'obligació de venir a trucar a la meva porta, oi?

(CC 1: Moncada, *Estremida*, 288)

- b. Algú, un parent del traginer, sembla, va engegar-te un tret. Sort vas tenir-ne del Brumari Montornès. En veure que l'altre t'apuntava amb un revòlver, va clavar-li un cop amb una imatge i la bala va anar als núvols. Les mules, fins i tot les canòniques, tenen un límit; la teva va espantar-se i **el genet**, és a dir, **el nostre eixelebrat escrivà**, va clavar-se una costellada de pronòstic.

(CC 1: Moncada, *Estremida*, 329)

I finalment, la referència al destinatari directe d'un enunciat també s'obté per mitjà del seu nom propi, com es pot veure als exemples de (80), extrets de diverses entrevistes, televisives i de premsa.

- (80) a. JBA no sé quina autovaloració_
faria d'aquest primer partit_
 personalment_
el Pep Guardiola\
 realment n'hi havia per tant/
 [...]
 JBA vull sentir_
 per les paraules de_
 de **Guardiola**_
 per què finalment_
 no va poder ser_
 el tema de la Joventus de Torí_
 i si descartes_
 en un futur_
 vull dir a final de temporada_
 poder anar-te'n a Torí\
 (entrevista televisiva 8 - 7951)
- b. I.C. ¿Què **farà Joan Puigcercós** d'aquí a tres anys?
 J.P. M'agradaria poder dir en un congrés que s'ha consolidat l'es-
 tructura, en una situació molt millor que la d'ara i poder-me dedicar
 més a la política i no tant a l'organització del partit. Això és el que
 faré si tot va bé.
 (entrevista premsa 7 - 12009)
- c. M.C. ¿**Esther Formosa** és més cantant que actriu?
 E.F. Vaig començar cantant.
 (entrevista premsa 8 - 12079)

Aquests exemples mostren que a les entrevistes aquest recurs es troba específicament en els torns de parla corresponents a l'entrevistador. En el cas concret de les entrevistes emeses per televisió, aquesta circumstància es pot relacionar, com passa amb l'ús del vocatiu, amb la necessitat d'informar sobre la identitat de la persona entrevistada als telespectadors que s'incorporen tard al programa (vegeu § 5.2.3). Tot i que aquesta interpretació no es pot aplicar d'una manera mecànica a les entrevistes de premsa —per les diferents condicions de producció i recepció en què tenen lloc—, sí que és probable que comparteixin amb les televisives la necessitat d'una certa redundància a l'hora d'identificar la persona entrevistada.

La referència al destinatari directe per mitjà del nom propi és també una de les característiques de la parla a infants, com es pot veure a l'exemple de (81).

- (81) *MAR: mira la nena .
0 [= assenyala amb el dit] .
*CHI: 0 [= mira cap al conte] .
*MAR: com menja galetes .
mira la nena .
menges galetes tu també, pep ?
@Comment: P juga amb un encenedor que te als dits, M li dona una
altra cullerada, P obre la boca i menja
*MAR: mira .
el pep també menjara galeta .
[...]
%act: es posa la cullera a la boca ajudat per la mare
*MAR: una altra vegada .
*CHI: pcf [% "o", com si sospires] .
*MAR: 0 .
%act: ajuda al pep a agafar iogurt
*MAR: oh !
com menja sol, **el pep** .

(CC 32: Childes, 01 - 12, 1-6)

Wills (1977: 281-282) relaciona aquest ús amb el fet que l'infant és sovint un participant no ratificat en les converses que tenen lloc entre els adults en presència seva, i alhora un tema freqüent de conversa, i constata la dificultat que hi ha sovint a distingir —sense el recurs a la imatge— entre els moments en què és un destinatari no interpel·lat (l'autora en diu *receiver*) i els moments en què és un participant no ratificat (o *referent*). D'altra banda, també considera que l'ús de la tercera persona té a veure amb l'objectivació de l'infant en el seu procés de maduració, i el fet d'adreçar-s'hi amb el seu nom, amb el procés d'aprenentatge de la denominació que l'individualitza en el seu entorn. Aquestes consideracions també són aplicables, probablement, a altres sintagmes nominals plens utilitzats en la parla a infants, com *la mare* o *el pare* quan els utilitza el progenitor respectiu.

Com passa amb la referència a l'enunciador, en molts dels sintagmes nominals plens utilitzats per a la referència al destinatari directe ja no podem parlar d'un procediment díctic de referència. Qualsevol enunciatari estableix la referència per mitjà d'una implicatura afavorida pel context lingüístic i extralingüístic vinculats al gènere, que permet identificar un procediment de referència absoluta amb el destinatari directe de l'enunciat.

Per referir-se al destinatari directe, l'enunciador pot recórrer a un procés metonímic paral·lel —tot i que probablement menys freqüent— al que hem vist que podia utilitzar per referir-se a si mateix: el nom d'un text produït per ell. D'aquesta manera també es provoca un efecte de distanciament, com veiem a (82).

- (82) BCB ara estàs acabant una_
 SZZ una sèrie\
 sí\
 BCB **una sèrie que es_**
que es pregunta per què serveix un marit no/
 (entrevista televisiva 2 - 6278)

d) El singular en lloc del plural

L'ús del singular en lloc del plural quan els destinataris directes d'un enunciat són més d'un és una estratègia que aconsegueix l'efecte d'individualitzar cadascun dels múltiples enunciataris d'un enunciat com si fos l'únic enunciatari real. Aquest recurs s'utilitza amb molta freqüència en els programes radiofònics musicals adreçats a la gent jove, com a (83); en la publicitat en general, cas de l'exemples de (84); i dintre d'aquest gènere, d'una manera quasi fixada, en la propaganda electoral, sobretot amb el verb *votar*, com es pot veure a (85).²⁹

- (83) Una coneguda cançó de Whitney Houston,
 que formava part de la banda sonora
 de El guardaespalles,
 aquest "I will always love you", però en versió discotequera
 perquè la **puguís** ballar quan **te'n** vas de festa.
 Deu minutets falten per arribar a les vuit del matí.
 Si **t'acabes** d'aixecar, bon dia,
 si no ho **has fet**, ja **te** donaré es bon dia d'aquí a una horeta.
 (CC 61: Somràdio)

²⁹ De les eleccions generals del 1977 ençà, la forma d'imperatiu que predomina clarament en els eslògans electorals és *vota*. La forma *voteu* (interpretable com a plural o com a singular en el tractament de *vós*) hi ha anat alternant, però cada vegada d'una manera més residual, al costat de l'ús encara més minoritari de *votem* (vegeu Nogué 1997).

- (84) **VINE AL CARRER**
GRAN DE GRÀCIA
(CC 82: fullet publicitari)

- (85) a. **CAP A LA**
INDEPENDÈNCIA
Àngel Colom
VOTA ERC
l'Esquerra puja
(CC 83: propaganda electoral 1992)
- b. Que guanyi **GIRONA Vota** Quim Nadal
(CC 84: propaganda electoral 1999)

Aquesta estratègia es troba en la forma prototípica de referència al destinatari directe, la categoria de segona persona, com acabem de veure, però també en algun dels recursos alternatius per a la referència a aquesta categoria participativa, com és el cas del tractament de *vostè* i d'alguns sintagmes nominals plens. Permeten il·lustrar-ho els exemples de (86a) i (86b-c), respectivament.

- (86) a. **MARISQUERIA DEL PORT**
Oyster Bar
Àmplia terrassa vora el mar, climatitzada a l'hivern, que **li** permetrà gaudir del millor marisc i peix fresc tot l'any [...]. I **recordi**: tots els dissabtes al vespre música en viu.
(CC 85: publicitat Avui)
- b. Els sociòlegs tenim fama de preguntaires, i fins i tot de tafaners. Disposi's, per tant, **el lector**, a trobar en el text que segueix moltes més preguntes que no pas respostes.
[...]
Encara una darrera observació: aquesta manera de convidar **el lector** a una aproximació a la sociologia concebuda com una forma, potser nova i potser inhabitual, d'enfrontar-se amb la realitat pot suscitar resistències.
(manual 8 - 12995)
- c. Sobre la invenció de la joventut, **el lector** pot llegir a Cardús i Estruch (1984) el capítol "La joventut com a problema: vells només de joventut".
(manual 10 - 13223)

Aquesta característica distingeix aquest ús del que hem vist per a la referència a l'enunciador (§ 6.1.4) pel fet que només la primera persona del plural se substituïa per la primera del singular.

6.2.2. El destinatari no interpel·lat

Els participants que actuen com a destinataris no interpel·lats en un moment donat d'un esdeveniment comunicatiu poden ser els referents dels enunciats que emet l'enunciador. Per fer-ho, l'enunciador recorre a diversos procediments, dels quals no n'hi ha cap que s'hagi gramaticalitzat per complir d'una manera preferent aquesta funció comunicativa: com veurem tot seguit, les formes lingüístiques utilitzades per dur a terme aquesta mena de referència participativa han gramaticalitzat prototípicament la referència no dística a entitats de tota mena, animades o no.

a) La tercera persona

Per mitjà de diversos recursos que tenen en comú el fet d'estar en la tercera persona gramatical, l'enunciador pot referir-se a un participant ratificat que no és el destinatari directe de l'enunciat.

i) Els morfemes verbals i els pronoms personals àtons

Els morfemes verbals i els pronoms personals àtons, equivalents des del punt de vista semàntic i informatiu (§ 3.8.1-2), permeten la referència als participants no interpel·lats, com es pot veure en el fragment de (87), en què la conversa que té lloc durant un sopar familiar se centra en un moment donat en una de les participants, MMA, que ja fa estona que esternuda. Aquesta participant no és la destinatària directa dels enunciats on apareixen les formes que estan en tercera persona que destaquem a l'exemple, a diferència del que passa en els enunciats on apareix l'ús prototípic de la segona persona del singular, que hem subratllat, en què sí que ho és.

- (87) (MMA esternuda)
 LAU Jesús\
 ROM senyor\
 REP xato\
 si **té** un estornut pobra criatura deixa-**la** que **estornudi** no\
 DIT és que amb el cul li **ha donat** un cop a la cadira\
 REP bueno\
 però no ho **ha fet** expressament\
 DIT @@@
 MMA ai ho sento\
 DIT que t'has tirat polvos pica-pica\
 LAU Marta\
 aviam si menges eh\
 REP però deixeu-**la** que **acabi** d'estornudar\
 (conversa 2 - 3133)

ii) Els pronoms personals tòpics

Els pronoms personals tòpics de tercera persona també permeten referir-se díticament a un destinatari no interpel·lat, com es pot veure en els exemples. En el primer, (88), l'enunciador, que és MJJ, selecciona una de les participants, EUU, sense adreçar-s'hi directament, cosa que, tot i que no ha estat indicada en la transcripció, es desprèn del discurs anterior.

- (88) EUU no\
 però tinc un germà_
 que quan vaig amb ell a la platja_
 sé què fa quan mira les noies en topless\
 [...] MJJ l'altre dia a la platja va passar una noia_
 en topless_
 com diu **ella**_
 i ens la vem quedar mirant tot xxx_
 (conversa 3 - 4891)

En el segon, (89), que forma part d'una entrevista televisiva, veiem com el pronom permet a una de les dues persones entrevistades seleccionar l'altra a l'hora de respondre a una pregunta de l'entrevistador —aquest cop sí que disposem de la informació contextual entre parèntesis. Posteriorment, l'entrevistador utilitza la mateixa forma, primer en un enunciat interrogatiu i després en un de declaratiu, per establir el mateix tipus de referència.

- (89) RIE per acabar el tema una mica_
deixaria que_
expliquéssiu lo que volguéssiu\
és a dir\
us deixo el micro per vosaltres_
i_
sí voleu afegir alguna cosa_
qui vol ser primer\
qui vol ser primer\
SSU ell\ ((SOL))
RIE ell/
ell\
SOL home\
m_
dins de l'atenció domiciliària jo penso que_
(entrevista televisiva 3 - 6974)

Finalment, en aquesta mateixa entrevista trobem un fragment —que és quasi immediatament anterior al que acabem de veure—, reproduït a (90), en què l'entrevistador s'adreça a l'audiència, que és el destinatari directe de l'enunciat, per mitjà del tractament de *vostè*, i utilitza el pronom *ells* per referir-se, sense interpel·lar-les, a les dues persones entrevistades.

- (90) RIE per això avui ho hem_
esbossat\
ho hem hem n'hem parlat\
i per això **ells** que_
tenen una experiència_
am aquest aspecte_
dins aquesta àrea_
que vostès han vist que és gran\
que és ampla\
perquè comprèn molts quilòmetres quadrats_
es desplacen\
i es mouen\
(entrevista televisiva 3 - 6961)

Diversos autors, per a diferents llengües, han considerat que l'ús de pronoms tòpics per a la referència a un participant s'interpreta com a rude o descortès.³⁰ Pel que fa al català, aparentment aquesta valoració és adequada

³⁰ És el cas de Fillmore (1975: 80) per a l'anglès, Kerbrat-Orecchioni —que parla de *troisième personne d'impolitesse*— (1990: § 2.1.2.4) per al francès i Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1.4) per a l'italià.

tó 2002: § 3.2.2.2) i provocar un efecte de descortesia, de “menyspreu implícit” (Brucart 2002: § 7.4.3).³² Tenint en compte, però, que en contextos familiars o amicals, com el de l'exemple de (91), aquest efecte no necessàriament s'arriba a provocar, podem considerar que es tracta d'un tret que es pot relacionar amb la informalitat situacional més que no pas amb la voluntat de manifestar menyspreu.³³ En canvi, en els exemples de (89-90) l'ús del demostratiu en lloc del pronom tònic s'hauria percebut com a clarament descortès. D'altra banda, la posposició del demostratiu sí que rep amb més facilitat una interpretació de menyspreu o de descortesia, com ja hem vist (§ 3.8.4).

iv) L'ús d'un sintagma nominal ple

A diferència de l'enunciador i el destinatari directe, per a la referència al destinatari no interpel·lat, en català no hi ha expressions nominals que l'expressin lèxicament, probablement pel fet que aquesta categoria participativa no forma part del coneixement quotidià sobre el llenguatge i la comunicació que tenen els parlants —Levinson (1988: 171) parla, per a l'anglès, de *natural English metalanguage*. Per referir-s'hi metapragmàticament hi ha, en canvi, expressions com ara *estar molt callat/-da, no dir res* i, sobretot en referència a infants, *menjar-se la llengua el gat*, tant si ens adrecem momentàniament a la persona en qüestió, en segona persona (“Estàs molt callada”, “¿Que no dius res?”, “¿Que se t'ha menjat la llengua el gat?”) com si ens adrecem a d'altres participants, en tercera (“Avui l'Anna

³² Aquest mateix autor observa que l'efecte esmentat no es dona en les oracions atributives identificatives (*Aquest és en Lluís*). En mallorquí i menorquí, d'altra banda, en aquesta mena d'oracions s'utilitza el demostratiu neutre, *això*, per designar persones o animals: *Això és el vicari* (DCVB, s.v. *això*).

³³ En aquesta mateixa línia interpretativa, Alessandro Duranti (1997: § 6.7.1) observa, per a un cas lleugerament diferent, el de la referència a persones absents en la conversa, que en italià el pronom personal tònic s'utilitza per designar personatges principals de la conversa (*main characters*) pels quals es mostra interès i afecte positiu; el demostratiu, en canvi, s'utilitza per a personatges menors (*minor characters*) o bé per a personatges principals que són valorats negativament.

També és freqüent que el pare, posem per cas, utilitzi igualment el vocatiu *mare* per adreçar-se a la seva dona, tant en presència dels fills com en altres circumstàncies contextuais.

A (94), que reproduïx el fragment inicial i el paràgraf previ al comiat d'una carta personal que l'enunciadora adreça al seu fill, la jove i els néts, el canvi de perspectiva —en relació en aquest cas amb una persona no participant— comporta, a més, la selecció del punt de vista d'un dels destinataris directes, que en aquest cas és el del fill —de qui subratllem el vocatiu de salutació.

- (94) Hola Alba! Hola Pere! Hola Núria! Hola Joan!
 Estic molt contenta de la vostra carta, quan arribi aquesta meva ja hauran passat quasi tres setmanes i el temps passa volant.
 [...]

 Bé em sembla que ja no tinc res més que explicar-vos, doncs tot és igual cada dia, **el pare** està bé però encara té els problemes de la panxa, i jo anar amunt i avall de la feina.

(carta 17 - 11178)

I encara hi ha un altre tipus de desplaçament que apareix típicament quan el pare i la mare parlen d'un fill —present o no— i s'hi refereixen com *el teu fill / la teva filla*. Duranti (1997: § 9.3.2), que recull aquest ús en anglès, considera que en aquests casos es posa l'èmfasi en la relació de l'altre amb el fill i s'amaga la pròpia. L'efecte, en aquest cas, és sovint de distanciament. L'exemple de (95) correspon a un fragment de la pel·lícula *Amic / amat*, en què la mare avisa el pare de l'arribada de la filla comuna, que s'ha independitzat fa poc i està embarassada.

- (95) FAN has esmorzat/
 ALB he pres un cafè amb llet\
 FAN les dones prenyades_
 o es maregen_
 o mengen més del normal\
 ALB encara que avortin/
 FAN has avortat/
 ALB no\
 FAN aleshores què xerres\
 (..) Pere_
la teva filla\

La referència al destinatari no interpel·lat també es pot fer per mitjà del nom tot sol, que tampoc constitueix un procediment díctic de referència. Així es fa a la part final de l'entrevista del darrer exemple, que reproduïm a (99): després d'haver presentat l'entrevistat a l'audiència, com acabem de veure, l'entrevistadora el pren com a destinatari directe dels enunciats i s'hi adreça per mitjà de vocatius —“*Xevi_ | per què vas dedicar_ | una sala al tarot*” (entrevista televisiva 5 - 7421), per exemple—, fins que en acabar torna a prendre l'audiència com a destinatària directa i es refereix a l'entrevistat amb el nom tot sol, donant el rol social per ja conegut.

- (99) MIR (pugen una escala)
en Xevi ha fundat_
 amb altres il·lusionistes_
 l'associació_
 Mags Sense Fronteres_
 per fer arribar la màgia_
 a llocs com Cuba i Palestina\
 (entrevista televisiva 5 - 7473)

La referència al destinatari no interpel·lat amb el nom tot sol és molt freqüent a les converses col·loquials en què hi ha més de dos participants, com passa a (100).

- (100) a. REP bueno\
 què vols\
 (soroll d'una picada de mans de REP)
 Romà\
 ROM jo ja t'he dit què vull\
 REP ah ja t'ho he dit\
 ROM ja t'ho he dit\
 LAU una poma\
 ROM una pera\
 [...]\
 DIR i un plàtano per **la Marta**\
 LAU i tu\
 DIT una pera\
 (conversa 2 - 3228)

- b. MJJ i li va explicar doncs_
 que_
 que era un putero_
 que passava de les ties_
 no/
 que_
 EUU sí\
 MJJ fotia banyes_
 totes aquestes coses\
 va parlar malament de mi vaia\
 EUU ((amb ironia)) va dir la veritat\
 MJJ eh/
 PUY no\
el Miquel mai ha ficat banyes\
 (conversa 2 - 5241)

b) La primera persona del plural

La primera persona del plural també permet, en determinades situacions, la referència al destinatari no interpel·lat. D'aquesta manera, l'enunciador dóna a entendre al destinatari directe que s'implica emotivament en el que diu sobre aquell. Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1.4) recullen aquest ús en italià, i per completar-ne la caracterització en donen dues característiques més que també poden aplicar-se al català: d'una banda, la "terza persona" que és present físicament —que és la manera com aquests autors denominen el destinatari no interpel·lat— sol ser d'una edat inferior a la de l'enunciador i, de l'altra, durant l'emissió de l'enunciat és habitual que aquest faci un gest assenyalant-lo com a referent de la primera persona del plural. L'exemple de (101), extret d'una interacció de dos adults amb un infant, és força semblant al que donen aquests autors: "«Non ci siamo fatti molto onore oggi a scuola» (detto dal padre alla madre mostrando con il dito o con un cenno della testa il figlio presente, riferendosi a lui)".

- (101) *EXA: posarem el pijama i a nonon@c .
 *CHI: no [= ho acompanya amb un gest amb el braç] .
 *EXA: no ?
 doncs que faras ?
 *MAR: **ens banyarem**, home .
 (CC 32: Childes, 01 - 21, 18)

6.2.3. L'oient potencial

L'expressió que està més fixada en català per referir-se metapragmàticament a un participant no ratificat és la locució figurada *haver-hi roba estesa*, que no conté cap mena de referència als participants. Aquesta locució és pròpia sobretot dels registres col·loquials i, tal com es desprèn de la definició que en dona el *DCVB* (“haver-hi present algú, davant qui no convé parlar d’alguna cosa; sobretot, haver-hi infants innocents o gent incauta que podria repetir allò que sentís”, s.v. *roba*), sol aplicar-se al tractament de determinats temes, i per tant, a possibles seqüències d’una conversa, més que no pas a converses senceres.

Per a la referència dística a les persones que ocupen aquesta categoria participativa s'utilitzen els mateixos recursos gramaticals que permeten la referència a les que ocupen la de destinataris no interpel·lats. Trobar-ne exemples reals documentats no és fàcil, tot i que es tracta d’una circumstància relativament freqüent en contextos quotidians. Creiem, però, que la primera escena del musical *Sóc lletja* ens permetrà il·lustrar aquests usos.

L’acció transcorre al carrer. La Lletja —que és el nom que rep la protagonista— espera l’autobús en una parada i molt a prop hi ha tres joves, una noia i dos nois, asseguts a la terrassa d’un cafè. Per a aquests tres personatges, en els fragments en què no s’hi adrecen, la Lletja és un participant no ratificat i, més concretament, una oient potencial que més aviat creuen que no els escolta. En realitat, de les intervencions que la Lletja adreça al públic se’n desprèn que ocupa la categoria participativa d’espia, circumstància que resulta del tot rellevant per al plantejament de l’obra i que il·lustra un cop més el caràcter fluid de les categories participatives amb què treballem: la categoria participativa varia, en aquest cas, segons que adoptem el punt de vista dels participants ratificats o el de la participant no ratificada, la Lletja. Aquest marc participatiu peculiar no afecta, però, els

mecanismes de referència, atès que la categoria d'espia comporta necessàriament el desconeixement per part de la resta de participants. Així, els tres personatges que conversen, quan es refereixen a la Lletja ho fan per mitjà de diferents formes lingüístiques que estan en tercera persona: morfemes verbals, pronoms àtons, pronoms tòpics, demostratius —tant prenominals com postnominals— i sintagmes nominals plens, com es pot veure en els diversos fragments de l'escena que hem seleccionat, recollits a (102).

- (102) JOVE ATRACTIU (*per la LLETJA*): **Aquella tia** no és la cambrera? (A la LLETJA): Ei, sisplau...! Guapa!
LLETJA (al públic, en veu baixa): Som-hi.

[La LLETJA es gira cap als tres joves. Els fa un senyal amb la mà, fent-los veure que ella no és la cambrera. Ells es queden petrificats.]

JOVE ATRACTIU: Hòstia...

JOVE GUAPETA: I a sobre vas tu i **li** dius guapa...

JOVE ATRACTIU: Hòstia, hòstia, hòstia, **és** la dona més repugnant que he vist en la meua vida...

JOVE INTERESSANT: Guapa... ha, ha, ha... I si s'ho **ha cregut, la tia?**

[...]

JOVE INTERESSANT: Us imagineu follar amb **aquesta tia?**

[...]

[El JOVE INTERESSANT agafa el JOVE ATRACTIU i l'aixeca. Tots dos s'acosten a la lletja.]

[...]

JOVE GUAPETA: Mentre us mirava, he estat rumiant sobre **la tia aquesta**... És fort, quin problema, eh? Jo... jo no hi dono gens d'importància, a l'estètica, ja ho sabeu, eh? Però si fos **ella**, no sé què faria, tu.

(CC 15: *Sóc lletja*, 12-15)

En els fragments anteriors trobem utilitzats els dos graus dels demostratius, el de llunyania i el de proximitat, per referir-se a una persona que és sempre a la mateixa distància física, cosa que pot explicar-se pel diferent ús que se'n fa en cada punt del discurs: *aquella tia* té com a referent una persona que forma part del context espaciotemporal però que l'enunciador percep com a físicament llunyana en relació amb ell i els seus companys i informativament familiar —pel fet de ser present en el context espaciotemporal—; amb l'ús, més endavant, del demostratiu de proximitat s'expressa el fet que ara el mateix referent és discursivament pròxim i

informativament viu en l'estat epistèmic dels destinataris directes (vegeu § 3.7.2); finalment, la posposició del demostratiu a *la tia aquesta* correspon a l'ús pejoratiu que hem vist a § 3.8.4.

La carta del fragment de (103), finalment, també il·lustra el caràcter fluid de les categories participatives en relació amb la d'oient potencial; ara, però, des d'una altra perspectiva: les diverses situacions que s'hi descriuen, en què l'enunciador parla de les reaccions de la seva filla de tres anys durant una estada a Londres, algunes de les quals les reproduïx en estil directe, permeten comprovar com el fet de parlar llengües diferents pot provocar que el que en principi seria un oient potencial sigui en realitat una persona no participant en les converses que es desenvolupen en la llengua que no es comprèn, encara que es comparteixi el context espaciotemporal.

- (103) A l'Alba no li ha costat gens acostumar-se a sentir parlar anglès; només de tant en tant pregunta: **què diu?** Les quatre coses que sap en anglès les té molt assumides. Per exemple quan marxa de les botigues diu "bye bye" o quan li donen alguna cosa diu "Thank you". A més quan algú diu pel carrer alguna d'aquestes paraules, ella les repeteix. Un dia estàvem davant del Parlament parlant i molt a prop hi havia dos policies que vigilaven. Al cap d'una estona l'Alba es va dirigir cap als policies i els hi va dir: Hello!. Tots dos es van quedar parats. Un altre dia vam anar a sopar a un restaurant tailandès i les cambres van estar tot el sopar mirant a l'Alba. Al final quan marxàvem una cambrera li va demanar a la Núria si podia tocar els braços de l'Alba perquè deia que en el seu país no hi havia nens amb els braços tan plens. Després les altres cambres també van voler tocar-li els braços mentre l'Alba anava dient: **"però què fan aquestes?"**

L'Alba també s'ha acostumat a veure gent molt estranya. Ja us vaig dir, em sembla, que a vegades quan vas en metro hi ha gent de tots colors menys del teu. Doncs l'Alba, afortunadament, no fa cap comentari. Només quan porten un pentinat estrany diu alguna cosa (peluts, rapats, crestes, cues, etc.) o quan porten els cabells de colors (vermell, blau, verd, groc, etc.). És llavors quan diu: **"què porta aquest al cap?"** o **"mira, cabells de color vermell!"**. L'altre dia vam anar a dinar a un restaurant i hi havia una parella que portaven unes crestes espectaculars i l'Alba va dir: **"mira aquests senyors porten pals al cap"**.

(carta 7 - 10763)

6.3. Les imatges del destinatari no interpel·lat, de l'oient potencial i de persones no participants

Paral·lelament al que hem vist en relació amb les imatges de l'enunciador i el destinatari directe (§ 5.3), les expressions lingüístiques que s'utilitzen per a la referència a imatges que corresponen a la resta de participants són les mateixes que s'utilitzen per a la referència a cadascuna d'aquestes categories. Així, posem per cas, l'enunciador, mentre mira una fotografia d'un destinatari no interpel·lat —el Pau—, es pot adreçar a un altre participant i dir-li: “Mira, en aquesta foto el Pau porta els cabells curts”. I el mateix podria dir si el Pau fos un oient potencial i, de fet, si no fos participant, que és el cas que tractem tot seguit.

Les imatges de persones no participants constitueixen l'únic cas en què es pot parlar de dixi de persona no participativa, ja que hi ha referència díctica personal però el referent no és un participant en l'esdeveniment comunicatiu. Les formes lingüístiques que permeten establir-hi referència dícticament són les mateixes que les que s'utilitzen per a la referència als destinataris no interpel·lats i als oients potencials. A (104), per exemple, la referència díctica a una persona no participant es fa per mitjà d'un pronom tònic, i a (105), per mitjà de demostratius.

(104)

(CC 86: fullet publicitari)

- (105) a. EUU mira **aquests**\ ((referint-se a un transvestit que apareix a la televisió))
 MJJ és igual\
 són tios\
 EUU **aquests** també són tios\
 MJJ **aquest**_\
 EUU no gaire {(@) xxx }
 MJJ tio_
aquest_\
aquest és mig homosexual\
 EUU hòstia\
 van sortir un dia en aquest programa_
 em sembla que eren **aquests mateixos** fent d'azafatas\
 PUY @@@
 EUU eren boníssims\
 (conversa 3 - 4327)
- b. ANI qui són **aquests**\ ((mira una fotografia que hi ha damunt la taula))
 MAM els iaïos\
 ANI que guapo:s\
 MAM sí eh/
 (CC 22: COC 6 - 725)

6.4. Aspectes estructurals

En relació amb la referència no prototípica als participants, trobem almenys dos mecanismes en el sistema lingüístic que hi tenen a veure: les estructures que permeten evitar-la i les que permeten inserir-la en enunciats que, en principi, no la contenen.

6.4.1. Formes que eviten la referència als participants

L'enunciador pot optar per evitar en el seu discurs la referència als participants, fins i tot quan estan implicats en el contingut dels enunciats que emet, cosa que comporta optar per l'absència de referència dítica allà on n'hi podria haver. Les estratègies estructurals de què disposa el català per fer-ho són múltiples, i fer-ne una descripció exhaustiva aniria molt més enllà de la constatació d'aquest fet i s'apartaria excessivament de l'objectiu d'aquest treball. D'altra banda, aquestes estratègies no tan sols permeten

ometre la referència als participants, sinó també, més en general, a qualsevol persona que intervé en els estats i els processos expressats en els enunciats (l'agent, l'experimentador, el beneficiari...). Per tot això, a les línies que segueixen mostrarem només algunes d'aquestes estructures posant-les en relació amb els marcs participatius.

L'efecte que provoca l'omissió dels participants en enunciats que, de fet, els afecten és, en la mesura que s'amaga la relació entre l'enunciat i el centre d'íctic personal, de generalització de l'experiència o d'ocultació de la responsabilitat, sempre des del punt de vista de l'enunciador. Entre els procediments sintàctics que permeten fer-ho hi ha l'elisió d'un complement del verb, les construccions passives i la nominalització.

a) L'elisió d'un complement

En els exemples de (106), el complement elidit, l'indirecte, correspondria, si aparegués, a l'enunciador. En tots dos casos, l'elisió provoca una interpretació més general d'allò que es diu: allò que l'afecta no només és cert en relació amb ell, sinó també en relació amb altra gent. A (106a), la dificultat de trobar encàrrecs es mostra com a general, però en canvi la possibilitat de superar-la és ja individual, de l'enunciador, com ho evidencia l'ús posterior de la primera persona del singular, que hem subratllat; a (106b), l'obligació de treballar també és vista com a general, però la cita concreta de l'enunciador amb un company per fer-ho només és seva, ja que s'expressa en primera persona del singular, també subratllada a l'exemple.

- (106) a. La feina ara va regular, el sector de la construcció ha baixat bastant i **costa** una mica tenir encàrrecs, però crec que ho podré anar trampejant fins que vinguin temps millors.

(carta 4 - 10661)

b. Després de l'illa d'Orleans vam tornar a Mont-real.

Ara ja han tornat els professors de la Universitat i, per tant, **toca** treballar una mica. Aahir dissabte vam anar amb l'Ignasi Matas i la seva dona a passejar per l'illa de Santa Helena d'aquí Mont-real. Ens ho vam passar molt bé. Demà dilluns he quedat amb ell a la biblioteca per treballar plegats.

(carta 18 - 11241)

A l'exemple de (107), extret d'un manual acadèmic, el complement elidit, que és el directe, correspon a un col·lectiu (els experts) en què s'inclou l'enunciador.

(107) Pierre Bourdieu, però, també **alerta** del perill que representaria que la teoria sociològica científica acabés substituint el sentit comú ordinari i que, aplicant-la automàticament, funcionés com a mer substitut d'aquest últim. La teoria s'ha d'utilitzar, doncs, amb la consciència de la seva provisionalitat i de la necessitat de revisar-la en cada ocasió.

(manual 10 - 13153)

b) Les construccions passives

Les construccions amb *es* eviten l'aparició del subjecte i tenen un efecte generalitzador similar al que acabem de veure. Els exemples mostren com es pot evitar l'aparició en el discurs d'un ampli ventall de categories participatives: a (108) s'evita fer explícit lingüísticament l'enunciador, a (109) els dos enunciadors, a (110) el destinatari directe, a (111) el conjunt de participants, a (112) un col·lectiu en què s'inclou l'enunciadora i a (113) un col·lectiu més imprecís en què s'inclou l'audiència.

(108) Suposo que deus estar força enfeïnada, entre teles, ràdios i altres mandangues; doncs quan tinguis un foradet, ja em pots escriure i explicar-me el que vulguis, si en tens ganes, que la veritat és que **s'agraeix** llegir alguna cosa amb accents i ces trencades de tant en tant.

(carta 15 - 11113)

(109) A Barcelona, no ens adonem, i a Espanya en general, fas una excursió d'un dia cap a algun lloc i pel camí t'has parat a cinquanta llocs diferents que potser valen tant la pena com el lloc on vas. Això realment **s'enyora**.

(carta 8 - 10855)

(110) CME que el casament del Joan és un dissabte i jo tinc el CAP\
aquell curs que faig\

- PPP ntx\
oh\
no **es pot deixar**/
- CME sí\
però em sembla que has de fer alguna cosa_
algun treball_
o alguna cosa\
no sé\
- (conversa 1 - 1886)
- (111) EUU com és que tens cervesa sense alcohol\
[...]
TRS del seu pare\
que com és diabètic_
PUY el meu pare_
[...]
MJJ però_
es poden agafar o no\
(conversa 3 - 3872)
- (112) No sé quin temps teniu per Londres, però per Barcelona es pot dir que ara comença tímidament l'estiu, però treballant **s'aguanta** millor així.
(carta 3 - 10636)
- (113) MIR de moment no es poden fer visites en uns horaris concrets_
com els dels museus_
però sí que **es pot concertar** dia i hora_
amb el seu creador\
amb el mag Xevi\
(entrevista televisiva 5 - 7272)

La passiva morfològica sense complement agent, molt menys freqüent, també permet evitar la referència als participants. A (114), per exemple, s'omet la referència als dos enunciadors de tot el text (*per tots dos*) o al del fragment (*per mi*).

- (114) P.D.3: Em sap greu que sempre us acabi escrivint la Maria. No penseu per això que el que us diem no **és compartit**.
(carta 8 - 10884)

En el fragment de text de (115), que correspon a una entrevista a l'exjugador del FC Barcelona Salvador Sadurní, la resposta de l'entrevistat combina l'expressió del col·lectiu en què s'inclou per mitjà d'un procedi-

ment sintàctic indirecte (*des de...*, vegeu § 5.1.2*b*) amb la primera persona del plural i diverses construccions amb *es*.

- (115) — Ex-jugadors com Eladio Silvestre no van tenir la sort de trobar un treball com el seu, que li va donar estabilitat.
 — Des de l'Agrupació de Veterans **ajudem** tots els companys que ho necessiten. Eladio és empleat de la Generalitat als camps de La Magoria. A Coll **se li va comprar** una cadira de rodes. Al difunt Estrems **se li va pagar** l'operació, i actualment **estem buscant feina** per a Bío. Les cent mil pessetes que **es cobren** per partit dels 20 o 25 que **fem** per temporada tenen aquesta finalitat. El que no **podem fer** és mantenir una persona capacitada físicament per treballar.

(entrevista premsa 3 - 11691)

Però, si s'intenta intercanviar aquestes dues darreres construccions, es comprova que no són ben bé equivalents i que les diferències que les separen són més grans en uns casos que en altres: la primera persona del plural és aquí el procediment més directe i explícit per referir-se al col·lectiu en què s'inclou l'enunciador, però en la selecció d'aquesta forma sembla que hi intervenen diversos factors, a més d'aquest propòsit. De les quatre ocurrències, en dues hi podria intervenir l'estructura del predicat: la perífrasi 'estar + gerundi' (*estem buscant*) i l'aparició d'un verb modal (*el que no podem fer*), que si apareguessin juntament amb la construcció amb *es* prendria un sentit massa general; i les altres dues ocurrències (*ajudem i partit [...] que fem*), probablement s'expliquen per l'interès de l'enunciador a expressar l'agent d'una manera explícita. Les construccions amb *es*, en canvi, li permeten en la resta de casos evitar-ho i presentar diverses accions independentment de qui les ha fetes (*se li va comprar una cadira de rodes, se li va pagar l'operació, pessetes que es cobren*). L'oposició formal *les cent mil pessetes que es cobren - per partit [...] que fem* no sembla immotivada.³⁴

³⁴ El nostre corpus bàsic conté diversos textos més que també permetrien il·lustrar l'efecte pragmàtic de la combinació d'aquesta mena d'estratègies (vegeu, per exemple, l'entrevista de premsa número 1 i el fragment de manual acadèmic número 10).

c) La nominalització

Pel que fa a la nominalització, es tracta d'una opció estructuralment marcada que té el propòsit comunicatiu d'expressar nominalment allò que en l'opció no marcada s'expressaria verbalment.³⁵ Així, conceptualitzant nominalment, com a cosa abstracta, processos, qualitats i relacions que poden expressar-se per mitjà de verbs i adjectius, s'aconsegueix un efecte d'objectivitat i racionalitat expositiva. Des del punt de vista de la referència dística, el pas de verb a nom comporta l'eliminació de les marques morfològiques que permeten l'ancoratge dístic temporal del que s'expressa; i pel que fa als participants, facilita extraordinàriament la supressió de la referència. Per tot plegat, l'estil nominalitzat es troba sovint en els textos científics i, en general, en l'àmbit de comunicació acadèmic, tant oral com, sobretot, escrit. Atès que els participants no solen ser el tema del discurs en aquests àmbits, les nominalitzacions en què s'hi evita la referència corresponen sovint a referències al mateix discurs o al procés de construcció del coneixement i, per tant, a verbs metapragmàtics i de coneixement, com es pot veure en alguns dels exemples que comentem tot seguit.

El primer, (116), mostra com fins i tot en un gènere acadèmic oral es dóna aquesta tendència a nominalitzar l'estil i a evitar les referències als participants —en el fragment, de fet, la nominalització es combina amb una construcció amb *es*, que subratllem, que també evita la referència a l'enunciador. Si convertim el nom destacat en negreta en verb, podem “recuperar” la referència que ha permès evitar: “el tema que (us) explicaré es pot dividir / l'he pogut dividir / l'he dividit”.

(116) PR1 **l'explicació** del tema es pot dividir en els punts que_
que hai posat en el programa/

(classe 1 - 8600)

³⁵ Per a l'anàlisi d'aquesta qüestió, partim dels estudis de Wells (1960), Thompson (1995) i Salvador (2000).

El valor metapragmàtic de la nominalització que evita la referència als participants es pot comprovar en els termes i connectors convencionals litzats per designar les diferents parts del discurs, exemplificats a (117) i (118), respectivament. Difícilment es trobaria en l'ús real, en el mateix context, l'alternativa amb verb (“començarem dient(-vos) que el llibre que teniu a les mans...” i “Concloc que...”).

(117) **INTRODUCCIÓ**

El llibre que teniu a les mans apareix vint anys després de l'aprovació de la Constitució.

(manual 4 - 12667)

(118) Catalunya no es va regir pel sistema transitori perquè, com ja hem indicat (Disposició transitòria 2a CE), en haver gaudit d'un règim d'autonomia política amb anterioritat, se situava en una posició diferent, de manera que podia assumir els títols competencials que volgués, sense superar la limitació de l'article 149. **En conclusió**, a Catalunya regeix i ha regit el sistema de repartiment competencial d'una sola llista amb una primera remissió a l'Estatut d'Autonomia i una segona residual a l'Estat.

(manual 6 - 12876)

Finalment, els exemples que segueixen mostren com la nominalització pot concórrer amb un altre fenomen que hi està estretament relacionat: l'expressió metonímica dels participants per mitjà de la ciència que conreen. Així, a (119) no només hem passat d'*incorporar* a *incorporació* sinó també d'*els científics socials* —col·lectiu on s'inclouen tant l'enunciator com els enunciataris potencials— a *les ciències socials*.

(119) Si la societat americana necessitava l'assessorament dels científics socials per a impulsar la seva expansió econòmica, militar i política, però sobretot cultural, la societat europea es trobava sotmesa a un procés autodestructiu que semblava exhaurir la seva hegemonia internacional com a resultat d'un evident fracàs en l'aplicació del projecte de la modernitat. Una situació com aquesta no estimulava una ràpida **incorporació de les ciències socials** a l'estudi de la comunicació de masses.

(manual 1 - 12381)

6.4.2. El datiu “ètic” o d’interès

El datiu “ètic” o d’interès afegeix “a la predicació un complement de persona afectada o interessada en l’esdeveniment verbal” (Todolí 2002: § 6.5.5.2b). Aquesta persona pot ser externa a l’enunciació —*En Pere va anar a París i li va ploure*, exemple extret d’Oliva (1989: 135)—, però també pot coincidir amb l’enunciador o amb l’enunciatari, casos en què manifesta “un excés de l’enunciació sobre la sintaxi” (Maingueneau i Salvador 1995: § 1.5). D’aquesta manera, l’enunciador pot expressar que entre el que diu i ell mateix o entre el que diu i l’enunciatari hi ha alguna mena de relació emotiva, en casos en què el predicat en si no admet l’expressió d’aquesta relació.³⁶ L’enunciat de (120) correspon al títol d’una conferència sobre educació alimentària (el subtítol és *Nutrició i comportament alimentari dels infants de 3 a 6 anys*), cosa que il·lustra prou bé el tipus de context en què aquest ús és més habitual: el col·loquial i, més concretament, aquell en què els fills o els infants en general són el tema de conversa. L’exemple de (121) —extret de Maingueneau i Salvador (1995)—, a més, il·lustra la possibilitat que en segona persona el datiu ètic tingui com a referent el destinatari directe, o bé, en les condicions adequades, adopti el valor de la segona persona genèrica (§ 6.1.2).

(120) El nen no **em** menja.

(CC 87: títol conferència)

(121) El meu fill es capaç de dormir-**te** tota la santa nit i fer l’endemà una bona migdiada

(CC 88: Maingueneau i Salvador 1995, 18)

L’exemple de (122), d’altra banda, conté un cas que segurament es dona força menys que els anteriors: el datiu “ètic” és de primera persona del

³⁶ La combinació del datiu ètic amb altres clítics datius (*Si segueixes així te’m pegaran una bufetada*) és possible en algunes varietats geogràfiques del català, però en d’altres, com el valencià, es percep com a forçada (vegeu Todolí 2002: § 6.5.5.2b, de qui hem manllevat l’exemple).

plural i, per tant, per mitjà d'aquest recurs l'enunciador, no només s'implica ell mateix en els efectes de la tos de la seva filla, sinó que també hi implica la resta de participants en l'esdeveniment comunicatiu.

(122) ((MMA estossega))

REP ja està\

DIT ai\

REP que dallò\

que se'ns ennuega\

(conversa 2 - 3386)

7. Expressions díctiques de persona i perspectives interpretatives

En aquest darrer capítol, partint de la caracterització que hem fet en els capítols 5 i 6 de les formes i els usos vinculats a la dixi de persona i els marcs participatius, ens proposem interpretar les dades obtingudes en relació amb tres àrees d'estudi de la pragmàtica que també relacionen les formes lingüístiques i l'ús: els factors que intervenen en la identificació dels referents de les expressions díctiques de persona (§ 7.1), el caràcter no arbitrari, motivat, de les formes alternatives per a la referència als participants (§ 7.2) i la relació que es pot establir entre dixi de persona i estratègies de cortesia i de descortesia (§ 7.3).

7.1. El caràcter pragmàtic de la identificació dels referents de les expressions díctiques de persona

L'objectiu del present apartat és centrar l'atenció en els diversos factors que intervenen en el procés interpretatiu que duen a terme el participants en un esdeveniment comunicatiu a l'hora d'atribuir un referent concret a les expressions lingüístiques que tenen com a referents aquests mateixos participants.

Per fer-ho, partim de la concepció que l'assignació de referència la fan els participants, no pas els enunciats, ni encara menys les paraules que els formen, individualment (vegeu Lyons 1977: § 7.2 i Brown i Yule 1983: § 2.1.1, entre altres).¹ Més concretament, considerem que l'enunciador efectua la codificació dels enunciats fent una hipòtesi sobre el grau d'acces-

¹ Des del punt de vista metodològic, l'analista pot reproduir aquest procés interpretatiu en la mesura que té accés a les condicions contextuais de l'esdeveniment comunicatiu.

sibilitat que té l'enunciatari als referents de què ell li vol parlar, d'acord amb el principi de simetria relativa, de manera que la dependència contextual de les formes lingüístiques seleccionades estarà en relació directa amb el grau en què el context sigui compartit (vegeu § 3.4). En funció d'aquesta hipòtesi, selecciona els procediments que utilitzarà per intentar garantir que l'enunciatari durà a terme adequadament el procés d'assignació de referents, invers al seu. L'èxit comunicatiu dependrà directament, en darrer terme, del grau de coincidència que hi hagi entre aquests dos processos.

Tot seguit veurem com interactuen tots els factors relacionats amb la dependència contextual en l'assignació de referents a les expressions lingüístiques que permeten la referència als participants; a continuació mostrarem que no sempre es pot arribar a precisar del tot el referent d'una expressió díctica, i relacionarem aquest fet amb les característiques semàntiques de les expressions afectades i amb el grau de consciència metalingüística que tenen els parlants sobre el significat i els efectes comunicatius de les expressions que utilitzen.

7.1.1. El context

L'anàlisi de les dades que hem anat utilitzant al llarg d'aquest treball ens permet considerar que en la identificació dels referents de les expressions díctiques de persona hi poden intervenir els tres principis a què ens hem referit en tractar el context a § 3.3 (principi d'interpretació local, principi d'economia o de màxima eficiència i principi de simetria relativa), els quatre aspectes en què hem descompost el context mateix (l'escenari, l'entorn de comportament, el context extrasituacional i el mateix llenguatge) i el seguiment de la màxima de rellevància de Grice. El pes relatiu de tots aquests factors no és, però, sempre el mateix, sinó que està en funció de les característiques semàntiques de cada expressió díctica; d'altra banda, no

sempre actuen separadament, sinó que sovint interactuen dins d'un enunciat per dirigir la interpretació en un mateix sentit.

1. La relació entre, d'una banda, l'*escenari*, constituït pel marc espacial i temporal en què se situa l'esdeveniment comunicatiu, del qual els mateixos participants formen part, i, de l'altra, la interpretació de les expressions que tenen com a referents els participants, és la més immediata, ja que aquesta relació és el tret definitori bàsic, constitutiu, de les formes de referència d'íctica.

Qualsevol expressió lingüística que tingui com a referent algun dels participants en l'esdeveniment comunicatiu, i que permeti conceptualitzar-lo com a tal, estableix alguna mena de relació semàntica amb l'escenari, i per tant, en depèn, en major o menor mesura, per a l'establiment de la referència. D'acord amb el principi de simetria relativa, com més purament d'íctica sigui l'expressió, més dependent serà de l'escenari, però alhora més unívoca serà la seva relació amb el referent i menys necessari serà el concurs dels altres elements del context per a l'establiment de la referència. El cas més clar el constitueixen les formes de primera i segona persona del singular en la interacció cara a cara quan només hi ha dos participants: l'enunciador pot hipotetitzar que l'accessibilitat dels referents —ell mateix i el seu interlocutor— és màxima i utilitzar, en conseqüència, les formes lingüístiques que li permeten establir la referència de la manera més directa, econòmica i immediata; i alternativament, pot decidir utilitzar-ne d'altres que siguin menys directes, econòmiques i immediates, amb l'objectiu d'aconseguir un determinat efecte comunicatiu, com ja hem vist en el capítol anterior. Així es pot veure a l'exemple de (1), on el fet que només PPP i CME siguin en aquell moment al menjador fa unívocues les referències de les formes de primera i segona persona del singular que apareixen en el fragment.

- (1) PPP i a **mi em** sap greu de discutir amb **tu**\
CME sí/
PPP molt\
CME sí/
PPP p(e)rò com **jo** no **vull** baixar del burro_
(conversa 1 - 749)

També es pot considerar que hi ha tan sols dos participants en aquells esdeveniments comunicatius en què el destinatari directe està constituït com a audiència, com és el cas de les classes magistrals, de les conferències i dels programes informatius de ràdio i televisió. En aquests casos, l'enunciador es pot adreçar al destinatari directe amb una segona persona del plural purament díctica sense necessitat de cap gest ni del concurs de cap altre factor contextual, com veiem a (2).

- (2) PR3 i **penseu** que l'esclavitud és universal\
eh/
és a dir l'esclavitud existeix des del neolític_
ha existit a tots els pobles de la terra_
excepte els aborígens australians\
(classe 3 - 9492)

Però fins i tot quan l'escenari no és físicament compartit, ni des del punt de vist del temps ni de l'espai, com passa en la comunicació epistolar, el coneixement d'aquestes coordenades i de la posició relativa de l'enunciador i de l'enunciatari pot ser suficient per a l'establiment de la referència díctica. Així es pot veure a (3), on els destinataris directes no interpreten com a inclusiva la forma de primera persona del plural que apareix en el text. Aquesta interpretació és possible, si analitzem l'oració d'una manera descontextualitzada: el qui escriu i els seus pares podrien ser tots plegats al Canadà, en indrets diferents. Però el coneixement de les coordenades díctiques —en realitat, l'enunciador és al Canadà de viatge amb la dona i els fills, i els destinataris directes són a Barcelona, la ciutat on viuen tots— fa que en la comunicació real ni tan sols es plantegi i, per tant, que l'enunciat resulti totalment unívoc.

[...]
 TRS no ho sé\
 no ho sé\
 (conversa 3 - 5029)

c. PUY com va anar_
 el partit de fútbol\
 MJJ el partit de futbol\
 hosti\
 vaig acabar rebossat\
 ((a EUU)) com va anar ahir el partit de futbol\
 explica-l'hi\
 EUU vaig fer un gol\
 (conversa 3- 5058)

A la televisió, es pot considerar gestual, en relació amb l'audiència, la selecció d'una càmera determinada per part del realitzador amb l'objectiu d'enfocar el referent d'una expressió. A la presentació de l'entrevista a Jordi Pujol que ja hem comentat diverses vegades en aquest treball, de la qual reproduïm un fragment a (5), el pla mitjà de l'entrevistador principal, JPB, se substitueix pel de cadascun dels altres participants a mesura que els va presentant.

(5) JPB molt bé\
 aquesta_
 ((pla mitjà de JPB))
 conversa oberta amb el president_
 de la Generalitat_
 la compartirem_
 durant la pròxima hora_
 amb els directors_
 de tres diaris catalans\
 als quals_
 també hem d'agrair_
 des de_
 Televisió de Catalunya_
 la seva_
 participació\
 (JPB deixa de mirar la càmera i es gira cap a
 JTA)
 ((pla mitjà de JTA))
 Joan Tapia_
 director de La Vanguardia_
 JTA bona nit_
 JPB bona nit\
 Antoni Franco_

	((pla mitjà d'AFR))
AFR	hola\
JPB	director d'El Periódico de Catalunya_
AFR	xx
JPB	i Vicenç Villatoro_
	((pla mitjà de VVI))
	director adjunt_
	del diari Avui\
	bona nit i bona hora\
VVI	bona nit\

(entrevista televisiva 1 - 5589)

3. El context extrasituacional, el conjunt de coneixements compartits pels participants en un entorn cultural comú (vegeu § 3.4), actua sovint d'una manera decisiva en la interpretació de les expressions díctiques de persona. Aquests coneixements compartits són, a grans trets, de dues menes: d'àmbit general, sociocultural, i d'àmbit més particular, interpersonal.

L'exemple de (6) il·lustra, creiem, d'una manera prou clara el primer tipus: es tracta d'un fragment d'una classe magistral sobre la història de l'esclavitud, que forma part d'uns estudis universitaris de ciències socials. El fet que el tema i l'àmbit de la classe siguin aquests comporta que s'interpreti que el referent de les formes de primera persona del plural que hi surten és "els éssers humans, la humanitat"; si el mateix fragment correspongués a una classe de qualsevol disciplina relacionada amb les ciències de la salut, aquestes mateixes formes lingüístiques s'interpretarien com "els metges, els científics, els experts en aquest tema".

- (6) PR3 el tamany del cervell no té res a veure amb la ee
capacitat intel·lectual\
eee el que té a veure és la riquesa de les circum-
volucions_
i en **sabem** massa poc de com funciona això_
el cervell és una màquina que com possiblement
sapigueu_
doncs té uns 100000 milions de neurones_
no **sabem** gaire com funciona això eh/
comencem a aprendre'n una mica però poc_
(classe 3 - 9449)

Els coneixements compartits d'àmbit interpersonal també intervenen decisivament en la interpretació de les formes dítiques de persona. A l'exemple de (7), extret d'una conversa familiar que té lloc a l'hora de sopar, es pot veure que el referent de la primera persona del plural és identificat gràcies als coneixements compartits pels participants, que saben amb qui sol anar a dinar l'enunciador, ROM, quan surt de classe —cosa que nosaltres, com a analistes, desconeixem.

- (7) REP i a vosaltres com us ha anat el dia\
ROM bé\
 he fet dos hores de classe_
 he estudiat_
 hem anat a dinar_
 pràctiques i_

(conversa 2 - 2208)

En els exemples de (6) i (7), la interpretació no es desprèn ni del context spatiotemporal, ni de cap gest complementari, ni del contingut proposicional de l'enunciat que conté la forma dítica de persona, sinó del conjunt de coneixements, dels més col·lectius als més particulars, que comparteixen els participants.

4. El mateix discurs també intervé en la identificació del referent de les expressions dítiques. La seva influència pot manifestar-se en el context més immediat, dins el mateix enunciat on apareix la forma dítica, o bé en un context més ampli: la situació establerta pel discurs precedent d'una manera més global, o fins i tot pel conjunt de normes que regeixen un determinat gènere discursiu (Brown i Yule 1983: § 2.4), que de fet situen el discurs a la frontera del factor anterior, el conjunt de coneixements compartits pels participants en un entorn cultural comú.

En el capítol 5, dedicat a les formes gramaticalitzades per a la referència dítica de persona, ja hem vist diverses estructures que intervenen en la interpretació de les expressions dítiques de persona: en relació

amb l'ús inclusiu i exclusiu de la primera persona del plural (§ 5.1.2) i en relació amb la combinació de formes de primera i segona persona (§ 5.4.3).

Entre els procediments discursius que poden intervenir d'una manera directa en la interpretació hi ha les formes lingüístiques que tenen com a principal funció comunicativa fer explícit un referent al qual l'enunciador, amb un grau de consciència metapragmàtica difícil de determinar per altres mitjans que no siguin el recurs mateix a aquestes formes, ha considerat que l'enunciatori no tindria garantit l'accés només per mitjà de l'expressió dítica de persona i del principi d'interpretació local. És el cas de les construccions explicatives dels exemples de (8), que permeten explicitar el referent de les formes de primera persona del plural. A l'exemple (8b), aquest procediment discursiu es combina amb la semàntica de la denominació *a casa nostra* i amb el recurs a l'escenari, ja que l'entrevista es duu a terme a Santa Cristina d'Aro, a la Costa Brava catalana; altrament, hauria pogut interpretar-se que cada sintagma introduïa un cercle concèntric cada vegada més ampli.

- (8) a. SSU aviam\
 m_
 en el cas_
 per exemple **nostro**_
 del doctor i meu_
 som_
 una UVA_
(entrevista televisiva 3 - 6835)
- b. XEV després jo penso_
 que_
 a casa nostra_
 a la Costa Brava_
 a Catalunya_
 doncs_
 tenir una cosa d'aquest tipu_
 jo crec que és important\
(entrevista televisiva 5 - 7329)
- c. JBA precisament d'això t'anava a parlar\
 Pep\
 de la figura de Roberto Baggio\
(entrevista televisiva 5 - 7329)

JGU [...]

sí\

és una persona molt molt estimada_

aquí_

és com_

Déu nostre senyor_

ja pel Brescia_

ja per_

per tot Itàlia_

i **per nosaltres**_

per l'equip_

és fonamental\

(entrevista televisiva 8 - 8090)

Altres vegades, el discurs no conté cap forma lingüística que compleixi la funció d'especificar l'abast d'una expressió díctica, sinó que és el contingut proposicional global de l'enunciat, allò que es predica en cada cas, el que permet activar, entre totes les possibilitats referencials, la que resulta pertinent. Els diferents usos que pot tenir la primera persona del plural en un gènere discursiu com el manual acadèmic fa que sigui fàcil trobar-hi fragments com el de (9), en què es pot veure com actua aquest aspecte del context en la identificació de cadascun dels referents. Afegim al text, entre claudàtors i en cursiva, el referent —en algun cas, el referent més probable (vegeu 7.1.2)— de les formes de primera persona, que estan destacades en negreta.

- (9) Per aquesta raó en aquest capítol de caràcter introductori **veurem** [*enunciador i enunciataris, autor i lectors*] en primer lloc en què consisteix la perspectiva sociològica i quines són les seves característiques principals, és a dir, **mirarem d'explicitar** [*enunciador, plural d'autor*] quina és aquesta manera de situar-se davant de la realitat que és pròpia de la sociologia, i després d'haver vist quines són les possibilitats i quines són també les limitacions de la perspectiva sociològica —és a dir, quan **sapiquem** [*enunciador i enunciataris, autor i lectors*] on **estem situats** [*enunciador i enunciataris, autor i lectors*] i des d'on **parlem** [*enunciador, plural d'autor*]—, **començarem a introduir** [*enunciador, plural d'autor*] els elements bàsics del **nostre** [*enunciador, plural d'autor*] objecte d'estudi —allò de què **parlarem** [*enunciador, plural d'autor*]—, que seran desenvolupats posteriorment en els capítols que vindran a continuació.

(manual 8 - 13017)

Pel que fa a la influència del discurs d'una manera més global, podem exemplificar-la amb les formes de tercera persona de les entrevistes de premsa, que ja hem comentat a § 6.2.1c(ii) i que tornem a reproduir ara, amb una mica més de context, en els exemples de (10): el titular previ al diàleg —que forma part de les normes textuais del gènere—, i per tant l'inici del text, situa les coordenades participatives del centre dític i, d'una manera destacada, qui és la persona entrevistada. Així, quan l'entrevistador s'hi refereix en tercera persona, és la relació amb aquest centre dític el que permet als lectors inferir que la tercera persona correspon al destinatari directe de l'enunciat.

(10) a. ENTREVISTA

Joan Puigcercós

Vicesecretari general de coordinació d'ERC

[...]

I.C. ¿Què farà **Joan Puigcercós** d'aquí a tres anys?

J.P. M'agradaria poder dir en un congrés que s'ha consolidat l'estructura, en una situació molt millor que la d'ara i poder-me dedicar més a la política i no tant a l'organització del partit. Això és el que faré si tot va bé.

(entrevista premsa 7 - 11927)

b. A LA CONTRA

Esther Formosa Cantant i actriu

“M'agrada fer de Pietat, però no seríem amigues”

[...]

M.C. ¿**Esther Formosa** és més cantant que actriu?

E.F. Vaig començar cantant.

(entrevista premsa 8 - 12021)

En casos com els de (10), i probablement en tots aquells en què s'utilitza el nom propi per referir-se a l'enunciador (§ 6.1.3c) o a l'enunciatari (§ 6.2.1c(ii) i § 6.2.2a(iv)), precisament pel grau d'allunyament del procediment gramaticalitzat per a aquest tipus de referència, que arriba a l'ús d'una forma no dítica, es pot considerar, seguint Prince (1981), que la forma lingüística escollida és més informativa del que caldria i que aquest fet porta l'enunciatari —en els exemples de (10), el destinatari directe, la

persona entrevistada, però també el destinatari no interpel·lat, és a dir, l'audiència— a fer una implicatura per transgressió de la màxima de quantitat i a identificar així la persona entrevistada com a referent. En els altres procediments marcats per a la referència als participants, el recurs a una implicatura dependrà del grau en què la identificació dels referents corresponents es desprengui del contingut proposicional de l'enunciat i dels altres factors contextuals.

7.1.2. La indeterminació referencial

Es pot parlar d'indeterminació referencial quan una expressió dítica de persona no té, en un context enunciatiu determinat, un referent que pugui identificar-se amb precisió. L'interès d'aquests casos està en el fet que, encara que pugui semblar paradoxal, aquesta circumstància no fa que l'enunciat corresponent resulti problemàtic des del punt de vista comunicatiu.

En aquestes ocurrències, cap dels factors contextuals que acabem de veure resulta determinant per excloure tots els referents possibles tret d'un que hauria de resultar màximament rellevant i coherent en relació amb el context en què apareix. Totes tenen en comú el fet que les diverses possibilitats interpretatives comporten distincions semàntiques molt febles, per la qual cosa l'efecte comunicatiu que provoquen és molt similar i, probablement per aquesta raó, la mateixa distinció semàntica queda per sota del nivell de consciència metapragmàtica de l'enunciador, que no utilitza cap mena de recurs discursiu per determinar amb precisió la referència, i de l'enunciatari, que no interpreta com a ambiguus els enunciats en què apareixen aquestes expressions.

El fenomen que comentem es troba sobretot a les expressions dítiques que tenen una semàntica més vaga i una diversitat d'usos més gran, a més del gramaticalitzat o prototípic, com és el cas de les formes de plural de primera persona i, en menor grau, de les de segona. En l'ús d'aquestes

expressions dítiques és relativament freqüent que cap dels principis que actuen en la interpretació dels enunciats, ni cap dels elements que constitueixen el context, ni l'aplicació de la màxima de rellevància, ni tampoc la combinació de tots aquests factors, permeti seleccionar un sol referent entre diversos possibles. Stirling i Huddleston (2002: § 17.2.2.2a) consideren, per exemple, que en gèneres com els textos acadèmics escrits sovint no es pot establir una frontera clara entre la primera persona d'autor i la que inclou tant l'enunciador com els lectors. Vegem-ne alguns exemples.

A (11) l'enunciador, MJJ, després de parlar una estona amb els amics sobre les relacions de parella, fa un comentari que tan aviat es pot interpretar en relació amb el grup com d'una manera inespecífica.

- (11) MJJ tots **tenim** drap--
 draps bruts\
 ??? sí\
 MJJ alguns més que altres_
 però tots els **tenim** bruts\
(conversa 3 - 5439)

A (12), que correspon a la presentació d'una entrevista que es durà a terme en un museu dedicat a la màgia, la primera persona del plural es pot identificar o bé amb l'enunciadora (plural de modèstia), o bé amb tot l'equip del programa que durà a terme l'entrevista (ús prototípic de la primera persona del plural).

- (12) MIR aquesta_
 casa màgica_
 de Santa Cristina d'Aro_
 és una capsa de sorpreses_
 que ara mateix **destapem**\
(entrevista televisiva 3 - 7281)

I a (13), extret d'un manual acadèmic, la primera persona del plural tant es pot referir als experts en la matèria que es tracta com als ciutadans en general.

- (13) Tanmateix, l'article 148.1 de la CE enumera una altra llista de matèries que poden ser assumides per les comunitats autònomes, amb la qual cosa podria semblar que **estem** davant d'un sistema de doble llista, però no és així.

(manual 6 - 12860)

Pel que fa a la segona persona del plural, hi trobem indeterminació referencial quan admet la interpretació com a tractament de *vós*, d'una banda, i com a plural genèric, de l'altra: al darrere d'un rètol com *No fumeu* o d'un eslògan com *Voteu X*, tant hi pot haver un enunciatari individualitzat tractat de *vós* com el col·lectiu inespecífic que el podrà llegir.

Tots aquests casos contrasten amb els de (8), sobretot, i també amb els de (9), que hem vist al final del subapartat anterior, en què es pot suposar un cert grau de consciència metapragmàtica per part de l'enunciadore en relació amb l'abast de la referència dítica, com ja hem comentat.

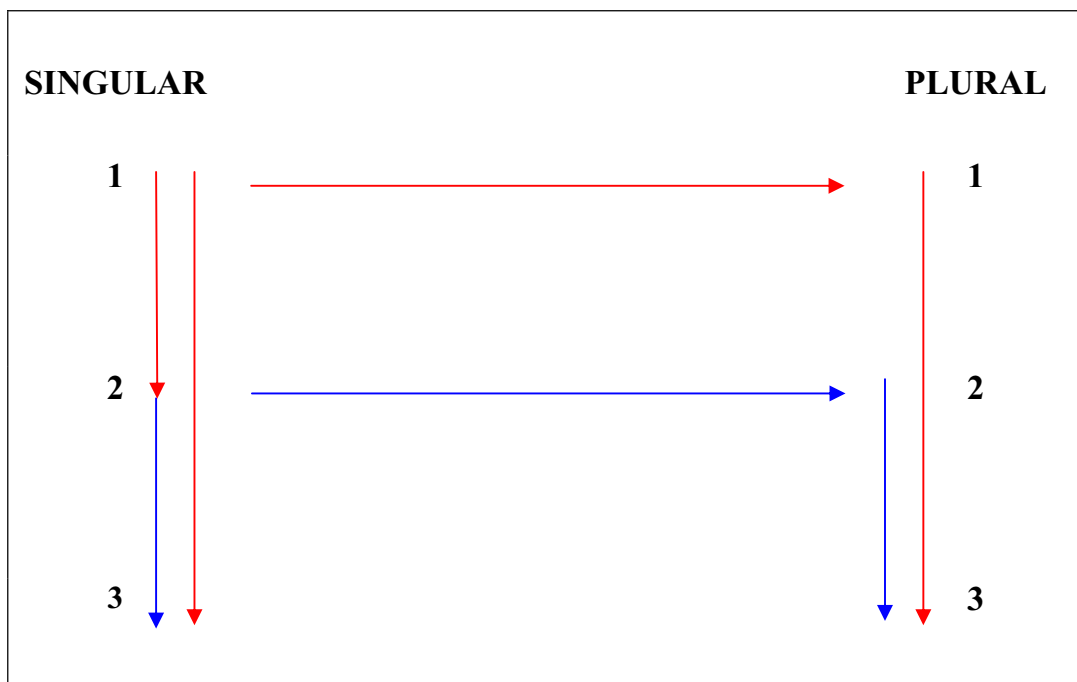
7.2. El caràcter no convencional de les formes alternatives per a la referència als participants

L'opció per una forma marcada de referència respon sempre al propòsit de transmetre un significat addicional al que es transmetria per mitjà de la forma no marcada, i d'obtenir un efecte comunicatiu igualment addicional. Partint de la classificació i la descripció d'usos que hem fet en els capítols 5 i 6, podem agrupar en dos tipus bona part dels significats addicionals transmesos i dels efectes comunicatius obtinguts per les formes no gramaticalitzades, o marcades, que s'utilitzen per a la referència als participants: els usos que es poden relacionar amb l'expressió del *distanciament*, tant el que l'enunciadore vol obtenir respecte a si mateix com el que vol obtenir respecte al destinatari directe, i els que expressen *acostament*, és

a dir, la voluntat d'establir un espai afectiu comú entre l'enunciador i algú altre, participant o no en l'esdeveniment comunicatiu.

Jespersen (1924: cap. XVI) ja havia suggerit que al darrere d'aquesta mena d'estratègies hi havia un component emotiu, i Vanelli i Renzi (1995: § VI.6.1) coincideixen a grans trets amb aquesta agrupació doble, en la seva anàlisi de les formes *alternative* de l'italià.

1. La taula 7.1 mostra gràficament els sentits que pren la substitució de les formes no marcades per a la referència als participants per les formes marcades, quan l'enunciador vol provocar un efecte de distanciament. Hi hem indicat en color vermell les substitucions que expressen lingüísticament l'intent de l'enunciador de distanciar-se de si mateix i en blau, les que expressen l'intent de l'enunciador de distanciar-se del destinatari directe.

Taula 7.1. L'expressió del distanciament

Aquesta taula fa visible que l'expressió del distanciament es pot relacionar d'una manera directa amb l'ús de formes lingüístiques que gramati-

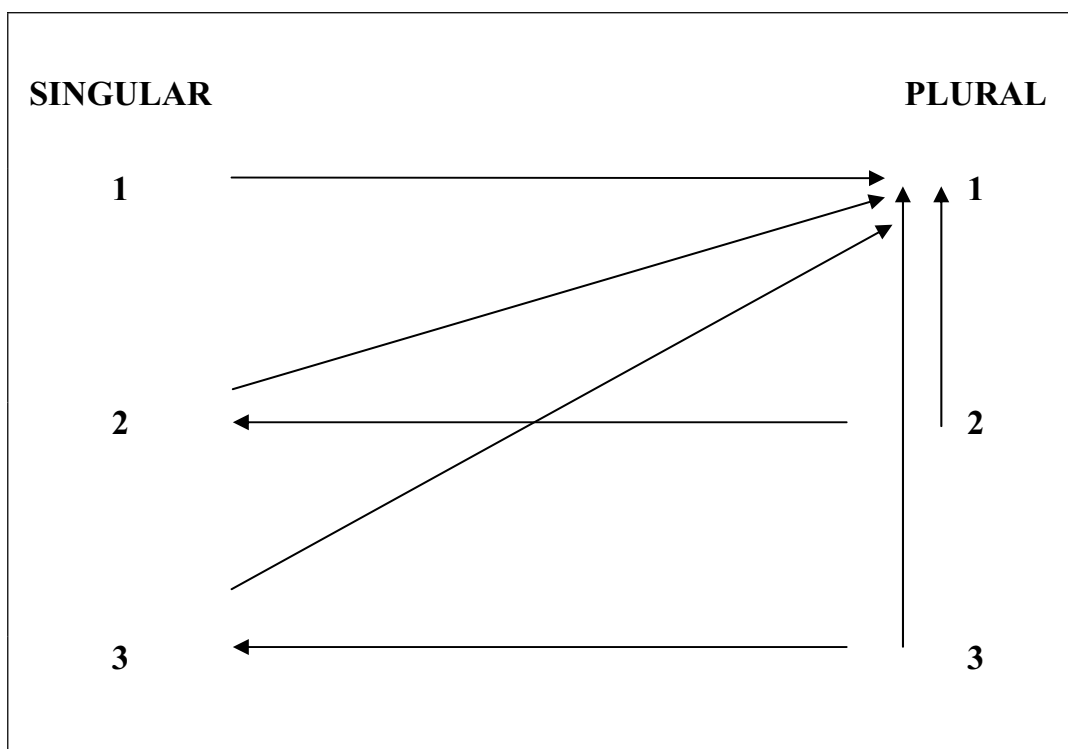
- b. La col·lega Anna Bartra, de la UAB, em va afalagar dient-me que el tema li havia interessat molt; però tot seguit m'hi feia unes precisions que traspasso **als lectors**, perquè també les trobo molt interessants.
(CC 80: Solà, *Avui*)

(17) Senyor,

En resposta a la **vostra** carta del 17 de febrer, en primer lloc, em plau felicitar-**vos** per l'interès que **demostrau** per la llengua catalana.
(CC 34: Direcció General de Política Lingüística 2002, 70)

També en aquest cas l'enunciador recorre a categories de persona més allunyades del centre dític que les prototípiques i a l'ús d'un plural fictici en lloc del singular no marcat.

2. La taula 7.2 mostra gràficament els sentits que pren la substitució de les formes no marcades de referència als participants per les formes marcades quan l'enunciador vol provocar un efecte d'acostament al destinatari directe, a d'altres enunciataris o a persones no participants.

Taula 7.2. L'expressió de l'acostament

MJJ no\
 PUY quatre a un\
 MJJ quatre a un\
 (conversa 3 - 3762)

L'enunciador també estableix una relació de proximitat amb l'enunciatari quan singularitza un destinatari directe col·lectiu, tant si està expressat en segona persona, com veiem a (22), com si està expressat en tercera persona, com veiem a (23).

(22) VINE AL CARRER
 GRAN DE GRÀCIA

(CC 84: fullet publicitari)

(23) a. MARISQUERIA DEL PORT

Oyster Bar

Àmplia terrassa vora el mar, climatitzada a l'hivern, que **li** permetrà gaudir del millor marisc i peix fresc tot l'any [...]. I **recordi**: tots els dissabtes al vespre música en viu.

(CC 87: publicitat *Avui*)

b. Els sociòlegs tenim fama de preguntaires, i fins i tot de tafaners. Disposi's, per tant, **el lector**, a trobar en el text que segueix moltes més preguntes que no pas respostes.

[...]

Encara una darrera observació: aquesta manera de convidar **el lector** a una aproximació a la sociologia concebuda com una forma, potser nova i potser inhabitual, d'enfrontar-se amb la realitat pot suscitar resistències.

(manual 8 - 12995)

La semàntica de la primera persona del plural explica que aquesta categoria gramatical sigui tan productiva a l'hora de transmetre aquesta mena de significats addicionals a la mera referència dítica personal: la categoria de primera persona li permet expressar acostament al centre dític personal, l'enunciador, i el nombre plural, remetre a col·lectius ben diversos. Aquests col·lectius vinculats al centre dític personal per defecte li permeten crear un espai afectiu comú al seu voltant per poder-hi incloure des de destinataris directes i destinataris no interpel·lats fins a persones no participants.

Per mitjà de la substitució del plural pel singular en la segona i la tercera persona, l'enunciador tracta cadascun dels diversos destinataris directes d'un enunciat com si fos l'únic destinatari, i d'aquesta manera fa créixer l'efecte de interacció dialògica, més personalitzada i propera del que ho és realment.

La correlació observada entre, d'una banda, el propòsit de distanciar-se i l'allunyament del centre díctic i, de l'altra, el propòsit d'acostar-se i la proximitat al centre díctic, en relació amb la semàntica bàsica de les formes lingüístiques utilitzades, permet interpretar que la selecció d'unes determinades expressions lingüístiques alternatives per a la referència als participants no és arbitrària, sinó motivada i, més concretament, icònica: seleccionant alguna de les diferents opcions alternatives a la no marcada per a la referència als participants, l'enunciador reproduceix en les formes lingüístiques utilitzades el contingut comunicatiu addicional que vol expressar.

John Haiman, un dels autors que més ha estudiat el caràcter icònic de moltes formes i estructures lingüístiques, defineix així la iconicitat:²

[...] linguistic forms are frequently the way they are because, like diagrams, they resemble the conceptual structures they are used to convey; or, [that] linguistic structures resemble each other because the different conceptual domains they represent are thought of in the same way [...]

(Haiman 1985: 1)

L'allunyament formal i semàntic de les formes alternatives, que constitueixen la icona, en relació amb les gramaticalitzades i amb el centre díctic, que constitueixen el model, es correspon, doncs, amb el propòsit de crear un efecte de distanciament. Així, l'enunciador es conceptualitza a ell mateix com si no fos l'enunciador únic de l'enunciat que emet, o conceptualitza el destinatari directe com si no ocupés aquesta categoria participa-

² Haiman (ed.) (1985) i Landsberg (ed.) (1995) recullen algunes de les aportacions més rellevants que s'han fet sobre aquesta qüestió en els darrers anys. També es pot consultar la visió panoràmica de Duranti (1997: § 6.8.1). Per a la relació icònica que es pot establir entre la dixi i determinades estructures sintàctiques, vegeu Rolfe (1995).

tiva, sinó una altra de més allunyada del centre díctic personal. I a la inversa, l'acostament formal i semàntic de les formes alternatives en relació amb les gramaticalitzades i amb el centre díctic, es correspon amb el propòsit de crear un efecte d'acostament: l'enunciador conceptualitza un destinatari directe col·lectiu com si fos únic, o s'inclou en un col·lectiu fictici juntament amb ell o amb destinataris no interpel·lats, o fins i tot s'agrupa amb persones no participants.

El caràcter no arbitrari, motivat, d'aquestes opcions formals pot contribuir a explicar les semblances que es troben en aquesta mena d'usos en nombroses llengües que no estan filogenèticament relacionades. Brown i Levinson (1978: 22-24) s'hi refereixen, concretament, en relació amb el caràcter motivat de les substitucions del singular pel plural i de la segona persona per la tercera en els tractaments:

[...] pluralization, substitution of third person for second person, and other person switches, are widespread throughout the world [...] polite forms cannot be fully understood within a Saussurean structural perspective of an arbitrary system of oppositions that thus varies from culture to culture; rather they are systematically motivated by a reasoning from the proper treatment of the social person, and thus have the universality they empirically do [...]

(Brown i Levinson 1978: 23)

Es pot considerar, fins i tot, que la iconicitat que atribuïm a les diverses estratègies alternatives per a la referència als participants es tradueix en un conjunt de metàfores gramaticals, enteses de la manera que formula el concepte de *metàfora* M.A.K. Halliday (1985): no pas com un significat addicional d'una expressió lingüística —habitualment, un lexema— (visió des de baix), sinó com una manera diferent d'expressar un determinat significat —tant lèxicament com gramaticalment— (visió des de dalt), de manera que el procediment metafòric s'afegeix al que es considera bàsic o no marcat (que Halliday anomena, en anglès, *congruent*). De fet, diverses de les propietats que aquest autor atribueix a les metàfores gramaticals es poden apli-

car a les estratègies alternatives per a la referència als participants, com ara: la preferència per la definició de les diferents opcions en termes de marcatge, en lloc de l'oposició literal-metafòric (1985: § 10.1); el fet que la variació en les formes gramaticals pot comportar alguna mena de variació lèxica (1985: § 10.1); i el fet que per mitjà de l'opció metafòrica es transmet alguna mena de significat addicional, de manera que es combina el significat bàsic o no marcat amb el metafòric (1985: § 10.3.4).³

Algunes de les formes alternatives de referència als participants que expressen distanciament comparteixen el fet d'estar força ritualitzades en l'ús lingüístic i d'estar relacionades amb unes determinades circumstàncies comunicatives en què són d'ús obligatori, com observen Vanelli i Renzi per a l'italià (1995: § VI.6.1). Aquesta regulació més forta és especialment certa per als tractaments de *vós* i de *vostè*, però en menor mesura també afecta la primera persona del plural de modèstia. Pel que fa al plural majestàtic, que Vanelli i Renzi inclouen en aquest grup de formes ritualitzades, creiem que es pot parlar d'un cert procés de "desritualització" que es manifesta en una alternança amb la primera persona del singular, la forma prototípica, que es va decantant cada cop més cap a l'ús d'aquesta darrera forma. Les altres expressions que expressen distanciament no estan sotmeses a una regularització tan forta, tot i que s'utilitzen preferentment en determinats registres i esdeveniments comunicatius. En l'ús de les formes que expressen acostament, en canvi, no es pot parlar de ritualització ni d'ús obligatori (Vanelli i Renzi 1995: § VI.6.1), almenys en la mateixa mesura que en l'ús dels tractaments de *vós* i de *vostè*. Probablement, aquest diferent grau de regulació també és icònic, en aquest cas en relació amb un fenomen social més general: una institucionalització més gran, i per tant també una regula-

³ Els procediments que permeten elidir els participants ja han estat interpretats com a metàfores gramaticals per Thomson (1995) i, pel que fa concretament a la nominalització, també ha estat interpretada així per Salvador (2000).

ció major, en les relacions que formen part de l'esfera pública, que on es fa més necessari adoptar estratègies que expressin distanciament (Berger i Luckmann 1966: § II.1).

7.3. Dixi de persona i cortesia

La selecció per part de l'enunciador d'unes determinades expressions per a la referència als participants es pot relacionar d'una manera directa amb les estratègies de cortesia.

Una primera estratègia és l'adopció d'un ordre que no reflecteixi la jerarquia dítica (vegeu § 5.4.2) en les enumeracions que contenen expressions dítiques de persona, amb l'objectiu d'evitar que la referència a l'enunciador aparegui en primer lloc. Aquesta estratègia està pràcticament gramaticalitzada en l'estructura lingüística (Payrató 2002: § 3.2.2.2), i no depèn dels factors que veurem tot seguit en relació amb la cortesia en general. A (24) reproduïm les dues ocurrències d'aquest fenomen que hem trobat al nostre corpus bàsic.

- (24) a. PPP no discutim tant **tu i jo**\
(conversa 1 - 739)
- b. MJJ **tu i jo** ni ens coneixíem encara\
(conversa 3 - 5342)

En les coordinacions de formes de segona i tercera persona, en canvi, tant es poden trobar casos en què se segueix la jerarquia dítica, per exemple els de (25), com casos en què la de tercera persona va davant de la de segona, per exemple el de (26), on es comenta una targeta de felicitació.

- (25) a. Espero que **a tu i a l'Antoni** no us falti la feina.
(carta 10 - 10921)

b. Benvolguda Alba,

a tu i els teus germans us felicito per l'encert que heu tingut fent aquest recull de textos, que són un record i un homenatge a la vostra mare.

(carta 24 - 11375)

(26) Potser el porquet de davant era jo, i els altres dos, **la Pati i tu**

(carta 13 - 11027)

7.3.1. El model de Brown i Levinson i la referència cortesa als participants

D'altra banda, seguint l'estudi de Penelope Brown i Stephen C. Levinson (1978), considerat el plantejament que ha anat més enllà en l'intent de trobar uns principis universals que expliquin el funcionament de la cortesia en les llengües del món (vegeu, per exemple, la valoració que en fan Escandell 1996: § 8.3.4 i Payrató 2003: § VIII.4), es pot establir —amb tota la prevenció que requereixen tant el caràcter gradual, no discret, dels fenòmens pragmàtics com els possibles efectes de la combinació de diferents tipus de recursos en un mateix enunciat— una correlació entre el fet de seleccionar una determinada expressió per a la referència als participants, d'una banda, i les diferents estratègies de cortesia postulades per aquests dos autors, de l'altra. La seva teoria parteix, com és sabut, de la idea que determinats actes de parla amenacen intrínsecament la imatge pública dels participants (ja sigui la de l'enunciador, ja sigui la de l'enunciatari), i requereixen algun procediment que suavitzi aquesta amenaça.⁴ Els tres factors que determinen el nivell de cortesia utilitzat són: el poder relatiu de l'enunciatari respecte de l'enunciador (eix vertical de la relació social); la distància social que hi ha entre ells, que inclou el grau de familiaritat i de

⁴ El concepte d'*imatge pública*, concebut d'una manera força abstracta i entès com a universal, és nuclear en el model de Brown i Levinson (1978: § 3.1.1-2). Aquests dos autors, seguint Erving Goffman, hi inclouen dos tipus de desitjos que els participants s'atribueixen mútuament: el de no ser condicionat en la pròpia llibertat i en les pròpies accions (imatge negativa) i el de ser reconegut pels altres (imatge positiva).

contacte existent (eix horitzontal); i el grau d'imposició que representa cada acte en relació amb la imatge pública dels participants.

a) Actes d'amenaça oberts i directes

Per dur a terme actes d'amenaça de la imatge pública (AAIP) obertament (mostrant el desig de fer participar l'enunciatari en la intenció de l'enunciador) i directament (sense intentar compensar el dany potencial), és a dir, quan l'enunciador no tem els possibles retrets de l'enunciatari, la referència als participants se sol fer per mitjà de les expressions lingüístiques que hem considerat gramaticalitzades (ús prototípic de la primera i segona persona gramatical). És el que passa, per exemple, quan els participants estan d'acord a supeditar la pròpia imatge a la claredat que requereix l'eficiència comunicativa (27); quan el perill d'amenaçar la imatge de l'enunciatari és molt baix, i fins i tot preval el benefici que pot obtenir dels suggeriments que li fa l'enunciador (28); i quan s'estableix una relació de poder entre l'enunciador i l'enunciatari (29).

- (27) a. EUU xxx a buscar una cervesa\
 MJJ vinga\
 porta-me'n una si us plau\
 PUY vinga\
 (soroll de mans)
 alcohòlica\
 MJJ ((a PUY)) em convides a una altra cervesa\
 PUY m_
 sí\
 EUU algú en vol una altra\
 MJJ jo\
 PU? jo\
 MJJ **t'he dit que jo vull una cervesa**\
 (conversa 3 - 3825)

- b. ((MMA tus molt fort))
 REP Sant Pau\
 ROM {(P) xx}
 aigua\
 REP beu ai- --
beu una mica d'aigua (algú li dóna copets a l'esquena)
 (conversa 2 - 2816)

- (30) a. Lo **lasciamo** un etto in più? (detto da un venditore a un cliente, dopo aver pesato la merce)
- b. Passa cent grams, ¿ho **deixem** així? (dit per un venedor a un client després de pesar la mercaderia)
- c. PR3 aquest és un problema_
és un segon problema però **parlem** del primer si voleu\
evidentment la justificació de eee el sotmetiment_
dels uns homes als altres_
pel fet que els altres són inferiors_
és una cosa coneguda de molt de temps\
(classe 3 - 9485)
- d. PR3 els grecs per exemple doncs un dels espectacles en què es delectaven_
era anar a veure com es torturava un esclau\
eh/
un espectacle un espectacle que acceptaven perfectament\
si voleu que **passem** al cas de al cas eee doncs per exemple romà_
al tractat d'agricultura de Varró_
es qualifica els esclaus senzillament com el ramat que parla eh/
(classe 3 - 9531)
- e. *MAR: **treiem, treiem**, eh ?
*CHI: treiem [% "tiem"] .
*MAR: **treiem** [% "tiem", li treu el pitet] .
(CC 32: Childes, 01 - 13, 4)
- (31) a. ENT **fem** u contra u_
sempre **anem** al mig_
vale/
i **anem** a buscar_
un dels defensors\
(CC 71: *Campus* 33)
- b. E.V. Com **anem** d'imaginació?
J.P. Molt bé. De fet, em considero una persona força imaginativa.
(CC 72: entrevista a Josep Piqué)
- c. CAM hombre_
què tal_
com estem\
JCL com estàs\
(CC 73: "Joan Clos, de prop")
- d. SRA hola_
què tal\
com anem\

JCL ja s'ha acabat\
això\
no/

(CC 73: “Joan Clos, de prop”)

- e. *MAR: pero per agafar el cuento **hem de beure** una mica, eh [= agafa el got amb suc per donar'li] .
(CC 32: Childes, 01 - 13, 7)

(32) ¿què explica / com es troba, **aquest(a) senyor(a)**?

c) Actes d'amenaça amb cortesia negativa

Finalment, per dur a terme AAIP oberts però indirectes per mitjà de cortesia negativa (deixant clara la intenció de preservar la imatge pública de l'enunciatari), s'utilitzen un gran nombre de recursos relacionats amb la dixi de persona que permeten expressar el distanciament que caracteritza aquesta mena d'actes.

Com s'ha observat sovint, la cortesia negativa, compartida d'una manera que Brown i Levinson consideren general per totes les llengües, és la que tradicionalment s'ha considerat pròpiament *cortesia*, i té com a tret comú l'establiment de la referència d'una manera indirecta. En català, com en altres llengües, es poden trobar un gran nombre d'estratègies de cortesia negativa, més o menys gramaticalitzades, entre les quals hi ha les que contenen algun procediment de referència d'íctica de persona.

Les formes gramaticalitzades per a la referència als participants solen combinar-se amb recursos atenuadors de diferents tipus per mitigar l'amenaça a la imatge pública de l'enunciatari. A (33), per exemple, extret d'una classe magistral, la primera persona del singular es combina amb un verb *dicendi* en condicional per atenuar la definició de l'esclavitud que proposa l'enunciador, després d'haver-ne rebutjat una altra.

- (33) PR3 començo doncs a fixar una primera una primera matisació_
què és un esclau/
clar és fàcil de dir un esclau és un home que és propietat d'un
altre_
és una definició massa estreta és la definició límit eh/

és la definició límit\
eee entre aquesta definició i la d'un home lliure existeixen
molts matisos eh/
existeixen moltes formes d'esclavitud_
existeixen molts graus de dependència_
alguns dels quals no han desaparegut_
en principi **jo diria que** un esclau és un home_
damunt de les llibertats del qual_
un altre té individualment drets de coacció eh/
(classe 3 - 9580)

A (34), la segona persona en imperatiu es combina amb la interjecció atenuadora *si us plau*.

(34) EUU xxx a buscar una cervesa\
 MJJ vinga\
 porta-me'n una si us plau\

(conversa 3 - 3825)

Finalment, a (35), que s'ha extret d'una carta en què l'enunciador intenta convèncer l'enunciatària d'utilitzar sempre el català amb els ciutadans de Catalunya, els mecanismes d'atenuació de l'AAIP que es combinen amb la segona persona són de tipus lèxic i es troben tant a l'enunciat que conté l'amenaça de la imatge pública (subratllada a l'exemple) com en el que queda de carta, fins a la fórmula de comiat.

(35) Molt possiblement **no tinc cap dret a escriure't aquesta carta**, però **seria** un gran bé per a la nostra llengua que tothom —i aquest 'tothom' òbviament t'inclou— segueis el camí que s'indica al Full Parroquial.

Perdona'm i valora més la meva bona intenció d'estimular-te que no pas la meva possible inoportunitat.

Molt cordialment

signatura

(carta 28 - 11515)

Entre les formes alternatives de referència a l'enunciador, totes les que expressen distanciament en relació amb ell mateix constitueixen estratègies de cortesia negativa quan les trobem en enunciats que permeten efectuar AAIP, ja que atenuen el caràcter impositiu del que es diu a l'enunciat.

És el cas de la primera persona del plural de modèstia, que permet atenuar les afirmacions dels autors de textos com el del manual acadèmic de (36).

- (36) Prou sabem que el llenguatge no és mai innocent, i l'opció per un títol determinat té sense dubte la seva intenció. **En el nostre cas**, la intenció de subratllar sobretot que la sociologia és una certa manera de situar-se davant la realitat, i d'interrogar-se sobre aquesta realitat.

(manual 8 - 13010)

També és el cas de la segona persona del singular generalitzadora, que a (37), per exemple, permet a l'enunciador distanciar-se d'una experiència pròpia que considera privilegiada.

- (37) JBA precisament d'això t'anava a parlar\
 Pep\
 de la figura de Roberto Baggio\
 és una de les persones_
 [...]_
 més populars que hi ha en aquests moments a Itàlia\
JGU sí\
 és una persona molt molt estimada_
 [...]_
 a mi m'agradava com jugava_
 però_
 realment_
 quan el veus de prop_
 és_
 una cosa excepcional\
 (entrevista televisiva 8 - 8090)

Igualment, diverses formes en tercera persona que tenen l'enunciador com a referent li permeten, mitjançant la distància que connoten, atenuar els possibles AAIP. A (38), l'indefinit *un -a* s'utilitza per atenuar enunciats en què la primera persona del singular podria semblar excessivament presumptuosa, i el mateix es pot dir de *menda* i de *servidor -a*, com veiem a (39) i (40), respectivament.

- (38) L.D. *Pel que es veu la por a la pàgina en blanc ni se la poden imaginar...*
A.M. La meua teoria és que la por a la pàgina en blanc només és té si estàs molt pendent dels teus lectors, perquè et preocupa si els agradarà, què en dirà la crítica, si et continuaran llegint... Si **un pensa** que cada

llibre que **escriu** serà un esdeveniment transcendent per a la literatura, **li** agafa tanta angoixa que no **és capaç** ni d'escriure una plana. En canvi, si escrius per passar-t'ho bé i riure una estona, com és el nostre cas, ja no tens aquesta por.

(CC 43: entrevista a Andreu Martín i Jaume Ribera)

- (39) Mentre aprofitava, entrà una xicoteta pigada, acompanyada d'un perdís. L'home li exigia més diners, i ella s'hi resistia. El pinxo començà a maltractar-la sense soroll. Tothom s'ho mirava amb indiferència.

— Afluixarà al capdavant la mosca, **menda** t'ho diu —fraternitzava el negre, en una pausa de la cacera del brou.

(CC 45: Espriu, *Ariadna*, 116)

- (40) Amics, perdoneu. Per raons que desconec, dos missatges meus enviats fa dies i que ja estan més que caducats s'acaben de distribuir de nou a la llista i per duplicat. No en sóc responsable, i, per tant, no ho atribuïu a un afany de protagonisme d'**un servidor**.

(CC 51: llista distribució professional)

Els sintagmes nominals plens també permeten atenuar possibles AAIP. A l'exemple de (41), l'enunciador dóna a entendre, referint-se a si mateix amb el cognom, que les referències a altres obres seves tenen per a ell el mateix valor que les d'altres autors, i no pas un valor afegit pel sol fet de ser seves. I la mateixa funció té el recurs al rol i a la institució que es representa en els exemples de (42).

- (41) Els conceptes d'“abstracció” i “intensitat” amb què **Solà** va dividir el camp d'estudi l'any 1972 han estat generalment acceptats i difosos

(CC 68: Solà 1994, 27)

- (42) a. El govern no es doblegarà als plans de la dreta més intemperant dels darrers 25 anys. Entenc perfectament la indignació sincera de totes les forces polítiques i molt especialment (i personalment) la del secretari general del PSOE, José Luis Rodríguez Zapatero.

El president de la Generalitat no es pot doblegar tanmateix ni a les emocions del moment, per sinceres i justificades que siguin, ni a la freda planificació del Partit Popular.

(CC 64: Maragall, declaració)

- b. La guerra de l'Iraq és un drama que ens afecta moralment i políticament molt greument. [...] **la Presidència de la Generalitat**, en aquest moment dramàtic reitera el seu rebuig a la guerra i la seva adhesió als principis de les Nacions Unides.

La Presidència de la Generalitat lamenta també les conseqüències negatives que la crisi de l'Iraq ha tingut per la Unió Europea, que és

per Europa i per Catalunya un decisiu instrument de progrés econòmic, social i polític.

(CC 65: Pujol, declaració)

El tractament de *vós* i, actualment, sobretot el de *vostè*, constitueixen els procediments prototípics, i més incorporats a l'estructura lingüística, per preservar la imatge pública del destinatari directe. Aquestes estratègies permeten reflectir lingüísticament la distància social que es dona en una situació comunicativa determinada o la relació de poder que exerceix el destinatari directe envers l'enunciador, com veiem a (43) i (44), respectivament.

- (43) M.C. **Va estar** cinc anys fent la Cañí al teatre. ¿**Va marxar** cansada del personatge?

[...]

M.C. **Li** haig de confessar que se'm fa difícil la relació entre el **seu** personatge a 'Nissaga' i la **seva** interpretació al disc que **ha gravat** amb Toti Soler, 'M'aclame a tu', preciós, per cert. Evidentment, no té res a veure.

[...]

M.C. ¿**Seguiran treballant** junts?

(entrevista premsa 8 - 12067)

- (44) CME què s'ha de remenar\

digui'm\

(CME se'n va a la cuina)

MMM a- a- allò que tinc_
 remena-ho allò\

(conversa 1 - 364)

Alguns sintagmes nominals plens en tercera persona expressen lèxicament la posició jeràrquicament superior de l'enunciatari sobre l'enunciador, com s'il·lustra a (45).

- (45) a. ¿què voldrà prendre, **el senyor / la senyora**?

b. Pocs dies abans de la Festa del Tron —que se celebra el 30 de juliol—, **vostra majestat no pot fer el sord** a les crides a la clemència.

(CC 80: notícia *Avui*)

Finalment, Brown i Levinson també consideren estratègies de cortesia negativa els recursos que, quan l'enunciat pot constituir un AAIP, per-

meten amagar l'enunciador o l'enunciatari, com ara la passiva (46) i la nominalització (47).

- (46) EUU com és que tens cervesa sense alcohol\
 [...] del seu pare\
 TRS que com és diabètic_
 PUY el meu pare_
 [...] però_
 MJJ **es poden agafar** o no\
 (conversa 3 - 3872)
- (47) PR1 **l'explicació** del tema es pot dividir en els punts que_
 que hai posat en el programa/
 (classe 1 - 8600)

d) La combinació d'estratègies

En alguns casos, les estratègies de cortesia positiva i de cortesia negativa es combinen en un mateix enunciat, de manera que es reforcen mútuament en l'objectiu d'evitar l'AAIP. Aquest és el cas, per exemple, del recurs al sintagma *el lector* en els textos escrits: d'una banda, l'ús d'un sintagma nominal que els expressa lèxicament, amb un nom metapragmàtic, permet evitar-hi la referència directa i és, doncs, una estratègia de cortesia negativa; de l'altra, l'ús del singular en lloc del plural ho és de cortesia positiva, d'individualització i acostament a uns destinataris directes indeterminats i múltiples. En el cas de l'exemple de (48), a més, també s'ha evitat la forma d'imperatiu *vegeu* i s'ha preferit un verb modal, que també expressa cortesia negativa.

- (48) Sobre la invenció de la joventut, **el lector pot llegir** a Cardús i Estruch (1984) el capítol "La joventut com a problema: vells només de joventut".
 (manual 10 - 13223)

e) La compensació d'estratègies

En altres enunciats, en lloc —o a més— de la combinació de diferents estratègies de cortesia orientades a un mateix objectiu, el de la preser-

vació de la imatge pública del destinatari directe, trobem estratègies que es compensen mútuament. A (49), per exemple, l'ús del singular en lloc del plural per referir-se a un destinatari directe col·lectiu expressant acostament compensa l'ús de l'imperatiu, associat als AAIP oberts i directes.

- (49) a. VINE AL CARRER
GRAN DE GRÀCIA

(CC 82: fullet publicitari)

- b. CAP A LA
INDEPENDÈNCIA
Àngel Colom
VOTA ERC
l'Esquerra puja

(CC 83: propaganda electoral 1992)

I a (50) es combinen l'ús del singular en lloc del plural i el tractament de *vostè*, estratègies de cortesia positiva i negativa, respectivament, per compensar l'ús de l'imperatiu.

- (50) MARISQUERIA DEL PORT
Oyster Bar

Àmplia terrassa vora el mar, climatitzada a l'hivern, que **li** permetrà gaudir del millor marisc i peix fresc tot l'any [...]. I **recordi**: tots els dissabtes al vespre música en viu.

(CC 85: publicitat *Avui*)

Hi ha encara un darrer tipus d'estratègia per dur a terme AAIP, l'estratègia encoberta, que consisteix a intentar dissimular la veritable intenció de l'acte. Aquest tipus d'estratègia no conté referències als participants, ni directes ni indirectes, i queda doncs fora de la relació que hem establert a les pàgines precedents entre dixi de persona i cortesia.

7.3.2. La descortesia i la referència als participants

Per acabar, creiem que, de la mateixa manera que la referència als participants es pot relacionar amb la cortesia, s'ha de poder relacionar també amb la descortesia. Les estratègies que tenen com a objectiu comunicatiu

la recerca del conflicte, i no pas l'afany d'evitar-lo, han estat, però, molt menys estudiades (vegeu el breu estat de la qüestió de Culpeper 1996).

Les formes lingüístiques que permeten la referència als participants poden posar-se en relació amb un conjunt d'estratègies de descortesia en què s'observa una certa correlació amb el model de Brown i Levinson (1978), en la línia que suggereix Culpeper (1996). Així, podem apuntar, per exemple, que l'ús prototípic de les formes de primera i segona persona permet dur a terme AAIP oberts i directes en què les circumstàncies comunicatives no permeten interpretar aquesta estratègia com a cortesa. És el que pot passar, per exemple, quan hi ha un perill real d'amenaçar la imatge del destinatari directe, com a l'exemple de (51), o quan els prejudicis superen clarament els beneficis que obtindrà de l'AAIP, com en el de (52).

- (51) MMA (somicant) que me'l trenqueu\} (referint-se a l'esternut)
 REP Marta\
 Marta\
 mira la làmpara\
 MMA (somicant) que me'l trenqueu\
 REP però mira la làmpara\
 ROM a::: ((imitant el plor de MMA))
no fagis el tonto
 (conversa 2 - 3004)

- (52) —No surtis al menjador, Amàlia —li diu la senyora Carolina—. El Celestí Morgades acaba d'arribar, valdrà més que no et vegi.
 Morgades... En té prou de sentir-lo anomenar perquè li agafi basca. Evoca la veu de canya badada del secretari del jutjat, «**Vols dir que no en sabies res, porca**, d'aquest femer?», clavant-se-li al cervell com una estella fa tres mesos, poques hores després de la detenció dels sospitosos.
 [...]
 La veu del secretari del jutjat, tan a prop d'ella que podia sentir-ne l'alè al clatell i la destalentadora pudor de tabac, havia continuat burxant, «El marit i el germà, una família d'assassins...», i la tensió esdevenia insuportable.
 (CC 1: Moncada, *Estremida*, 160-161)

També són descorteses les estratègies que volen danyar la imatge positiva de l'enunciatari. Aquest és el cas de l'ús del demostratiu referit a

qualsevol enunciatari, i també a persones no participants, quan pren un to pejoratiu, com passa a (53).

- (53) JOVE INTERESSANT: Us imagineu follar amb **aquesta tia**?
[...]
[El JOVE INTERESSANT agafa el JOVE ATRACTIU i l'aixeca. Tots dos s'acosten a la lletja.]
[...]
JOVE GUAPETA: Mentre us mirava, he estat rumiant sobre **la tia aquesta**... És fort, quin problema, eh? Jo... jo no hi dono gens d'importància, a l'estètica, ja ho sabeu, eh? Però si fos ella, no sé què faria, tu.

(CC 15: *Sóc lletja*, 14-15)

En tots els exemples anteriors, el procediment seleccionat per a la referència descortesa a l'enunciatari s'ha combinat amb formes lèxiques que, en contextos com aquests, també poden contribuir a generar conflicte (*fer el tonto, porca, tia*).

Finalment, la cortesia positiva adreçada a un mateix, és a dir, l'enaltiment de la pròpia persona, es pot interpretar com un procediment de descortesia envers l'enunciatari, en la mesura que el fet de destacar de manera ostensiva algun aspecte d'un mateix comporta, indirectament, empetitir o menysprear els altres. Culpeper (1996: 358) parla, en casos similars, del propòsit d'emfasitzar el poder relatiu de l'enunciador. Aquest pot ser el cas del plural majestàtic i de l'ús metonímic de la primera persona del singular, com es pot veure en els exemples de (54) i (55), respectivament.

- (54) Albert II, rei dels belgues, saluda tothom, tant els presents com els absents.
Les Cambres han adoptat en les condicions que prescriu l'article 132 de la Constitució, i **Nós sancionem** el que segueix

(CC 35: *Mercator*)

- (55) A les darreres municipals, molta gent de CiU **em va votar a mi** i si els dirigents d'aquesta formació a la ciutat continuen per aquest camí, amb la campanya que estan fent, encara més gent seva **em** tornaran a votar.

(CC 70: entrevista a Celestino Corbacho)

8. Conclusions

Aquest treball es va iniciar amb l'objectiu de caracteritzar la dixi de persona tal com es manifesta en la llengua catalana partint d'un marc conceptual que es basa en la noció de participant en un esdeveniment comunicatiu. Es tractava de superar així la identificació tradicional de la dixi de persona amb la categoria gramatical de persona, especialment amb els morfemes verbals i els pronoms de primera i segona persona, i d'afrontar la recerca des d'un enfocament pragmàtic centrat en la diversitat de marcs participatius en què es duu a terme la comunicació verbal humana.

En aquest capítol final, valorarem en primer lloc les principals aportacions del treball en els capítols 2, 3 i 4, que corresponen als tres objectius previs de la tesi, i tot seguit, els capítols 5, 6 i 7, que corresponen als tres objectius específics i que són els que ens han de permetre comprovar si s'han validat o no les quatre hipòtesis inicials.

L'aproximació històrica a l'estudi de la dixi que hem fet en el capítol 2 ens ha permès dibuixar el camí que forma el corrent principal dels estudis sobre la dixi que es van dur a terme al llarg del segle XX i que han continuat fins al moment actual. Alguns dels lingüistes més importants dels darrers cent anys, com Otto Jespersen, Karl Bühler, Roman Jakobson i John Lyons, han fet contribucions a l'estudi de la dixi que han adobat el terreny perquè, ja dins l'àmbit d'estudi de la pragmàtica, alguns dels autors capdavanters d'aquest enfocament, com Charles J. Fillmore i Stephen C. Levinson, hagin efectuat aportacions que han convertit la dixi en una àrea d'estudi cada cop més ben perfilada. Aquesta consolidació s'ha reflectit en el fet que les gramàtiques des-

criptives més recents de l'italià, el castellà, el català i l'anglès, l'hagin incorporada com un dels factors que contribueixen a explicar les característiques estructurals d'aquestes llengües.

Però, malgrat l'embranchada que s'ha donat a l'estudi de la dixi en els darrers anys, encara no es pot dir que hi hagi un acord total sobre el marc conceptual bàsic. El capítol 3 d'aquest treball, que tenia l'objectiu previ de caracteritzar la dixi d'una manera suficient per disposar després, en els capítols centrals, d'un marc conceptual i d'una terminologia que fossin precisos i coherents, ha fet necessari plantejar una proposta de sistematització i, en els aspectes on hi havia divergència, prendre partit d'una manera raonada per l'opció que consideràvem que encaixava millor en el conjunt. Resumidament, les aportacions més destacables que se'n deriven són:

1. La caracterització dels elements nuclears del concepte de *dixi* (la referència dítica, el context i el centre dític per defecte) i la distinció entre categories dítiques (d'espai, de temps, de persona i, també, de manera) i usos de la dixi (ús gestual *vs.* ús simbòlic, ús discursiu de les categories dítiques d'espai i de temps, dixi analògica i desplaçaments del centre dític).

2. L'opció raonada per considerar la dixi social, no com una categoria dítica situada al mateix nivell que les de temps, espai, persona i manera, sinó com la codificació de determinades relacions socials o situacionals entre participants, que es combina amb els trets dítics corresponents a la dixi de persona. Aquesta opció ens ha portat, en darrera instància, a rebutjar el concepte i el terme *dixi social*, i a optar per considerar les formes en qüestió com a estratègies alternatives a les més gramaticalitzades per a la referència dítica de persona, amb les quals es pretén obtenir uns efectes comunicatius determinats. Al capdavant, entesa la cortesia com ho fan Brown i Levinson, totes les formes

que permeten la referència als participants poden ser interpretades, en les condicions contextuals adequades, com a més o menys corteses. Podem dir, adaptant la valoració pragmàtica que fa Levinson dels vocatius (1983: § 2.2.1), que no hi ha res que sigui neutre en la tria d'una o altra forma per referir-se a un mateix o a la resta d'interlocutors.

3. La delimitació —fins allà on és possible, atès el caràcter gradual de la majoria dels fenòmens pragmàtics, del qual la dixi no és pas una excepció— de les fronteres que es poden establir entre la dixi i diversos fenòmens amb els quals té similituds que poden provocar una certa confusió conceptual: les altres estratègies d'expressió de la subjectivitat, els diferents graus d'informativitat que poden tenir les expressions lingüístiques, i la referència anafòrica, un procediment de referència que hi és extraordinàriament proper.

4. Finalment, l'extensió de les formes que codifiquen la dixi en la llengua catalana més enllà de les que se solen esmentar habitualment, com ara l'ús díctic de l'article, les formes lèxiques que s'utilitzen o es poden utilitzar díclicament i les expressions que expressen una categoria dística tot i contenir formes d'una altra categoria.

Al desenvolupament de les qüestions precedents, d'altra banda, ja hi hem aplicat el tipus d'anàlisi discursiva del corpus bàsic que hem utilitzat posteriorment en els capítols centrals de la tesi. El fet d'aplicar a l'anàlisi dels gèneres que formen part d'aquest corpus els conceptes bàsics del marc conceptual que hem anat configurant, ha permès obtenir la base empírica necessària perquè aquest marc constituís alguna cosa més que un plantejament heurístic sobre la manera com concebem la dixi.

L'opció de posar en relació la categoria dística de persona amb els marcs participatius tal com els van establir Erving Goffman (1981) i Stephen

C. Levinson (1988), que hem desenvolupat i exemplificat en el capítol 4, ha estat, creiem, adequada des del punt de vista teòric i fructífera des del punt de vista metodològic. La descomposició de les categories generals d'enunciador, o format de producció, i enunciatari, o format de recepció, ha proporcionat unes distincions que han resultat del tot pertinents, al nostre entendre, a l'hora de respondre a moltes de les preguntes que ens havíem fet en iniciar el treball, ja que ha proporcionat les eines analítiques necessàries per contrastar els conceptes de què partíem sobre les expressions lingüístiques que permeten expressar la dixi de persona en català amb l'ús d'aquestes expressions en el corpus bàsic. Cal dir també que, per a l'estudi de la dixi de persona, es pot considerar suficient el plantejament de Goffman; el de Levinson, més detallat, resultarà adequat, en canvi, per a recerques que incloguin tots els aspectes relacionats amb els diferents nivells de participació en un esdeveniment comunicatiu, més enllà dels que poden quedar reflectits lingüísticament per mitjà d'expressions díctiques de persona.

Entrant ja en els objectius centrals d'aquesta recerca, les aportacions que considerem més importants a la caracterització de les formes lingüístiques que gramaticalitzen la dixi de persona en català, que hem desenvolupat en el capítol 5, són les següents:

1. La constatació que, de les tres categories en què es pot descompondre el format de producció, és a dir, l'animador, l'autor i el responsable, la categoria gramatical de primera persona —en totes les seves variants formals, tant singulars com plurals— codifica específicament la referència a la tercera categoria, el responsable. Per les condicions mateixes en què es duu a terme la producció dels enunciats, no és possible que l'animador i l'autor puguin fer referència a ells mateixos, ja que dins l'enunciat en què ho fessin es constitui-

rien immediatament en responsables (“sóc el *locutor*”, “*llegiré* la contribució de Y”, “jo he *escrit* el text”, “*visc de fer de negre* per encàrrec”, etc.).

2. La constatació que, de les tres categories del format de recepció que hem considerat pertinents per a l'estudi de la dixi de persona, és a dir, el destinatari directe, el destinatari no interpel·lat i l'oient potencial, la categoria gramatical de segona persona —en totes les seves variants formals, tant singulars com plurals— codifica específicament la referència a la primera de les tres, el destinatari directe. La referència al destinatari no interpel·lat i a l'oient potencial, d'altra banda, es fa per mitjà de diversos tipus d'expressions que estan en tercera persona i que han gramaticalitzat la referència a entitats, animades o no, que no són participants en l'esdeveniment comunicatiu.

3. La gramaticalització de les figures del responsable i del destinatari directe reflecteix estructuralment el rang superior d'aquestes dues categories en qualsevol marc participatiu. Sembla que es refermi així la visió bàsicament dual de la interacció que ha estat predominant en bona part dels estudis lingüístics, i que els plantejaments etnogràfics i antropològics havien qüestionat. Però, malgrat la impressió precedent, l'anàlisi de les formes de plural de la primera i segona persona gramatical, com a codificadores també de la referència al responsable i al destinatari directe, respectivament, ha tornat a posar de manifest la complexitat que caracteritza els intercanvis comunicatius. La multiplicitat de referents que hi pot haver al darrere d'aquestes formes, dins encara del seu ús prototípic, ens ha portat a relativitzar la distinció entre usos inclusius i usos exclusius, que només resulta clara si s'aplica a esdeveniments comunicatius en què tan sols hi ha dos participants. L'anàlisi que hem fet ens permet suggerir que és més adequat plantejar la seva polivalència referencial en termes d'incorporació progressiva i concèntrica d'altres referents al centre díctic personal per defecte. També en aquesta qüestió, l'anàlisi discursiva del corpus

bàsic ha proporcionat les dades empíriques necessàries per aconseguir el nostre objectiu.

4. L'estudi del vocatiu en relació amb els marcs participatius ha permès observar una vegada més que, quan en un esdeveniment comunicatiu hi ha més de dos participants, a la distinció —ben establerta en la bibliografia— entre vocatius de crida i vocatius d'acostament, s'hi ha d'afegir, dintre dels primers, una segona distinció entre vocatius inicials, que instauren el destinatari directe de l'esdeveniment comunicatiu en conjunt, i vocatius de selecció, que instauren aquesta mateixa categoria participativa per a un segment comunicatiu més reduït: el torn de parla, l'enunciat o l'esdeveniment enunciatiu —el fragment discursiu, superior o inferior a l'enunciat, en què el marc participatiu es manté inalterat.

5. Finalment, la caracterització que hem fet de l'audiència, integrant-la en el format de recepció de Goffman —on pot adoptar la categoria de destinatari directe o la de destinatari no interpel·lat— però alhora definint-la a partir del fet que difícilment pot adoptar la categoria d'enunciador, ha encaixat sense dificultats en l'anàlisi dels marcs participatius dels gèneres discursius on apareix, i a més ha contribuït a explicar algunes de les expressions lingüístiques que trobem en aquests gèneres per a la referència als altres participants, com és el cas dels vocatius de les entrevistes televisives i l'ús del nom propi per a la referència a la persona entrevistada en les entrevistes de premsa.

Pel que fa a la caracterització de les formes lingüístiques no gramaticalitzades per a la referència als participants, que hem abordat en el capítol 6, en destaquem les aportacions següents:

1. La constatació —que alhora constitueix, al nostre entendre, un dels aspectes més reveladors d'aquest treball— de l'extraordinària versatilitat de la

primera persona del plural com a estratègia alternativa a les formes gramaticalitzades per a la referència als participants. Com hem vist, aquesta categoria gramatical pot ser utilitzada no prototípicament per referir-se a l'enunciador, com a responsable (el plural majestàtic, el de modèstia, el que li permet donar-se ordres o consells a ell mateix, el plural d'implicació del destinatari directe, el d'implicació de l'enunciador; i finalment, el que li permet generalitzar la referència a partir d'ell mateix); però també constitueix una estratègia per referir-se a les dues categories d'enunciataris ratificats, el destinatari directe (en usos com els de *¿Com anem?* i *¿Com estem?*) i el destinatari no interpel·lat (sobretot en la parla a infants, en enunciats com *Ens banyarem*, referit a l'infant).

L'explicació d'aquesta polivalència l'hem trobada, en primer lloc, en la vaguetat referencial que caracteritza les expressions dítiques en general, i d'una manera especial les que estan més gramaticalitzades; en segon lloc, en la morfologia plural d'aquesta forma, que facilita que s'hi puguin incloure múltiples i diversos referents; en tercer lloc, en la identificació que permet efectuar amb l'enunciador, que és el centre dític personal per defecte i l'origen de la perspectiva egocèntrica que subjau a tota enunciació; i finalment, en la iconicitat subjacent a la selecció d'una forma determinada per transmetre significats addicionals als literals, que, afegida als factors anteriors, permet veure la primera persona del plural com una mena de punt de trobada referencial per a l'expressió de l'acostament entre l'enunciador i altres persones o grups, participants o no en l'esdeveniment comunicatiu.

2. Més en general, entre les formes no gramaticalitzades per a la referència als participants, n'hem trobat algunes que estan més integrades en el sistema lingüístic que d'altres des del punt de vista estructural. Aquest és el cas de la segona persona del singular i del quantificador *un -a* quan es refereixen a

l'enunciador; dels tractaments de *vós* i de *vostè* per a la referència al destinatari directe; i de diverses formes gramaticals de tercera persona per adreçar-se al destinatari no interpel·lat i a l'oient potencial. Altres expressions, en canvi, es caracteritzen per la combinació dels trets díctics amb recursos de tipus lèxic que les fan semànticament més complexes i, en contrapartida, referencialment més unívokes, com és el cas d'alguns sintagmes nominals plens díctics que permeten referir-se a l'enunciador, al destinatari directe, al destinatari no interpel·lat i a l'oient potencial. Finalment, els sintagmes nominals no díctics per a la referència als participants, i més concretament el recurs al nom propi per referir-se a l'enunciador o al destinatari directe, constitueixen l'estratègia lingüística que permet fer-hi referència amb més concisió i alhora menys dependència contextual.

Tant en el capítol 5 com en el 6, hem dedicat un apartat a diversos aspectes estructurals relacionats amb les qüestions que tractades, i hem vist com les característiques de la dixi de persona formen part dels factors que permeten explicar-los. Així, les restriccions d'ús de la preposició *segons* en català tenen a veure, al nostre entendre, amb el fet que té un significat estretament relacionat amb els marcs participatius, el de desvincular un enunciat de la persona que n'és el responsable; en la concordança amb el verb dels subjectes formats per la coordinació de formes lingüístiques que estan en diferent persona gramatical, es posa de manifest que la proximitat al centre díctic és el tret determinant del principi que la regula; la gramaticalització de la referència als participants i a d'altres persones topa amb dificultats, probablement de tipus cognitiu, a l'hora de combinar diferents persones gramaticals i diferents tipus de referents personals dins d'una mateixa clàusula; l'estructura lingüística permet ometre la referència als participants per mitjà de diferents estructures

sintàctiques, com ara l'elisió d'arguments verbals, els diversos recursos anomenats d'*impersonalització* i la nominalització; i a la inversa, el datiu "ètic" és un procediment sintàctic que permet la incorporació dels participants, i també d'altres persones, en enunciats on en principi no tenen cabuda des del punt de vista estructural.

Els capítols 5 i 6 ens han permès validar, doncs, les hipòtesis 1 i 2, sobre la capacitat explicativa de la posada en relació de les estructures lingüístiques amb les categories participatives (hipòtesi 1) i sobre el fet que la referència als participants va més enllà de la primera i la segona persona gramatical i que, paral·lelament, aquestes categories gramaticals no solament admeten la referència a l'enunciador i a l'enunciatari (hipòtesi 2).

De la relació que hem establert en el capítol 7 entre la caracterització precedent i altres àrees d'estudi de la pragmàtica, se'n pot destacar:

1. Que en la identificació dels referents de les expressions dítiques de persona, especialment les més buides des del punt de vista semàntic, poden intervenir-hi múltiples factors alhora: l'aplicació de diferents principis interpretatius, els diversos components del context i el recurs a una implicatura.

2. Que la selecció de formes no gramaticalitzades per a la referència als participants no s'ha de considerar convencional, sinó que es pot interpretar com un procediment analògic entre la forma lingüística i el significat addicional que es vol transmetre, motiu pel qual hem parlat del caràcter icònic de les formes alternatives per a la referència als participants i del fet que es pot considerar que constitueixen metàfores gramaticals.

3. Que l'aplicació al nostre treball del model de Brown i Levinson sobre la cortesia permet comprovar la relació que es pot establir entre la motivació anterior i les diferents estratègies establertes per aquests autors per atenuar els

actes d'amenaça de la imatge pública dels participants en la comunicació, la qual cosa avala, a més, l'opció prèvia de rebutjar que hi hagi una categoria díctica social. Hem vist, també, que aquestes estratègies poden actuar en la mateixa direcció o que, al contrari, poden compensar-se mútuament. I finalment, també hem pogut apuntar la relació que hi ha entre la referència als participants i la descortesia, és a dir, el propòsit, en situacions de conflicte, de no atenuar l'amenaça de la imatge pública, casos en què s'utilitzen estratègies clarament descorteses.

Aquest capítol 7, juntament amb els aspectes del capítol 6 en què es basava, ha permès validar la hipòtesi 3, segons la qual es pot establir una distinció entre les formes prototípiques, o no marcades, per a la referència als participants i les formes alternatives, o marcades, que té com a correlat i com a motivació funcional la transmissió de significats addicionals, a més del literal, quan s'utilitzen les segones.

Hem de referir-nos, finalment, a la hipòtesi 4, en què ens plantejàvem la idoneïtat del concepte *dixi de persona* i consideràvem més adequat el de *dixi participativa*. Aquesta darrera hipòtesi ha quedat refutada en els capítols 5 i 6: hi hem pogut comprovar que, malgrat el predomini de la referència als participants en l'ús de les expressions díctiques de persona, tant la possibilitat d'incloure-hi com a referents persones no participants com el fet que també permet referir-se a imatges de persones, participants i no participants, que són identificables en relació amb el context espaciotemporal, fan que la *dixi participativa* sigui només el subconjunt més important d'un conjunt referencial més ampli, que també inclou qualsevol persona, o la seva imatge, que no participi en la interacció comunicativa però que sigui identificable per mitjà d'una

expressió dítica; en conseqüència, resulta adequat considerar que el concepte bàsic és el de dixi de persona i que la dixi participativa n'és un subconjunt.

En definitiva, la caracterització de la dixi de persona predominant en la bibliografia permet explicar adequadament la interacció quan només hi ha dos participants que assumeixen totes les categories participatives possibles, però aquesta recerca ha permès comprovar que és insuficient per donar compte de situacions comunicatives més complexes des del punt de vista participatiu (pel que fa al nombre de participants i a les categories participatives activades, quan un dels participants està constituït com a audiència...) i, més en general, des del punt de vista contextual (el grau en què es comparteixen tant les coordenades espaciotemporals com les circumstàncies socioculturals i personals), que no es poden considerar en absolut poc freqüents en la comunicació, ni en la més quotidiana ni tampoc en la més institucionalitzada.

Podem dir, doncs, que la caracterització predominant encara és hereva d'una tradició que l'anàlisi de dades empíriques revela que s'ha de superar almenys pel que fa a dos aspectes:

1. D'una banda, la concepció més o menys implícita que en el procés de producció i de recepció del discurs hi intervenen dues persones, i només dues, que assumeixen tot allò que és constitutiu d'aquest procés, que de fet tampoc es fa explícit. En aquest treball hem mostrat que el qüestionament de la unicitat de l'enunciador i de l'enunciatari porta necessàriament a replantejar la caracterització de la dixi de persona si volem intentar-ne captar tota la complexitat.

2. D'altra banda, el fet que l'anàlisi parteixi sovint, probablement per una certa inèrcia metodològica difícil de trencar, de nocions gramaticals, cosa que porta a vegades a una identificació entre dixi de persona i categoria gramatical de persona que també limita les possibilitats d'anàlisi. En aquest

treball s'ha fet evident que, des del punt de vista metodològic, el fet de partir de categories socials, i no de categories gramaticals, pot contribuir a fer que la caracterització sigui més completa.

Per acabar, amb aquesta tesi doctoral hem volgut fer una contribució a la caracterització de la dixi de persona tal com es manifesta en la llengua catalana, que esperem que pugui aplanar el camí a altres recerques relacionades amb aquest camp d'estudi.

Precisament en relació amb aquesta qüestió, durant l'elaboració d'aquest treball hem entrat en contacte amb multitud d'estudis que obren nous camins teòrics, metodològics i, més en general, de coneixement. Alguns els hem pogut anar incorporant a la nostra recerca, mentre que d'altres, per la seva complexitat, hem hagut de deixar-los per a projectes futurs o per a d'altres persones interessades. Entre les possibles recerques futures relacionades amb la dixi de persona i els marcs participatius, volem destacar ara, a l'hora de posar el punt final, les següents:

1. La incorporació d'una perspectiva d'anàlisi multimodal a l'estudi de la dixi de persona en català, que permetria posar a prova alguns dels aspectes de la caracterització que hem fet aquí des del punt de vista quasi exclusiu de la verbalitat, en especial pel que fa al tot allò que té a veure amb l'ús gestual de la dixi.

2. L'anàlisi contrastiva entre la caracterització que hem fet per a la llengua catalana i la corresponent a altres llengües, que, entre altres àrees, es podria aplicar a la traductologia, sobretot pel que fa a la multitud d'usos que hem trobat per a la primera persona del plural i a les estratègies de cortesia.

3. L'adquisició de la dixi de persona en els infants catalanoparlants. El corpus Serra-Solé de CHILDES ofereix unes dades que poden proporcionar,

creiem, informació suficient per abordar, almenys en primera instància, un estudi d'aquesta mena.

4. La incorporació sistemàtica a l'estudi de la dixi de persona en català del marc teòric de la lingüística cognitiva i, en especial, de la teoria dels espais mentals desenvolupada per Gilles Fauconnier i altres autors, que intuïm que pot contribuir a explicar d'una manera unitària moltes de les expressions lingüístiques no gramaticalitzades que formen part de la caracterització que hem fet.

5. L'aplicació de l'anàlisi que hem efectuat a l'estudi de la narració de ficció, i més concretament a la narració literària. Els usos que hem trobat en alguns dels textos d'aquesta mena que formen part del nostre corpus complementari (concretament, *Estremida memòria*, de Jesús Moncada, i *Societat limitada*, de Ferran Torrent) ens han portat a considerar que l'aplicació de la nostra caracterització de la dixi de persona a l'anàlisi del discurs literari pot contribuir a l'estudi de les diferents maneres d'estructurar-hi les veus narratives i dels efectes que se'n deriven.

Tant el treball que conclou aquí com els camins de futur que tot just acabem d'esbossar fan evident, una vegada més, el paper central que té la dixi en l'estudi del llenguatge i de les llengües, com a pont entre l'estructura lingüística i l'ús que se'n fa.

Bibliografia citada

- ADAM, Jean-Michel (1992). *Les textes : types et prototypes*. Paris: Nathan.
- AITCHISON, Jean (1997). *The Language Web*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALBALADEJO, Marta (1998). “La dixi d’espai: entre el discurs planificat i l’espontani”. Dins: PAYRATÓ (ed.), p. 145-165.
- ALTURO, Núria, Òscar BLADAS, Marta PAYÀ i Lluís PAYRATÓ (ed.) (2004). *Corpus oral de registres. Materials de treball*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- ANDERSON, Stephen R., i Edward L. KEENAN (1985). “Deixis”. Dins: Timothy SHOPEN (1985). *Language Typology and Syntactic Description III: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 259-308.
- APOLONIO DÍSCOLO (1987). *Sintaxis*. Traducción, introducción y notas de Vicente Bécares Botas. Madrid: Gredos.
- AUSTIN, John L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press. (Citem per la traducció castellana, de Genaro R. Carrió i Eduardo A. Rabossi: *Cómo hacer cosas con palabras*. Barcelona: Paidós, 1971.)
- AVUI (1997). *Llibre d’estil*. Barcelona: Empúries.
- BADIA I MARGARIT, Antonio M. (1952). “Los demostrativos y los verbos de movimiento”. Dins: *Estudios dedicados a D. Ramón Menéndez Pidal*. Madrid: CSIC / Patronato Marcelino Menéndez y Pelayo, p. 3-31.
- BADIA I MARGARIT, Antonio M. (1962). *Gramática catalana*. 2 vol. Madrid: Gredos.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994). *Gramàtica catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- BAÑÓN, Antonio Miguel (1993). *El vocativo en español. Propuestas para su análisis lingüístico*. Barcelona: Octaedro.
- BAR-HILLEL, Yehoshua (1954). "Indexical expressions". *Mind* 63, p. 359-379.
- BARTRA, Anna (2002). "La passiva i les construccions que s'hi relacionen". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, *Sintaxi*, cap. 16.
- BASSOLS, Margarida (2001). *Les claus de la pragmàtica*. Vic: Eumo.
- BÉCARES, Vicente (1987). "Introducción". Dins: APOLONIO DÍSCOLO (1987), p. 9-70.
- BEL, Aurora (2002). "Les funcions sintàctiques". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, *Sintaxi*, cap. 2.
- BELL, Allan (1984). "Language style as audience design". *Language in Society* 13, p. 145-204.
- BENVENISTE, Émile (1946). "Structure des relations de personne dans le verbe". *Bulletin de la Société de Linguistique* XLIII, fasc. I, 126. (Citem per la reedició a *Problèmes de linguistique general*, vol. 1. Paris: Gallimard, 1966, p. 225-236.)
- BENVENISTE, Émile (1956). "La nature des pronoms". Dins: *For Roman Jakobson*. La Haye: Mouton & Co. (Citem per la reedició a *Problèmes de linguistique general*, vol. 1. Paris: Gallimard, 1966, p. 251-257.)
- BENVENISTE, Émile (1958). "De la subjectivité dans le langage". *Journal de Psychologie*. Paris: PUF. (Citem per la reedició a *Problèmes de linguistique general*, vol. 1. Paris: Gallimard, 1966, p. 258-266.)
- BENVENISTE, Émile (1963). "La philosophie analytique et le langage". *Les Études philosophiques* 1. Paris: PUF. (Citem per la reedició a *Problèmes de linguistique general*, vol. 1. Paris: Gallimard, 1966, p. 267-276.)

- BENVENISTE, Émile (1970). "L'appareil formel de l'énonciation". *Langages* 17, p. 12-18. (Citem per la reedició a *Problèmes de linguistique générale*, vol. 2. Paris: Gallimard, 1974, p. 79-88.)
- BERGER, Peter L., i Thomas LUCKMANN (1966). *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday & Company, Inc. (Citem per la traducció catalana, de Joan Estruch: *La construcció social de la realitat. Un tractat de sociologia del coneixement*. Barcelona: Herder, 1988.)
- BIBER, Douglas (1988). *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BIBER, Douglas (1994). "An Analytical Framework for Register Studies". Dins: BIBER i FINEGAN (ed.), p. 31-56.
- BIBER, Douglas, i Edward FINEGAN (ed.) (1994). *Sociolinguistic Perspectives on Register*. Oxford: Cambridge University Press.
- BOIX I FUSTER, Emili, i F. Xavier VILA I MORENO (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BOLINGER, Dwight (1979). "To Catch a Metaphor: *You As Norm*". *American Speech* 54, p. 194-209.
- BONET, Eulàlia (2002). "Clitització". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 1, Morfologia, cap. 10.
- BOSQUE, Ignacio (1989). *Las categorías gramaticales*. Madrid: Síntesis.
- BOSQUE, Ignacio, i Violeta DEMONTE (ed.) (1999). *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. 3 vol. Madrid: Espasa Calpe.
- BRIZ, Antonio (coord.) (1995). *La conversación coloquial (Materiales para su estudio)*. València: Universitat de València.
- BRIZ, Antonio, i Manuel PRUNYONOSA (1987). *Sintaxi i semàntica de l'article*. València: Universitat de València.

- BROWN, Penelope, i Colin FRASER (1979). "Speech as a marker of situation". Dins: Klaus R. SCHERER i Howard GILES. *Social markers in speech*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 33-62.
- BROWN, Penelope, i Stephen C. LEVINSON (1978). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press. (Citem per l'ed. ²1987.)
- BROWN, Keith, i Jim MILLER (ed.) (1999). *Concise encyclopedia of grammatical categories*. Amsterdam: Elsevier.
- BROWN, Gillian, i George YULE (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. (Citem per la traducció castellana, de Silvia Iglesias Remero: *Análisis del discurso*. Madrid: Visor, 1993.)
- BRUCART, Josep M. (1999). "La elipsis". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 2, cap. 43.
- BRUCART, Josep M. (2002). "Els determinants". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 7.
- BÜHLER, Karl (1934). *Sprachtheorie*. Stuttgart / New York: Gustav Fisher Verlag. (Citem per la traducció castellana, efectuada per Julián Marías a partir de l'edició alemanya del 1965: *Teoría del lenguaje*. Madrid: Alianza Universidad, 1979.)
- BURKS, Arthur W. (1948-49). "Icon, index and symbol". *Philosophy and Phenomenological Research* 9, p. 673-689.
- CABRÉ, M. Teresa (2002). "La derivació". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 1, Morfologia, cap. 6.
- CALABRESE, Andrea (1988). "I dimostrativi: pronomi e aggettivi". Dins: RENZI (ed.), cap. XIV.
- CALSAMIGLIA, Helena (1998). "L'entrellat de *veus* en la comunicació de la ciència". *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura* 14. Barcelona: Graó, p. 33-46.

- CALSAMIGLIA, Helena, i Amparo TUSÓN (1999). *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*. Barcelona: Ariel.
- CARRASCO, Maria, i Cruz CELIS (2004). “Childes Project (Child Language Data Exchange System). Sistema de Transcripción CHAT” (<<http://childes.psy.cmu.edu/intro/spanish.pdf>>, 25/02/2005).
- CASTELLÀ, Josep M. (1992). *De la frase al text. Teories de l'ús lingüístic*. Barcelona: Empúries.
- CASTELLÀ, Josep M. (2001). “La complexitat lingüística en el discurs oral i escrit: densitat lèxica, composició oracional i connexió textual”. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- CHARAUDEAU, Patrick, i Dominique MAINGUENEAU (dir.) (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- CIFUENTES HONRUBIA, José Luis (1989). *Lengua y espacio*. Alicante: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Alicante.
- CINQUE, Guglielmo (1976). “Sulla deissi linguistica”. *Lingua e Stile* XI:1, p. 101-126.
- COLE, (ed.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (2002). “Paradigmes flectius de les altres classes”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 1, Morfologia, cap. 3.
- CORDIN, Patrizia, i Andrea CALABRESE (1988). “I pronomi personali”. Dins: RENZI (ed.), cap. XI.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor. (Citem per l'ed. ³1983.)
- CROS, Anna (2003). *Convencer en classe. Argumentación y discurso docente*. Barcelona: Ariel.
- CUENCA, M. Josep (1996). *Sintaxi fonamental*. Barcelona: Empúries.

- CUENCA, M. Josep (2001). “La gramaticalització com a teoria de la morfo-sintàctica”. Dins: LORENTE, ALTURO, BOIX, LLORET i PAYRATÓ (ed.), p. 151-185.
- CUENCA, M. Josep (2002). “Els connectors textuais i les interjeccions”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 3, Sintaxi, cap. 31.
- CUENCA, M. Josep (2004). “El receptor en el text: el vocatiu”. *Estudis Romànics* XXVI, p. 39-64.
- CULPEPER, Jonathan (1996). “Towards an anatomy of impoliteness”. *Journal of Pragmatics* 25, p. 349-367.
- DAVIS, Steven (1998). “Linguistic Semantics, Philosophical Semantics and Pragmatics”. Dins: KASHER (ed.) (1998), vol. 3, p. 63-75.
- DCVB = Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL. *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma de Mallorca: Impremta de Mn. Alcover / Gràfiques Miramar [segons els volums], 1930-1962. (2a ed. del vol. II: 1964; del vol. II: Palma de Mallorca: Moll, 1968.)
- DECat = Joan COROMINES (1980-91). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial / La Caixa.
- DIEC = SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona / Palma de Mallorca / València: Edicions 3 i 4 / Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana / Moll / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DIJK, Teun A. van (1980). *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2002). *Documentació jurídica i administrativa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (Rosa ARTIGAS, Joan BELLÈS i Maria GRAU) (2003). *Tipotext. Una tipologia de textos de no-ficció*. Vic: Eumo.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española*. 22a ed. Madrid: Real Academia de la Lengua Española, 2001.
- DUARTE, Carles (1993). “La discriminació per raó de sexe en el llenguatge administratiu”. Dins: *Llengua i Administració*. Barcelona: Columna, p. 199-210.
- DUARTE, Carles, Àlex ALSINA i Segimon SIBINA (1991). *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Escola d'Administració Pública.
- DUCROT, Oswald (1984). *Le dire et le dit*. París: Les Editions de Minuit.
- DURANTI, Alessandro (1997). *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DURANTI, Alessandro, i Charles GOODWIN (1992). *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EGUREN, Luis J. (1999). “Pronombres y adverbios demostrativos. Las relaciones deícticas”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol.1, cap. 14.
- EHLICH, Konrad (1982). “Anaphora and Deixis: Same, Similar, or Different?”. Dins: JARVELLA i KLEIN (ed.), p. 315-338.
- EL PERIÓDICO DE CATALUNYA (2002). *Llibre d'estil*. Barcelona: Ediciones Primera Plana.
- ESCANDELL, M. Victoria (1996). *Introducción a la pragmática*. Nueva edición actualizada. Barcelona: Ariel.
- ESCUADERO, Jean-Paul (2004). “Societat i llengües dels gitanos catalans”. Dins: Lluís PAYRATÓ i Francesc Xavier VILA (dir.). *Les llengües a Ca-*

- talunya. Cicle Joan Coromines III*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, p. 67-74.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica catalana*. Edició facsímil. Barcelona: Aqua Reprint, 1982.
- FABRA, Pompeu (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1933. (Citem per l'ed. ⁷1933; facsímil 1995.)
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide. (Citem per l'ed. ⁹1979.)
- FABRA, Pompeu (1983). *Converses filològiques*, vol. 1. Edició crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: Edhasa.
- FABRA, Pompeu (1984). *Converses filològiques*, vol. 2. Edició crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: Edhasa.
- FAUCONNIER, Gilles, i Eve SWEETSER (ed.) (1996). *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- FERGUSON, Charles A. (1977). "Baby talk as a simplified register". Dins: SNOW i FERGUSON (ed.), p. 209-235.
- FERGUSON, Charles A. (1987). "Repertoire, universals, markedness, and second language acquisition". Dins: William E. RUTHERFORD (ed.). *Language universals and second language acquisition*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 247-258.
- FERGUSON, Charles A. (1994). "Dialect, Register, and Genre: Working Assumptions About Conventionalization". Dins: BIBER i FINEGAN (ed.), p. 15-30.
- FERNÁNDEZ SORIANO, Olga (1999). "El pronombre personal. Formas y distribuciones. Pronombres átonos y tónicos". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol.1, cap. 19.
- FERNÁNDEZ SORIANO, Olga, i Susana TÁBOAS BAYLÍN (1999). "Construcciones impersonales no reflejas". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 2, cap. 27.

- FILLMORE, Charles J. (1966). "Deictic categories in the semantics of 'come'". *Foundations of Language* 2, p. 219-227.
- FILLMORE, Charles J. (1971). "How to Know Whether You're Coming or Going". Dins: HYLDGARD-JENSEN (ed.). *Linguistik 1971*. Frankfurt am Mein: Athenäum Verlag, p. 369-379. (Citem per la reimpressió publicada a: RAUH (ed.) (1983), p. 219-227.)
- FILLMORE, Charles J. (1975). *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- FILLMORE, Charles J. (1981). "Pragmatics and the Description of Discourse". Dins: COLE (ed.), p. 143-166.
- FILLMORE, Charles J. (1982). "Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis". Dins: JARVELLA i KLEIN (ed.), p. 31-59.
- FILLMORE, Charles J. (1997). *Lectures on Deixis*. Stanford: CLSI Publications.
- FLEISCHMANN, Suzanne (1991). "Discourse as space/Discourse as time: Reflections on the metalanguage of spoken and written discourse". *Journal of Pragmatics* 16, p. 291-306.
- FONTANELLA DE WEINBERG, M.ª Beatriz (1999). "Sistemas pronominales de tratamiento usados en el mundo hispánico". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 1, cap. 22.
- FREI, Henri (1944). "Systèmes de déictiques". *Acta Linguistica* 4, p. 111-129.
- GALE, Richard M. (1967). "Indexical signs, egocentric particulars, and token-reflexive words". Dins: *The Encyclopedia of Philosophy*. New York: Collier Macmillan, p. 151-155.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Luis (1999). "Los complementos adverbiales temporales. La subordinación temporal". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 2, cap. 48.

- GARRIDO MEDINA, Joaquín (1999). “Los actos de habla. Las oraciones imperativas”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 3, cap. 60.
- GD62LC = *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (2000). A cura de Lluís López del Castillo. Barcelona: Edicions 62.
- GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GENETTE, Gérard (1991). *Fiction et diction*. Paris: Seuil.
- GOFFMAN, Erving (1981). *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GOODWIN, Charles (1981). *Conversational Organization: Interaction between Speakers and Hearers*. New York: Academic Press.
- GOODWIN, Charles, i Alessandro DURANTI (1992). “Rethinking context: an introduction”. Dins: DURANTI i GOODWIN (1992), p. 1-42.
- GRAU, Maria (2003). “La modalització: manifestacions de la subjectivitat lingüística en els discursos acadèmics orals i escrits”. Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- GREENBERG, Joseph H. (ed.) (1963). *Universals of language*. Cambridge, MASS / London: MIT Press.
- GREENBERG, Joseph H. (1985). “Some iconic relationships among place, time, and discourse deixis”. Dins: HAIMAN (ed.), p. 271-287.
- GREGORY, Michael, i Susanne CARROLL (1978). *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*. London / Henley / Boston: Routledge & Kegan Paul.
- GREVISSE, Maurice (1936). *Le bon usage. Grammaire française*. Paris: Duculot. (Citem per l’ed. ¹²1986.)
- HAIMAN, John (ed.) (1985). *Iconicity in Syntax. Proceedings of a Symposium on Iconicity in Syntax, Stanford, June 24-6, 1983*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HAIMAN, John (1985). “Introduction”. Dins: HAIMAN (ed.), p. 1-7.

- HALLIDAY, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold. (Citem per l'ed. ²1994.)
- HANKS, William F. (1992). "The indexical ground of deictic reference". Dins: DURANTI i GOODWIN (1992), p. 43-76.
- HARRIS, James (1751). *Hermes or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar*. London: H. Woodfall. (Citem per l'ed. facsímil de Mentson, England: The Scholar Press, 1967.)
- HERNANZ, M. Lluïsa (1990). "En torno a los sujetos arbitrarios: la 2ª persona del singular". Dins: Violeta DEMONTE, i Beatriz GARZA CUARÓN (ed.) (1990). *Estudios de lingüística de España y México*. México: UAM / Colegio de México, A.C., p. 151-178.
- HORN, Laurence R. i Gregory WARD (ed.). *The Handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- HERNANZ, M. Lluïsa (2002). "L'oració". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 1.
- HUDDLESTON, Rodney, i Geoffrey K. PULLUM (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUDDLESTON, Rodney (2002). "Content clauses and reported speech". Dins: HUDDLESTON i PULLUM, cap. 11.
- HUDDLESTON, Rodney, John PAYNE i Peter PETERSON (2002). "Coordination and supplementation". Dins: HUDDLESTON i PULLUM, cap. 15.
- HYMES, Dell (1974). *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- ILDEFONSE, Frédérique (1997). *La naissance de la grammaire dans l'antiquité grecque*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- JAKOBSON, Roman (1957). "Shifters, verbal categories and the Russian verb". Cambridge, MASS: Harvard University. (Citem per la traducció castellana, de Jem Cabanes: "Los conmutadores, las categorías verbales

- y el verbo ruso”. Dins: *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral, 1975, p. 307-332.)
- JAKOBSON, Roman (1960). “Linguistics and poetics”. Dins: SEBEOK (ed.). (Citem per la traducció castellana, de Jem Cabanes: “Lingüística y poética”. Dins: *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral, 1975, p. 347-395.)
- JANÉ, Albert (2001). “Els quatre tractaments del català”. *Llengua Nacional* 35, p. 33-35.
- JARVELLA, Robert J., i Wolfgang KLEIN (1982). “A Brief Introduction”. Dins: JARVELLA i KLEIN (ed.), p. 1-5.
- JARVELLA, Robert J., i Wolfgang KLEIN (ed.) (1982). *Speech, Place, and Action*. Chichester / New York / Brisbane / Toronto / Singapur: John Wiley & Sons.
- JENSEN, Mikkel Hollænder (2002). “La referencia en algunas expresiones impersonales – Diferentes lecturas de *uno* y la segunda persona del singular”. *Romansk Forum* 16 (<<http://www.digbib.uio.no/roman/page21.html>>, 23/11/2003).
- JESPERSEN, Otto (1922). “Words”. Dins: *Language: Its nature, development and origin*. London: George Allen & Unwill Ltd., cap. VI.
- JESPERSEN, Otto (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen & Unwill Ltd. (Citem per l’ed. facsímil del 1992: Chicago: University of Chicago Press.)
- KASHER, Asa (ed.) (1998). *Pragmatics. Critical concepts*. 6 vol. London / New York: Routledge.
- KASHER, Asa (1998). “Bar-Hillel, Yehoshua (1912-75)”. Dins: MEY (ed.) (1998), p. 1053-54.
- KATZ, Jerrold J., i FODOR, Jerry A. (1963). “The structure of a semantic theory”. *Language* 39, p. 170-210.

- KATZ, Jerrold J., i Paul M. POSTAL (1964). *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*. Cambridge, MASS: MIT Press.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1980). *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*. Paris: Armand Colin. (Citem per l'ed. ⁴1999.)
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1990). *Les interactions verbales*, vol. I. Paris: Armand Colin. (Citem per l'ed. ²1995.)
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1992). *Les interactions verbales*, vol. II. Paris: Armand Colin.
- KITAGAWA, Chisato, i Adrienne LEHRER (1990). "Impersonal uses of personal pronouns". *Journal of Pragmatics* 14, p. 739-759.
- KLEIN, Wolfgang (1982). "Local Deixis in Route Directions". Dins: JARVELLA i KLEIN (ed.), p. 161-182.
- KOVACCI, Ofelia (1999). "El adverbio". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 1, cap. 11.
- KURZON, Dennis (1985). "Signposts for the reader: A corpus-based study of text deixis". *Text* 5, 187-200.
- LACREU, Josep. (1990). *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Institut de Filologia Valenciana. Universitat de València.
- LAKOFF, George (1996). "Sorry, I'm Not Myself Today: The Metaphor System for Conceptualizing the Self". Dins: FAUCONNIER i SWEETSER (ed.), p. 91-123.
- LAKOFF, Robin (1974). "Remarks on *This* and *That*". Dins: M. W. LAGALY *et al.* (ed.). *Papers from the Tenth Regional Meeting. Chicago Linguistics Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, p. 345-356.
- LANDSBERG, Marge E. (ed.) (1995). *Syntactic Iconicity and Linguistic Freezes*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER, Ronald W. (1985). "Observations and speculations on subjectivity". Dins: HAIMAN (ed.), p. 109-150.

- LANGACKER, Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (1991) *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- LEEZENBERG, Michiel (1998). “Indexicals”. Dins: MEY (1998), p. 373-377.
- LEONETTI, Manuel (1999). “El artículo”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 1, cap. 12.
- LEVINSON, Stephen C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LEVINSON, Stephen C. (1988). “Putting linguistics on a proper footing: explorations in Goffman’s concepts of participation”. Dins: Paul DREW i Anthony WOOTTON (ed.) (1988). *Erving Goffman: exploring the interaction order*. Cambridge: Polity Press, p. 161-227.
- LEVINSON, Stephen C. (1998). “Deixis”. Dins: MEY (ed.) (1998), p. 200-205.
- LEVINSON, Stephen C. (1999). “Deixis”. Dins: BROWN i MILLER (ed.) (1999), p. 132-136.
- LEVINSON, Stephen C. (2000). *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MASS / London: MIT Press.
- LEVINSON, Stephen C. (2004). “Deixis and pragmatics”. Dins: HORN i WARD (ed.), p. 97-121.
- LÓPEZ, Àngel, i Ricard MORANT (2002). “L’adverbi”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 12.
- LORENTE, Mercè, Núria ALTURO, Emili BOIX, M. Rosa LLORET i Lluís PAYRATÓ (ed.) (2001). *La gramàtica i la semàntica en l’estudi de la variació*. Barcelona: PPU / Departament de Filologia Catalana. Secció de Lingüística Catalana.

- LUCY, John (ed.) (1993). *Reflexive language: reported speech and meta-pragmatics*. Cambridge / New York: Cambridge University Press.
- LUJÁN, Marta (1999). “Expresión y omisión del pronombre personal”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 1, cap. 20.
- LYONS, John (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. 2 vol. London / New York: Cambridge University Press.
- LYONS, John (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press. (Citem per la traducció castellana, de Ramon Cerdà: *Semántica*. Barcelona: Teide, ²1989.)
- LYONS, John (1979). “Deixis and anaphora”. Dins: Terry MYERS (ed.). *The Development of Conversation and Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 88-103.
- LYONS, John (1981). *Language, Meaning and Context*. London: Fontana Paperbacks. (Citem per la traducció castellana, de Santiago Alcoba: *Lenguaje, significado y contexto*. Barcelona: Paidós, 1983.)
- LYONS, John (1982). “Deixis and Subjectivity: *Loquor, ergo sum?*”. Dins: JARVELLA i KLEIN (ed.), p. 101-124.
- LYONS, John (1995). *Linguistic semantics. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAINGUENEAU, Dominique, i Vicent SALVADOR (1995). *Elements de lingüística per al discurs literari*. València: Tàndem.
- MALDONADO, Concepción (1999). “Discurso directo y discurso indirecto”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 3, cap. 55.
- MARQUET, Lluís (ed.) (2002). *Fabra abans de Fabra. Correspondència amb J. Casas Carbó*. Vic / Girona: Eumo Editorial / Universitat de Girona / Universitat de Vic.
- MARTÍNEZ, José Antonio (1999). “La concordancia”. Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 2, cap. 42.

- MATOESIAN, Gregory M. (1999). "The grammaticalization of participant roles in the constitution of expert identity". *Language in Society* 28:4, p. 491-521.
- MACWHINNEY, Brian (2000). *The CHILDES project: Tools for analyzing talk. Third Edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- MAZZOLENI, Marco (1995). "Il vocativo". Dins: RENZI, SALVI i CARDINALLETTI (ed.), cap. VII.
- MCCAWLEY, James D. (1968). "The role of Semantics in a grammar". Dins: Emmon BACH i Robert T. HARMS (ed.). *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., p. 124-169.
- MEY, Jacob L. (ed.) (1998). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam: Elseviere.
- MITTWOCH, Anita, Rodney HUDDLESTON i Peter COLLINS (2002). "The clause: adjuncts". Dins: HUDDLESTON i PULLUM, cap. 8.
- MOLAS, Isidre (1998). *Derecho constitucional*. Madrid: Tecnos.
- MORTARA GARAVELLI, Bice (1995). "Il discorso riportato". Dins: RENZI, SALVI i CARDINALLETTI (ed.), cap. IX.
- MÜHLHÄUSLER, Peter, i Rom HARRÉ (1990). *Pronouns and People: The Linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Oxford / Cambridge, MASS: Basil Blackwell.
- MYERS, Greg (1989). "The Pragmatics of Politeness in Scientific Articles". *Applied Linguistics* 10.1, p. 1-35.
- NESPOR, Marina (1988). "Il sintagma aggettivale". Dins: RENZI (ed.), cap. VIII.
- NOGUÉ, Neus (1997). "La llengua dels eslògans electorals: text i context (Catalunya, 1977-96)". Treball de doctorat inèdit (professora: Lúdia Pons). Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.

- NOGUÉ, Neus (1998). “Escriptura informativa en suport dependent”. Treball de doctorat inèdit (professor: Jesús Tuson). Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- NOGUÉ, Neus (2000). “La dixi pronominal de persona en la conversa col·loquial real i de ficció”. Treball de recerca de doctorat inèdit (director: Lluís Payrató). Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- NUNBERG, Geoffrey (1993). “Indexicality and Deixis”. *Linguistics and Philosophy* 16:1. (Citem per la reimpressió a KASHER (ed.) (1998), vol. 3, p. 145-184.)
- OLIVA, Salvador (1989). “El complement indirecte i altres datius”. *Revista de Catalunya* 36, p. 131-144.
- PAYNE, John, i Rodney HUDDLESTON (2002). “Nouns and noun phrases”. Dins: HUDDLESTON i PULLUM, cap. 5.
- PAYRATÓ, Lluís (1988). *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*. València: Universitat de València. (Citem per l'ed.³1996.)
- PAYRATÓ, Lluís (1996). “Transcripció del discurs oral”. Dins: Lluís PAYRATÓ, Emili BOIX, Maria Rosa LLORET i Mercè LORENTE (ed.). *Corpus, corpora*. Barcelona: PPU / Departament de Filologia Catalana, p. 181-216.
- PAYRATÓ, Lluís (ed.) (1998). *Oralment. Estudis de variació funcional*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PAYRATÓ, Lluís (2002). “L'enunciació i la modalitat oracional”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), *Sintaxi*, cap. 3.
- PAYRATÓ, Lluís (ed.) (2003). *Pragmàtica, discurs i llengua oral. Introducció a l'anàlisi funcional de textos*. Barcelona: Editorial UOC.

- PAYRATÓ, Lluís, i Núria ALTURO (ed.) (2002). *Corpus oral de conversa col·loquial. Materials de treball*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- PEIRCE, Charles S. (1959-68). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, MASS: Belknap Press of Harvard University Press.
- PEREA, Maria Pilar (2002). “Flexió verbal regular”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 1, Morfologia, cap. 4.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998). “Iconicidad y cognición en morfología flexiva”. Dins: CIFUENTES HONRUBIA, José Luis (ed.). *Estudios de lingüística cognitiva*. Alicante: Universidad de Alicante, p. 839-856.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (2001). “La gramaticalització del significat”. Dins: LORENTE, ALTURO, BOIX, LLORET i PAYRATÓ (ed.), p. 297- 323.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (2002). “Les relacions temporals i aspectuals”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), Sintaxi, cap. 22.
- PERKINS, Revere D. (1992). *Deixis, grammar and culture*. Amsterdam: John Benjamins.
- PICALLO, Carme (1993). “El contingut lèxic del pronom nul”. Dins: Amadeu VIANA. *Sintaxi. Teoria i Perspectives*. Lleida: Pagès Editors.
- POGGI, Isabella (1995). “Le interiezioni”. Dins: RENZI, SALVI i CARDINALETTI (ed.), cap. VIII.
- POMARES, Joaquim (1997). *Diccionari del català popular i d’argot*. Barcelona: Edicions 62.
- Petit Robert* = Paul ROBERT (1967). *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*. Paris: Le Robert. (Citem per l’ed. del 1981.)
- PRINCE, Ellen F. (1981). “Toward a Taxonomy of Given-New Information”. Dins: COLE (ed.), p. 223-255.
- PRINCE, Ellen F. (1992). “The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information-status”. Dins: William C. MANN i Sandra A. THOMPSON

- (ed.). *Discourse description: diverse linguistic analysis of a fund-raising text*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 295-325.
- RAUH, Gisa (1983). "Aspects of Deixis". Dins: Gisa RAUH (ed.), p. 9-60.
- RAUH, Gisa (ed.) (1983). *Essais on deixis*. Tübingen: Narr.
- REICHENBACH, Hans (1947). *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan Co.
- RENZI, Lorenzo (ed.) (1988). *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. I. Bologna: il Mulino.
- RENZI, Lorenzo, i Giampaolo SALVI (ed.) (1991). *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. II. Bologna: il Mulino.
- RENZI, Lorenzo, Giampaolo SALVI i Anna CARDINALETTI (ed.). (1995). *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. III. Bologna: il Mulino.
- RIGAU, Gemma (1976). "Anem o venim?". *Els Marges* 8, p. 33-53.
- RIGAU, Gemma (1981). *Gramàtica del discurs*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- RIGAU, Gemma (2002). "Els complements adjunts". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 15.
- RIVERO, M. Magdalena (2001). "Una aproximació pragmàtica als inicis de la comunicació i del llenguatge: l'expressió d'intencionalitats comunicatives en l'activitat conjunta mare-fill". Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament de Psicologia Bàsica.
- ROBINS, Robert H. (1967). *A short history of linguistics*. London: Longman. (Citem per la traducció castellana, efectuada per Enrique Alcaraz Varo a partir de l'ed. ²1979: *Breve historia de la lingüística*. Madrid: Paraninfo, 1980.)
- ROBINSON, Joy L. (1980). "Sociolingüística i variació semàntica: els tractaments en català". Dins: *Actes del V Col·loqui Internacional de Llengua*

- i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 620-637.
- ROLFE, Leonard (1995). "Deixis as an iconic element of syntax". Dins: LANDSBERG (ed.), p. 117-130.
- ROMMETVEIT, Ragnar (1968). *Words, meanings and messages: theory and experiments in psycholinguistics*. New York: Academic Press.
- ROSSELLÓ, Joana (2002). "El SV, I: Verb i arguments verbals". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 13.
- RUAIX, Josep (1998). *Català complet/2*. Moià: Josep Ruaix, ed.
- RUBBA, Jo (1996). "Alternate Grounds in the Interpretation of Deictic Expressions". Dins: FAUCONNIER i SWEETSER (ed.), p. 227-261.
- RUSSELL, Bertrand (1940). *An Inquiry into Meaning and Truth*. London / New York: Routledge.
- RUSSELL, Bertrand (1948). *Human Knowledge. Its Scope and Limits*. London: George Allen & Unwin Ltd. (Citem per la traducció catalana, de Jordi Civís i Pol: *El coneixement humà. El seu abast i els seus límits*. Barcelona: Edicions 62, 1985.)
- SALVADOR, Vicent (2000). "L'estil nominalitzat". *Caplletra. Revista de Filologia* 29, p. 69-82.
- SALVADOR, Vicent (2002a). "Coneixement i autoimatge: l'escriptura del Jo". Dins: Joaquim ESPINÓS, Anna ESTEVE, M. Àngels FRANCÈS, Antoni MAESTRE i J. MARTÍNEZ (ed.). *Memòria i literatura: la construcció del subjecte femení, periodisme i autobiografia*. Alacant / València: Dene, p. 21-36.
- SALVADOR, Vicent (2002b). "Les construccions condicionals i les concessives". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 3, Sintaxi, cap. 28.

- SALVI, Giammpaolo (1988). “La frase semplice”. Dins: RENZI (ed.) (1988), cap. I.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (2002). “La preposició i el sintagma preposicional”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 11.
- SEBEOK, Thomas A. (ed.) (1960). *Style in Language*. Cambridge, MASS: MIT Press. (Citem per la traducció castellana, d’Ana María Gutiérrez Cabello: *Estilo del lenguaje*. Madrid: Cátedra, 1974.)
- SECCIÓ FILOLÒGICA DE L’INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS (2002). *Gramàtica de la llengua catalana* [versió electrònica] (<<http://www.iec.es/institucio/seccions/Filologica/gramatica/>>, 11/08/2004).
- SECCIÓ FILOLÒGICA DE L’INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS (2003). “Modificació dels noms dels temps verbals”. *Documents de la Secció Filològica IV*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, p. 21-24.
- SERRA, Miquel, Elisabet SERRAT, Rosa SOLÉ, Aurora BEL i Melina APARICI (2000). *La adquisición del lenguaje*. Barcelona: Ariel.
- SERRA I ALEGRE, Enric, i Manuel PRUNYONOSA I TOMÀS (1987). “La coordinació”. Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 3, Sintaxi, cap. 17.
- SHEGLOFF, Emmanuel A. (1972). “Sequencing in Conversational Openings”. Dins: John J. GUMPERZ i Dell H. HYMES. *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- SILVERSTEIN, Michael (1976). “Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description”. Dins: Keith H. BASSO i Henry A. SELBY (ed.). *Meaning in anthropology*. Albuquerque: University of New Mexico Press, p. 11-55.
- SILVERSTEIN, Michael (1993). “Metapragmatic discourse and the metapragmatic function”. Dins: LUCY (ed.), p. 33-58.

- SILVERSTEIN, Michael (2001). "The Limits of Awareness". Dins: Alessandro DURANTI. *Linguistic Anthropology. A Reader*. Malden, MASS / Oxford: Blackwell Publishers, p. 382-401.
- SNOW, Catherine E., i Charles A. FERGUSON (ed.) (1977). *Talking to children: Language input and acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries. (Citem per l'ed. ³1997.)
- SOLÀ, Joan (1999). *Parlem-ne. Converses lingüístiques*. Barcelona: Proa.
- SOLÀ, Joan (2001). "«Hem guanyat»". *Avui*, 31 de maig del 2001.
- SOLÀ, Joan, Maria Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (dir.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. Barcelona: Empúries.
- STERNBERG, Meir (1983). "Deictic Sequence: World, Language and Convention". Dins: Gisa RAUH (ed.), p. 277-316.
- STIRLING, Lesley, i Rodney HUDDLESTON (2002). "Deixis and anaphora". Dins: HUDDLESTON i PULLUM, cap. 17.
- SWEETSER, Eve, i Gilles FAUCONNIER (1996). "Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory". Dins: FAUCONNIER i SWEETSER (ed.), p. 1-28.
- TALMY, Leonard (1988). "The relation of grammar to cognition". Dins: Brygida RUDZKA-OSTYN (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, p. 165-205.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1995). *El català a TV3. Llibre d'estil*. Barcelona: Edicions 62.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1997). *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Barcelona: Edicions 62.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (2003). *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Text ampliat i corregit. Document electrònic.

- THOMPSON, Geoff (1995). "The elided participant". Dins: Anne-Marie SIMON-VANDENBERGER, Miriam TAVERNIERS i Louise RAVELLI. *Grammatical metaphor: views from systemic functional linguistics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 257-278.
- TODOLÍ, Júlia (2002). "Els pronoms". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 6.
- TODOROV, Tzevetan (1970). "Problèmes de l'énonciation". *Langages* 17, p. 3-11.
- TUSON, Jesús (1996). *L'escriptura*. Barcelona: Empúries.
- VALLDUVÍ, Enric (2002). "L'oració com a unitat informativa". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 2, Sintaxi, cap. 4.
- VANELLI, Laura, i Lorenzo RENZI (1995). "La deissi". Dins: RENZI, SALVI i CARDINALETTI (ed.), cap. VI.
- VARELA, Soledad, i Josefa MARTÍN GARCÍA (1999). "La prefijación". Dins: BOSQUE i DEMONTE (ed.) (1999), vol. 3, cap. 76.
- VENY, Joan (1978). *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Moll. (Citem per l'ed. ¹²1998.)
- VICENTE MATEU, Juan Antonio (1994). *La deixis: egocentrismo y subjetividad en el lenguaje*. Murcia: Universidad de Murcia. Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico.
- VILÀ I COMAJUAN, Carme (1990). *Sintaxi bàsica del català*. Barcelona: Barcanova.
- VILLALBA, Xavier (2002). "La subordinació". Dins: SOLÀ, LLORET, MASCARÓ i PÉREZ SALDANYA (dir.), vol. 3, Sintaxi, cap. 18.
- WEINREICH, Uriel (1963). "On the semantic structures of language". Dins: GREENBERG (ed.), p. 142-216.
- WELLS, Rulon (1960). "Nominal and Verbal Style". Dins: SEBEOK (ed.).
- WHEELER, Max W., Alan YATES i Nicolau DOLS (1999). *Catalan. A comprehensive grammar*. London / New York: Routledge.

- WILKINS, David P. (1992). "Interjections as deictics". *Journal of Pragmatics* 18, p. 119-158.
- WILLS, Dorothy D. (1977). "Participant deixis in English and baby talk".
Dins: SNOW i FERGUSON (ed.), p. 271-295.
- WILSON, John (1990). *Politically Speaking*. Oxford: Basil Blackwell.
- WORTHAM, Stanton, i Michael LOCHER (1996). "Voicing the news: An analytic technique for studying media bias". *Text* 16, p. 557-585.
- WUNDERLI, Peter (1990-91). "La deixis personnelle dans les langues romanes". *Vox Romanica* 49/50, p. 31-56.
- Zingarelli = ZINGARELLI, Nicola. *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli. (Citem per l'ed. ¹²1997.)